

ΕΙΣ ΦΑΟΣ

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

COMPLEMENTUM

On souscrit, à Paris,

CHEZ P. A. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre-Fils, n° 16, au Marais.
DIDOT, frères, imprimeurs de l'Institut, rue Jacob, n° 56.

TITI LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBRI SEX

EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT FRATRES,
INSTITUTI REGII FRANCIÆ TYPOGRAPHI,
VIA JACOB, 56.

TITI LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBRI SEX

CUM SELECTIS OPTIMORUM INTERPRETUM ADNOTATIONIBUS

QUIBUS SUAS ADJECIT

P. AUG. LEMAIRE

VOLUMEN POSTERIUS

PARISIIS

COLLIGEBAT OLIM NIC. ELIG. LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXXVIII

[redacted]

MANIBUS

SUMMI VIRI ET AMANTISSIMI MAGISTRI

N. E. LEMAIRE,

IN BENEFACTORUM

ET ANIMI PATERNI MEMORIAM

HOC PIETATIS SUÆ MONUMENTUM

D. D. D.

BENE MEMOR ET IN PERPETUUM LUGENS

FRATRIS FILIUS

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER V.

ARGUMENTUM.

LAUDES Epicuri, cui propter inventam et explicatam philosophiam plus debent homines, quam Cereri, Baccho, Herculi, aliisque Divis, quos grati venerantur, ad vs. 55 prædicat. — Deinde in vs. 92 proponit totius libri argumentum, cujus partes postea explicat : — et ad vs. 157, terram, mare, cœlum, solem, sidera, mortalia docet, nec, quod Stoici putarunt, animata, Dei ipsius partes, aut sedem et domicilium Deorum esse, quod vulgus existimat, asserit. — Ne quis mundum a Diis fuisse factum, atque ideo immortalem credat, ad vs. 236 varias rationes congerit, tam a natura Deorum, quam a vitiis hujus mundi ductas, quibus probare conatur, hanc compagem non a Diis constitutam, et mortalem esse.—Ad vs. 417 quatuor elementa, terram, aquam, aera, ignem, e quibus mundus constat, nasci et interire, et proinde mundum ipsum aliquando incepisse, aliquando etiam periturum, arguit; variisque aliis argumentis confirmat, hanc compagem nec ab æterno exstitisse, neque futuram esse immortalem. — Ad vs. 510 agit de primo mundi exortu; et singulis ejus partibus, prout graviores aut leviores sunt, sedes suas et locos assignat. — Ad vs. 613 multa de cœli et siderum motibus proponit, at nihil certi decernit : deinde docet, cur terra, cur tota compages, quod corpus grave est, nulli fundamento innixa, pendeat : solem denique, lunam, sidera, metitur; atque illa nec majora nec minora esse, quam nobis apparent, pronuntiat. — Ad vs. 770 varias utriusque solstitii, æstivi et hyemalis, causas

reddit; quo modo nox fiat, cur aurora solem praecedat, cur dies et noctes vicissim sese superent, cur lunae vultum et figuram variet, cur denique sol ac luna eclipsin patiantur, disputat. — Deinde, a mundi descendens, herbarum, arborum, avium, brutorum, hominum origines describit. — Ad vs. 835 monstra quoque, inutilia quaedam atque imperfecta animalia, nasci concedit; sed Chimaeras, Centauros, Scyllas, reliquaque poetarum portenta, suaviter deridet. — Deinde, a vs. 922 ad vs. 1090, priscorum hominum vires, rudem vitam, cultum, victum, ingenium, mores, domicilia, matrimonia describit; et docet, unde sermo, mores, et rerum nomina. — Tandem, post ignem in terras a fulmine delatum, cultior vita facta est, et victus melior; pacta et foedera inierunt homines, agros partiti sunt; et pulcherrimi, aut fortissimi, reges constituti sunt; at brevi, orta seditione, respublica emersit, ad vs. 1160. — Inde, ad vs. 1240, disputat de Deorum metu, et ortu religionis; quam divinae naturae, et causarum naturalium, ignorantiae acceptam refert. — Quae sequuntur, metallorum ortum, primas bellandi artes, artis textrinae, agriculturae, musices, et aliarum artium ortum atque progressum continent, usque ad finem libri.

QUIS potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere pro rerum majestate hisque repertis?
Quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes
Pro meritis ejus possit, qui talia nobis,

1. *Quis potis est dignum*, etc. Quintum hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus illius viri, qui sapientiam invenit; eumque non modo Diis aequiparat, sed et Deum appellat. Sic enim ab ejusdem Epicuri laudibus tertium librum inceperat. Sic jam infra vs. 56 Epicurum nunc notat, cujus hic vestigia ingressus doctrinam explicat. F.

2. *Condere*. Sic *condita carmina* Virg. Ecl. X, 50. — *Pro rerum majestate*. In hoc loco perdifficili constituendo, propter lectionum intractabilem dissimilitudinem, nihil potius melius invenio; quae priores editores se testantur in exemplis scriptis offendisse, sed ipse suspicor ipsorum ingenio deberi. Nonnulli rescribere tentaverunt: « pro rerum *majestate atque* repertis »: sed alteram viam rectiorem puto. *Wak.*

3. *Valet verbis*. Modo poetam significavit, nunc oratorem: quis adeo eloquens est, ut digne laudare possit eum qui talia, etc. Eo. — *Fingere*. Sic omnes libri veteres. *Fingere laudes*, pro « laudativum carmen fingere », facilis est atque probissima locutio, neque scitum quemlibet remorabitur. *Wak.* — Vulgo *fundere*, e Lamb. conjectura.

4. *Ejus*, Epicuri scilicet.

Pectore parta suo quæsitaque, præmia liquit?
Nemo, ut opinor, erit, mortali corpore cretus.
Nam si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,
Dicundum est, Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi,
Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ
Nunc appellatur Sapientia; quique per artem
Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris
In tam tranquillo et tam clara luce locavit.
Confer enim divina aliorum antiqua reperta:
Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse;
Quom tamen his posset sine rebus vita manere;
Ut fama est, aliquas etiam nunc vivere genteis:

5. *Pectore*, mente, ingenio *parta*, non vi et armis, ut alii. — *Quæsitaque*; III, 420. — *Præmia*. I. e. fructus et commoditates vitæ; conferas III, 912, 969. *Wak.*

7. *Nam, si, ut*, etc. Dactylus est, nec fit elisio, ut IV, 1057. Sensus est: si recte et pro meritis loquamur.

8. *Deus ille fuit*. Hunc locum prorsus respiciebat Cic. Tusc. I, 21; cf. Virg. Ecl. V, 64.

9. *Princeps*. Primus. Sic I, 95. Porro ex hoc loco multi colligunt non Epicurum intelligi hic a Lucretio: sed alium antiquiorem, sive Pythagoram, sive Socratem, sive Thaletem, aut alium e septem Sapientibus. Ita Firmianus De falsa sap. III, 14. Verum jam bis atque iterum Lucretius prædicavit Epicurum primum nobis rerum naturam expromsisse beateque vivendi viam demonstrasse; III, 2 et I, 67. *F.* — *Vitæ rationem*. I. e. regendæ vitæ *disciplinam*. Cicero De finn. I, 5. *Wak.*

10. *Sapientia*. Pythagoras autem, uti discimus ex M. Tullio, huic arroganti nimis nomini *philosophiam*, sive amorem sapientiæ, modestior prætulit. *Wak.* — *Per artem*; IV, 848; Virg. Georg. I, 122.

11. *Fluctibus; tenebris*: nec nocturnis sideribus scilicet viam per mare turbidum atque caliginosum aperientibus, nec diurno sole. Locus est ornatu verborum, ac proprietate, perfectissimus. *Wak.*

12. *In tam tranquillo*, etc. Sic dicitur, « esse in tranquillo », « ferri in tranquillum » Lucilio. Sed vide quam bene paria paribus reddat, e fluctibus, in tranquillo: e tenebris, in clara luce. *Lamb.*

13. *Divina aliorum reperta*. Inventa aliorum, qui ideo Dii habentur. Fayus vult *aliorum* dici pro *aliarum rerum*: confer res alias inventas cum ista: male! Ed.

14. *Ceres*, frugum inventrix ac Dea. Virg. Georg. I, 147. — *Liber*, Bacchus, qui primus vini usum reperisse fertur.

17. *Ut fama est*, etc. Sic Diodorus Siculus III, narrat de iis populis, qui oram sinus Arabici et Troglodyticam regionem, et Æthiopiam australem incolunt, quorum alii piscibus et testudinibus, alii radicibus, alii frondibus, seminibus, et fructibus arborum, alii

At bene non poterat sine puro pectore vivi.
Quo magis hic merito nobis Deus esse videtur;
Ex quo nunc etiam, per magnas didita genteis,
Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
Herculis antistare autem si facta putabis,
Longius a vera multo ratione ferere.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obesset, et horrens Arcadius sus?
Denique quid Cretæ taurus, Lernæaque pestis,
Hydra, venenatis posset vallata colubris?
Quidve tripectora tergemini vis Geryonai?
Et Diomedis equei, spirantes naribus ignem,
Thracen Bistoniasque plagas atque Ismara propter,
Tantopere officerent nobis [uncisque timendæ
Unguibus, Arcadiæ volucres,] Stymphala colentes?

locustis vescuntur, neque frugum aut vini usum noverunt. *Lamb.* — Ammian. Marc. XIV, 4, idem tradit de Saracenis.

18. *Puro pectore.* I. e. animo philosophiæ præceptis atque institutis perpurgato. — *Bene vivi.* Sic alii locuti sunt, et Horatius, Od. II, 16, 13. *Wak.*

19. *Hic*, Epicurus, qui naturæ cognitionem nobis tradidit.

21. *Solatia vitæ*; VI, 4.

22. *Herculis antistare*, etc. His 16 vss. seqq. Herculis aliquot memorat labores, quos eo magis postponendos ait inventis sapientiæ, quo anima præstat corpori. *F.* — *Antistare*, antecedere, præcellere.

24. *Nemeæus hiatus leonis.* Formula est sermonis adamata Lucretio, pro *hiatus Nemeæi leonis* : redeas ad ea, quæ diximus in I, 120, 475, et alibi sæpius. *Hiatus leonis* schema est poeticum in longe speciosissimis, vice τοῦ « leo patulis faucibus instructus », vel *hians leo. W.*

25. *Arcadius sus.* Erat in Erymantho Arcadiæ monte horrendus aper, qui omnia vastabat; hunc vivum cepit Hercules, et ad Eurystheum Mycenarum regem attulit. *F.*

26. *Cretæ taurus.* Alii fabulantur immissum in Cretam fuisse a Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat. Alii taurum fuisse illum, qui Europam Minois matrem transtulerat in Cretam : alii taurum cujus amore insanierat Pasiphae Minois uxor. Virg. Æn. VI, 24.

27. *Vallata.* Hydra Lernæ, centum capitibus tanquam vallo cincta.

28. *Tripectora vis.* Geryonem similiter *tricorporem* vocat Virg. Æn. VI, 289; conf. Horat. Od. II, 14, 7.

29. *Diomedis equei*, etc. Diomedes, Thraciæ rex, equos humano sanguine et carne pascebat, ut ferociores forent. Illum devictum Hercules equis propriis dedit in pabulum. *F.*

30. *Thracen ... propter*; id est, juxta Thraciam. Vide Disq. var.

32. *Volucres Stymphala colentes.* Nomen est et urbis, et montis, et paludis in Arcadia. In hac palude, aut monte, aves erant magnitudine gruibus pares, figura ibibus similes : rostra ha-

Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,
Asper, acerba tuens, immani corpore serpens,
Arboris amplexus stirpem, quid denique obesset,
Oceanum propter litus pelagique severa,
Quo neque noster adit quisquam, nec barbarus audet?
Cetera de genere hoc quæ sunt portenta peremta,
Si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
Nil, ut opinor; ita ad satiatem terra ferarum
Nunc etiam scatit, et trepido terrore repleta est
Per nemora ac monteis magnos sylvasque profundas:
Quæ loca vitandi plerumque est nostra potestas.
At nisi purgatum est pectus, quæ prælia nobis,
Atque pericula sunt ingratiis insinuandum!
Quantæ tum scindunt hominem cupedinis acres
Sollicitum curæ! quanteique perinde timores!
Quidve superbia, spurcitia ac petulantia, quantas

bebant ita solida, ut ferrum penetrarent. *F.*— Ceterum, has aves pennis jaculatricibus formidabiles fuisse satis liquet, sed *uncis unguibus timendas* nusquam legi, quamvis inquirere non distulerim. Ille igitur versiculus, quem nos uncinis duximus includendum, omnino est nostro poetæ abjudicandus. *Wak.*

34. *Acerba.* Sic Virg. Georg. III, 149 : *Asper, acerba sonans.*

35. *Stirpem*, truncum.

36. *Oceanum propter litus.* Tacit. Ann. I, 9, *mari Oceano*, et Pomp. Mela, III, 3 : « Germania *Oceano litore* obducta est »; quod exemplum rem conficit. *Orell.* — Cf. Juven. XI, 113. — *Pelagique severa*; ut *severa silentia noctis*, IV, 461; solitudinem, vastitatem maris, ac labores nautis, illuc usque iter pergere ausis, exantlandos significat. *Orell.* — Virg. Georg. III, 37, *amnem severum* Cocyti dixit : *Pelagi severa* autem Noster, ut Horat. *acuta belli.*

37. *Audet;* scil. adire. — Propter loci terrores, de quibus Juven. XIV, 280. Hic igitur quid noceret serpens? *Wak.*

40. *Ad satiatem.* Sic vs. 1390, et II, 1038. H. e. valde, abunde.

41. *Scatit*, pro *scatet*, tertiæ conjug. Sic infra vss. 597, 950, et VI, 897.

43. *Quæ loca.* Et tamen hæc loca formidolosis animantibus repleta vitare possumus : quidni pariter fugeremus monstra, ab Hercule olim victa, si etiamnunc viverent? Ed.

44. *Purgatum*, purum, vs. 18.

45. *Ingratiis*; id est, velimus nolimus; III, 1082. — *Insinuandum*; intrandum, obeundum. Dictionem hanc non semel adhibuit Noster; sic I, 114. Vide Disq. var.

46. *Quantæ.* I. e. quot; nam malim equidem de *numero* curarum, quam de *magnitudine*, accipere : redeas ad III, 1064. *Wak.* — *Cupedinis*, cupiditatis. Sic I, 1081; IV, 1086; et VI, 25.

48. *Quidve... quantas.* Hujus locutionis rationem nemo interpretum red-

Efficiunt cladeis? quid luxus, desidiæque?
Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque
Expulerit dictis, non armis, nonne decebit,
Hunc hominem numero Divom dignarier esse?
Quom bene præsertim multa ac divinitus ipsis
Immortalibu' de Divis dare dicta suerit,
Atque omnem rerum naturam pandere dictis.
Quojus ego ingressus vestigia, dum rationes
Persequor ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quam sit durare necessum,
Nec validas valeant ævi rescindere leges.

didit, neque ipse quomodo expediam habeo. An dictum est *quid* ut in transitionibus sæpe pro *præterea, jam vero?* Ita ut non multum abludat istud Ciceronis, De Nat. D. II, 51: « *quid* loquar, *quanta* ratio in bestiis appareat? » Ed.

51. *Non armis.* Non ferro, ut Hercules; sed eloquentia, ut Epicurus.

52. *Hunc hominem.* De quo vs. 8.

54. *Immortalibus.* Wak. legit, *ipsis, Jam mortalibus, e divis*, id est, dare mortalibus multa dicta, et divinitus dicta, e divis ipsis, de more, ad normam ipsorum deorum. — Lambini judicium sequi debui rescribentis, *immortalibu' de. Ipsis* enim, quod a prima sequentis vs. voce ita divelli nequit, ut ad v. *divis* referatur, certissimam hanc emendandi loci viam monstrat. *Orell.*

55. *Pandere.* Sic I, 127.

56. *Quojus ego ingressus*, etc. His 36 vss. sqq. proponit jam lib. huj. argumenta, quæ cum his quæ libro tertio et quarto docuit, apte connectit. Quum enim ex Epicuri doctrina disputet de rerum natura ac mortali exortu, prius hactenus de animæ et animi natura, tanquam de præcipuis ac nobilioribus rebus docuit: nunc vero de mundo, atque de mundi partibus, terra, mari, cœlo, deque rebus omnibus quæ in illis continentur, ex ordine disputaturus est. Itaque mundum de novo factum, mortalemque futurum, æque ac singulas partes, nunc probare intendit. F. — *Dum.* Vulgo contra codd. *nunc*, quod correctoris gustum resipit, minus attendentis constructionem loci, vel non concoquentis verbi substantivi reticentiam: quo scriptoribus purissimis nihil familiarius. *Wak.*

57. *Persequor ac doceo.* Wakef. distinguit *persequor; ac doceo;* et sic videtur jungere *ingressus sum, et doceo;* quod mihi multo minus placet. Nolim itaque *rationes persequor* absolute dictum, sed potius cum τῷ *doceo* ita referrem ad sequentia: quem ego sequor ducem, dum pergo rationes evolvere quibus demonstrem quam necesse sit res cunctas permanere in eo fœdere quo, etc. Ed.

59. *Nec valeant;* id est, et non valere, etc. Male quidam putant hæc verba pendere a *doceo;* referenda enim sunt ad *necessum est*, mutata statim constructione; quod apud nostrum sæpius occurrit; cf. v. 62. Ed. — *Rescindere leges;* si ultra spatium a natura constitutum durent. — *Rescindere;* i. e. *de novo scindere;* notis priorum legum derasis scilicet, ac tabulis, quibus erant incisæ, dedolatis; ut aliæ leges insculpantur: Horatius, Art. poet. 399: « leges inci-

Quo genere in primis animi natura reperta est,
Nativo primum consistere corpore creta;
Nec posse incolumem magnum durare per ævom:
Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere quom videamur eum, quem vita reliquit.
Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,
Ut mihi mortali consistere corpore mundum,
Nativumque simul, ratio reddunda sit, esse:
Et, quibus ille modis congressus materiai
Fundarit terram, cœlum, mare, sidera, solem,
Lunaique globum: tum, quæ tellure animantes
Exstiterint; et, quæ nullo sint tempore natæ:
Quove modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum:
Et, quibus ille modis Divom metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
Fana, lacus, lucos, aras, simulacraque Divom.
Præterea, solis cursus lunæque meatus

dere ligno». Ex hac nimirum vetustissimorum hominum consuetudine poetæ locutio translata est. *Wak.*

60. *Reperta.* Nempe lib. III, in quo *nativas* ideoque mortales animas esse docuit.

62. *Nec posse incolumem,* etc. Sic III, 605. — Editores de suo, *incolumis;* ut structuram sermonis profecto unam et simplicem servarent. Sed scriptores antiqui non sunt ad libitum nostris de regulis reformandi. Suppleas nempe decet *repertum est*, vice *reperta est;* ut stet constructio: quemadmodum in libris veterum, atque potissimum in Lucretio, passim variari solet. Vide Brunckium de re simili disputantem, et quos laudat criticus exactissimus, ad Soph. Elect. 435. *Wak.*

63. *Simulacra;* rerum imagines, de quibus lib. IV, 35 sqq.

68. *Congressus materiai.* Cœtus atomorum, concilium primorum corporum. Cf. Virg. Æn. VI, 724 sqq.

71. *Exstiterint;* exortæ sint de terra. —*Nullo tempore natæ;* nunquam exstiterint; vs. 876, 891; IV, 734, 741, etc.

72. *Variante;* non uniformi, ut ἀλόγων brutorum, sed articulatim distincta. *Wak.*

73. *Vesci.* I. e. vivere, vel vitam colere, initis societatibus: secundario sensu dictionis, quum vita nimirum *cibis vescendis* propagetur. Vide sis Nonium, IV, 478. *Wak.*

74. *Insinuarit pectora;* cf. I, 117, 410; III, 484.

75. *Qui in;* vs. 7; IV, 1057.

76. *Lacus.* Fayus interpretatur *ædes,* quia lacus interdum accipitur pro trabe. Quidni hic fontes sacros intelligamus? Ed.

Expediam qua vi flectat Natura gubernans:
Ne forte hæc inter cœlum terramque reamur
Libera sponte sua cursus lustrare perenneis,
Morigera ad fruges augendas atque animanteis:
Neve aliqua Divom volvi ratione putemus.
Nam bene quei didicere Deos securum agere ævom,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in ollis,
Quæ supra caput ætheriis cernuntur in oris;
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse
Quos miserei credunt: ignarei, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
  Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
Principio maria, ac terras, cœlumque tuere:
Quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
Treis species tam dissimileis, tria talia texta,
Una dies dabit exitio; multosque per annos
Sustentata, ruet moles et machina mundi.

78. *Flectat.* Figurata oratio, ab aurigationis arte derivata. *Wak.*

79. *Hæc.* Lamb. behe; supple solem et lunam. Alii, *hic.*

80. *Sponte sua*, etc. H. e. ad libitum spatiari, moveri: Horat. Epist. I, 12, 17. — *Perenneis.* In hac dictione vertitur argumenti totius cardo: videas infra, vs. 96. *Wak.*

81. *Morigera,* obsequentia, sese accommodantia, apta.

83. *Nam bene,* etc. Hi 9 vss. iterantur VI, 58, et sqq. Cf. I, 57, et sqq. et II, 646 et sqq. — *Didicere.* Horat. Nostri memor, Sat. I, 5, 101: « Namque Deos didici securum agere ævum ».

85. *Geri,* fieri, administrari, ut al.

88. *Dominos acreis.* Superbos ac severos Deos, quos miseri metuant, atque ignari rerum adorent tanquam rerum auctores; II, 1091.

90. *Quid nequeat*, etc. Hi 2 vss. positi sunt supra I, 77.

92. *Quod superest*, etc. His 6 vss. jamjam conserit manus Poeta, jubetque Memmium observare inprimis terras, cœlum, ac mare; quæ dies una integro dabit exitio. Itaque ab h. vs. 92 ad vs. 418 disputaturus est acriter Poeta de mundi primo exortu, et ejusdem futuro interitu. *F.*

96. *Dabit exitio.* Sic infra vs. 998. Cf. II, 1145.

97. *Moles et machina mundi.* Hæc per hendyadeu dicta sunt, pro *moles machinæ mundanæ.* Wak.

Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti
Accidat, exitium cœli terræque futurum;
Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis:
Ut fit, ubi insolitam rem apportes auribus ante,
Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
Nec jacere indu manus; via qua munita fidei
Proxuma fert humanum in pectus templaque mentis.
Sed tamen effabor: dicteis dabit ipsa fidem res
Forsitan; et graviter, terrarum motibus ortis,
Omnia conquassari in parvo tempore cernes:
Quod procul a nobis flectat Fortuna gubernans;
Et ratio potius quam res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.
Qua prius aggrediar quam de re fundere fata

98. *Nec me animi fallit*, etc. His 13 vss. interim fatetur hoc dogma de mundi interitu mirum videri; diffiditque, præ novitate doctrinæ hujus, se fidem apud auditores inventurum, quum rem experimento comprobare non valeat; quamquam, inquit, res ipsa forsan dabit fidem, ac totum mundum brevi tempore conquassari cernemus. *F.*—*Animi fallit.* Sic I, 921.

101. *Ante;* antea, hactenus ignotam.

102. *Visu.* Visui, h. e. oculis. Sic Terent. in Adelph.: « vestitu nimio indulges ».—Æmulatur hic Lucretius eximium locum Empedoclis de *Deo*, apud Clem. Alex. Strom. V, 12. *Wak.*

103. *Nec jacere indu manus.* H. e. nec manibus tractandam dare. — *Qua,* per quos sensus, *via fidei,* ad fidem nos ducens, *munita,* bene strata ac facilis, proxime et celeriter attingit pectus humanum: id est, qua fides cito in mentem nostram venit. Ea enim sensibus præsertim fundata est, ut docet Noster, I, 424. Cave cum Fayo interpreteris: per quas partes via maxime propinqua in cor hominum transfert *munita fidei,* id est, munitam et firmam fidem. Hic enim *ferre* dictum est ut apud Virg. Æn. VI, 295: « *via* quæ *fert* Acherontis ad undas ». Ed. — *Templa;* I, 738.

107. *Conquassari motibus terrarum,* efficacem habemus atque nervosam orationem. Cic. De divin. I, 43: « Quum ad infinitam altitudinem terra desedisset, Apuliaque maxumis *terræ motibus conquassata* esset ». Dubito tamen, an hæc non sit in Lucretio rectior ac venustior consecutio verborum: « Et, in parvo tempore, cernes omnia terrarum graviter, motibus ortis, conquassari ». *W.* — Sed latinitas ipsa et totius loci ratio hoc postulat: « et omnia conquassari, ortis terrarum motibus ». *Orell.*

110. *Horrisono fragore.* Terribili sono fragminum vel ruinarum. *Wak.*

111. *Qua prius aggrediar,* etc. His 12 vss. priusquam aggrediatur Poeta *fundere fata* de mundi interitu, h. e. certis rationibus evincere ac persuadere mundum interiturum, monet Memmium suum atque auditorem omnem se vereri, ne arbitrati corpore divino constare cœlum, terram, mare, solem, ac sidera, etc.

Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode e Phœbi lauroque profatur;
Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
Religione refrenatus ne forte rearis,
Terras, et solem, cœlum, mare, sidera, lunam,
Corpore divino, debere æterna meare:
Propterea¡que putes, ritu par esse Gigantum
Pendere eos pœnas immani pro scelere omneis,
Quei ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarumque velint cœli restinguere solem,
Immortalia mortali sermone notantes:
Quæ procul usque adeo divino ab numine distent,
Inque Deum numero quæ sint indigna videri;
Notitiam potius præbere ut posse putentur,

ejusdem illum faciant criminis reum, cujus olim gigantes rei, pœnas pro immani scelere luerunt. *F.*

112. *Sanctius et multo*, etc. Hi 2 vss. positi sunt I, 739.

113. *Lauroque*. I. e. sacello, ramis laureis præstructo, ne curiosi consultores introspicerent. *Wak.*

115. *Religione refrenatus.* H. e. superstitione et inani Deorum metu repressus. *Lamb.*

117. *Corpore divino ... æterna.* H. e. æterna ac immortalia esse æque ac Deos: vs. 122. — *Meare:* sic omnes libri veteres; pro qua dictione vulgus editorum posuit, audacissime et inscitissime, *manere:* veriti scilicet, ne verbum *meare* unicuique nomini præcedentium minus accurate conveniret. Quam indocte! vide notam superius ad vs. 62. *W.*

118. *Propterea¡que putes*, etc. H. e. Et idcirco putes æquum esse eos omnes dare pœnas pro sua impietate, ut gigantes impios. *Lamb.*

120. *Ratione sua.* I. e. qui similiter suis philosophiæ institutis aggrediuntur cœlites, atque fabulosi quondam gigantes immanitate virium vexabant. *Wak.* — *Mœnia mundi*. Sic I, 74, 1095.

121. *Restinguere*. Eleganter. Sol enim ignis creditur.

122. *Mortali sermone*. Singularis est dictio pro: sermone qui ea mortalia esse asserit, dum revera immortalia sint; vel, mortalium nomine notantes, id est, mortalium numero adscribentes immortalia.

123. *Quæ procul usque adeo*, etc. His 24 vss. seqq. nihilominus ait tantum abesse, ut, quæ de interitu mundi futuro docet, ea Deorum numinibus ac Diis immortalibus aliquid detrahant, ut eorum dignitatem ac naturæ præstantiam tueantur; quum inde notitiam habeamus quid corpore divino præditum sit, quid vero non sit. *F.* — *Distent.* Ut ratio conjunctivi reddatur, junge hæc cum præcedd. *expediam ... ne forte rearis....* dum contra *distent a numine usque adeo ut potius*, etc. Ed.

124. *Quæ sint*. Lambinus, planiorem sane orationem requirens, volebat *sic sint;* sed vulgares editi protulere *sic sint;* pessime. Ed.

Quid sit vitali motu sensuque remotum.
Quippe etenim non est, cum quovis corpore ut esse
Posse animi natura putetur consiliumque:
Sicut in æthere non arbor, non æquore salso
Nubes esse queunt, neque pisces vivere in arvis;
Nec cruor in lignis, neque saxeis sucus inesse:
Certum ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, et innasci quavis in parte soleret,
Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.
Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,
Dispositumque videtur, ubi esse et crescere possit
Seorsum anima atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus, formamque animalem,
Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant divino prædita sensu,
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.
Illud item non est ut possis credere, sedes

126. *Remotum*, destitutum, expers. Sunt enim inertia plane corpora et insensilia. *Creech*.

128. *Animi natura*. Anima. Sic enim III, 422 et seqq. monet se hoc utrumque vocabulum, animam et animum, promiscue interdum usurpare. — *Consiliumque*, ut III, 95 et 615.

129. *Sicut in æthere*, etc. Hi 13 vss. seqq. supra positi sunt III, 786. Consule ibi annotata.

131. *Saxeis*. Sic cum Forbigero edidi etiam III, 787, ita ut, variata oratione, tertius statim post sextum casus adhibeatur. Parum tamen abest quin pœniteat, quum animadverto supra jam vs. 129 *æquore* sine præpositione positum, quam hic quoque repetere nullo modo opus erat. Ed.

138. *Quamde*. Vulgo *tandem*; redi ad III, 794.

142. *Totum*. H. e. utrumque, nempe animam et animum.

143. *Putribus*, nimirum *friabilibus*, vel se facile resolventibus; Virg. Georg. I, 44. *Wak*.

145. *Constant*. Suppl. cœlum, terra, mare, sol, luna, sidera, etc.

147. *Illud item non est*, etc. His 10 vss. monet etiam ac docet interim Lu-

Esse Deum sanctas in mundi partibus ullis:
Tenuis enim natura Deum, longeque remota
Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur;
Quæ quoniam manuum tactum suffugit et ictum,
Tactile nil nobis quod sit, contingere debet:
Tangere enim non quit, si tangi non licet ipsum.
Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dissimiles debent; tenues, de corpore eorum.
Quæ tibi posterius largo sermone probabo.
Dicere porro, hominum causa voluisse parare
Præclaram mundi naturam, proptereaque
Allaudabile opus Divom laudare decere,
Æternumque putare atque immortale futurum;
Nec fas esse, Deum quod sit ratione vetusta
Gentibus humaneis fundatum perpetuo ævo,

cretius adversus Homerum, Aristotelem, ac vulgus philosophorum et ceterorum hominum, qui cœlum Deorum esse domicilium consentiunt, nullam mundi partem aut esse aut posse esse Deorum sedem. *F.*

150. *Animi vix mente.* H. e. vix cogitatione et intelligentia comprehenditur. Sic III, 615; IV, 760.

151. *Suffugit.* I. e. « *semper* in seculis præteritis *elusit*, atque *nunc* etiam *eludit* »: quæ vis est germanissima hujusce temporis sic adhibiti. *Wak.* — Sic Virg. Æn. II, 12: *horret luctuque refugit.* Ed.

152. *Tactile nil*, etc. Junge *nil contingere debet quod nobis tactile sit.*

154. *Etiam quoque;* sic III, 293; V, 603; VI, 503.

155. *De corpore.* I. e. *pro* corpore, *ad rationem* atque proportionem corporis; quæ potestas est voculæ perquam usitata. Lambinus igitur ne audiendus quidem est, substituere volens *pro*, libris adversantibus. *Wak.*

156. *Posterius largo sermone probabo.* Vide, an fidem liberavit. *Bentl.* —Certe, vel propositum poetæ nunquam adimpletum est, vel, quæ de natura deorum domiciliisque scripserit, injuria temporis periere. *Wak.*

157. *Dicere porro, hominum*, etc. His 35 vss. totus in id incumbit Poeta, ut mundum hunc hominum causa non fuisse a Diis paratum persuadeat. Unde non sit, cur quisquam mortalis, quasi memor tanti beneficii a Diis accepti, tantum laudet opus, æternumque putet, ac futurum immortale. *F.* — Lactantius VII, 3, hunc locum ventilat. *Wak.*

159. *Allaudabile.* Sic Plaut. Pers. IV, 5, 1, *operam adlaudabilem.* Et animadverte bellulum lusum λογικὸν poetæ, *allaudabile laudare* scilicet: a quo non abhorret Nævianum illud, semel atque iterum Cicerone memoratum, « *Laudari* a *laudato* viro ». Has autem delicias Lucretii sæpiuscule notavimus. *Wak.*

162. *Perp. ævo.* I. e. ex utraque parte

Sollicitare suis ulla vi ex sedibus unquam,
Nec verbis vexare, et ab imo evortere summa:
Cetera de genere hoc affingere et addere, Memmi,
Desipere est; quid enim immortalibus atque beateis
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Ut nostra quidquam causa gerere aggrediantur?
Quidve novi potuit tanto post, ante quietos,
Illicere, ut cuperent vitam mutare priorem?
Nam gaudere novis rebus debere videtur,
Quoi veteres obsunt: sed, quoi nihil accidit ægri
Tempore in anteacto, quom pulchre degeret ævom,
Quid potuit novitatis amorem accendere tali?
An, credo, in tenebris vita ac mœrore jacebat,
Donec diluxit rerum genitalis origo?
Quidve mali fuerat nobis non esse createis?
Natus enim debet, quiquomque est, velle manere
In vita, donec retinebit blanda voluptas:
Qui nunquam vero vitæ gustavit amorem,

non interrupto, sed ad infinitam longitudinem quaquaversum continuato. *Wak.*

163. *Sollicitare*, quasi, solo citare, inquit Festus : h. e. e loco suo movere, aut labefactare. *Lamb.*

164. *Summa*, id est, *in summa*, uti plenius noster formulam extulit superius, ad III, 84, i. e. *tandem*, *denique*; « ut omnia uno verbo breviter comprehendam ». *Wak.* — Mihi parum placet ista interpretatio : et cum Orellio et Forb. *summa* neutrum plurale esse arbitror; id est, summitates mundi ab imo evertere? An legendum cum vulgatis edd. *summam* τὸ πᾶν, universum? an corrigendum cum Lamb. *fundo;* cum Bentl. *pessum?* Libris sane melius est obtemperare. Ed.

169. *Quidve novi potuit*, etc. Præclare Cicero De Nat. Deor. I, 9 eamdem rationem prosequitur.

171. *Novis rebus*, mutatione conditionis.

173. *Pulchre;* quum bene et beate viveret.

174. *Tali;* illi qui talis est, qui ista conditionis felicitate fruitur. Ed.

175. *An, credo, in tenebris.* An scilicet Deorum vita jacebat in tenebris, donec mundus creatus est? *Lamb.*

176. *Diluxit.* Elegantissimam perraramque dictionem et Horatius adhibuit similiter, in Epist. I, 4, 13 : « Omnem crede diem tibi *diluxisse* supremum » : i. e. crede *diluculum* cujusvis diei tibi supremum oboriri ». *Wak.*

177. *Createis.* In dativo casu, bene. Quamquam non ea semper constructio servatur; ut infra vs. 181. — De græcismo illo vix opus est ut dicam. Plura exempla contulit Ruddim. Inst. Gr. II, p. 15 sq. not. 40. *Forb.*

Nec fuit in numero; quid obest non esse creatum?
  Exemplum porro gignundis rebus, et ipsa
Notities hominum Diis unde est insita primum,
Quid vellent facere, ut scirent animoque viderent?
Quove modo est unquam vis cognita principiorum,
Quidque inter sese permutato ordine possent,
Si non ipsa dedit specimen Natura creandi?
Namque ita multimodis multis primordia rerum
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæquomque inter se possint congressa creare;
Ut non sit mirum si in taleis dispositura
Deciderunt quoque, et in taleis venere meatus,
Qualibus hæc rerum geritur nunc summa novando.

181. *In numero*, scil. viventium; sed magis absolute, quam si ejusmodi quid adjecisset, ut fere Græci ἐν ἀριθμῷ εἶναι. *Orell.*

182. *Exemplum.* Exemplare, quod scilicet Dii sequerentur in creandis rebus. — Tota omnium rerum notities a simulacris rerum incurrentibus derivatur; Dii etiam nihil inconsiderate faciunt; quidquid agere constituunt illud prævident: at nullæ imagines rerum in mentem divinam cadere potuerunt, quum res ipsæ nondum exstiterint; ideo inepte aliquis dicat Deos cœlum, terram, animalia, omnia creasse. *Creech.*

188. *Namque ita multimodis*, etc. Scilicet argumentatur Lucretius ex principiis suis, quæ supra posuit lib. I et II. Docuit enim quum Deos, tum homines æque ex atomis fieri, ac ceteras res creatas. Qui vero, inquit, vis atomorum perspecta fuisset Diis, antequam illæ ad novas generationes convenirent? Vult enim mutuam atomorum occursationem atque indefessam pugnam ex infinito tempore præcessisse earum concilium atque cœtum. Hæ vero, quum suopte nisu tantum percutiant ac resiliant, atque in varias inde generationes ferantur, non poterant præmittere sui exemplar in mente Deorum opificum, antequam in res ipsas novas creatas convenissent. Undenam ergo Dii rerum creandarum notitiam habuerint? *F.* — Hi versus repetuntur infra, 423 sqq.

190. *Consuerunt.* Bentl. volebat *consuerant*, non probante Wak. quia significat altera lectio non solum in seculis præteritis hoc modo res administratas esse, sed hodieque sic administrari; v. 151.

191. *Omnia pertentare.* I. e. de maxime proprio verbi sensu, *experimentis omnigenis abuti.* Wak.

194. *Deciderunt.* Penultima brevis. Sic vs. 416, *constiterunt.*

195. *Qualibus*, etc. Locum similem invenies ad I, 1027. — *Geritur*, I, 130, 443, et passim. — *Novando.* Lambinus vult suppleri: ea, quæ jam ætate et ævo confecta sunt. Sed perperam; *novando*

Quod si jam rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis;
Nequaquam nobis divinitus esse paratam
Naturam rerum; tanta stat prædita culpa!
Principio, quantum cœli tegit impetus ingens,
Inde avidam partem montes sylvæque ferarum
Possedere; tenent rupes vastæque paludes,
Et mare, quod late terrarum distinet oras.
Inde duas porro prope parteis fervidus ardor
Assiduusque geli casus mortalibus aufert.

enim hic vim habet passivam *dum novatur;* cf. I, 313. Ed.

196. *Quod si jam rerum*, etc. Hi 5 vss. jam positi sunt II, 177. Monet autem iis quinque versibus, suppressa etiam atomorum cognitione atque natura, facile probari posse ex ipsa cœli ratione, atque ex aliis etiam rebus imperfectis et incommodis, quæ in mundo sunt, mundum hunc divinitus, hoc est, a Deo, non fuisse creatum in hominum gratiam. *F.*

200. *Naturam rerum*. Hunc mundum. — *Tanta stat prædita culpa.* Adeo multa sunt in mundo hoc peccata, incommoda; et quæ non recte neque ordine facta sunt. *F.* — Cf. II, 181.

201. *Principio, quantum*, etc. His 6 vss. continetur primum argumentum, quo probat maximam terrarum partem hominibus esse inutilem. *F.* — *Quantum.* H. e. eam mundi partem, quam cœlum tegit; i. e. terrarum orbem, qui partim terra est habitabilis; partim inhabitabilis, propter calorem et frigus; partim mare; partim lacus ac paludes. *F.* — *Impetus ingens.* Illustravimus non paucis exquisitissimam locutionem ad IV, 417. Neque aliter Cicero, qui Lambinum non latuit, Nat. Deor. II, 38, in loco vere frugifero, nobilique: « Quum autem *impetum cœli* cum admirabili celeritate moveri vertique videamus, etc. » *Wak.*

202. *Avidam.* « Quasi scilicet montes, sua portione parum contenti, omnia *rapere* vellent, et haurire »: i. e. facili sensus flexione, et per schema impendio venustum, nec ingenio elegantissimo non dignum, « *magnam* partem »: conferas inferius vs. 471. *Wak.* — Vide not. ad I, 1030.

203. *Vastæque paludes*. Inanes, vacuæ, ἀτρύγετοι, *infructuosæ* denique. *Wak.* — Ego malim intelligere paludes magnas, immensas; ob sequens *late*, cum quo congruere videtur. Ed.

204. *Distinet.* Sic Horat. Od. I, 3, 22 vocat Oceanum *dissociabilem*.

205. *Duas parteis ardor aufert.* Colorem Lucretiani sermonis Plinius æmulatus est, Nat. Hist. II, 68: « Ita *terræ tres partes abstulit cœlum*: oceani *rapina* in incerto est ». Et vocabulo Pliniano *rapina* multum illustratur nostra in vs. 202 expositio dictionis *avidam*. *W.*

206. *Geli.* Hujusce formæ, *gelus*, vel *gelum*, *geli*, meminit Nonius Marcellus, III, 104; VIII, 26, exempla ex Afranio, Accio, Catone, Lucretio, et Varrone, proferens; nec non Priscianus, lib. V, p. 658. *W.* — *Geli casus*, videtur pro *nivis* posuisse in hoc versu τὸ *geli*

Quod superest arvi, tamen id natura sua vi
Sentibus obducat, ni vis humana resistat,
Vitai causa, valido consueta bidenti
Ingemere, et terram pressis proscindere aratris:
Si non, fecundas vortentes vomere glebas,
Terraique solum subigentes, cimus ad ortus;
Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
Et tamen, interdum magno quæsita labore,
Quom jam per terras frondent atque omnia florent,
Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
Aut subitei perimunt imbres gelidæque pruinæ,
Flabraque ventorum violento turbine vexant.
  Præterea, genus horriferum Natura ferarum,

noster : quasi nimirum per zonam glacialem *nives* indesinenter caderent. *W.*

207. *Quod superest arvi*, etc. His 7 vss. continetur alterum argumentum, nimirum, quod ex residua terrarum, quæ colitur, parte, non nisi magno cum labore hominum colentium eam aratris et bidentibus fructus ægre proveniant. *F.*

208. *Resistat.* Nempe, arando, colendo, pastinando, fodiendo, etc.

209. *Vitai*, id est, victus, βίου. — *Bidenti ingemere, et pressis*, etc. Sic Virg. Georg. I, 45, *depresso aratro ingemere.*

211. *Si non fecundas*, etc. Hi 2 vss. positi sunt I, 212.

212. *Cimus ad ortus.* Non oriuntur quidem *glebæ*, sed *fruges*; quæ vox jam quasi præcessit in τῷ *fecundas*, et hic unice intelligenda est, ut in versu sequenti. Male igitur interpretes *ortus* sensu activo accipiunt: « provocamus glebas ad pariendum, ad exserendam vim producendis frugibus aptam ». Nam si *glebas* hic proprie dictas volunt, nullo pacto congruet vs. 213. Orellius igitur ad τὸ *cimus* supplet *fruges, germina*, « quod omittere poterat, quia nulla omnino ambiguitas ex objecti omissione oriebatur ». Wak. aliquid excidisse suspicabatur, sine causa. Ed.

214. *Et tamen, interdum*, etc. His 5 vss. continetur tertium argumentum, nimirum, quod etiam fructibus speratis ex labore et cultu duro terrarum, sæpe tamen frustremur per varios casus. *F.* — Cf. Virg. Georg. I, 118 sqq.

216. *Ætherius sol.* I. e. *meridianus*, ut qui *arces ætherias* jam conscenderit: compares Virg. Georg. IV, 426 et ibid. III, 154. Tò *nimiis fervoribus* Lucretii, quod explicant adjunctæ voces *sol ætherius*, necesse habuit Mantuanus specialiter nominare *mediis fervoribus*. Wak. — Vide autem notata ad III, 1057.

217. *Subiti imbres.* I. e. subeuntes, præter spem obvenientes; adeas dicta nobis in II, 363. *Wak.*

218. *Vexant*; evellunt, lacerant; VI, 430.

219. *Præterea, genus horriferum*, etc. His 4 vss. continetur quartum argumentum, nempe, quod noxia animalia terra marique crescant et alantur; quod morbos anni tempestates afferant; quod mors immatura rapiat homines. *F.*

: genti infestum, terraque marique
ıt atque auget? quur anni tempora morbos
nt? quare Mors immatura vagatur?
porro puer, ut sævis projectus ab undis
nudus humi jacet, infans, indigus omni
ıxilio, quom primum in luminis oras
ex alvo matris Natura profudit:
ue locum lugubri complet, ut æquum est,
ıtum in vita restet transire malorum.
e crescunt pecudes, armenta feræque:
ɔitacillis opus est, nec quoiquam adhibenda est
utricis blanda atque infracta loquela;
ias quærunt vesteis pro tempore cœli:
:, non armis opus est, non mœnibus altis,
a tutentur; quando omnibus omnia large

ni tempora, i. e. *tempestates* ıt *autumni* puta: vide II, 32,

natura, nos ante diem rapiens.
m porro puer, etc. His 13 ıetur quintum argumentum. ıdum fecissent, melior foret ıuam aliorum animalium conıge deterior, et, si rem ipsam ırutis parens videtur natura, noverca. *Creech*.
'uer infans. I. e. ut Horatii , Od. IV, 6, 18, *nescius fari* — *Indigus auxilio*. Notanda ctio vocis *indigus* cum ablaaliud exemplum non habeo ; nam in Apul. Met. IX, l. lectio variat. *Forb.*
'tali. Lamb. e Mureti conj. vox *vitalis*, id est, vitam ıvans, in deliciis est Lucretio; , 890, 948, 955, etc. *Forb.*
gituque locum, etc. Sic prælib. VII init. de imbecillitate ımanæ: « Hominem tantum in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim et ploratus, nullumque tot animalium pronius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio, etc. » *Lamb.*

228. *Cui tantum in vita restet transire malorum*. Pulcherrimam profecto per metaphoram, a conditione *viatorum* derivatam, mortales peregrinantes errantesque in vita noster παθητικῶς et ornate significavit. *Wak.*

230. *Crepitacillis*. De crepitaculo (*un hochet*), Martialis, Epigr. XIV, 59.

231. *Almæ;* quæ mammis alit; I, 2. — *Infracta loquela:* se nimirum ad infantilis linguæ mensuram demittens. De hoc pervagato satis dicendi genere non opus est illis addere, quæ doctissimus Heinsius cumulate contulit ad Claudian. in Eutrop. I, 262. *Wak.*

234. *Quei sua tutentur*. I. e. quasi sint ii animantes, quibus corpora et habitacula sint vestibus armisque defendenda: quo nihil elegantius aut exquisitius offendi. *Wak.* — Vulgo *queis*. Sed rectum est *qui*, ut ambiguitatis vitandæ causa scripsi. *Orell.*

Semper abundare, et latices manare perenneis,
Nil opus est verbis, magnus decursus aquarum
Undique declarat: sed primum, quidquid aquai
Tollitur, in summaque fit, ut nihil humor abundet
Partim, quod validei, verrentes æquora, ventei
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Partim, quod subter per terras diditur omneis:
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Convenit; inde super terras fluit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.

His 12 vss. probat 2° de aqua, quod corrumpatur et iterum crescat. *F.*

263. *Manare.* I. e. destillare, effundere; exquisitius, ad activam virtutem verbi. Sic Horatius, Epist. I, 19, 44: « fidis enim manare poetica mella Te solum ». De hac autem re perlegendæ sunt Heinsii annotationes doctissimæ, ad Ovid. Met. VI, 312. *Wak.*

264. *Opus est verbis.* I. e. τῷ *declarare* subaudito; quod ab sequentibus petendum. *Wak.*— *Decursus aquarum;* per alveos nimirum fluviales in sinum maris descendentium. Virgil. Æn. XII, 523. *Wak.* — Cf. I, 1030.

265. *Quidquid.* I. e. quiddam, aliquid, quædam portio: quemadmodum mox etiam plus semel, vss. 285, 305, 1387. *Wak.* — Lamb. vero jungit *primum quidquid,* ut vs. 305.

266. *In summa.* Wak. int. *tandem, denique,* ut breviter et summatim dicam; quemadmodum ad III, 84. Sic quoque Forb. qui tamen aliam insuper constructionem proponit: « et fit, ut *in summa,* in universo humor nihil abundet ». Possis etiam, opinor, intelligere: in tota mole aquarum. Ed.

267. *Verrentes æquora.* Sic vs. 389, ubi hi 2 vss. repetuntur; et VI, 624. Redi etiam ad I, 280.

268. *Retexens.* Penelopes vel[...] lam. *Haverc.* — *Radiis retexens* vi caloris in particulas tenuissin[...] quibus constant, resolvens; et tu[...] sorbens. *Wak.* — *Ætherius sol.* acerrimus et flagrantissimus, utp[...] *æthera medium* evectus, vs. 216[...]

269. *Per terras diditur omne[...]* ut mare sit omnium fontium ac [...]rum origo genitalis. Optime et veri[...] secutus etiam poetarum principe[...] Il. Φ, 195. *Wak.*

270. *Percolatur enim virus.* [...] aquarum, i. e. sal. Cf. II, 474[...] VI, 637 sqq.

271. *Ad caput.* Ad fontes, ex q[...] oriuntur fluvii.

272. *Fluit agmine.* Virg. Æ[...] 782. — *Agmine dulci;* ob *salem* [...]ctum scilicet. Plinius, Nat. Hist. X[...] 37: « nam in terra *marina aqua,* a[...] *percolata, dulcescit* ». *Wak.*

273. *Via secta.* Virg. Georg. I, [...] — Ita leviter et mobiliter fluit hic[...] sus, ut Lucretius fluvium, per al[...] suum currentem ac labentem, n[...] oculis subjicere videatur. Lege, si v[...] quæ notavimus ad illum locum Ho[...] Epod. XVI, 48: « Levis crepante [...]pha desilit *pede* ». *Lamb.* — *Li[...] pede.* I. e. purus humor, sine sord[...]

nunc igitur dicam, quid corpore toto
·abiliter privas mutatur in horas :
enim, quodquomque fluit de rebus, id omne
magnum fertur mare ; qui nisi contra
retribuat rebus, recreetque fluenteis,
am resoluta forent, et in aera vorsa.
itur cessat gigni de rebus et in res
: assidue ; quoniam fluere omnia constat.
ıs item liquidi fons luminis, ætherius sol,
ıssidue cœlum candore recenti,
tatque novo confestim lumine lumen.
imum quidquid fulgoris disperit ei,

undas trahens : ut Q. Cur-
ı est, III, 1, 3. *Wak.*
·s nunc igitur, etc. His 8
3° de aere, quod corrum-
rum crescat. Quidquid enim
uit, id fertur in vastum aeris
ecidunt quippe e rebus assi-
:ula, quæ feruntur ac volitant
Quæ quidem corpuscula nisi
deret aer rebus, jam sane res
xisse deberent, ac periisse.
ıerpetuo mutantur in aera, et
evertitur. *F.*— *Quid.* I. e. in
:αθ' ἕσεν, qualiter. *Wak.*
ivas in horas. In singulas
gulis momentis.
ris ... mare : ut ἀπεῤῥοιαὶ
ıris, fontes scilicet, in geni-
m referuntur ; sic aeris etiam
n proprium corpus recidunt.
n translationem, si in *fluido*
e dici debeat translatio, prior
rpavit, apud Nonnium, III,
151 ; IV, 178. *Wak.*
luenteis. I. e. deficientes,
vs. 281. Virgilius, Æn. II,
.
cidere ; I, 857.
rgus item, etc. His 25 vss.

probat 4° eadem de igne. Quod quidem contingere docet in sole, cujus lumen prius actutum perit, et novum creatur ; cujus rei fidem facit nebula interposita. Docet et id contingere in lychnis ac candelis nostris, in fulguribus cœli, in luna, in sideribus aliis ; quorum omnium prima lux perit, ac nova continuo subministratur. Lumen igitur, in quo ignis est, et perit et gignitur in omnibus luminosis corporibus ; atque adeo ignis ipse pereat et renascatur necesse est. *F.* — *Fons luminis ;* unde nimirum scaturigines fluidæ lucis affatim emanant, et per mundum diffunduntur II, 147. — *Ætherius sol.* A vigore maximo, ut æquum est, commendatur ; quum fit flagrantissimus utique, et *æstus medios* accendit : vide dicta nuper ad vs. 268. *W.*

283. *Irrigat candore.* Orationis tenor, qualis ab initio processerit, summa cum proprietate atque elegantia conservatur : videas supra, IV, 203. *Wak.*

284. *Suppeditatque novo*, etc. Sic vs. 661, et IV, 190, 376.

285. *Nam primum.* I. e. id fulgoris, quodcumque primum emittitur, et ubicumque accidat, soli disperit, ac disperditur. *Wak.* — Vide ad vs. 305. — *Ei ;*

Quoquomque accidit : id licet hinc cognoscere possis,
Quod, simul ac primum nubes succedere soli
Cœpere, et radios inter quasi rumpere lucis,
Extemplo inferior pars horum disperit omnis,
Terraque inumbratur, qua nimbei quomque ferantur;
Ut noscas splendore novo res semper egere,
Et primum jactum fulgoris quemque perire;
Nec ratione alia res posse in sole videri,
Perpetuo ni suppeditet lucis caput ipsum.
  Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt,
Lumina, pendentes lychnei, claræque coruscis
Fulguribus, pingues multa fuligine tedæ,
Consimili properant ratione, ardore ministro,
Suppeditare novum lumen; tremere ignibus instant;
Instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit :
Usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei

prima syllaba producta, ut mox vs. 301; cf. II, 1136; III, 555, etc.

287. *Succedere*. I. e. subter venire, in primario sensu vocabuli. Sic Virgil. Æn. IV, 10 : « Quis novus hic nostris *successit* sedibus hospes ? » *Wak.*

288. *Inter quasi rumpere ;* quasi interscindere.

289. *Pars horum*, pars radiorum quæ est infra nubes.

292. *Primum jactum fulgoris*. Sic passim vocat lucem, *tela lucis*.

293. *In sole ;* in solis luce.

294. *Suppeditet*. Absolute sumendum ; i. e. suppetat. *Lamb.* — Cf. ad I, 548, ubi adde Ruhnk. ad Rutil. Lup. II, 9, quem laudat Wak. ad I, 1039. *Forb.* — *Caput*, id est, fons : vss. 271, 282.

296. *Pendentes lychnei*. Sic Virg. Æn. I, 726 : « dependent lychni laquearibus aureis ». Cf. etiam Ennius p. 88 Hessel., ibique Columna.

297. *Fulguribus*, fulgoribus, II, 325, 332. — *Fuligine*. Libri universi, *caligine :* quæ vox, quum manifestissime sermonis indoli contradicat, semper erat mihi suspecta; et conjeceram reponendum esse, quod ausus sum reponere, quia Bentleius idem jusserit. Nobis imitatio Virgiliana, ad Ecl. VII, 50, valde suffragatur : « Hic focus, et *tedæ pingues :* hic plurimus ignis Semper, et assidua postes *fuligine* nigri ». *Wak.* — *Tedæ*, faces, lampades. Vide II, 387; et III, 1030.

298. *Ardore ministro*. Hoc consimiliter dictum est, atque *manus ministras*, IV, 831. *Wak.*

299. *Suppeditare*, præbere, subministrare. — *Tremere ignibus*. I. e. micare, coruscare, quasi jacularentur lucem; quod sine *tremoribus* non fit : adeas I, 1088; IV, 405. *Wak.*

300. *Instant*. Hujusce repetitionis, quam tetigimus ad III, 13 et alibi, specimen perpulchrum Homerus exhibet, in Il. Υ, 371, et Χ, 127. *Wak.* — *Inter*

Exitium celeri celeratur origine flammæ.
Sic igitur solem, lunam, stellasque putandum
Ex alio atque alio lucem jactare subortu,
Et primum quidquid flammarum perdere semper;
Inviolabilia hæc ne credas forte vigere.
Denique, non lapides quoque vinci cernis ab ævo?
Non altas turreis ruere, et putrescere saxa?
Non delubra Deum simulacraque fessa fatisci?
Nec sanctum numen fati protollere fineis
Posse, neque advorsus naturæ fœdera niti?
Denique, non monimenta virum dilapsa videmus?
Quærere proporro sibi quomque senescere credas.

quasi rupta, quasi interrupta; vs. 288. —Id est, tremulos radios jugiter emittunt, et continuata luce ædes illustrantur. *Creech.*

302. *Celeri celeratur.* Vulgo *toleratur.* Librarius sane illepidus, et exquisitissimas Lucretiani sermonis veneres ne primoribus quidem labris tenus sentiens, sua sponte corrupit locum, verbis signatissimis, et opere maximo selectis, concinnatum. Translatio est, ut putem, ex hominum multitudine, se violenter protrudentium, et celeriter in transitu succedentium. Horatius, Ep. II, 2, 176. *Wak.* — Tanta celeritate lucem illam, tunc temporis effulgentem, evanescere cogunt continuo subnascentes ex omnibus tædis flammæ. Ed.

304. *Subortu.* Sic legendum uno vocabulo a verbo *suborior*, quod est, in alterius locum orior; I, 1048; II, 1138. *Lamb.*

305. *Primum quidquid flammarum.* Primam quamque flammam; vs. 285.

306. *Hæc,* solem, lunam, stellas, etc. *inviolabilia,* semper integra, et æterna vigere.

307. *Denique, non lapides,* etc. Non contentus Poeta præcipuas mundi partes induxisse, quas et nativas et mortales docuit, his 12 vss. jam minores alias affert, sive quæ arte tractentur, sive quæ naturæ suæ relinquantur; quas etiam et nativas et mortales esse contendit. *F.*

308. *Putrescere saxa.* Committas Lucan. VII, 397; Claudian. in Eutrop. II, 277, ne plures excitem. *Wak.*

309. *Fessa fatisci.* I. e. ævo domita, in rimas aperiri: redeas ad annotata nobis de hoc verbo III, 459. *Wak.*

310. *Sanctum numen,* etc. nempe, delubris suis atque imaginibus ab injuria temporum conservandis. Ad ingenium profecto noster redit; et invisos deos, vel homines superstitiosos potius, ut verum dicam, in transitu quin suggillaret, atque mordaci sale perfricaret, a se non quivit obtinere. *Wak.*—*Protollere fineis,* proferre, promovere, extendere; cf. Plaut. Pseud. III, 2, 71.

311. *Naturæ fœdera.* I. e. leges ab ea rei cuilibet constitutas.

312. *Non monimenta virum.* Non vacat nomen *virum*, quum sint etiam *deorum* monimenta. *Wak.*

313. *Quærere proporro.* Argutulus est poeta scilicet, dum [illegible] frivolam mortalium [illegible] tiam irridet, castigatque. [illegible]

Non ruere avolsos silices a montibus altis;
Nec validas ævi vireis perferre patique
Finiti? neque enim caderent avolsa repente,
Ex infinito quæ tempore pertolerassent
Omnia tormenta ætatis, privata fragore.
Denique, jam tuere hoc circum supraque, quod omne
Continet amplexu terrarum; procreat ex se
Omnia, quod queidam memorant, recipitque peremta:

« Nonne passim videmus, dum viam facimus, tumulos defunctorum dilapsos, corruentes, ac ruinosos? Credas propemodum eos dato quasi studio ad senectutem properanter contendere, quocumque tandem modo; ut eamdem mortalitatem homunculis, quos contegunt, ocyssime consequantur ». In his autem nihil equidem discernere valeo, ad quod editor prudens debeat offendere, aut cujus lepidus scriptor pœnitere. *Wak.* — Vide Disq. var.—*Quomque;* adi sis VI, 85, 1017, atque scripta ad II, 721. — *Credas.* Hanc formulam, quæ simile miraculi quiddam, et omnem fidem supergressum, scite conatur excusare, ut lector sit propitius, Virgilius excepit, Æn. VIII, 691. *Wak.*

315. *Nec validas,* etc. Construe: nonne videmus silices ruere et non perferre vires *ævi,* temporis.—*Perferre patique;* II, 291.

316. *Finiti;* non totius ævi, aut longissimi temporis, sed brevioris tantum et circumscripti, quia intra certos temporis fines silices pereant, necesse est. Ed.

317. *Pertolerassent.* Verbum *pertolerare* præter hunc locum non nisi in Plaut. Amph. supposititiis, vs. 20, inveniri videtur. *Forb.*

318. *Tormenta,* impetus. Metaphora est ducta a tormentis bellicis.—I. e. violenta vexamina, βάσανοι, quibus tentata sint, atque oppugnata. Nam translatio est a *carnificum* officio. Nempe, inter *toris Ævi* sævos et indefessos impetus hi silices perduravere sine *fragore,* i. e. « nervis venisque non *ruptis,* compage nec ossium *divulsa* ». Et *fragor* adhibetur in primario suo significatu, pro ipsa *frangendi actione:* vide dicta ad vs. 110 hujusce libri. *Wak.*

319. *Denique, jam tuere,* etc. His 6 vss. inducit etiam cœlum ipsum, quod, quum rerum omnium parens a cunctis dicatur, corruptibile etiam esse necesse est. *F.* — *Tuere.* Tertiæ conjug. *tuor.* — *Hoc.* Nempe cœlum. Ennius, « Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem ».—*Omne terrarum.* Multæ sunt huic gemellæ locutiones in optimis scriptoribus; quod extemplo quivis elegantior agnoscet. *Wak.* — Sic *prima viai,* I, 1068, *cœli sublime,* II, 206; et conf. I, 87, 1089, etc.; sic etiam *cuncta terrarum* apud Horatium, Od. II, 1, 23.

321. *Queidam memorant.* Poetæ, qui fingunt cœlum antiquissimum Deorum, qui Terram sororem duxerit in uxorem; unde pater rerum omnium creditur. *F.* — His, opinor, Anaximander annumerandus est, qui videtur nihil aliud per ἄπειρον suum, quam *immensum,* vel *immoderatum æthera* voluisse. Plutarchus, Plac. Phil. I, 3. Et, si sentiret aliud Anaximenes, conterraneus ejus et discipulus, ægre dixeris quidnam denique sentiret. Verum enim hi Lucretii versus multum debent Pacuvii fragmen-

ım nativum mortali corpore constat.
ı, quodquomque alias ex se res auget alitque,
ıinui debet; recreari, quom recipit res.
ræterea, si nulla fuit genitalis origo
'arum et cœli, semperque æterna fuere;
r supra bellum Thebanum et funera Trojæ
alias aliei quoque res cecinere poetæ?
tot facta virum totiens cecidere; neque usquam,
rneis famæ monimenteis insita, florent?
erum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
ıra mundi est; neque pridem exordia cepit.
re etiam quædam nunc artes expoliuntur,
ıc etiam augescunt : nunc addita navigieis sunt

ad Varronem de ling. Lat. V, 3, et ill. De divin. I, 57. *W.*

.. *Recreari*, refici, recrescere debet.

. *Præterea, si nulla fuit*, etc. His aliud profert argumentum, quo re conatur cœlum et terram, hoc andum ipsum, non ab æterno fuisse. enim, inquit, cur poetæ alii non d aliud bellum cecinere ante bel'hebanum aut Trojanum? Neque credere fas est hæc prima exstibella, aut non alios exstitisse ı, qui alia cecinerint. Quo igitur runt illa priora virorum præclare ' Eodem argumento utitur Macron Somn. Scip. II, 10 adversus æternitatem. *F.*

. *Aliei quoque poetæ ;* Homero t, Æschyloque vetustiores. *Wak.*

). *Quo tot facta cecidere.* I. e. in *barathrum*, demersa et obruta pe, conciderunt? Diversa est ejusphraseos translatio, ab *alearum* scilicet, nisi fallor, in Virgil. Æn. 9 : « *Quo res* cumque *cadent* ». *W.*

). *Insita florent.* Pulchra meherigura est, ab *arborum cultu insi*uaviter petita. *Wak.*

. *Verum, ut opinor*, etc. His 8 vss. continetur aliud argumentum, quod potius responsum est ad superiorem percunctationem. Quasi diceret : nil mirum si novæ sint artes, si recenter expoliuntur, v. g. navigatio, musica, poesis, etc. Scilicet, quia recens est ipse mundus, nec ab æterno fuit. Lactant. III, 16. *F.* —*Summa mundi ;* quod noster *immensi summam* vocitavit superius, ad II, 1095. *Wak.*

332. *Natura mundi est.* Sic optimi codices : hodierni tamen correctores audaculas manus injecerunt, et sic ad arbitrium scripserunt versum : Natura *est mundi* : exquisitiorem constructionem callere nequeuntes phraseos *recens natura*, in sexto nimirum casu, præpositione subintellecta, quam in parili locutione positam maluit M. Tullius, De Nat. Deor. III, 5 : « quos Homerus, qui *recens ab* illorum *ætate* fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone ». *Wak.*

334. *Augescunt.* Oratio poetæ justis gradibus assurgit in progressu. Res *expoliuntur*, quæ maturitatem quidem suam attigerint, sed ornatus exquisitioris indigeant : *augescunt* autem res, quibus ætas adulta et magnitudo vera nondum contigerint. *Wak.*

Multa; modo organicei melicos peperere sonores:
Denique, natura hæc rerum ratioque reperta est
Nuper; et hanc, primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possim vortere voces.
Quod si forte fuisse antehac eadem omnia credis,
Sed periisse hominum torrenti secla vapore,
Aut cecidisse urbeis magno vexamine mundi,
Aut ex imbribus assiduis exisse rapaceis
Per terras amneis, ac oppida cooperuisse;
Tanto quique magis victus fateare necesse est,
Exitium quoque terrarum cœlique futurum.
Nam, quom res tantis morbis tantisque periclis
Tentarentur, ibi si tristior incubuisset
Causa, darent late cladem magnasque ruinas.
Nec ratione alia mortales esse videmur
Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus iidem,
Atque ollei, quos a vita Natura removit.

335. *Organicei*, musici, fidicines, tibicines, citharœdi, etc. II, 412.

336. *Natura hæc rerum.* Hæc philosophia, hæc rerum cognitio, quam ego primus in Latinum sermonem verto. *F.* — Per hendyaden hæc prolata sunt, vice «hæc ratio naturæ rerum»; vel «hoc munus naturalis philosophiæ, sic via ac ratione investigatæ declaratæque». *W.*

337. *Primus cum primis.* I. e. his primis rerum repertoribus ego quoque sum repertor annumerandus. *Wak.* — Cf. locum I, 925 sqq.

339. *Quod si forte fuisse*, etc. His 13 vss. arguit ex concessis, aut concedendis, mundum non esse immortalem. *F.* — Vide in Disq. var.

340. *Hominum secla*, gentes humanas, I, 21. — *Torrenti vapore*, calore adurente; immenso incendio.

341. *Vexamine mundi*, motibus terrarum, et subitis perturbationibus.

342. *Rapaceis amneis;* I, 18; ita ut ingens fieret diluvium.

344. *Quique.* Sic L, M, Δ, verissime: ceteri, *quippe;* Juntina, *nempe*, unde pro adulterino fetu glossatoris arguitur illud *quippe*, non perspicientis τὸ *quique* pro *quisque* stare: i. e. ex usu bonorum scriptorum, pro *quisquis*, vel *quicunque*, ut vicissim. Et forsitan, quæ hominum erat inscitia, pronominis usus cum persona secunda verbi librariis scrupulum objecerit. *W.* — *Tanto magis*, ob tua concessa scilicet, de tot hominum et urbium exitialibus vexaminibus. *W.*

346. *Tantis morbis.* I. e. morbosis cœli tempestatibus, vapores mortiferos generantibus; ut vs. 340. Mantuanus vates, Georg. III, 478: *morbo cœli*. *W.*

347. *Tentarentur*, etc. Sic II, 968.

348. *Darent* etiamnunc, nondum suscitatæ.

350. *Ægrescimus iidem.* V. Disq. var.

Præterea, quæquomque manent æterna, necessum est,
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat arctas
Dissociare intus parteis; ut materiai
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus ante:
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum,
Quo quasi res possint discedere dissoluique;
Sicut summarum summa est æterna, neque extra
Qui locus est, quo dissiliant: neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, et valida dissolvere plaga.
At neque, uti docui, solido cum corpore mundi
Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint forte coorta
Corruere hanc rerum violento turbine summam,
Aut aliam quamvis cladem importare pericli:
Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
Deficit, exspergi quo possint mœnia mundi;
Aut alia quavis possunt vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa est janua cœlo,

352. *Prætcrea quæquomque*, etc. His 29 vss. eodem utitur argumento adversus mundi immortalitatem, quo usus erat III, 808 et sqq. adversus animarum immortalitatem. Immo hi 23 vss. priores iidem hic repetuntur. *F.* — Vide igitur quæ illic adnotata sunt, et consule notam Forbigeri in Disq. var. ad eumdem locum.

369. *Corruere*. Editores contra libros universos, *Proruere*, temeriter vocem iuculcantes ab III, 824, arcessitam; quasi cujusdam necessitatis legibus poeta constringeretur, quæ in elegantem sermonis varietatem exspatiari acerbissime vetarent. *Corruere* autem, *una ruere*, vel *prosternere*; uti vox ista sæpius active solet adhiberi, quod ne pueri quidem nesciunt: cf. I, 273. *W.*

370. *Cladem pericli*. Hoc dictum est pro *periclum perniciale*; vel *periclum*, quod *cladem affert*. Wak.

373. *Possunt:* sic verissime L, M, O, Ω; reliqui, *possint;* quasi nimirum a *quo* præeunte verbum penderet; quod nullo modo poeta voluit: nam voces *possunt pulsa* respiciunt omnia creata, [illegible] quibus in vss. 352, 358, 361, 369 [illegible]

Nec soli terræque, neque alteis æquoris undeis;
Sed patet immani et vasto respectat hiatu.
Quare etiam nativa necessum est confiteare
Hæc eadem : neque enim, mortali corpore quæ sunt,
Ex infinito jam tempore adhuc potuissent
Immensi validas ævi contemnere vireis.
Denique, tantopere inter se quom maxuma mundi
Pugnent membra, pio nequaquam concita bello;
Nonne vides aliquam longi certaminis olleis
Posse dari finem? vel, quom sol et vapor omnis,
Omnibus epotis humoribus, exsuperarint;
Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur;
Tantum suppeditant amnes, ultroque minantur

376. *Respectat hiatu.* Sublimem sane januæ leti nobis imaginem figuravit poeta noster. *Wak.*

377. *Quare etiam*, etc. His 4 vss. concludit hæc eadem, nempe cœlum, solem, terram, et mare pariter esse nativa, atque initium habere, quoniam mortalia sunt. Quod enim mortale est, id nativum fuerit necesse est. Igitur mundus non æternus, sed nativus est. *F.*

381. *Denique, tantopere*, etc. His 36 vss. continetur ultimum argumentum adversus mundi æternitatem et immortalitatem. Illud autem deducit Lucretius a pugna continua præcipuarum mundi hujus partium inter se. Quum enim modo incendia, modo eluvies superent, existimat Poeta tandem evincere posse, ut cum totius mundi ruina bellum hoc terminetur. *F.*

382. *Membra*, elementa scilicet. — *Pio nequaquam*, impio; quia bellum hoc civile et intestinum est, inter ejusdem corporis membra.

383. *Nonne vides.* Ad hæc illuminanda pertinent, quæ dicit Celsus Epicureus apud Origenem contra Cels. lib. IV, p. 167. *Wak.*

384. *Vel quum sol.* Rectum erat « vel quum sol, ac vapor, humores vicerit; vel quum humores solem superarint, caloremque », sed subito quodam furore poetico noster de recta structuræ via turbatus, periodum ordine grammatico non absolvit : partem alteram excipiens argumenti, quatenus eam sane exsecutus est, mox ad vs. 412, cum alia longe formula sermonis. *Wak.*

385. *Exsuperarint;* superiores fuerint; Virg. Æn. II, 759. Forb. interpretatur: remanserint, superfuerint; neutrali verbi potestate, ut VI, 1276, vel quoad verbum simplex *superare*, I, 673, 790; II, 570.

386. *Facere intendunt.* I. e. « quod ut faciant, *se extendunt* »; vel enixissimo studio se exercent. Sic intelligas Virgil. Æ. II, 1 : « *intentique* ora tenebant ». *W.*

387. *Tantum suppeditant.* Vel accipe ἐνεργητικῶς, « Tantum *humoris* suppeditant » : vel absolute, « Usque adeo suppetunt », ἀρκοῦσι. Lambinus, docte et acute. Posterior ratio structuræ et exquisitior est, et magis Lucretiana. *W.* — *Ultroque;* et ipsi invicem minantur ex altis oceani gurgitibus erumpere, cun-

[redacted]

Omnia diluviare ex alto gurgite ponti!
Nequidquam : quoniam verrentes æquora ventei
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Et siccare prius confidunt omnia posse,
Quam liquor incepti possit contingere finem.
Tantum spirantes æquo certamine bellum,
Magnis de rebus inter se cernere certant;
Quom semel interea fuerit superantior ignis,
Et semel, ut fama est, humor regnarit in arvis.
  Ignis enim superavit, et ambens multa perussit,
Avia quom Phaethonta rapax vis solis equorum
Æthere raptavit toto terrasque per omneis.
At pater omnipotens, ira tum percitus acri,

ctasque res diluvio obruere, nedum calore adhuc exhausti sint. Sed et ipsorum minæ frustra sunt. Ed.

389. *Quoniam, verrentes,* etc. Hi 2 vss. positi sunt supra vs. 267, 268.

391. *Confidunt.* Eleganter sane, et gustu vere poetico, quasi de rebus sensum habentibus, atque rationem. Similem venustatem videas ad IV, 246. *W.*

393. *Tantum spir. bellum;* tam magna contentione luctantes. — Non recte Planck. ad Ennii Med. p. 87, in loco nostro construit *cernere bellum*, quum *bellum* potius cum *spirantes* conjungendum sit; quod jam Wak. vidit, loco Silii XVII, 398, *spirantes prælia* comparato. *Forb.*

394. *Cernere*, pro composito *decernere,* vel dijudicare; per translationem ex *oculis* ductam, quorum ope de rebus sententiam valemus pronuntiare, atque animo dubitanti satisfacere. Pari modo Virgil. Æn. XII, 709. *Wak.*

395. *Interea.* Vulgo *in terra,* sed illud meo gustui longe venustius et exquisitius. Quasi dixerat : « Quid autem? an necesse est ut vanas hypotheses solummodo jactemus, et de probabiliter *futuris* tantum loquamur? *Interea,* dum tempus disputationibus conterimus, res omnino quondam facta est ». *Wak.* — Forbigero hæc nimis artificiosa videtur explicatio, qui vulgatam lectionem retinet. — *Superantior;* superior, potentior, validior.

397. *Ignis enim*, etc. Utramque fabulam narrare nunc aggreditur. — *Ambens,* i. e. ambedens. Tertiam personam præsentis temporis, *ambest* nimirum, Festus agnoscit in Onomastico; noster Carus III, 1006, *exest;* Plautus, et alii, *comest* ac *comesse,* sæpius. De hac autem usitatissima translatione, quæ *dentibus* ignem instruit, omnia sunt pervagata, ut nihil supra; atque in aperto jacent. *W.* — Ceterum hoc participium alibi non videtur occurrere. *Forb.*

398. *Phaethonta,* etc. Fabulam hanc longa carminum serie prosecutus est Ov. Met. II. — *Rapax vis*, ob omnia arripientes, et haurientes *flammas* scilicet; ut alii passim similiter. *W.* — *Vis equorum;* notat violentos solis equos qui recto tramite exsilientes, et toto æthere aberrantes Phaethonta raptaverunt.

399. *Terrasque per omneis*, super quas nimirum devio curru vehebatur. *W.*

Magnanimum Phaethonta repenti fulminis ictu
Deturbavit equis in terram; solque, cadenti
Obvius, æternam suscepit lampada mundi:
Disjectosque redegit equos, junxitque trementeis;
Inde suum per iter recreavit cuncta gubernans;
Scilicet, ut veteres Graium cecinere poetæ:
Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
Ignis enim superare potest, ubi materiai
Ex infinito sunt corpora plura coorta:
Inde cadunt vires, aliqua ratione revictæ;
Aut pereunt res, exustæ torrentibus auris.
 Humor item quondam cœpit superare coortus,
Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.
Inde, ubi vis, aliqua ratione avorsa, recessit,
Ex infinito fuerat quæquomque coorta,

401. *Magnanimum Phaethonta.* Ita dictum scilicet, quia patriorum equorum regimen sibi po[illegible] non dubitaverit. *W.*—Ergo qua[illegible] malam partem accipiendum, μέγα [illegible]νοῦντα, qui nimia de se *magno* et elato *animo* præceperit. Ed.—*Repenti*, repentino, subito. Virg. Æn. XII, 313: « quæve ista *repens* discordia surgit? »

402. *Equis*, curru dejecit. — *Cadenti*, Phaethonti, filio suo.

404. *Disjectos equos.* I. e. impetu fulminis disturbatos atque dissipatos. Compares nostrum, ad I, 652. *Wak.*

406. *Scilicet.* Ea nempe sunt veterum inter Graios poetarum commenta, sed futilia prorsus et absurda.

407. *Nimis est;* sic Wak. edidit ex antiquioribus edd. vulgo *a vera est animi.* Cf. I, 879, et VI, 768.

408. *Ignis enim superare potest.* Causam nunc prædicati illius incendii veram affert. — Hoc interea dicit poeta: Si forte fortuna fiat, ut igneæ particulæ solito copiosiores ex infinito spatio suboriantur, res mundi consueto tenore procedere nequibunt. Non æquo jam certamine, ut alias, geretur bellum. *Wak.*—*Materiai;* atomorum ignearum.

409. *Ex infinito.* Ex immenso mundi spatio, per quod atomi volitant perpetuo. Sic vs. 415; I, 1035, etc.

410 *Inde.* Sed mox illius vires aliqua causa *revictæ* (I, 594), vicissim victæ, reprimantur necesse est: sin aliter, omnia pereunt flatibus ardentibus combusta. Vel intellige cum Wak. *aera torrentem,* quia per *auras* solas, corpus ambientes tangentesque, calor sentitur. Ed.

412. *Cœpit superare,* poetis, atque etiam solutis metro scriptoribus, usitatus est pleonasmus, pro *superavit;* vide vs. 397. Sic Virg. Georg. I, 5: *cancre incipiam.* Wak.

413. *Hominum multos.* I. e. τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπων, vel universum fere humanum genus; uti Virg. Georg. II, 10, « *nullis hominum* cogentibus ». *W.*

415. *Ex infinito.* Versus hic opponitur τῷ 409.

Constiterunt imbres, et flumina vim minuerunt.
Sed, quibus ille modis conjectus materiai
Fundarit terram et cœlum pontique profunda,
Solis, lunai cursus, ex ordine ponam.
Nam certe neque consilio primordia rerum
Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
Nec, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
Sed, quia multa modis multis primordia rerum,
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæquomque inter se possent congressa creare;
Propterea fit, uti, magnum volgata per ævom,
Omnigenos cœtus et motus experiundo,
Tandem conveniant ea, quæ conventa repente
Magnarum rerum fiunt exordia sæpe,
Terrai, maris et cœli generisque animantum.
Hic neque tum solis rota cerni, lumine largo,
Altivolans poterat; nec magni sidera mundi,

416. *Constiterunt*. H. e. repressi sunt et cohibiti, se ad tranquillum statum represserunt.

417. *Sed, quibus ille modis*, etc. Hactenus de mundi exortu et interitu. Sat igitur probasse sibi videtur Poeta mundum et nativum et mortalem esse; (vide supra vs. 65). Nunc alteram promissi partem (supra vs. 68) solvit. Itaque ab hoc vs. 417, ad vs. 510, disputaturus est Poeta de modo generationis, quo cœlum, terra, mare, sol, luna, æther, et aer, ex atomorum concursu, congressu, ac cœtu coorta sunt et compacta. His ergo 35 vss. primum ait casu et fortuito res cunctas ex atomis constitisse; dum nempe atomi ex infinito tempore suis concitæ ponderibus, aut plagis resilientes, varios cœtus inire satagebant. *F.*— Si quis velit Græce legere nonnulla huc spectantia, is adeat Plutarchum, De Plac. Phil. I, 4, et Diogenem Laertium, X, 90. *Wak.*

418. *Pontique profunda*. I. e. θαλάσσης βένθεα, vel βάθεα, uti scholiastes interpretatus est ad Il. A, 358. *Wak.*

420. *Nam certe neque consilio*, etc. Hi 5 vss. positi sunt I, 1020; ubi vide notas; adi etiam infra Disq. var.

427. *Sed quia*, etc. Cf. supra vs. 188 sqq.

428. *Vulgata*, volitantia, vagata, quasi in conspectum omnium venientia. Sic IV, 75.

433. *Rota solis*. I. e. *currus* solis, ipse sol. Prior Ennius, fragm. p. 125: « Inde patefecit radiis *rota* candida cœlum ». *Wak.*

Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, nec aer,
Nec similis nostreis rebus res ulla videri:
Sed nova tempestas quædam molesque coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
Cum paribus jungi res, et discludere mundum,
Membraque dividere, et magnas disponere parteis
Omnigenis e principiis; discordia quorum
Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus conturbat, prælia miscens,
Propter dissimileis formas variasque figuras;
Quod non omnia sic poterant conjuncta manere,
Nec motus inter sese dare convenienteis.
Hoc est a terris altum secernere cœlum,
Et seorsum mare uti secretum humorque pateret;

437. *Tempestas molesque:* per hendyaden nempe, pro *moles tempestuosa* seminum discordium, sibi pugnantium tumultuantiumque: confer Ovid. Met. I, 9, 18, 19, 20. *Wak.*

438. *Inde loci;* ab illo loco, vel potius ab illo tempore, postea. *Lamb.* — *Diffugere partes cœpere.* I. e. ex ista unitate rerum secerni cœpere in locum proprium. *Wak.*

439. *Discludere*, discernere, distinguere. Sic VI, 240, et III, 172. — Id est, unamquamque mundi partem, quasi in caulis suis, et intra sæpta sua, *separatim claudere.* Committas Virg. Æn. XII, 782. *Wak.*

441. *Discordia quorum*, etc. Horum scilicet principiorum omnium, intervalla, vias, motusque conturbabat discordia, e dissimilitudine formarum, et figurarum varietate orta, quia sic, etc.

443. *Conturbat.* Hæc est verissima lectio poetæ, nobis codice nostro Ω conservata. Reliqua omnia exemplaria, *turbabat;* quod tempus rei præteritæ minus convenit. Insuper ipsum verbum *conturbare*, vel *una omnia turbare*, et fortius est, et convenientius scopo loci, simplex *turbare.* Wak. — Cf. ad I, 71; III, 710; VI, 587.

446. *Convenienteis*, I, 1029; II, 941.

447. *Hoc est.* Vulgo intelligunt hæc quasi interpretationem vocum *dare motus convenientes*, id est, separare cœlum a terris. Si tamen totam orationis seriem respicias, parum congruit ista explicatio. Malim equidem per parenthesin legere *discordia quorum ... convenienteis*, et τὰ *hoc est*, etc. referre ad *magnas disponere partes.* Quæ forsan etiam fuit Creechii mens hoc modo exponentis: « ... ita conturbabat ut ... necessario fiat partium separatio. *Inde* magnum cœlum (aer) a terra secernitur ». Ed.

448. *Mare humorque;* per hendyaden pro *maris humor;* quem simili schemate mox, ad vs. 489, noster poeta nominat ... *mare* ..., *camposque natanteis.* — *Pateret.* I. e. extenderetur in congeriem conspicabilem, particulis se colligentibus ex chao, quod eas seorsim obscuratas tenuerat, ac sepultas. Dictionis autem propositæ vim ac venusta-

Seorsus item purei secreteique ætheris ignes.
Quippe etenim primum terrai corpora quæque,
Propterea quod erant gravia et perplexa, coibant
In medio, atque imas capiebant omnia sedeis:
Quæ, quanto magis inter se perplexa coibant,
Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
Lunamque efficerent, et magni mœnia mundi.
Omnia enim magis hæc e lævibus atque rotundis
Seminibus, multoque minoribu' sunt elementis,
Quam tellus: ideo per rara foramina terræ
Partibus erumpens, primus se sustulit æther
Ignifer, et multos secum levis abstulit igneis:
Non alia longe ratione, ac sæpe videmus,

tem melius aperiet Ovidius, in Met. I, 36: « Tum freta *diffundi* ». Wak.

449. *Seorsus item.* Constructionem veram verborum sic evolvendam atque edisserendam esse existimo: « Ignes item, qui facti sunt puri per separationem suam ab rerum conturbatarum fæce, seorsim stationem nacti sunt, et id, quod æthera nuncupamus, contexuerunt ». *Wak.*

450. *Quippe etenim primum*, etc. His 31 vss. agitatur de ortu terræ, cœli, solis, lunæ, et siderum. Docet nempe qua ratione coorta sint hæc primum ex fortuito atomorum congressu. *F.* — Vide Disq. var.

451. *Perplexa*, hamata, implexa; II, 101, 459.

452. *In medio.* Posuit quidem Lucretius cum Epicuro terram in medio mundi: sed negavit esse aliquod terræ medium, seu centrum ad quod omnia gravia tenderent, ut fusius explicatum est lib. II, sub finem. *F.*

454. *Tam* respondet τῷ *quanto* versus præcedentis; et ita respondent alibi plus semel hæ dictiones in Lucretio: vide IV, 252, 254. — *Expressere.* I. e. exprimendo effinxere, formavere; sociatis quodammodo primario sensu et secundario: nam, quoties materies aliqua, propter mollitudinem faciliter cedens, per aliam rem trudatur, vel allidatur ei, similitudinem rei, per quam compulsa, vel cui allisa sit, nancisci solet. *Wak.*

458. *Rara foramina*, quæ sunt Virgilio *cæca spiramenta*, ad Georg. I, 90. *Wak.*

459. *Partibus erumpens.* Id est, per partes, quæ statim coirent. Fayus jungit *terræ partibus*, minus bene. Wak. ingeniose satis emendat *partubus*. Sed vulgata non displicet. Dum enim terræ inter se coibant, ætheris *partes* expressæ (v. 454) eruperunt, et statim in unum collectæ *alta petiere*, ut ait Ovid. Met. XV, 243. Vide quæ mox Noster vs. 469. Ed.

460. *Ignifer.* I. e. ipse igneus multos alios ignes etiam secum abstulit. Hæc autem scriptura est codicum Vind. L, M, O, Δ, Π, Σ, Ω, et quorumdam Pii: reliqui, *Signifer*; intempestive prorsus, quoniam de *zodiaco* non agatur nunc jam: progredere ad vs. 499 hujusce libri. *Wak.*

Aurea quom primum gemmanteis rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis;
Exhalantque lacus nebulam fluvieique perennes;
Ipsaque et interdum tellus fumare videtur:
Omnia quæ, sursum quom conciliantur in alto,
Corpore concreto subtexunt nubila cœlum:
Sic igitur tum se levis ac diffusilis æther,
Corpore concreto circumdatus undique, sæpsit;
Et late diffusus in omneis undique parteis,
Omnia sic avido complexu cetera sæpsit.
  Hunc exordia sunt solis lunæque sequuta, et
Inter utrasque globei quorum vortuntur in auris,

462. *Gemmanteis rore.* Sic II, 319, Sic Manil. V, 256: «Ille colet nitidis gemmantem floribus hortum». *F.*

463. *Radiati solis.* I. e. vel se *radiantis* et emittentis *radios* (i. e. *virgas lucis*); vel, quum scriptores probissimi tam activa verbi forma, quam passiva, indifferenter usi sint, *radiis instructi.* Wak.

464. *Exhalantque lacus nebulam.* Sic vs. 254. Sic Virg. Georg. II, 217: «Quæ tamen exhalat nebulam fumosque volucres». — *Fluviei perennes.* I. e. suis fontibus indesinenter profluentes; non, subitis imbribus creati, sive χείμαῤῥοι ποταμοί. *Wak.*—Ceterum qui hic *fluvii perennes*, ad I, 231, *æterna flumina* vocabantur. *Forb.*

465. *Ipsaque et.* I. e. ipsaque tellus etiam interdum. — Nos vero sic reposuimus ex conjectura; nam in omnibus vetustis exemplaribus scriptum est *Ipsaque ut ... videtur;* contra justam linguæ constructionem. Pius primus dedit, haud dubie ex ingenio, *Ipsa quoque:* sed audacius. *Wak.*

466. *Conciliantur.* I. e. in concilium, vel cœtum, congregantur: committas autem velim I, 184, 485, et locos consimiles bene multos. Sic Virg. Æn. X, 151. *Wak.*

468. *Diffusilis æther; ut statim diffusus.* I. e. cujus qualitas est diffusio: proprie, quum sit *fluidus* liquidusque. *Wak.*

469. *Corpore concreto;* quam phrasin vox Ennii singularis optime declarabit, fragm. p. 187: «*pilatas* ætheris oras», i. e. moles concretas, globatim coalitas. *Se sæpsit.* I. e. se vallavit, et coercuit; cum quibus componas omnino velim Manilianos versus I, 149 sqq. *Wak.*

471. *Avido complexu;* ulnis quasi liquidis universa volens arripere, ac comprehendere: conferas vs. 202; II, 1066. *Wak.*

472. *Hunc.* Nempe æthera; h. e. cœlum. — *Solis lunæque.* Summatim locutus est poeta, in animo habens *sidera* quoque comprehendere, inter *multos* illos *ignes* scilicet, quos æther secum sustulerat, ad vs. 460. *Wak.*

473. *Inter utrasque.* P. quem editio Juntina secuta est hactenus, *utrosque;* ex audaci nimis insciti emendatoris temeritate. Nimirum, τὸ *utrasque* vel generalius nomen respicit solis et lunæ, *stellas* scilicet, de qua formula nos inspicias ad I, 353; II, 174, vel, ex consuetudine Lucretii, ad genus posterioris

neque terra sibi adscivit, nec maxumus æther;
l neque tam fuerint gravia, ut depressa sederent,
levia, ut possent per summas labier oras;
ımen inter utrasque ita sunt, ut corpora viva
ent, et partes ut mundi totius exstent:
l genus, in nobis quædam licet in statione
bra manere, tamen quom sint ea, quæ moveantur.
s igitur rebus retractis, terra repente,
ıma qua nunc se ponti plaga cærula tendit,

ı, *lunæ* dico, componitur adjecti-
edi ad annotata in III, 307, at-
nosces aliorum facinus scelero-
liorum vero insulsitatem, et Lu-
i sermonis ignorantiam: editores
centiores uno consensu *utrosque*
ınt. Sic se habet ordo verborum,
tructionis ratio: « Exordia solis
e secuta sunt *æthera*; (i. e. æthe-
dium) et *ea*, (i. e. eorum exordia)
ı globi inter utrasque in auris
ur, *secuta sunt solem lunam-*
in quibus nihil, præter solitum
imis scriptoribus, vel obscuri est,
i atque confragosi. *Wak.* — *Quo-*
lobei. I. e. *corpora crassiora;*
vapores ignei, fulminis materies,
faces volantes, et columnæ, cum
meteoris stationem suam in me-
i regione retinentibus: confer sis
VII, 154-157; Ovid. Met. I,
et 52-56; Manil. I, 839. *Wak.*
untur: non circumvolvuntur, sed
us *moventur*, *versantur;* vide
403. Et eo magis propria est in
ı dictio, quod meteora, vi levis-
ntorum impellente, statim agi-
et locum mutent. *Wak.*

Quæ. Suppl. exordia solis ac
— *Maxumus*, quia omnia com-
r, vs. 471; cf. 201.

Labier, ferri, attolli; ut æthe-
ına labantur; Virgil. Æn. III,
· *Oras*, interpretor extremitates
mundi. Quidam tamen legi volunt *au-
ras. Lamb.*

477. *Inter utrasque;* ut modo vs. 473. — *Corpora viva.* I. e. ita ut agi-tent vegeta, mobilia, efficacia, florentia, vera corpora, et officiis suis strenue fungentia. *Wak.* — Vide Disq. var.

478. *Vorsent.* I. e. moveant, agitent, huc illuc pro re nata sedes mutent; vide nos ad vs. 473. Creechius, qui in sua interpretatione *volvant* posuit, exquisitiores virtutes dictionis neutiquam assecutus est. *Wak.*

479. *Quod genus*, qualia sunt; II, 194.

480. *Manere in statione*, quiescere. Sic vs. 518.

481. *His igitur rebus*, etc. Sed opus nondum perfectum est; nullibi enim, aqua, aer, ignis: fœculenta igitur ista congeries, quæ in imum confluxit, solis radiis ætherisque æstu ex omni parte pressa se contraxit, inde mare tanquam sudor emanavit; leviores autem particulæ altius evectæ elementum ignis et aeris constituerunt: quum vero hujus congeriei particulæ quædam duræ magis essent rigidæque, omnes non pariter subsidebant, inde cava loca mari recipiendo idonea, inde etiam fluviorum alvei, inde denique plani campi, et montium altitudo. Hæc vs. 18. *Creech.*

482. *Se tendit;* se extendit, extenditur.

Succidit, et salso suffodit gurgite fossas :
Inque dies quanto circum magis ætheris æstus,
Et radiei solis cogebant undique terram
Verberibus crebris, extrema ad limina apertam,
In medio ut propulsa suo condensa coiret;
Tam magis expressus salsus de corpore sudor
Augebat mare manando camposque natanteis :
Et tanto magis olla, foras elapsa, volabant
Corpora multa vaporis et aeris, altaque cœli
Densabant procul a terris fulgentia templa :
Sidebant campei, crescebant montibus altis
Ascensus; neque enim poterant subsidere saxa,
Nec pariter tantumdem omnes succumbere partes.
Sic igitur terræ concreto corpore pondus
Constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
Confluxit gravis, et subsedit funditus, ut fæx.

483. *Succidit*, ima subsedit, sese retraxit. — *Suffodit fossas*. Ita Græci passim loquuntur vel purissimi styli, neque cognatas voces sic connectere non Lucretius solet sæpiuscule; ut modo habuimus, ad vss. 393, 394, *certamine certare;* quæ scribendi ratio primigeniam simplicitatem proxime attingit, et Hebraicas veteris instrumenti chartas peculiariter distinguit. *Wak.* — Vide Disq. var.

486. *Verberibus crebris.* Multo nimirum *percussu telorum* impingentes; vide mox vs. 1103; supra I, 148, et utrobique nos. Atque cum hoc Lucretii loco commode Virgilium componas, ad Georg. IV, 428; Æn. VIII, 243-247. *Wak.* — *Extrema ad limina,* extremas oras. Quo magis enim cœli calor versus centrum compellebat terræ particulas, dum illa undique ad extremas oras poris et meatibus hiaret, eo magis, etc. Wakef. edidit *lumina :* « Sunt autem, inquit, *lumina* per obviam translationem, ab *humano corpore* (cf. vs. 488) derivatam, rimæ, foramina, fenestræ ». Sed hoc nimis exquisitum videtur, neque habet vulgata quod displiceat. Quam igitur cum Eichst. et Forb. retinui. Ed.

488. *Tam magis expressus ;* vs. 454. — *Sudor*. Imago ab humano corpore ducta; II, 465.

489. *Camposque natanteis;* VI, 405. Virg. Georg. III, 198 his verbis aliter usus est; cf. et Æneid. VI, 724; VIII, 695.

490. *Foras ;* e sinu terræ, terrenis particulis exsoluta.

491. *Vaporis ;* ignis corpuscula.

492. *Templa ;* I, 1013.

493. *Sidebant,* subsidebant, plani fiebant : vs. 494.

494. *Subsidere.* H. e. ita sidere, ut planitiem efficerent. *Lamb.*

495. *Succumbere,* cadere, subjacere.

497. *Mundi quasi limus,* etc. Sic Manil. I, 159 : « Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis

Inde mare, inde aer, inde æther ignifer ipse,
Corporibus liquidis sunt omnia pura relicta;
Et leviora aliis alia; et liquidissimus æther,
Atque levissimus aerias super influit auras;
Nec liquidum corpus turbantibus aeris auras
Commisci; sinit hæc violentis omnia vorti
Turbinibus, sinit incertis turbare procellis;
Ipse suos igneis certo fert impete labens;
Nam modice fluere atque uno posse æthera nixu,
Significat Ponto mare, certo quod fluit æstu,
Unum labundi conservans usque tenorem.

limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore, etc. »

499. *Inde mare*, etc. His 11 vss. docet iterum qua ratione mare, aër, et æther constiterint ex levioribus, tenuioribus, et liquidioribus atomis, atque pro sua minori levitate ac liquiditate alia aliis superius evolaverint in eas, quas jam sedes occupant. *F.* — *Æther ignifer*, cœlum, ut ait vs. 459. Vide Disq. var.

500. *Corporibus liquidis.* Sensus est: mare, aer, et æther, *quæ constant* liquidis corporibus, relicta sunt omnia *omni terrena fæce* pura. *Wak.*

503. *Turbantibus aeris auras.* Nec sinit æther liquidum corpus suum commisceri *corporibus*, vel *rebus*, turbantibus auras aeris. *Wak.*

504. *Commisci.* Sic optima exemplaria, quæ post Wakef. et Eichst. sequimur, ut verbum diu perditum denuo tandem restituatur Latio. — Nimirum, ut Romani veteres non minus dicebant *promisce* et *promiscus*, quam *promiscue* et *promiscuus*; ita defæcati codices Lucretii solitario suo testimonio satis evincere potuissent in usu fuisse *misco* quoque, *commisco*, et vocabula cognata. Sed feliciter nobis evenit, glossas veteres ex abundanti suffragium conferre: et sane *misco* parenti μίσγω proximius est vulgari *misceo. Wak.* — *Hæc;* nimirum *corpora*, quæ voce *turbantibus* comprehenduntur. *Wak.*

505. *Turbare;* II, 125.

506. *Suos igneis*, sua astra, quæ vel ignea, vel ignes videntur. — *Certo impete.* I. e. æther cum suis sideribus semper circumvolvitur æquabili rotatu, ac nullis interruptionibus obnoxio. *W.*

507. *Nam modice.* I. e. συμμέτρως· ad modum præstitutum, mensuramque certam; stabili moderamine: ne pro *lente*, vel *sensim*, fortasse capias. *W.* —*Nixu.* Ita O, Ω, vulgo, *nisu*; inspicias annotata ad IV, 907. Et nomen *nixus* pro *partus* nihil aliud esse judicaverim eidem vocabulo, sensum nacto secundarium: ob acerrimas illas colluctationes scilicet, et dolores vehementissime contentos, quibus puerperium efficitur. *W.*

508. *Ponto :* sic eleganter, et defæcate, libri veteres omnes, ut sit *mare Ponto* de eadem constructione, quam nos asseruimus ad II, 1 *æquora mari* scilicet. *Wak.* — *Certo æstu.* Seneca, Nat. Quæstt. IV, 2: « Ob hoc Pontus in infernum mare assidue fluit rapidus; non, ut cetera maria, alternatis ultro citro æstibus; in unam partem semper pronus, et torrens ». Idem alii testati sunt. *Wak.*

509. *Unum labundi*, etc. Hunc versum, quem valde miratur, Wakef. cum

Motibus astrorum nunc quæ sit causa, canamus.
Principio, magnus cœli si vortitur orbis,
Ex utraque polum parte premere aera, nobis
Dicundum est, extraque tenere, et cludere utrimque:
Inde alium supra fluere, atque intendere eodem,
Quo volvunda micant æterni sidera mundi;
Ast alium subter, contra qui subvehat orbem;
Ut fluvios vorsare rotas atque haustra videmus.
Est etiam quoque, uti possit cœlum omne manere

vs. 506 jungit, parenthesi scilicet vss. 507, 508 includens. Sed aliter melius, opinor, procedit oratio. Ed.

510. *Motibus astrorum*, etc. His 25 vss. docet poeta de motibus astrorum, memor scilicet eorum, quæ dudum supra pactus erat vs. 419: « Solis, lunai cursus, ex ordine ponam ». *F.*

511. *Si vortitur*. Ut certe vertitur. Sed Epicurus de cœlo, et de iis quæ ad cœli motum et naturam pertinent, et de iis quæ μετέωρα Græci appellant, disputat Academicorum more, nihilque certo affirmat, neque unam harum rerum causam affert, sed plureis. *Lamb.*

512. *Polum premere aera*. Id est, aere polum premi, ne structuram verborum quæras. *W.* — V. Disq. var.

514. *Supra*. Nimirum, supra eam cœli partem, quæ verticibus nostris incumbit. *F.* — Vide in Disq. var. ad vs. 513. — *Intendere*. De hoc absoluto hujusce dictionis usu, nos pauca superius, ad vs. 386. Frequentior est cum pronomine, *se intendere*. Wak.

515. *Volvunda*. Id est, volventia, volubilia; sic Virg. Æn. IX, 7, *volvenda dies*. Wak. — *Micant*. I. e. quasi *exsiliunt*, ob lucem quam jaculantur ex se; vibrant, διάττουσιν, celeriter moventur, tremunt: vide I, 1088, et dicta ad II, 195. *Wak.* — *Æterni*. Sic omnes quotcumque libri quos cum vulg. edd. sequutus sum. Omnes quidem intt. contendunt *mundum*, id est, hic cœlum, a Lucretio non posse *æternum* dici, quod Epicuri disciplinæ aperte repugnet. At quid facient locis I, 122, 231, etc. ubi *æterni versus*, *æterna flumina*, etc. commemorantur? Quid locis, I, 1; II, 434, 472; V, 947, aliisque, qui non minus Epicuri dogmatibus de Diis adversantur? Nimirum *æternus* hic nil nisi epitheton ornans est habendum, quo poeta utitur, philosophum Epicureum nunc quidem oblitus. *Forb.*

516. *Contra*. I. e. ab occidentali plaga in orientalem; ut, die Soli percursa, nox succedat invicem, dum ad priorem stationem cum sideribus ille redeat. *W.* — *Subvehat*. I. e. vehat subjiciendo se. Sic Virg. Æn. VI, 303: « Et ferruginea *subvectat* corpora cymba »; i. e. transfretat per cymbam suppositam. *Wak.*

517. *Haustra*. Haustrum genus est machinæ rotas habens, qua e puteis aut e fluminibus aqua hauritur, quod tympanum vulgo dicitur. Vel, ut Nonio placet, sunt ipsi cadi, seu situlæ machinis affixæ, quibus hauritur aqua. Sic autem dicitur ab hauriendo. *F.*

518. *Est etiam quoque*, etc. His 17 vss. posterioribus ait sic fieri etiam posse, ut cœlum quiescat, sidera vero moveantur. Quo casu triplicem motus astrorum causam assignari posse docet: 1° Aut quod ætheris ignes, h. e. sidera, inclusi, dum sibi quærunt exitum, cir-

In statione, tamen quom lucida signa ferantur:
Sive quod inclusei rapidi sunt ætheris æstus,
Quærentesque viam circumvorsantur, et igneis
Passim per cœli volvunt immania templa;
Sive aliunde fluens aliquunde extrinsecus aer
Vorsat agens igneis; sive ipsei serpere possunt,
Quo quojusque cibus vocat atque invitat eunteis,
Flammea per cœlum pascenteis corpora passim.
Nam quid in hoc mundo sit eorum, ponere certum

cumversentur et passim sese per cœlum liquidum circumagant; 2° Aut quod aer extrinsecus aliunde fluens impellat ac verset illos ignes, seu sidera; 3° Aut quod sidera ferantur eo, quo quæque cibus invitat et rapit. Quum enim ignes sint, pasci et ali necesse est. Itaque nihil certum statuit in re tam incerta. Sic Epicurus loqui solebat de rebus incertis et obscuris; sic cautius sese gerebat. *F.* — *Manere in statione;* immotum stare.

519. *Quum ferantur;* quamvis interim volvantur. Sic Forb. cum vulg. edd. Wak. vero edidit *quum*, ὡς, dum, *feruntur*, e duobus tantum libris. Ed.

520. *Rapidi ætheris;* cujus celeritate stellæ versantur: nam orthographia nostra locis hujusmodi præsentissimam navat operam, et a lectoribus errorem interpretis propulsabit, qui conjunxit *rapidi* cum *æstus;* memor fortasse Virgiliani versus, in Ecl. II, 10. *Wak.* — *Æstus*, particulæ ætheris æstuantes et violento impetu abreptæ, dum viam sibi et exitum quærunt (VI, 200), ignes sidereos per immensa cœli volvunt spatia. Ed.

522. *Immania*, ingentia, immensa: Virg. Æn. IV, 199. — Ita legit Wak. quem cum Eichst. sequutus sum, quia ignes siderei non propria vi *se volvunt* ex mente Lucretii, sed *æstu* illo ætheris *volvuntur*. Negari tamen nequit, vulgari lectioni *se immania* codd. haud parum suffragari. *Forb.* — *Templa*, I, 1013.

523. *Aliunde aliquunde.* I. e. ex *alio quovis* loco; ἀλλαχόθεν ποθέν. *Wak.*

524. *Agens*, III, 492; IV, 903. — *Serpere.* I. e. generaliter, ire, moveri; ut passim *repere:* ad Græcorum consuetudinem sic adhibentium ἕρπω, *serpo*, et ῥέπω, *repo*, pro βαδίζειν, κινεῖσθαι. *Wak.*

525. *Eunteis.* Sic edidi cum omnibus codd. ut conjungantur verba *cibus vocat atque invitat eunteis.* Wak. autem *euntes* pro nominativo habet, ut constructio sic procedat: « sive ipsi, euntes quo cibus vocat eos pascentes corpora, possunt serpere »; quam rationem collocatio verborum parum juvare videtur. *Forb.*

526. *Pascenteis corpora.* Ordo est: Pascenteis *sibi* corpora *sua* flammea; i. e. alentes, reparantes proprias flammas pabulo illarum flammarum, quæ passim per cœli regiones obversantur. Hoc nonnullos latuit; redeas ad annotata in II, 996; I, 232. *Wak.*

527. *Nam quid in hoc;* etc. Hoc dicit Lucretius: « Generales illas leges, quibus necesse est universa gubernari, et ex quibus omnium phænomenôn causæ dominantes pendent, philosophus exponere valebit, atque ad liquidum perducere; sed speciales illæ leges, quæ mundum quemlibet singularem respiciunt, non sunt certis argumentis statim definiendæ ». His lucem dabit noster collatus, ad VI, 704-712. *W.*

Difficile est : sed, quid possit fiatque per omne
In variis mundis, varia ratione creatis,
Id doceo; plureisque sequor disponere causas
Motibus astrorum, quæ possint esse per omne:
E quibus una tamen sit et hæc quoque causa necesse est,
Quæ vegeat motum signis; sed, quæ sit earum,
Præcipere haud quaquam est pedetentim progredientis.
Terraque ut in media mundi regione quiescat,
Evanescere paullatim et decrescere pondus
Convenit; atque aliam naturam subter habere,
Ex ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam
Partibus aerieis mundi, quibus insita vivit.
Propterea non est oneri, neque deprimit auras;
Ut sua quoique homini nullo sunt pondere membra,

528. *Possit;* scil. fieri. — *Omne;* τὸ πᾶν; I, 522.

529. *Mundis creatis.* Vide II, 1056. Plutarchus, Plac. Phil. II, 1 : Δημόκριτος καὶ Ἐπίκουρος, ἀπείρους κόσμους ἐν τῷ ἀπείρῳ κατὰ πᾶσαν περίστασιν. Hoc etiam a multis aliis accepimus : adi Diog. Laert. IX, 44 ; X, 42; Hermias Irris. gentil. philos. sect. 18; Ammian. Marcell. XV, 1, et ibi Lindenbrogium; Arnob. lib. II, p. 48. *Wak.*

530. *Sequor disponere*, pro *pergo disponere;* quod sedulo animadvertendum : nam longe rarissimæ sermonis formulæ non habeo ad manus pulchre parallelam, qua lectoribus illustratam dem. *Disponere* autem, diligenter et ordinatim exhibere : confer I, 47. *W.*

532. *E quibus una,* etc. Sic loci scopum capias : « Generalibus causis, per quas universæ res constituuntur reguntarque, patefactis et dispositis; necessum est, ut in his includatur etiam ea causa, quæ motum stellis præbet : quamvis non sit cuilibet in proclivi de numero causarum specialem illam seligere, nec prudentis philosophi quidem designationem ejus confidentem in se suscipere ». *Wak.*

533. *Vegeat;* vegetet, vegetum faciat. Vide Nonium, II, 876; Auson. Idyll. I, 21.

534. *Pedetentim ;* infra vs. 1452.

535. *Terraque ut in media,* etc. His 30 vss. apte subnectit speculationi de cœli ac siderum motu perennem et tot seculis anteactis minime interruptam terræ quietem. *F.* — Vide Disq. var.

536. *Pondus*, illius; scil. terræ.

538. *Uniter aptam*, cognatam aeriis mundi partibus, simili natura fere præditam, arcte conjunctam. Sic vss. 559, et III, 851, 858, etc.

539. *Quibus insita vivit.* Vivit, h. e. stat immota, firmiter hæret, stabilis manet. Sic I, 1033, dixit *vivere* de sideribus, pro permanere, conservari. Neque enim animata vult esse sidera, ut docuit sub initium hujus libri. *F.*

540. *Propterea :* nimirum, propter diversam naturam, quam tellus habet subter, pondere suo decrescente paullatim, atque tandem prorsus evanescente. *Wak.*

Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.
At, quæquomque foris veniunt, impostaque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora:
Usque adeo magni refert, quid quæque queat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Allata, atque aureis aliunde objecta alieneis;
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certaque pars ejus; quasi nobis membra videntur.
Præterea, grandi tonitru concussa, repente
Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu;
Quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
Partibus aeriis mundi cœloque revincta:
Nam communibus inter se radicibus hærent,
Ex ineunte ævo conjuncta atque uniter aucta.
Nonne vides etiam, quam magno pondere nobis

544. ***Foris***, extrinsecus, aliena, non cognata.—*Minora*; quamvis levia sint.

546. *Quid quæque queat res.* I. e. quæ sint primigeniæ qualitates ejus, et potestates, quibus sit natura prædita. *W.*

547. *Repente.* In hac voce vertitur, ut indoles loci clare loquitur, argumenti cardo: unde expositio, quam nosmet dedimus, et robur accipit et lucem; atque vanissima somnia editorum sub umbras propelluntur. *Wak.*

548. *Auris alienis.* I. e. ad eam nihil attinentibus, neque naturali cognatione primitus sociatis. *Wak.*

550. *Quasi membra videntur.* I. e. εἶναι δοκεῖ, uti passim loquuntur Græci: editores temerarii de suo nobis exhibent, *videtur.* Wak. — Sic igitur tellus aeri æquabiliter inequitat, libramine imperturbato, quod eam habeat ad aera rationem, quæ membri cujuslibet ad corpus sit; non propter concinnam aliquam inter se mutuo collocationem partium. Verissima est itaque, quam dedimus, interpretatio ad vs. 546 et ab omni contextus parte confirmationem accipit. *W.*

551. *Præterea, grandi tonitru*, etc. His 6 vss. continetur argumenti superioris confirmatio: nempe quia terra, grandi tonitru commota, ea quoque, quæ sunt in aere, commovet: quod non faceret, si non esset cum aere colligata et connexa. *Lamb.*

556. *Uniter aucta.* I. e. concrescentia simul, atque æqualiter pubescentia et adolescentia. Lector, attendas aliud specimen orationis variatæ, qua carmina Lucretius condivit, nobis toties prædicatum; et pariter audacissimum facinus editorum, ex arbitrio suum *apta*, de vs. 538 translatum, contextui inculcantium; quod inducendum habui, sincerissima lectione tandem reposita, libris universis morem libenter gerens. *Wak.*

557. *Nonne vides etiam*, etc. His 8 vss. continetur responsio ad objectionem præoccupatam adversus terræ stationem in medio mundi. Quæ sententia de vi

Sustineat corpus tenuissima vis animai;
Propterea quia tam conjuncta atque uniter apta es
Denique, jam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra guber
Jamne vides quantum tenuis natura valere
Possit, ubi est conjuncta gravi cum corpore; ut ae
Conjunctus terreis, et nobis est animi vis?
Nec nimio solis major rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
Nam, quibus e spatiis quomque ignes lumina poss
Allicere, et calidum membris afflare vaporem;
Nil missus intervallis de corpore librant

animæ jam posita est IV, 884 et sqq. ubi corpus ab anima moveri docuit. *F.* — *Magno pondere.* Ponderosam corporis molem sustinet anima, quæ tenuissima res est.

559. *Uniter apta;* vs. 538.

560. *Jam saltu.* Aer, terræ congenitus, eam itidem sustinere potest, ac anima quæ totum corporis humani pondus non modo sustinet, sed et nonnunquam saltu in altum tollit. *Faber.*

565. *Nec nimio solis,* etc. His 27 vss. rursus conscendit in cœlum Poeta, siderum magnitudinem exploraturus ac mensurus; reduxque tandem certiores nos facit nulla parte majores aut minores esse solis, lunæ, ac siderum aliorum orbes, quam a nobis hinc cernuntur : aut saltem non multo majores aut minores esse posse. *Fay.* — *Nimio,* id est, multo; ut infra vs. 986. — *Nec minor ardor.* Nemo unquam, opinor, contendit *majorem* quidem solis orbem, *minorem* vero interim ardorem esse, quam nostris videntur sensibus. Constructio igitur loci hæc erit: solis magnitudo et ardor non possunt esse multo majores vel minores (cf. vs. 574), quam oculis apparent. Ed. — Ad rem cf. Plutarch. Plac. phil. II, 21; Cic. Acad. II, 26; de Fin. I, 6; et consule quæ disseru in Disquis. variis.

567. *Nam quib. e spatiis.* E ab ignibus terrenis affert poe quibuscumque spatiis a nobis modo lumen ad nos jacere, et nostris calorem afflare possu intervallo amittent, id est, rev non magis aut minus calidi, r aut minus ampli quam sensib videntur. Sic de sole, cujus lumen ad nos pervenit. Ed.

568. *Allicere.* I. e. *ad* quem *mittere,* vel jaculari; ab an ctione *lacio.* Editores, sine ve tate vel usu, commentitium su *cere* in Lucretium inferserunt igitur generaliter et laxe potest *adducere* in quemdam locum, *a* unde pervagatus sensus, blande demulcere, *fallere* : quod pro gendo atque tractando fit. *Wa*

569. *Nil missus* (IV, 409) *lis,* etc. Sensus est : ex quo ignes radios emittere iisque nostra calefacere possunt, ex l vallo (licet tantum intervallum *sus* ignis, id est, emissiones emissi radii, nihil detrahunt d flammarum. Sic *delibrare,* id es

rum, nihil ad speciem est contractior ignis.
, calor quoniam solis lumenque profusum
ınt nostros ad sensus, et loca fulgent;
μuoque hinc solis debet filumque videri,
ı ut possis plus, aut minus, addere vere.
que, sive notho fertur loca lumine lustrans,
ı proprio jactat de corpore lucem;
.d id est, nihilo fertur majore figura,
ıostreis oculeis, qua cernimus, esse videtur.
ıus omnia, quæ longe semota tuemur
r multum, specie confusa videntur,
ıinui filum : quapropter luna necesse est,

corticem arbori detrahere, n duas voces solutum est, ɪɪoɪ, a Lucretio usurpatur. ıtervallis, ob intervalla, ob le *corpore*, prout se habet, ni- ı detrahitur. Si diceret noster rem reipsa fieri flammarum ınquam emittat lucem et ca- ıxticantes profecto omnes ha- ic aliud innuit, controversiæ cium; flammarum scilicet et tantum oculis nostris ex illo apparere, quale et quan- st. Nota tamen, quam poeta faciat vs. 568 : dummodo lorem ad nos usque mittat. ut sic etiam stet et vigeat ı. Ed.

loca *fulgent*. I. e. uno con- per omne intervallum mea- sca media refulgeat : quod um est poetæ scopo. *Wak.*

c. E terris, ex his locis in- nde cernimus solem. — *Fi-* est, lineamentum et quasi emus totius corporis solis. . *Lamb.*

ınque, sive, etc. Hactenus, e his 10 vss. sqq. de luna.— ne, alieno lumine. Scilicet putant lunam non alio lucere lumine, quam eo quod a sole mutuatur : alii proprio lumine splendere volunt. Hanc litem non dirimit Lucretius : sed utram- que proponit opinionem. Probabilior ta- men opinio est lunam mutuari lucem a sole. Ita Festus, Catullus XXXIV, 15; Virg. Georg. I, 396, et Cicer. De Nat. Deor. II, censent. *F.*

578. *Qua cernimus.* Ordo est, et constructio, « Fertur figura nihilo ma- jore, quam *ea figura*, qua *eam* cernimus figura, videtur esse nostris oculis ». Ha- vercampus non tenuit rem, dum ad *oculis* punctum poneret, et Burmannum laudaret ad Valer. Flacc. V, 325, quasi *qua via* deberemus, per ellipsin, intelli- gere. Nimirum, Lucretius *quam* scri- psisset, nisi vox eadem præcesserat, et κακοφωνίαν studeret evitare. *Wak.*

581. *Quam minui filum.* Vulgo le- gitur *minimum*, quod feliciter correxit Bentleius. — Ait eorum, quæ de longin- quo contemplamur, prius speciem et formam confusam incertamque videri, quam *filum* (vs. 573) et magnitudinem deminutam. Epicurus (apud Diog. Laert. X, 91) : Εἰ γὰρ τὸ μέγεθος διὰ τὸ διάστημα ἀποβεβλήκει, πολλῷ ἂν μᾶλλον τὴν χρόαν. Χρόα, color, superficies:

Quandoquidem claram speciem certamque figuram
Præbet, ut est oris extremis quomque notata,
Quanta quoque est quanta, hinc nobis videatur in alto.
  Postremo, quosquomque vides hinc ætheris igneis,
Quandoquidem, quosquomque in terris cernimus igneis,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,
Perparvum quiddam interdum mutare videtur
Alteram utram in partem filum, quo longius absit;
Scire licet, perquam pauxillo posse minores
Esse, vel exigua majores parte brevique.
  Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,

noster, IV, 267. *Bentl.* — Concludit igitur a fortiori Lucretius: Si distinctam *speciem* non amittit, multo minus *magnitudinem* suam amittet *Luna*». Confer II, 341. *Wak.*

582. *Claram speciem.* Id est, non modo figuram definitam, neque ob intervalla mutatam, sed speciem quoque, quod majus est, minime confusam. *W.*

583. *Ut quomque notata.* I. e. secundum lineamenta corporis in quovis tempore; adeo ut, si plena sit, plena videatur, non gibba: ac similiter in formis ceteris. *Wak.*

584. *Quanta quanta.* Terent. Adelph. III, 3, 40, *quantus quantus*, id est, quantuscumque. Committas Horat. Sat. I, 3, 88. Dicit igitur Lucretius: «Necesse est, ut luna pariter videatur nobis de terra quanta quanta sit in alto»: i. e. ea, quali sit re vera in cœlo, magnitudine. Nimirum, in his formulis prior *tantus* passim subintelligitur. *Wak.*— *Hinc*, e terris, *in alto*, in ea sublimi ætheris regione, in qua est. *Wak.*

585. *Postremo, quosquomque*, etc. His 7 vss. posterioribus agit de siderum aliorum magnitudine. *F.*

587. *Tremor.* Vide supra vs. 299 et ibidem dicta. *Clarus* autem valet *manifestus*; ut rei *evanidæ* intelligatur hic opponi vox. *Wak.*

588. *Mutare videtur*, nempe *filum*; vulgo *videntur*. Ceterum Creech. et Haverc. ad absolutum verbi *mutare* usum, pro *mutari*, vel *se mutare*, inscitissime quidem offenderunt; quasi vel sit tritius aliud hoc schemate, aut magis alii, quam nostro Lucretio, in deliciis. *W.* — Construe: quandoquidem filum ignium, quicumque sunt in terris, videtur, etc.

589. *Alteram utram.* Alii *alterutram*, secundum orthographiam recentiorum.— *Filum*, vs. 573. — *Quo longius absit.* I. e. si *filum* (poetice positum pro *corpore* ipso) longius longiusque pedetentim amoveatur, perquam pauxillo minus et minus fieri videbitur. *Wak.*

590. *Scire licet.* Hæc junge cum vs. 585. Cetera (586-589) quasi per parenthesim dicta sunt.

592. *Illud item non est mirandum*, etc. His 21 vss. de calore solis agit; docetque quamobrem sol, quum tantulus, ac tam parva figura præditus sit aut appareat, tantum tamen calorem tantumque lumen mittere ac profundere queat. Cujus rei rationes varias reddit. *F.*

Quod maria, ac terras omneis cœlumque rigando
Compleat, et calido perfundat cuncta vapore.
Nam licet hinc mundi patefactum totius unum
Largifluum fontem scatere, atque erumpere lumen;
Ex omni mundo quia sic elementa vaporis
Undique conveniunt, et sic conjectus eorum
Confluit, ex uno capite hic ut profluat ardor.
Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget fons interdum, campisque redundet?
Est etiam quoque, uti non magno solis ab igni
Aera percipiat calidis fervoribus ardor;
Opportunus ita est si forte et idoneus aer,
Ut queat accendi, parvis ardoribus ictus:
Quod genus, interdum segetes stipulamque videmus
Accidere ex una scintilla incendia passim.

594. *Rigando* : ἀρδεύσει· scaturigines lucis undique dispergendo : redeas ad II, 147; IV, 203. *Wak.*

596. *Licet ;* fieri potest, ut.—*Mundi totius unum fontem* : ita ut omnis rerum universarum calor non habeat aperturam, qua possit effluere, præter unum solis spiraculum. *Wak.*

597. *Largifluum*, adeo ut copiosissimum erumpat flumen, quamvis e parvo *capite* : conferas vss. 271, 282 hujusce libri. Vetus poeta, apud Cicer. De orat. III, 39, *imbri largifluo*. Wak. — *Scatere;* tertia conjug. ut VI, 892.— *Erumpere lumen*. I. e. activo sensu, *effundere*, emittere, eructare lucem; ut ἀπὸ κοινοῦ sit τὸ *fontem* repetitum, ne sine causa constructio turbetur. Tibullus, IV, 1, 86. *Wak.*

598. *Quia sic.* Vide Disq. var.

599. *Conjectus*, cœtus, congressus, concursus.

600. *Capite ;* vs. 271. — Post hunc versum recte Wak. maximam posuit interpunctionem. Vulgo semicolon modo, quod dicunt, appingitur. *Forb.*

601. *Nonne vides*. Rem confirmat exemplo fluvii e parvo fonte oriundi.

603. *Etiam quoque*. Sic vs. 154. — *Est uti*, etc. Fieri etiam potest ut, quum solis ignis non sit admodum magnus, neque acer, magnis tamen fervoribus aer exardescat, quia sit idoneus ad incendium accipiendum. Sed negat Aristoteles, ut dixi, solem esse igneum aut calidum. *Lamb.*

604. *Percipiat*, occupet, comprehendat. Si rem interius attendas, alterum habemus specimen doctioris schematis, poetis dilectissimi, pro vulgari *Aer percipiat ardorem*. Wak.

606. *Parvis*, quasi ex *multis* particulis minutis ardores constarent; ut *parvis humoribus*, VI, 1176. *Wak.*

607. *Quod genus ;* II, 194.

608. *Accidere*. Sic vetustissimi codices et castissimi, L, M, undequaque recte. Nimirum voces *incendia passim* sunt ὑφ' ἓν accipiendæ. Dicit igitur Lucretius, « Latissima incendia accidere, vel *attingere* stipulam, ex scintilla una ». Quibus nihil planius, et poetice

Forsitan et rosea sol alte lampade lucens
Possideat multum cæcis fervoribus ignem
Circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
Æstifer, in tantum radiorum exaugeat ictum.
Nec ratio solis simplex ac recta patescit,
Quo pacto æstivis e partibus Ægocerotis
Brumaleis adeat flexus; atque, inde revortens,
Canceris ut vortat metas ad solstitialeis:
Lunaque mensibus id spatium videatur obire,
Annua sol in quo consumit tempora cursu:
Non, inquam, simplex heis rebus reddita causa est.
Nam fieri, vel cum primis, id posse videtur,

magis exquisitum, aut magis Lucretianum denique: conferas IV, 216. *Wak.*

609. *Forsitan, et rosea*, etc. Tertiam rationem affert.

610. *Possideat.* Suppl. Est etiam quoque, ut: vs. 603. — *Cæcis*, id est, obscuris, quos non oculi contingunt; vel, ut ipse Carus confestim explicuit, qui sunt fulgoribus destituti, et in effectibus solum sentiuntur. *Wak.*

611. *Nullo qui sit fulgore notatus,* (sed qui) *Æstifer*, etc. Qui non fulgeat, neque ideo cernatur; sed tamen æstum emittat, et solis radiorum vim *in tantum*, tam valide, tam acriter innutriat et augeat. Virgil. Æn. VI, 877: « *In tantum* spe tollet avos ». Ed.

613. *Nex ratio simplex.* His 36 vss. sqq. quærit Lucretius: cur sol deflectens a solstitio æstivo deflectit ad brumam Capricorni: et contra. Deinde cur luna singulis mensibus peragit spatium, quod nonnisi singulis annis percurrit sol. Cujus utriusque rei non unam ac simplicem causam afferri posse ait, sed multiplicem. *F.* — Vide etiam in Disq. var. — *Patescit*: ut *porta* scilicet, per quam recta possis ingredi, ad salutandam, atque amplectendam in fano suo delitescentem Veritatem. *Wak.*

614. *Partibus*; zodiaci sectionibus. — *Ægocerotis.* Ægoceros signum est cœleste, quod Latinis dicitur Capricornus; quod sidus sol ingrediens efficit brumam, seu brumale solstitium. *F.* — Lucan. IX, 537; X, 213; Senec. Thyest. 865.

615. *Brumaleis flexus.* Tralatio a certaminibusolympicis; significat autem id quod vulgus solstitium brumale appellat. *Lamb.*

616. *Canceris*; a recto *Cancer* neutrius generis: vide Priscian. VI, p. 697. — *Vortat.* Editiones nonnullæ ponunt *se* post *metas*; audacter, et inscite. Sed enim de hoc genere verborum, absolute positorum, sæpius jam diximus. Vide ad IV, 136. Confitendum est interea, voces *revortens* et *vortat* sic minus eleganter contexi tamen, atque auribus lautorum hominum compurgatis insuavius accidere. Forte an posuerit Lucretius: *veniat. W.*—*Metas solstitiales*, solstitium æstivum.

617. *Mensibus*; singulis scilicet.

620. *Nam fieri*, etc. His 16 vss. continetur Democriti sententia. — Et veterum philosophorum opiniones de conversionibus solis videas, si libeat vacetque, apud Plutarchum, de Plac. Phil. II, et D. Laertium, X, 93, quos longum esset singillatim exscriptos dare.

Democriti quod sancta viri sententia ponit:
Quanto quæque magis sint terram sidera propter,
Tanto posse minus cum cœli turbine ferri;
Evanescere enim rapidas illius et acreis
Imminui subter vireis; ideoque relinqui
Paullatim solem cum posterioribu' signis,
Inferior multum quod sit, quam fervida signa:
Et magis hoc lunam; quanto demissior ejus
Cursus abest procul a cœlo, terreisque propinquat,
Tanto posse minus cum signis tendere cursum.
Flaccidiore etiam quanto jam turbine fertur,
Inferior quam sol, tanto magis omnia signa
Hanc adipiscuntur circum, præterque feruntur.
Propterea fit, ut hæc ad signum quodque revorti
Mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt.
Fit quoque, ut e mundi transvorsis partibus aer

621. *Democriti quod*, etc. III, 372.

622. *Quanto magis.* Quanto sint nobis propinquiora, *propter*, prope *terram*, atque ita a cœlo remotiora. *Lamb.*

623. *Cœli turbine.* « Quod impetu scilicet velocissimo circum rotatur, ad similitudinem volitantis turbinis »: confeas Virg. Æn. VII, 378. *Wak.*

624. *Evanescere.* I. e. *sensim*, magis ac magis, *vanescere*. Signatum est, et efficax, et speciosum vocabulum in primis. *Wak.*

625. *Imminui subter*; rapida enim vis motus supremi cœli, priusquam attingit inferiores orbes, paullatim imminuitur. *Creech.* — *Relinqui*, superari celeritate. *Lamb.*

627. *Inferior*, humilior, demissior, longe infra sidera ignifera supremi cœli.

628. *Et magis hoc.* Et lunam magis quam solem relinqui, superari celeritate; vel *hoc* dictum pro: ob hoc, propter hanc causam. — Ordo est ac sensus: Et magis (a fortiori nempe, hac de causa lunam tanto minus posse tendere cum signis, quanto, etc. *Wak.*

630. *Tendere cursum*, celerare motum, contendere cursum, ut Virg. Æn. V, 834.

631. *Flaccidiore.* Et quanto tardiore, languidiore motu fertur.

633. *Adipiscuntur*; assequuntur. — *Circum.* Voces *signa circum* ὑφ' ἓν accipiendæ sunt, pro *signa cingentia*; quod in re pari nuper ediximus faciendum ad vs. 608; nam editores vulgo ὑποστίζουσι post *adipiscuntur*; perperam: quod Bentleius quoque perspexerat. *Wak.*

635. *Mobilius.* I. e. *velocius*, aptius ad movendum. *W.* — *Ad hanc revisunt*, II, 359. 360.

636. *Fit quoque, ut e mundi*, etc. His 13 vss. continetur altera opinio, quæ Epicuri fuit, de solis gressu et regressu ab alterutro ad alterutrum tropicum, Cancri et Capricorni. *F.* — *Transversis*; oppositis, contrariis.

Alternis certo fluere alter tempore possit,
Qui queat æstivis solem detrudere signis
Brumaleis usque ad flexus gelidumque rigorem;
Et qui rejiciat gelidis ab frigoris umbris
Æstiferas usque in parteis, et fervida signa.
Et ratione pari lunam stellasque putandum est,
Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,
Aeribus posse alternis e partibus ire.
Nonne vides etiam divorsis nubila ventis
Divorsas ire in parteis, inferna supernis?
Quî minus olla queant per magnos ætheris orbeis
Æstibus inter se divorsis sidera ferri?
At nox obruit ingenti caligine terras,

637. *Alter aer ;* qui alternet cursus signorum scilicet, ea remittendo ab australibus partibus, postquam prior aer illuc a borealibus dejecerit. *Wak.*

638. *Queat aer detrudere.* Sic censuit etiam Anaximenes, teste Plutarcho, Plac. Phil. II, 23 : Ἀναξιμένης, ὑπὸ πεπυκνωμένου ἀέρος καὶ ἀντιτύπου ἐξωθεῖσθαι τὰ ἄστρα : quod Epicurus nuncupavit compressiore phrasi ἀέρος ἀντέξωσιν, apud Diog. Laert. X, 93. *W.*

639. *Gelidum rigorem.* I. e. rigidam brumæ glaciem. Manilius de *bruma*, II, 419 : « Hinc *rigor*, et *glacies* ». *Wak.*

640. *Frigoris.* I. e. *brumæ ;* ut Maro, Ecl. II, 22. — *Umbris.* Hoc dicit ob majorem *noctium* brumalium longitudinem. Similiter Mantuanus de continuis Scythiæ *noctibus* per hyemem, in Georg. III, 357 locutus est. *Wak.*

643. *Volvunt magnos annos.* An quia lente luna et stellæ inferiores circumferuntur, ut noster innuit vs. 628 sqq.? Ergo *annos* hic non duodecim tantum menses significat, sed longam temporis periodum. Cf. I, 312, et 1028. Ed.

644. *Aeribus ;* IV, 292. — *E partibus.* Nempe, e diversis alternatim cœli plagis; e borealibus ad austra vicissim. *Wak.*

646. *Inferna supernis.* Nimir[illegible] ferna *diversa* supernis : ad ge[illegible] schema regiminis istius ad III, [illegible] divinis versibus : « *eadem aliis* [illegible] quiete est ». *Wak.*

647. *Qui minus.* Quid igitur [illegible] quin per magnos cœli orbes sid[illegible] *æstibus*, flatibus aeris, inter se [illegible] ferantur? *Creech.*

649. *At nox obruit*, etc. Hi[illegible] explicat causas noctis. Bene q[illegible] ut par erat, causam noctis in soli[illegible] sum rejicit : at minus sane puta[illegible] recedere, ac tenebras referre, qui[illegible] itineris cursu labefactatus propri[illegible] jam ignes efflavit. Resipiscit tam[illegible] aliam, quæ vera et germana est [illegible] nem reddit, nempe, quia sol pa[illegible] potentia vicissim et indesinente[illegible] super et subter terras. *F.* — *Ob[illegible] ligine terras.* I. e. ruit ob, vel i[illegible] ingenti *cum* caligine; nam fue[illegible] nibus frugiferum non alere νοῦν [illegible] μον, sed ubique veras orationis [illegible] ras diligenter investigasse : hi[illegible] solide proficitur. *Wak.*

de longo cursu sol ultima cœli
atque suos efflavit languidus igneis,
›s itere, et labefactos aere multo;
ı sub terras cursum convortere cogit
m, supra quæ terras pertulit, orbem.
ɔre item certo roseam Matuta per oras
Auroram defert, et lumina pandit;
sol idem sub terras ille revortens
t cœlum, radiis accendere tentans;
ı conveniunt ignes, et semina multa
e ardoris consuerunt tempore certo,
unt solis nova semper lumina gigni.

ulit. I. e. vel rotarum atque equinarum, vel radiorum *W.* — *Efflavit igneis.* I. e. suos ignes consumpserunt, ȷuos spirent amplius. *Wak.* *:ussos itere.* I. e. longæ ac succussionibus defatigatos. ;cilicet ab agente ad actio*uis* ad *ignes*, more poetico stulit. *W.* — *Itere*, itinere. antiquissimi : vide Sosip. I, p. 63, 106, ex Julio Hygi›que, exempla proferentem. ɒ Marcellus, VIII, 13. *W.* — *aere multo.* Per iter longis:et pulsibus aeris, propter itatem, violentius impingenırpora everberantibus : con15; VI, 1026. *Wak.* *eadem*, quæ pertulit orbem erras, cogit eum, etc. *npore item certo*, etc. His rit Lucretius, cur fiat Au*:am Matuta.* Attendas velim, ɔrdine procedant omnia, et adrent. *Matuta* nimirum, ıcothoe dea, sive Albunea, ecedit, atque ancillari quo:rio deducit : i. e. *alba lux* detentimque *roseæ*, vel ru-bræ, *luci* locum dat. Quo quid verius et appositius? *Wak.*

656. *Auroram defert;* obsequiosum scilicet per officium deducit. *Wak.* — *Lumina pandit;* ob *divergentes* in quamlibet partem radios : vide me ad I, 145. *Wak.* — Verum tenor orationis figuratæ, quo versus Lucretiani perducuntur, me cogunt credere nostrum initio scripsisse : « limina pandit ». Quid opportunius, et elegantius, aut ex omni parte convenientius? Nempe, « postquam Matuta sit Auroræ ancillata usque ad extremitates ætheris, lucidis *digitis*, ut *ingrediatur* mundum inferiorem, ei *portarum valvas aperit*, atque intromittit obsequiose ». *Wak.*

658. *Anticipat tentans.* I. e. luci splendidiori præludit, quasi prævium faciens experimentum sui. Pulcherrima est locutio. *Wak.*

659. *Ignes, et semina ardoris.* Per hendyaden, ignea et ardentia semina. *W.*

661. *Solis nova semper lumina;* adeo ut oriens sol alius sit atque non idem occidenti, sed de novo prorsus confluentibus flammæ seminibus constitutus; sole, qui præcesserat, labefacto penitus consumptoque : ad hypothesin nimirum superiorem, in vss. 650-653. *W.*

Quod genus, Idæis fama est e montibus altis
Dispersos igneis orienti lumine cerni;
Inde coire globum quasi in unum, et conficere orbe
Nec tamen illud in his rebus mirabile debet
Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint
Semina confluere, et solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus; florescunt tempore certo
Arbusta, et certo dimittunt tempore florem:
Nec minus in certo denteis cadere imperat ætas
Tempore, et impubem molli pubescere veste,
Et pariter mollem malis demittere barbam.
Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, ventei,
Non nimis incertis fiunt in partibus anni.

662. *Quod genus;* II, 194. — *Idæis.* In Ida, qui mons est omnium, qui sunt ad Hellespontum, altissimus, inquit Diodorus. Ad rem confer Diod. Sic. Bibl. XVII, 7; Pompon. Melam, De situ orbis, I, 18. — Conferas Priscian. Perieg. 527; Eurip. Troad. 1068; Ion. 88, cum annotationibus meis ibidem; Plin. Hist. Nat. II, 8, ed. Harduin. Nam fabula orta est ob altitudinem montis, mature radios solis accipientem, nondum supra horizonta visi. *Wak.*

663. *Orienti lumine.* Oriente Sole. — De ablativo participiorum in *i* conf. Ruddim. Inst. Gr. I, p. 88, not. 98; et Bentl. ad Hor. Od. I, 2, 31. *Forb.*

665. *Nec tamen illud in his*, etc. His 13 vss. posterioribus confirmat variis exemplis rem ita se habere posse, ut congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere ac regenerari dicamus. *F.*

669. *Florescunt tempore certo.* Sic I, 175 et sqq. hæc eadem fere prosecutus est omnia.

671. *Denteis cadere.* Nempe, intra septem annos post partum, teste Solone; cujus versus exstant apud Alex. Str. VI, 16, et Phil. Jud. c mund. p. 25, ed. Mangæi. *Wak*

672. *Impubem pubescere.* E sane elegantia sermo est, et curio felicitate. « Ille ἀνδρόπαις, qui pubertatem nondum attigerit, *ap quantis* tamen *pubertatis* indicia fert, *amictu lanuginoso* proser mentumque et genas induente; *capillaceæ* præcursore. *Wak.* — lanugine. Sic vs. 815 et 887. investes, i. e. impuberes, Noniu Virg. Æn. VIII, 659: « Aurea ries ollis, atque aurea vestis »; h lanugo, barba. *Lamb.*

673. *Demittere.* Demittitur en ba quum crescit. Sic Virg. Ecl. 34, *promissa barba.*

675. *Non nimis incertis fiunt* non valde sunt incerta temporib tamen æque certa, ac res posita rius: « non semper eveniunt eode sus tempore, nec admodum tamen ». *Nix* enim, et *imbres*, ordinem, aliquoties *æstate* fiu *fulmina* rursus per *hyemem.* Wa

, ubi sic fuerunt causarum exordia prima,
a res mundi cecidere ab origine prima,
iæ quodque est jam rerum ex ordine certo.
ere itemque dies licet, et tabescere nocteis,
i luces, quom sumant augmina noctes;
ı sol idem, sub terras atque superne
us currens amfractibus, ætheris oras
ɜt in parteis non æquas dividit orbem;
l ab alterutra detraxit parte, reponit
advorsa tanto plus parte, relatus;
d id signum cœli pervenit, ubi anni

nque ubi, etc. Secundum
a mundi origine constitutas.
ısequiæ; pluralis casus pro
- *Quodque* (i. e. eventum
ļue) *est consequiæ*, vel con-
ex ordine certo rerum.
ses forsan *consequia* in uni-
›; sed haud aliter veteres
rmultis dictionibus, ut pæne
inhærere : vide quæ dederim
ı Philoct. 35. *Wak.*
scere itemque dies, etc. His
as item refert causas incre-
rementi dierum ac noctium
prima causa ex cœlo ducitur,
rmana est ratio. *F.* — Vide
-Ceterum causæ inæqualium
as noster ponit, rationibus
as Diogenes Laertius exhi-
, 98, lectoribus adeundus,
ır ex omni parte consentire.
re nocteis. I. e. quasi li-
e. pedetentim demiuui. Ita
ım, Stich. V, 1, ult. « quasi
scit dies ». Wak.
ces, dies; ut mox 687. Sic
, 39.
quia, etc. Huic vs. respon-
versus 695.
fractibus, viis, flexibus, cur-
sis. — M. Tullius, Somn. Scip. 2: « Quum ætas tua septenos octies *solis amfractus*, reditusque converterit », i. e. *circumflexiones* solis; nam *frangere* sæpe valet *flectere* tantummodo : de quo nos ad Silv. Crit. III, p. 141. Glossæ vetustæ: « *Amfractus*, περίοδος » : et redeas ad I, 719. *Wak.*

683. *Partit.* Sic solebant vetustissimi pro recentiorum forma *Partior*; adi Nonium Marcellum, ad VII, 63, 64. Vide sis etiam Priscianum, lib. VIII, p. 799; Valerium Probum, p. 1483, qui Ciceronem allegat. *Wak.* — *Orbem*, totum mundum, cœli et terræ globum. De cœlo tantum intelligi hanc vocem jubet *Lagrange;* rectius fortasse ob vs. 686.

685. *Tanto plus.* I. e. aquæ portioni tantum hinc addit sol, quantum illinc detraxerat. Speravisses, opinor, *tantumdem* vice *tanto plus* : sed vocula *plus* respicit definitam quamdam mensuram scilicet, quam in vs. 683, *æquam partem* poeta vocitaverat. *Wak.*

686. *Donec ad id signum.* His 9 vss. sqq. præclaram et elegantem instituit æquinoctii descriptionem. Duplex est signum, in quo æquinoctium contingit, Aries et Libra, in cujus utriusque initio mutua fit æquatoris et zodiaci intersectio. Qua in intersectione sol constitutus dies noctibus et noctes diebus

Nodus nocturnas exæquat lucibus umbras:
(Nam medio cursu flatus Aquilonis et Austri
Distinet æquato cœlum discrimine metas,
Propter signiferi posituram totius orbis,
Annua sol in quo contundit tempora serpens,
Obliquo terras et cœlum lumine lustrans;
Ut ratio declarat eorum, qui loca cœli
Omnia, dispositis signis ornata, notarunt:)
Aut, quia crassior est certis in partibus aer,
Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat igni,
Nec penetrare potest facile, atque emergere ad ortu
Propterea noctes hiberno tempore longæ

pariter æquales reddit. Quod quidem semel contingit circa 22 diem mensis martii, et iterum circa 24 diem mensis septembris. *F.* — *Anni Nodus.* Nodum anni vocat illam zodiaci et æquatoris intersectionem.

688. *Medio* (in) *cursu flatus Aquil.*, etc. H. e. inter aquilonem et austrum, vel inter solstitium æstivum, et brumam; nempe in æquatore, in quo sol currens quasi medius lucet inter solstitium et brumam, seu inter austrum et aquilonem, qui venti sunt, hic a septemtrione, ille a meridie flans, et quos vulgo accipiunt poetæ pro septemtrionalibus et australibus partibus, seu pro septemtrionali et meridionali polo. *F.* — Constructio est: Nam cœlum ad æquales distantias, in medio Aquilonis et Austri, metas separatim tenet, vel seorsim habet. *Wak.*

689. *Metas.* Nempe tropicum Cancri et tropicum Capricorni, quæ sunt duæ metæ, ad quas sol accurrit, sed quas non prætergreditur. *F.*

690. *Signiferi totius orbis.* I. e. totius circuli sphærici, quem signa complent; vel zodiaci. Possis profecto voces *totius orbis* ad *metas* amandare; sed illam viam egomet malim ingredi. Cicero, De divin. II. 42: « *sign* *orbe*, qui Græce ζωδιακὸς dicitu

691. *Contundit*, conterit, co Sic vs. 618; cf. IV, 959. — *Serp* *tardiorem* motum respectu lun vs. 617.

692. *Obliquo lumine.* Rem e transtulit a *semita* ad *solem*. Z Virgilius more minus poetico d ad Georg. I, 239: « Obliquus signorum verteret ordo ». *W.* — *lumine lustrans.* Redeas ad vs. libro. Virg. Æn. IV, 607. *Wak.*

693. *Eorum, qui*, etc. H. e. logorum, et eorum qui scripseru nomena. *Lamb.*

694. *Dispositis signis.* Nemp nomina, in suas formas, in sua rite ordinatis. *F.*

695. *Aut, quia crassior est*, 5 vss. continetur altera causa, s incrementi et decrementi dier noctium. Opponuntur vss. 681 sq

696. *Tremulum jubar*: nemp brationibus et *quassationibus* hi t excitantur. *Wak.* — *Hæsitat*, tardius sese expedit. — *Igni*, sol Elegantius quam vulgata lectio

697. *Penetrare*; nempe istu sum aerem.

Cessant, dum veniat radiatum insigne diei :
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni
Tardius et citius consuerunt confluere ignes,
Quei faciunt solem certa desurgere parte.
Luna potest, solis radiis percussa, nitere;
Inque dies majus lumen convortere nobis
Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe,
Donec eum contra pleno bene lumine fulsit,
Atque oriens obitus ejus super edita vidit :
Inde minutatim retro quasi condere lumen
Debet item, quanto propius jam solis ad ignem
Labitur ex alia signorum parte per orbem :
Ut faciunt, lunam quei fingunt esse pilai
Consimilem, cursusque viam sub sole tenere :
Propterea fit, uti videantur dicere verum.
Est etiam quare proprio cum lumine possit

699. *Cessant ;* pigræ sunt ; tardæ manent. — *Radiatum ;* supra vs. 463. — *Insigne diei.* I. e. signum, vel ornamentum diei, radiis instructum ; *diadema* scilicet. Virg. Æn. II, 392 : « clypeique *insigne* decorum ». *Wak.*

700. *Aut etiam*, etc. His 3 vss. continetur tertia ratio, cur noctes aut dies crescant ; et respondent vss. 681, 695.

701. *Ignes ;* id est, semina ardoris (ut modo vs. 659) quibus nova semper solis lumina gignuntur.

702. *Desurgere.* Alii legunt per anastrophen *certa de surgere.*

703. *Luna potest, solis*, etc. His 47 vss. sqq. quærit jam de lunæ lumine. Nimirum, qui fiat, ut in tot ac tam varias formas luna se vertat, ut modo plena, modo dimidiata, modo bicornis, modo tandem nulla appareat. *F.* — *Percussa ;* II, 800.

705. *Ad speciem ;* nostris oculis videndam obvertere.

706. *Eum contra.* Adversus solem ; e regione solis ; opposita soli. — *Pleno bene.* I. e. *valde* pleno, sive plenissimo : perlegas quæ dederim in Silv. Crit. sectt. LVIII, CCVI, de hac potestate vocis *bene*, et similium formularum in linguis aliis. *Wak.*

707. *Oriens*, dum oritur, ac surgit de orientali parte luna, jam supra terras elata, solem occidentem vidit.

708. *Condere lumen*, abscondere lumen, obscurari.

710. *Ex alia signorum parte.* Nimirum ex ea parte cœli, quæ sub terris latet. *Per orbem*, per circulum suum. *F.* — Ordo potius verborum, licet intricatus, esse videtur : Labitur ex alia parte per signorum orbem, per Zodiacum. Ed.

711. *Ut faciunt ;* ut dicunt fieri, etc.

714. *Est etiam quare*, etc. His 16 vss. sqq. proponit sententiam eorum, qui non alieno, sed nativo et proprio lumine lucere lunam putant. *F.*

Volvier, et varias splendoris reddere formas.
Corpus enim licet esse aliud, quod fertur et una
Labitur, omnimodis occursans officiensque;
Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
Vorsarique potest, globus ut si forte pilai
Dimidia ex parti candenti lumine tinctus;
Vorsandoque globum varianteis edere formas.
Denique, eam partem, quæquomque est ignibus auc
Ad speciem vortit nobis, oculosque patenteis:
Inde minutatim retro contorquet, et aufert
Luciferam partem glomeraminis atque pilai:
Ut Babylonica Chaldæum doctrina, refutans

715. *Reddere formas*; phases exhibere.

716. *Corpus enim.* Volebant quidam, ut Anaximander et Antiphon, lunam propria lucere luce, sed interdum certis temporibus ac motibus corpus aliquod opacum lunæ corpori lucido quasi operculum obduci, ac vicissim subduci; qua ratione varius ac multiplex lunæ vultus bene concipiatur et explicetur. *F.*

717. *Officiensque.* I. e. *intercedens*, se interponens. Cicero, De Nat. Deor. II, 19: « Ipsa enim umbra terræ, soli *officiens*, noctem efficit ». Adi ad dicta in vs. 887. *Wak.*

718. *Potis est*; I, 453.

719. *Vorsarique potest*, etc. His 11 vss. sqq. alteram proponit eorum sententiam, qui lunam quoque proprio lumine lucere putarunt, sed qui corpus lunæ globosum ac in pilæ modum formatum esse voluerunt, quod media sui parte tingatur lumine, altera vero cæcum sit et tenebris suffusum. Quo fit, ut dum versatur ac in se vertitur, modo pleno luminis corpore, modo dimidiato, modo minimo, modo nullo nobis appareat. *F.* — *Globus pilai*; globosa pila; erant enim aliter figuratæ pilæ. *Wak.* — *Ut si forte* pila circa suum centrum *versetur*: quod v. ex præcc. suppl

720. *Lumine tinctus*: quasi *sus* scilicet. Sed, qui sic locu sine epitheto, nondum inveni, (formula sit omnino speciosa et bilis, quum de *luce*, ut *fluido*, Lucretius loquatur. *Wak.*

723. *Oculos patenteis.* I. e. o festissime obversum, et illun plene, ita ut oculis apertissimi nos adspiciat. Hoc modo intel est venustissima phrasis, et spec sus poetica figurata; editorum nemini percepta, vel interpretu ad oculos spectatoris inscitissin cantium. *Os* nimirum de stellis pervulgata est; *oculus* autem s bitus, multo rarior. *Wak.* — Ec si ita locutus est Lucretius, eur exquisite fecisse arbitror; nequ omnino placet altera interpreta terum cf. infra vs. 776. Ed.

725. *Glomeraminis atque pil* vise, per hendyadem, pro *glo pilæ*; et similiter nuper supra v *Wak.*

726. *Ut Babylonica Chaldæ* Chaldæos et Babylonios Ast fuisse peritissimos testantur Unde Manilius I, 41, docet Astr

ɔgorum artem, contra convincere tendit:
.e quasi id fieri nequeat, quod pugnat uterque;
inus hoc illo sit quur amplectier ausis.
ıique, quur nequeat semper nova luna creari,
: formarum certo certisque figuris,
dies privos aborisci quæque creata,
alia illius reparari in parte locoque;
le est ratione docere, et vincere verbis:
e quom videas tam certo multa creari.
'er, et Venus; et, Veris prænuntius, ante
tus graditur Zephyrus, vestigia propter

ı Diis datam regibus Babylo- Chaldæorum. *F.* — *Doctrina.* innuens, de quo Vitruvius, *Berosus*, qui, a *Chaldæorum* ;ive natione, progressus, in Asia ciplinam patefecit». Nonnulli *:haldæam;* quod nullo modo m, quum satis sit Babylonicos ɔs cum Græcis Lucretio com- *k.*

strologorum artem. I. e. *astro- ionibus* investigandis operam qui postea *astronomi* vocati ıre nomine illis reddito, qui ex ȝurabantur. *Wak.* — *Convin- it;* III, 524.

)uod pugnat uterque. I. e. de :ci Chaldæique digladiantur. ı Epist. ad Famil. III, 10: *ıgna;* et enitere, ne quid nobis prorogetur». *Wak.*

Denique, quur nequeat, etc. ı. sqq. tertiam proponit senten- :ari, qui putavit lunam quoti- ı creari et interire, cum certa forma: quemadmodum solem tidie exstingui ad occasum, et ɛari ad ortum. *F.* — *Semper;* liebus; cf. supra vss. 650-653, 55.

'ormarum, varii vultus et aspe- ı nobis exhibet luna. *F.*

732. *Aborisci:* ἀρχαϊκῶς haud dubie, quamvis de verbi forma nihil alibi reperire quiverim, pro *aboriri:* i. e. *abortum pati*, vel perdi, et interire: redeas ad III, 156. Facile fuisset cum quibusdam doctis reponere *abolesci;* nos autem optimis codicibus standum esse existimavimus. *Wak.* — *Quæque creata.* I. e. unaquæque forma lunæ, quæ varie figurata singulis diebus subnascatur. *Wak.*

734. *Vincere verbis;* Virg. Georg. III, 289.

735. *Multa creari.* Sic enim, verbi gratia, certo et inviolabili tempore sese subsequuntur anni tempestates; quas statim noster poetice admodum designat.

736. *Venus.* Venus quippe generationis Dea comitatur vernum tempus. Cujus laudes præclare cecinit Poeta initio lib. I, usque ad vs. 24. *F.* — *Veris.* Vide Disq. var.

737. *Pennatus Zephyrus:* χρυσόπτερος, uti nominatur in hymnis Orphei, LXXX, 6. Et hi versus Lucretiani sunt in elegantissimis antiquæ poeseos reliquiis, et omnes numeros descriptionis hilarioris explent. Porro, ne cum aliis omnibus fallaris, admonendus es, lector; *pennas* Zephyri sub *auribus* esse positas, non appensas *humeris*, uti recentes pictores exhibent. *Wak.* — Qua in re errat vir doctissimus; cf. præter alios

Flora quibus mater præspargens ante viai
Cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet :
Inde loci sequitur Calor aridus, et comes una
Polverulenta Ceres, et Etesia flabra Aquilonum.
Inde Auctumnus adit, graditur simul Evius Evan :
Inde aliæ Tempestates, Venteique sequuntur;
Altitonans Volturnus, et Auster fulmine pollens.
Tandem Bruma niveis affert, pigrumque rigorem
Reddit; Hyems sequitur, crepitans ac dentibus Algu.
Quo minus est mirum, si certo tempore luna
Gignitur, et certo deletur tempore rursus;
Quom fieri possint tam certo tempore multa.
Solis item quoque defectus, lunæque latebras,
Pluribus e caüsis fieri tibi posse putandum est.
Nam, quur luna queat terram secludere, poscis,

Hirtius in *Bilderbuch für Mythol.* etc. II, p. 146. *Forb.* — *Vestigia propter Flora quibus ;* propter Floram, quæ vestigiis suis, etc. Vide Disq. var.

738. *Viai cuncta*, etc. Viam omnem floribus egregii coloris et odoris replet.

740. *Inde loci.* H. e. ab illo loco, vel, ab illo tempore : h. e. postea, deinde. Sic vs. 789. — *Calor aridus*, æstas.

741. *Ceres.* Quæ frugum Dea fingitur ; et *pulverulenta* dicitur quia *pulverulentam æstatem* comitatur; cf. Virg. G. I, 66.—*Etesia flabra.* Etesiæ, venti sunt, qui quotannis in vigore æstatis per undecim dies potissimum perflant post Caniculæ exortum. Etesiæ dicti quasi annui, a voce Græca ἔτος, annus. Plin. II, 47, 2,, et Gell. II, 18. Hos Strabo vocat Subsolanos. *F.*— Isidorus, Orig. XIII, 1 : « Etesiæ flabra aquilonis sunt ». Nempe quia flant inter septemtrionem et ortum solstitialem, unde ipse Aquilo.

742. *Evius Evan.* Bacchus, sic a voce Bacchantium εὐοῖ appellatus.

744. *Volturnus*, Euronotus. Ventus inter Eurum et Notum flans; a Latinis dictus Vulturnus, inquit A. Gell. II, 22. *F.* — *Auster.* Ventus meridionalis, qui flare solet autumnali tempore. *F.*

746. *Algu.* Vulgo ponitur *Algus;* sed, opinor, sine librorum scriptorum auctoritate. Nimirum hoc *Algu* erat ex nominibus monoptotis; adeas Sosip. Charis. lib. I, p. 23, et nos ad III, 732. *Wak.*

750. *Solis item quoque*, etc. His 21 vss. jam disputat de solis et lunæ defectibus ac laboribus, quos vulgo vocant *Eclipses.* Cujus rei non unicam reddit causam : neque unicæ causæ fidendum, aut vulgatis rationibus assentiendum censet ; sed sceptice disputandum. *F.* — *Item quoque.* Sic etiam VI, 757 ; cf. III, 293.— *Lunæque latebras.* Virg. dixit *labores*, Georg. II, 478.

752. *Poscis*, quæris, vel quærere potes dum veras rerum causas undequaque perscrutaris. — Sensus loci, subtiliore dicendi genere involutus, sic

, et a terris altum caput obstruere ei,
s cæcum radiis ardentibus orbem;
: eodem aliud facere id non posse putetur
quod cassum labatur lumine semper?
e suos etiam dimittere languidus igneis
: quur certo nequeat, recreareque lumen,
ca præteriit, flammeis infesta, per auras,
iunt igneis interstingui atque perire?
ur terra queat lunam spoliare vicissim
et oppressum solem super ipsa tenere,
a dum rigidas coni perlabitur umbras;
: eodem aliud nequeat succurrere lunæ

'oscis autem, cur luna ter- bumbrare; tum aliud cor- non posse idem facere? i dubitat de priore re, : de posteriore quoque du- um vero priori assense- e, nihil causæ est, quare i recusent assentire. No- certissima videtur hæc enar- turæ ratio; et dicendi for- dissimiles lector reperiat Ecl. III, 90, Georg. II, 105, — Vide Disq. var.

a terris; ne penetret ad *i* (II, 1136); id est, soli, etenda e vs. 750; vel potius contineri in τῷ *lumine.* — *aput;* tam longe distans, r hypotheseos istius diffi- *k.*

mittere igneis; atque hoc n pati, quemadmodum *no-* fieri quidam opinati sunt, st superius, vs. 651. *W.*

reare. I. e. *de novo creare* sum ac deperditum ob ecli- *Wak.*

mmis infesta. H. e. lumi- nimica, ut loquitur vs. 769.

ressum solem. Non aliam adhibuit orationem Curtius, IV, 10, 5: « Lunamque deficere, quum aut terram subiret, aut *sole premeretur* ». Wak. — *Super ipsa.* Quum ipsa terra sit super, solemque quodammodo ipsa subter se oppressum teneat.

763. *Menstrua.* Scilicet luna, quæ singulis mensibus cursum peragit. — *Rigidas umbras.* In proclivi est capere pro *frigidas;* hæc autem interpretatio ad usus loci nihil facit: intelligas ergo multo commodius *densas*, vel *crassas;* quum corpora, quo crassiora sint, ut plurimum sunt duriora et *rigidiora:* et hæc notio poetæ nostro in hoc versu opportunior est, quod de *cono*, speciem *rigidam* ac minime flexilem præ se ferente, jam sermo fiat. *Wak.* — *Coni umbras.* Quidam per conum intelligunt terram, quasi sit κωνοειδής, quum Arist. lib. II Meteor. dicat esse tympani figura, et lineas ab ejus centro ductas efficere duos conos. Verum significat poeta lunarem eclipsin fieri ob coniformem terræ umbram. *Fay.*

764. *Succurrere lunæ.* I. e. sub lunam currere, uti tellus facit; atque lucem lunarem similiter intercipere. Ubi notes velim primariam significationem vocis. *Wak.*

Corpus, vel supra solis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat lumenque profusum?
  Et tamen, ipsa suo si, fulget luna nitore,
Quur nequeat certa mundi languescere parte,
Dum loca luminibus proprieis inimica per exit?
  Quod superest, quoniam, magni per cærula mund
Qua fieri quidquid posset ratione, resolvi;
Solis uti varios cursus lunæque meatus
Noscere possemus, quæ vis et causa cieret;
Quove modo soleant offecto lumine obire,
Et nec opinanteis tenebris obducere terras;
Quom quasi connivent, et aperto lumine rursum
Omnia convisunt clara loca candida luce:
Nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terræ
Arva; novo fetu quid primum in luminis oras
Tollere, et incerteis credunt committere venteis.
  Principio, genus herbarum viridemque nitorem

766. ***Radios***; solis videlicet.

768. ***Languescere***, deficere, deliquium parti, laborare; cf. vs. 757.

769. ***Lumin. inimica***. Sic locutus est vs. 759.—***Per exit***. Junge: exit per loca.

770. ***Quod superest***, ***quoniam***, etc. His 11 vss. quasi brevi epilogo resumit ea, quæ hactenus de cœlesti regione disputata sunt; deinde redit ad initium mundi, ut doceat quid primum in recenti mundi exortu sit natum. *F.*—***Magni cærula mundi***. H. e. cœli late patentis loca cærulea, I, 1089; VI, 96.

771. ***Resolvi***; docui, omnibus solutis difficultatibus.

772. ***Uti***. Ita ut possemus, etc.

774. ***Offecto***, obducto, obstructo, et per alicujus corporis interpositionem ad tempus excluso. Sic locutus est II, 155. *Lamb.* — ***Offecto lumine***. Similiter Apuleius, Met. V, uti solet, eleganter: « Jam nil *officiunt* mihi nec ipsæ nocturnæ *tenebræ* ». Redeas vs. 717.

776. ***Connivent***. Lumen suum
dunt; suppl. sol et luna. — ***Aper***
mine. Sic de solis lunæque et o
et *vultibus*, poetæ nusquam non lo
tur: redeas ad vs. 705. *Wak.*

777. ***Convisunt***. I. e. intuentur;
nimirum, postquam conniverint, re
Candida autem valet, ***albentia***, f
tia. *W.*

778. ***Mollia***; quia nascens mu
bis *tener* fuit, ut ait Virg. Ecl. V

780. ***Credunt***. Quinam? phil
scilicet; qui in rebus hisce expli
operam ingenii posuerunt. *Wa*
Empedocles scil. apud Pseudo-Pl
Placitis phil. V, 26, et Theophrast
Porphyr. De abstin. II, 5. *Orell.*

781. ***Principio***. Ita vss. 18,
rerum e recenti tellure enarrat l
tias, ut ipsam originem specta
deatur. *Creech.* — Similiter Porp

dedit circum colleis; camposque per omneis
a fulserunt viridanti prata colore:
ibusque datum est varieis exinde per auras
ındi magnum immissis certamen habenis.
ıma atque pilei primum setæque creantur
·upedum membris et corpore pennipotentum;
va tum tellus herbas virgultaque primum
it; inde loci mortalia corda creavit
modis multis, varia ratione coorta.
ıeque de cœlo cecidisse animalia possunt,
:rrestria de salsis exisse lacunis.
itur, ut merito maternum nomen adepta
sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
ltaque nunc etiam exsistunt animalia terris,
bus et calido solis concreta vapore.
ıinus est mirum, si tum sunt plura coorta

seb. Præp. evang. I, 9. *Wak.*

Fulserunt prata. Locum in rgumento præclarius ornatum quodam Manilii, V, 256; ·etius tamen cesserit. *Wak.*

Immissis habenis. Hinc ille us haud dubie sua mutuatus ad Georg. II, 363: « lætus *Palmes* agit, laxis per purum · *habenis* ». *Wak.*

Inde loci, deinde; vs. 740. — *corda*; i. e. *ipsos mortales*, *alia mortalia*; sic a rationali ıominatos recte τοῖς ἀλόγοις, t *membris*, opposita. *Wak.* — tamen post Eichst. vulgatam laxit, rejiciens *corda*, quod ım locum haberet, ubi de sensu ımano sermo esset. Scio equionem *corda* uno codice Poor. mihi cum Forbigero elegantior coll. vs. 862, et Virg. Georg. Sn.

Jam neque de cœlo, etc. Cf. quæ jam de hac opinione dixit II, 1154 sqq.

792. *De salsis lacunis*, de mari, cujus aquæ salsæ sunt. — Et breviter alias hypotheses tangit Poeta, quum *aqua*, tam infesta hominum immersorum vitæ, atque *cœlum igneum*, nullo modo judicari possint illos produxisse. *Wak.*

793. *Maternum nomen*, etc. Sic II, 998, et infra jam vs. 819.

795. *Multaque nunc etiam*, etc. Probat a simili, ut aiunt, animalia principio e terra humida solis calore calefacta exstitisse; sicut nunc videmus procreari, v. g. ranas, vermes, et insecta. *F.*—Quam creationem animalium perelegauter descriptam nobis exhibuit luxuriosissimus Ovidii stylus in Met. I, 416-438, quem perlegas. *Wak.*

796. *Concreta.* I. e. in suas corporum figuras membratim coalescentia. Sic in sua brevi cosmogonia Virg. Ecl. VI, 34: « ipse tener mundi *concreverit* orbis ». *Wak.*

797. *Tum*, initio mundi, in primo

Et majora, nova tellure atque æthere, adulta.
Principio, genus alituum variæque volucres,
Ova relinquebant, exclusæ tempore verno:
Folliculos ut nunc tereteis æstate cicadæ
Linquunt sponte sua, victum vitamque petentes.
Tum tibi terra dedit primum mortalia secla;
Multus enim calor atque humor superabat in arvis
Hoc, ubi quæque loci regio opportuna dabatur,
Crescebant uterei terræ radicibus aptei:

mundi exortu; cf. quæ contra, II, 1151.

798. *Et majora, nova tellure*, etc. Quum enim Lucretius sibi objici posse videret, perfecta et adulta jam animalia non erumpere e terra, innuit his verbis terram nunc effœtam non posse gignere canem, leonem, et alia animalia: sed initio mundi potuisse, quum illa sua uberiore fœcunditate turgesceret. *Fay.* — *Adulta;* sic omnes libri veteres, et scripti, et effigiati typis; editores autem hodierni, solita cum impudentia, dederunt ex suis commentis *adulto:* putantes scilicet, casum sextum post *adulta* contra leges Latini sermonis stare; sed inscitissime. Ordo est et constructio: « *Adulta*, i. e. ad suam magnitudinem perducta, tellure nova, atque æthere *novo* ». Quæ ratio ne Lambino quidem displicuit. Vide quæ nos de hac dictione, non pœnitenda, disseruimus ad II, 1130. Ceterum, clarissime liquet, phrasin *æthere adulto*, i. e. qui *maturitatem* suam attigerit, menti poetæ atque apertissimis loci postulatis contradicere; quum omnia fingantur jam nascentia ex primordiis. Nimirum, *adoleo* et *adolesco* valent *crescere* vel *augere*. Consule Nonium Marcellum, I, 288; IV, 44. *W.*

799. *Principio, genus alituum*, etc. His 25 vss. sqq. docet quem ordinem secuta sit terra in procreandis animantibus, atque nutriendis. *F.* — *Variæque volucres;* I, 590; cf. et vs. 823.

800. *Ova relinquebant excl*
pulli avium perrumpebant ovor
cem. Vocem *excludo* Plinius et
hoc sensu usurpant.

801. *Folliculos*, tunicas,
IV, 56. — *Tereteis*. I. e. rotu
oblongos, ad proportionem cor
militer tornati: vide Servium,
Ecl. VIII, 16. *Wak.*

802. *Victum*. I. e. cibum.
i. e. aera et lucem; quibus h
carpendisque vita animalium s
tur: vide vs. 808. *Wak.*

804. *Humor superabat in*
tempore verno scilicet nascenti
Virgilius nonnihil hinc deflor
Georg. II, 330: « *superat* ten
bus *humor* »; i. e. *omnibus ar*
perabat autem est *abundabat*,
σευεν· uti glossæ veteres: vide
Sallust. Catil. XX, 11, ibique (
cum Nonio Marcello, IV, 414.

805. *Hoc*, id est, ideo, pr
non *hoc modo*, ut ratus est
Orell. — Vulgo *hinc*. — *Quæ*
regio. Usitatissimum schema
Lucretianum pro *cujusque lo*
Videas ad I, 475. Et *loci regio*
loci, vel positura. Virgil. Æ
215. *Wak.*

806. *Terræ*, casu tertio; r
sexto; ita certe locum intellex
sorinus c. 4: « uteros radicibus t
hærentes primum increvisse ». C

Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,
Convortebat ibi Natura foramina terræ,
Et sucum venis cogebat fundere apertis,
Consimilem lactis; sic ut nunc femina quæque,
Quom peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
Impetus in mammas convortitur ille alimenti.
Terra cibum puereis, vestem vapor, herba cubile
Præbebat, multa et molli lanugine abundans.
At novitas mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras:
Omnia enim pariter crescunt, et robora sumunt.
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
Humanum, atque animans prope certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibu' passim:
Aeriasque simul volucres variantibu' formis.
Sed, quia finem aliquam pariundi debet habere,

808. *Humorem.* In quo videlicet infantes, in his uteris inclusi, natabant. — *Petissens.* Idem sane verbum, quod jam occurrit ad III, 648, etiamsi varie in codd. proferatur. Ed.

809. *Convortebat foramina.* I. e. occupabatur in his foraminibus dirigendis ad novos fetus; ut nutrix mammam convertit ad os infantuli, lac appetentis. *W.*

813. *Impetus alimenti.* Quoniam omnis liquor lacteus, per totum corpus diffusus, tum temporis in mammas cum impetu derivatur. *Creech.*

814. *Vestem vapor.* Hoc est in ausis concessis poetarum pro: vestem reddebat calor minus necessariam. *Wak.*

815. *Lanugine.* I. e. gramine lanuginoso et tenerrimo, ob novitatem rerum. *Wak.*

816. *At novitas mundi*, etc. Quomodo autem vim frigoris aut caloris ferre, aut vivere potuerunt, aut omnino nasci, quum sol exureret, frigus astringeret? Quia in principio mundi non erat hyems et æstas, sed perpetua temperies, et ver æquabile. *Lactantius.*

819. *Maternum nomen adepta.* Sic supra vs. 793.

821. *Fudit;* Virg. Georg. I, 13; Æn. VIII, 139.

822. *Omne:* ut adjectivum respiciat nomen vulgarius *animal*, in *animans* comprehensum. *Wak.* — Sed quidni sumamus Lucretium participium *animans* ipsum neutro genere adhibuisse? *Forb.* — *Bacchatur.* Bacchantium in morem vagatur. *Lamb.*

823. *Aeriasque.* Vulgatam cum Orell. et Forb. retinui, quæ unice vera videtur. Wak. *aeriæ*, nempe *fundebantur* subaudito; recte a doctis viris desertus. Ed.

824. *Sed, quia finem aliquam*, etc.

Destitit, ut mulier, spatio defessa vetusto.
Mutat enim mundi naturam totius ætas,
Ex alioque alius status excipere omnia debet,
Nec manet ulla sui similis res; omnia migrant,
Omnia commutat Natura et vertere cogit.
Namque aliud putrescit et ævo debile languet;
Porro aliud concrescit, et e contemtibus exit.
Sic igitur mundi naturam totius ætas
Mutat, et ex alio terram status excipit alter:
Quod potuit, nequeat; possit, quod non tulit ante.
Multaque tum tellus etiam portenta creare
Conata est, mira facie membrisque coorta:
Androgynem inter utras, nec utramque, utrimque remot
Orba pedum partim, manuum viduata vicissim;
Muta sine ore etiam, sine voltu cæca reperta;
Vinctaque membrorum per totum corpus adhæsu,

His 11 vss. præoccupat objectionem. Cur vero nihil horum fieri etiamnum videmus? quoniam ea est rerum conditio ut tandem finem faciant. Unde terra, sicut mulier longo ævo defessa languet, et finem pariendi facit. *F.*

825. *Spatio defessa*; II, 1175.

827. *Excipere*; subsequi. — Hic est maxime proprius verbi *excipio* significatus; unde ab *accipio* distingui possit. *Wak.*

828. *Omnia migrant*, πάντα μεταβαίνει, omnia mutantur et demigrant ex suo statu, aut ex sua forma. *Lamb.*

829. *Vertere*; neutre pro *verti*; ut sæpius; IV, 1126.

831. *E contemtibus*; infra vs. 1277. Exit e numero rerum quæ contemtui sunt, et jam inter magna et mirabilia habetur. Male, opinor, Fayus: « ex vili materia, ex fere nihilo exoritur ». Loco morbum inhærere suspicatur Wak. Ceteri silent. Ed.

832. *Sic igitur*, etc. vs. 826 sq.

834. *Quod potuit.* Ita ut jam n facere quod olim potuit; jam etia ducat, quod olim non produxit. C

835. *Multaque tum tellus*, et 20 vss. verisimile fuisse tradit quoque initio mundi procreata esse stra ac portenta, dum terra spo partu in lucem edebat animalia. docet ea non potuisse propagare genus. *F.* — Hæc, et alia Lucre de fontibus Epicuri derivata, si struenda sumpsit Lactantius, De Dei, cap. 6. Lambino memoratu que dignissimus, qui perlegatur. *L*

837. *Androgynem.* Ordo est, a sus: « Hermaphroditum, inter naturarum, virilis atque muliebris velit; nec tamen, qui utramque na in se rite complectatur, quum sit remotus ab utraque ». *Wak.* — Disq. var.

839. *Sine voltu*, sine oculis; Disq. var.

840. *Vinctaque*, etc. Vincta e

cere ut possent quidquam, nec cedere quoquam,
tare malum, nec sumere quod volet usus.
era de genere hoc monstra ac portenta creabat:
lquam; quoniam Natura absterruit auctum;
otuere cupitum ætatis tangere florem,
:perire cibum, nec jungi per Veneris res.
, videmus, enim rebus concurrere debent,
opagando possint producere secla:
ı primum ut sint; genitalia deinde per artus
a, quæ possint membris manare remissis;
aque ut maribus conjungi possit, habere
, quî nectant inter se gaudia uterque.
taque tum interiisse animantum secla necesse est,
otuisse propagando procudere prolem.
quæquomque vides vesci vitalibus auris,

mbrorum *adhæsu*, colligatione one, eaque per totum corpus. III, 382; IV, 1238; VI,

'olet: at Lambinus, et edito- ontra libros veteres universos, ntruserant de suo, *foret*; au- indocte. Nempe, antiquissimis io recentioris *velit* sæpe vide- *Wak.*

'reabat, terra, i. e. *solebat* am hoc verbi tempore *series* rtentorum *durabilis* ostendi-

Absterruit, prohibuit, non

Nec potuere, etc. H. e. nec l justum ætatis robur ac vigo- nire. Cf. I, 556; III, 771.

'er veneris res. Sic II, 173,

'roducere. Wak. legit *procu-* ito Non. Marc. II, 677; quæ ı bene cum *propagando* con- detur. Ut animantes genera gare et multiplicare possint. Sed tamen infra vs. 854, omnes in voce *procudere* consentiunt: forsan igitur et hic bene habet; nisi dicas *prolem* potius *procudi*, formari, effingi; secla vero *produci*, multiplicari. Ed.

849. *Genitalia.* Sic I, 53, 168, etc.

850. *Quæ.* Vulgo *qua*; minus recte: nam nihil proficeret meatus, *quo* quid effluat; nisi provisum esset, *quod* effluat. *Wak.* — *Membris remissis.* I. e. *se remittentibus*, laxantibus, solventibus. Virgilius, Georg. IV, 199: « nec corpora segnes In Venerem *solvunt* ». *W.*

851. *Habere*; supple *debent* e vs. 847.

852. *Mutua.* Id est, mutuas partes, partes quibus mutuo conjungantur. Alii vero, sed forsan minus bene, *mutua* ad *gaudia* referunt: quod tamen defendi potest. Ed. — *Quî*, quomodo.

854. *Procudere*; vs. 848.

855. *Nam, quæquomque vides*, etc. His 21 sqq. docet interim, quid quæque animalia, quæ jam videmus, tutatum sit, ac conservaverit. *F.* — *Vitalibus auris*: quæ sunt utique ætheriis ignibus animatæ, atque hoc nomine ab *aeriis au-*

Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas est
Ex ineunte ævo genus id tutata, reservans:
Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quæ
Commendata manent, tutelæ tradita nostræ.
 Principio, genus acre leonum sævaque secla
Tutata est virtus, volpeis dolus; ut fuga cervos.
At levisomna canum fido cum pectore corda,
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes, et bucera secla,
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi!
Nam cupide fugere feras, pacemque sequutæ
Sunt et larga suo sine pabula parta labore:
Quæ damus utilitatis eorum præmia causa.
At, queis nil horum tribuit Natura, neque ipsa
Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis

ris, seu *non vitalibus*, distinguuntur. Hinc Virg. Æn. I, 546: « si *vescitur aura Ætheria* ». *Wak*.

856. *Aut dolus, aut virtus, aut mobilitas*. Simili modo noster, ad III, 741, 742, quo redeas. Virg. Æn. II, 390. Jam vero constructio verborum, quam nemo videtur perspexisse, sic se habet: « Mobilitas, tutata id genus, reservans est *ea*, quæcumque ». Phrasin vero *reservans est*, pro *constanter reservat*, vel reservavit et etiamnum reservat, nos attigimus in Silv. Crit. II, p. 17. *W*.— Construe: Mobilitas est tutata id genus, idem reservans, ita ut idem conservaret. *Orell*.

857. *Ex ineunte ævo*. Ab initio mundi, a primo mundi exortu.

859. *Commendata*. I. e. *se commendantia*; ad mediæ vocis significatum: ut sæpe alibi. *Wak*. — *Tutelæ tradita nostræ*. Constructio est, et sensus: Multaque sunt, tradita (i. e. commissa) tutelæ nostræ, quæ manent *in hunc usque diem*, commendata nobis ex sua utilitate. *Wak*.

860 sq. *Genus acre leon* Cf. similia ad III, 741 sq.

862. *Levisomna*. Canes e somnum dormiunt; e somno f tantur. Unde ab Hor. Od. III, cuntur *vigiles*. *F*.—*Canum c canes ipsi*: perlegas de hoc nuperrime annotata sub vs. 7

863. *Veterino*, vecturæ ido terina, inquit Nonius, animali ea, quæ vehere quid possunt » hunc Lucretii versum. Et Fes terinam bestiam jumentum C lavit a vehendo. Opilius vete putat, quasi venterinam, vel quod onus ad ventrem religatu *Lamb*. — *Partum*, prognat creatum.

864. *Bucera secla*, boves VI, 1236.

865. *Tutelæ tradita*; vs.

866. *Sequutæ*; scil. pecude vel respicit remotius subjectun *tes*, quo sæpius Lucretius minino utitur. *Forb*.

867. *Suo sine*; quæ facile

Utilitatem aliquam, quare pateremur eorum
Præsidio nostro pasci genus, esseque tutum;
Scilicet hæc alieis prædæ lucroque jacebant
Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
Donec ad interitum genus id Natura redegit.
Sed neque Centaurei fuerunt, nec tempore in ullo
Esse queunt; duplici natura et corpore bino
Ex alienigenis membris compacta potestas,
Hinc illinc par vis ut non sic esse potissit:
Id licet hinc quamvis hebeti cognoscere corde.
Principio, circum tribus actis impiger annis
Floret equus; puer haud quaquam; quin sæpe etiam nunc

labore comparabant; nam ea nos illis ob merita, ut mercedem, tribuimus.

871. *Quare*, propter quam utilitatem. Neque enim interrogatio est, sed mera enunciatio; quod non videre Creech., Eichst. et Forb. a Lamb. tamen moniti. Ideo interrogationis signum post *tutum* posuere. Male: nam series orationis aliud postulat: « At animalia, quæ neque *sponte sua*, propriis viribus, ut leones, neque *præsidio nostro* ob utilitatem, ut oves, vivere possent, necesse fuit cuncta interire ». Ed. — *Quare* non est part. interrogationis, sed causalis, « quam ob causam, propter quam utilitatem ». *Orell.*

872. *Tutum*. I. e. defensum; uti Virgilius plus semel. Sic Æn. VI, 238: « *tuta* lacu nigro, nemorumque tenebris ». Similiter ibid. I, 571; VIII, 603. *W.*

874. *Indupedita*; I, 241; II, 101. — *Fatalibus vinclis*; vinculis miserrimæ naturæ, quibus eos fatum devinxerat.

876. *Sed neque Centaurei*, etc. His 47 vss. sqq. docet interim nullos in primo mundi exortu, neque in alio tempore, exstitisse Centauros, Scyllas, Chimæras, et alia id genus portenta. *F.* — Cf. IV, 734. — *Fuerunt*. Corripitur perfectum, ut sæpius; cf. III, 86, 135; IV, 41, etc. Wakef. *fuerant*, sine causa. — Immoratur huic opinioni refellendæ, respiciens non solum fortasse ad fabulam de Centauris, sed etiam ad Empedoclis illud vs. 214, πολλὰ μὲν ἀμφιπρόσωπα, κ. τ. λ. Ceterum Centauros Scyllasque apud poetas et in antiquis monumentis passim conjungi observat Visconti Museo Pio-Clem. V, p. 21; Virg. Æn. VI, 286; Stat. Silv. V, 3, 280. *Orell.*

879. *Hinc illinc*. Sensus est: Ita ut ex utraque parte monstri, ex homine puta et equo constantis, nequeat esse par utilitas membrorum: vel, Impossibile est, animantem sic compositam membris alienigenis utrobique fungi. *W.* — *Potissit*. Nimirum forma *potesse* facit in tempore instante indicativi modi *potessit*, et in eodem tempore subjunctivi *potissit*. Vid. Diomed. lib. I, p. 381; Plaut. Curc. V, 3, 23. *Wak.*

880. *Id*. Nempe in Centauris non posse hinc illinc parem vim esse; IV, 51. *Lamb.*

881. *Circum*; circiter; vel potius *circumactis*, ut sit tmesis. *Lamb.*

882. *Floret*; viget; ἀκμάζει.—*Etiam nunc*. Nempe quum jam tres annos natus est.

Ubera mammarum in somnis lactantia quæret.
Post, ubi equum validæ vires, ætate senecta,
Membraque deficiunt fugienti languida vita;
Tum demum, puerili ævo florente, juventas
Officit, et molli vestit lanugine malas :
Ne forte ex homine, et veterino semine equorum,
Confieri credas Centauros posse, neque esse :
Aut rabidis canibus succinctas, semimarinis
Corporibus Scyllas; et cetera de genere horum,
Inter se quorum discordia membra videmus :
Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
Corporibus, neque perficiunt ætate senecta;

883. *Ubera mammarum*. I. e. θηλὰς μαστῶν, *mammarum papillas*. Wak.— *In somnis*. Ita codices editique omnes; idque verum censeo. Puer triennis somnians tantum mammam quærit. Wak. conj. *insomnis*, difficilis, querulus. Per similem ἀβλεψίαν rerum naturalium Haverc. *lætantia* recepit. *Orell.*— *Lactantia*, lac suppeditantia. I, 260, 886. Cf. Virg. Georg. II, 524.

887. *Officit*. I. e. intervenit, puerile scilicet ævum atque senectam ætatem, in vs. 884. Nihil liquidius faciliusque. Cicero Tusc. Dispp. V, 32 : « At vero Diogenes liberius, ut cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, Nunc quidem paullulum, inquit, a sole. *Offecerat* videlicet apricanti ». I. e. se *inter* eum ac solem *posuerat*. Sic noster modo superius, vs. 717, et alii non raro. Potest idem quod *obsto*, quæ verba Lucretius quoque consociavit, ad I, 338; II, 784. Nimirum in Pio et reliquis editoribus scriptum est *Occipit*; contra unanime ac luculentissimum testimonium membranarum omnium, et impressorum veterrimorum. *Wakef.* — *Officit*, obstat, interponit se lævori genarum. *Orell.*

888. *Veterino*. Supra vs. 863.

889. *Confieri*; II, 1069. — *I esse*. I. e. *vivere* et propagare v etiam si possent sic compositi exs compares vss. 844-847. Ad hunc a modum mollius scribitur concinniu vulgo *nec esse*. Wak.

890. *Rabidis*. Ita prius ex conje non erubueram substituere pro *ra* quum in his dictionibus confund sexcenties librarii peccaverint, qu tellexerim idem Heinsio excogit Poteras sane vulgatum per *rapac* vel *acidis* interpretari, propter *vor tem*, de qua Homerus Od. M, 246, et consulas Sabin. Epist. I, 33, cu stris ad IV, 714; sed longe veriss est in hoc loco *rabidis* : i. e. latra vientibus ac rabientibus. Similite tum non in quibusvis paginis poe *canibus* loquuntur. Conf. Maronem V, 257; qui in Ecl. VI, 74, Lucr omnia oratione leviter immutata bravit. *Wak.*

891. *Scyllas*; IV, 734.

894. *Perficiunt*. I. e. *ad finem* cunt, ita ut nequeat progredi; qu accedente senectute : conferas II, Sic autem legitur optime in O.

mili Venere ardescunt, nec moribus unis
niunt; neque sunt eadem jocunda per artus:
e videre licet pinguescere sæpe cicuta
;eras pecudes, homini quæ est acre venenum.
ıma quidem vero quom corpora fulva leonum
›leat torrere atque urere, quam genus omne
ıs in terris quodquomque et sanguinis exstet:
ːri potuit, triplici cum corpore et una,
leo, postrema draco, media ipsa chimæra,
ras acrem flaret de corpore flammam?
re, etiam tellure nova cœloque recenti,
[ui fingit potuisse animalia gigni,
ın hoc uno novitatis nomine inani;
licet, simili ratione, effutiat ore.
tum dicat per terras flumina volgo

oficiunt; cujus loco consense- nendatione Turnebi editores, *:* sed nostra lectio probabi- .

'adem jocunda, eadem grata ut jamjam sese explicat vss.

uippe videre licet. Sic lib. IV,

ırbigeras pecudes, capras. Sic

lamma quidem. Probat nun- e Chimæram, etiam hoc argu- ıod, quum poetæ fabulentur, nas ore efflare solitam, con- Chimæra ex leone, dracone, n ipsa Chimæra; leones pro- eteræ animantes, a flammis ıt torreantur. *Lamb.*

sceris et sanguinis. Quæ po- scilicet violentia flammarum r. *Wak.*

ıl; quomodo.

ima; τὰ πρῶτα, id est, κατὰ *aber.* — Ergo adverbi aliter dictum vult. Equidem pro adjectivo unice accipio: quoad *prima* est, in prima sui parte. Similiter de verbo *prima* ambigitur ad Virg. Georg. I, 12. Hic autem nostra interpretatio melius procedere videtur ob τὰ *postrema* et *media*. Ed. — *Ipsa chimæra.* I. e. illud *ipsum* animal, a quo nomen tricorpori naturæ derivatur. Hæc est vis pronominis in hoc loco. *Wak.* — *Chimæra.* Sat explicat Poeta quid sit Chimæra. Sic Homer. Iliad. VI, 181; Hesiod. in Theog. 323; Virg. Æn. VI, 288, etc.

905. *Ore* suo leonis, ideoque facile comburendo.

907. *Nixus in hoc uno nomine.* Uno hoc vano argumento innixus quod tunc novus foret mundus. Wakef. post *uno* distinguit, nulla ratione, ni fallor: nam certe res eodem redit. Ed.

908. *Multa licet.* Potest pari modo multa alia mentiri. Nam *effutire* est cum mendacio dicere. Non. II, 272. Cf. Horat. Art. Poet. vs. 231.

909. *Aurea;* aurum pro undis volventia.

Fluxisse, et gemmis florere arbusta suesse:
Aut hominem tanto membrorum esse impete natum
Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset,
Et manibus totum circum se vortere cœlum.
Nam, quod multa fuere in terris semina rerum,
Tempore quo primum tellus animalia fudit;
Nil tamen est signi, mixtas potuisse creari
Inter se pecudes, compactaque membra animantum
Propterea quia, quæ de terris nunc quoque abunda
Herbarum genera ac fruges arbustaque læta,
Non tamen inter se possunt complexa creari:
Sed, si quæque suo ritu procedit, et omnes,
Fœdere naturæ certo, discrimina servant.
Et genus humanum multo fuit illud in arvis
Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset;

910. *Gemmis*, margaritas pro floribus ferre. — *Florere*: ut nunc utique florent roribus, gemmas referentibus. Noster apposite, II, 319. *Wak.*

911. *Tanto impete*. I. e. tantum spatium uno conatu pedis valentium obire et complecti; conferas I, 200, et de hac vocis *impetus* potestate, v. 201 hujusce libri. *Wak.*

912. *Pandere*. I. e. cruribus semel divaricatis alta maria comprehendere; vel gradu simplice transire. Sic autem legitur emendatissime in P. L. editores inscite *ponere* effinxerunt e *pondere* librorum. *Wak.*

913. *Vortere*, rotare, movere.

915. *Tempore quo primum*. Phrasem Virgilius excepit, in Georg. I, 61. — *Tellus animalia fudit*. Redi vs. 821.

917. *Compactaque*. I. e. animalia e diversis corporibus composita: diversorum animalium membra in unum corpus colligata.

920. *Complexa*, ut *compacta*, vs. 817.

921. *Sed, si quæque*, etc. (et constructio: Sed, si (i. e. q vide nos ad I, 869, et alibi) (i. e. *herba*, vs. 919) suo ritu p et omnes (i. e. omnes *etiam h fruges, omnigeni fetus terræ*) discrimina, naturæ certo fœder Mallem equidem cum Orellio h cedentibus adnectere ita supple contra possunt tantummodo (*quæque*, etc. Ed.

923. *Et genus humanum*, 104 vss. seqq. jam docet de pr priscis hominibus. Itaque, quid generi contigerit ab ineunte mun qua valetudine fuerit, quibusve institutum; et cetera ejusmodi, sequitur Lucretius. *F.* — *In ar* in saxoso telluris gremio confor atque in apertis campis sub æth vitam degens. *Wak.*

924. *Durius*, etc. Hæc Virg spexit, ad Georg. I, 63, obser etiam Lambino: « Unde *homin durum genus* ». Et Noster in h

saxa super viridi stillantia musco;
n plano scatere atque erumpere campo.
:m res igni scibant tractare, neque uti
, et spoliis corpus vestire ferarum;
ora atque cavos monteis sylvasque colebant;
es inter condebant squalida membra,
ventorum vitare imbreisque coactei.
ommune bonum poterant spectare, neque ullis
inter se scibant nec legibus uti.
ıoique obtulerat prædæ fortuna, ferebat;

propter humidam naturam; ima constructione. — *Pro*uando *proluvies*, sola *effu*lo pro *aquis multis* ponis ad Æn. III, 217. *W*.— g. Georg. III, 221. De loci : parum liquet. Lambinus ıt *exibant lavere*, ut lavemplectitur Orellius; aut *lu*-, quam rationem sequi vi:hius, sic exponens: « e ; manabant aquæ, largoque ı madefacere, partim vero :ampos decurrere properaıis etiam locum ita con.ra Nympharum, e quibus ıæ aquas effundebant, tam *xie*, ut partim lavarent ... :rent, etc. Forsan tamen *bant* ὥστε *lavere*. Ed.

uida saxa. De hac venusta verborum repetitione, diII, 956, et alibi.—*Humida* ıa scilicet antrorum solum :co, unde in subjectas antro lesuper stillabat. *Orell*. — s, quæ *super*, id est, supra, , *stillabant* aqua, ut *viridis* obtecta erant, ipse etiam ı. *Forb*. — Equidem nescio licius ac melius jungi possit li musco»; id est, saxa, e hinc inde per viridem muscu m, sine alveo et quasi guttatim, defflueret. Ed.

950. *Et partim*. I. e. pars scaturiginum, superius ebulliens, per saxorum latera defluebat; pars ad pedem saxorum primum in æquora campi erumpebat. *W*. — Partim ut aqua per rimas rupium absorpta dein de plano campo per fontes erumperet. *Orell*.

951. *Scibant*, sciebant: sic vs. 957. — *Res igni tractare*, coquere cibos igne; aut potius igne uti, quomodo jam utimur. Diodor. Sic. I, 8: Οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις.

953. *Cavos monteis*. I. e. *templa montium*. Redi sis annotata nuper in vs. 946. Sic Mantuanus Æn. I, 81: « cavum montem ». *W*.

954. *Condebant*. I. e. una locabant acervatim, sine cura ac pudore, corpora, mox discretis thalamis curiosius ponenda. Nihil agunt, aut vident, qui interpretantur vocem per *abscondebant*. *Wak*.

955. *Verbera ventorum*. Vide notata ad I, 272; IV, 260, 939. Pariter Virgilius Georg. III, 382: « tunditur Euro». *Wak*.

956. *Nec commune bonum*, etc. Societatis et reipublicæ commoda. De hac re infra vs. 1107.

958. *Quod prædæ*; eam prædam quisque rapiebat, quam, etc.

Sponte sua sibi quisque valere et vivere doctus.
Et Venus in sylvis jungebat corpora amantum :
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis atque impensa libido;
Vel pretium, glandes atque arbuta, vel pira lecta.
Et manuum mira fretei virtute pedumque,
Consectabantur sylvestria secla ferarum
Missilibus saxis, et magno pondere clavæ;
Multaque vincebant, vitabant pauca latebris:
Setigereisque pares suibus sylvestria membra
Nudabant terræ, nocturno tempore captei,
Circum se foliis ac frondibus involuentes.
Nec plangore diem magno solemque per agros
Quærebant pavidei, palantes noctis in umbris;
Sed tacitei respectabant somnoque sepultei,

959. *Sponte sua;* suæ vitæ suæque saluti consulere a natura edoctus. *Cr.*

961. *Quamque.* Suppl. feminam.

962. *Impensa,* impetuosa, vehemens, effrenata, magna. *F.*

964. *Et manuum mira,* etc. His 45 vss. aliis subseq. multa ac varia docet de primis hominibus. Vide in Disq. var.

967. *Multa.* Docto regimine referendum est adjectivum ad *secla,* loco τοῦ *ferarum,* in vs. 965. Adverbialiter quasi dictum sit, inscitissime Lambinus intellexit. *Wak.* — *Vitabant pauca :* utpote nihil timentes, propter magnitudinem virium suarum, ac rudium telorum pondus. *W.*—Vix aliquando latebrarum ope utebantur, ut feras, viribus scilicet præstantissimas, vitarent. Male profecto Creech. exponit: « paucæ feræ eorum vim et impetum vitabant ». Sic enim perit omnis loci oppositio et venustas. Ed.

968. *Sylvestria,* agrestia, rustica; Horat. Art. poet. 391. *Orell.* — Vide Disq. var.

969. *Nudabant terræ.* Poetice pro vulgari « *nuda* præbebant », vel *dabant;* quod editores impudentissimi Lucretio obtruserunt. *W.* — *Captei.* I. e. irretiti, prensi, translatione ex ferarum venatu sumpta; ut Donatus ad Terentii Andr. I, 1, 55. *W.*

970. *Involuentes,* vel *involventes.* Et vocabula « circum involvere » Vitruvius conjunxit X, 11. *W.*

971. *Nec plangore diem,* etc. Quorumdam philosophorum opiniones hic videtur ire oppugnatum Noster; pro quibus argumentatur Manilius non invenuste in I, 66. *W.*

972. *Pavidei.* Solent editores ὑποστίζειν ad *Quærebant;* sed τὸ *pavidi* nobis videtur imbecillum et supervacuum cum *plangore,* signatum vero atque pervenustum, si retuleris ad *palantes.* Virgilius Æn. II, 489: « pavidæ errant ». *W.* — Nos cum Orell. et Forb. simplicissimam interpungendi rationem sequimur. Ed.

973. *Taciti respectabant.* Hoc est: Sine plangoribus se quieti dabant somno-

Humida saxa super viridi stillantia musco;
Et partim plano scatere atque erumpere campo.
Necdum res igni scibant tractare, neque uti
Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum;
Sed nemora atque cavos monteis sylvasque colebant;
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare imbreisque coactei.
Nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
Moribus inter se scibant nec legibus uti.
Quod quoique obtulerat prædæ fortuna, ferebat;

vel mobilia, propter humidam naturam; de elegantissima constructione. — *Proluvie.* « Aliquando *proluvies*, sola *effusio*; aliquando pro *aquis multis* ponitur. » Servius ad Æn. III, 217. *W.* — *Lavere*; Virg. Georg. III, 221. De loci constructione parum liquet. Lambinus jungi vult aut *exibant lavere*, ut laverent, quod amplectitur Orellius; aut *lubrica lavere*, quam rationem sequi videtur Creechius, sic exponens : « e quibus antris manabant aquæ, largoque humore saxa madefacere, partim vero per planos campos decurrere properabant ». Possis etiam locum ita construere : Antra Nympharum, e quibus ipsæ Nymphæ aquas effundebant, tam larga proluvie, ut partim lavarent ... partim scaterent, etc. Forsan tamen præstat *excibant* ὥστε *lavere*. Ed.

949. *Humida saxa*. De hac venusta præeuntium verborum repetitione, dictum est ad II, 956, et alibi. — *Humida saxa*, ipsorum scilicet antrorum solum opertum musco, unde in subjectas antro rupes aqua desuper stillabat. *Orell.* — *Humida saxa*, quæ *super*, id est, supra, in superficie, *stillabant* aqua, ut *viridis muscus* quo obtecta erant, ipse etiam stillaret aqua. *Forb.* — Equidem nescio annon simplicius ac melius jungi possit « super viridi musco »; id est, saxa, e quibus aqua hinc inde per viridem muscum, sine alveo et quasi guttatim, deflueret. Ed.

950. *Et partim*. I. e. pars scaturiginum, superius ebulliens, per saxorum latera defluebat; pars ad pedem saxorum primum in æquora campi erumpebat. *W.* — Partim ut aqua per rimas rupium absorpta dein de plano campo per fontes erumperet. *Orell.*

951. *Scibant*, sciebant : sic vs. 957. — *Res igni tractare*, coquere cibos igne; aut potius igne uti, quomodo jam utimur. Diodor. Sic. I, 8 : Οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις.

953. *Cavos monteis*. I. e. *templa montium*. Redi sis annotata nuper in vs. 946. Sic Mantuanus Æn. I, 81 : « cavum montem ». *W.*

954. *Condebant*. I. e. una locabant acervatim, sine cura ac pudore, corpora, mox discretis thalamis curiosius ponenda. Nihil agunt, aut vident, qui interpretantur vocem per *abscondebant*. *Wak.*

955. *Verbera ventorum*. Vide notata ad I, 272; IV, 260, 939. Pariter Virgilius Georg. III, 382 : « tunditur Euro ». *Wak.*

956. *Nec commune bonum*, etc. Societatis et reipublicæ commoda. De hac re infra vs. 1107.

958. *Quod prædæ*; eam prædam quisque rapiebat, quam, etc.

Dulcia linquebant lamentis lumina vitæ.
Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
Pabula viva fereis præbebat, dentibus haustus:
Et nemora ac monteis gemitu sylvasque replebat,
Viva videns vivo sepeliri viscera busto:
At quos effugium servarat, corpore adeso,
Posterius tremulas super ulcera tetra tenentes
Palmas, horriferis accibant vocibus Orcum:
Denique, eos vita privarant vermina sæva,
Experteis opis, ignaros quid volnera vellent.
At non multa virum sub signis milia ducta

moriebantur. Priscis leti causis hominum solertia summotis, aliæ viæ sunt repertæ; nec minus tamen efficaces. *W.*

987. *Lamentis.* Salse ridet, pro more, mortalium ignaviam, mortis timoribus discruciatorum, et miseras vitas inter lugubres ploratus relinquentium. Confer III, 946, 947, 965. *W.*

988. *Eorum.* Nempe unusquisque primorum illorum hominum.

989. *Dentibus haustus.* I. e. absumptus. Pariter Virg. Æn. II, 600: « inimicus et *hauserit* ensis ». *W.*

991. *Viva videns vivo.* Vide Eustath. Il. p. 564, 40 ed. Bas. Quod ad hujus loci sententiam attinet, cum illa congruit illud Ennianum: « Vulturis in sylveis miserum mandebat homonem: Heu! quam crudelei condebat membra sepulcro ». *Lamb.* — Ibi videas Hesselii notas, cum notis ad Eurip. Ion. 951, de Rhoer. etiam, ad Porph. De abst. II, 50, et, quem laudat ille, Gataker. ad Antonin. VI, 21. Quod tamen in aliis Longinus culpaverit, minime injucundum nobismet saltem reddidit mirifica simplicitas Lucretii, et inaffectatus candor. *W.*

992. *Corpore adeso.* H. e. postquam dentibus ferarum petiti erant, et læsi.

993. *Tremulas*, etc. Venusti lectores, me tacente, observaverint
δεικτικῶς et ad vivum, veris ip
turæ coloribus et Musarum calan
noster omnia depinxerit. *W.*

994. *Horriferis;* quæ aud
horrorem incutiebant; III, 102
cibant orcum. I. e. mortem. —
versibus concinnandis, coram fi
stro videtur tragicorum veterun
cteteres. Ita de illo Sophocles, i
quantivis pretii, vs. 797: Ὦ
Θάνατε· πῶς, ἀεὶ καλούμενο
κατ' ἦμαρ, οὐ δύνῃ μολεῖν πο

995. *Privarant.* Forbig. *pr*
Plusquamperfecti notio in eo
quod vermina, τέτανος, eos vit
rant antequam ullam opem rep
Orell.—*Vermina.* Dicuntur ver
mina, quum intestina minuto
quasi vermibus quibusdam, scind
tur. Quod doloris genus Græci
στρόφον. *Festus.*—Intelligo sane
mina, quorum vi crispetur corp
datim fluctuet. *Wak.*

996. *Experteis opis*, medicin
lium non habentes. — *Quid voln*
lent. Quæ remedia vulneribus
essent adhibenda.

997. *At non multa virum*, et
dum enim natum erat bellum. *I*

s dabat exitio; nec turbida ponti
lædebant naveis ad saxa, virosque:
ere, incassum, frustra, mare sæpe coortum
; leviterque minas ponebat inaneis.
:rat quemquam placidi pellacia ponti
pellicere in fraudem ridentibus undis:
navigii ratio tum cæca jacebat.
ıuria deinde cibi languentia leto
dabat; contra nunc rerum copia mersat.
prudentes ipsei sibi sæpe venenum
nt; nunc dant alieis solertius ipsei.
casas postquam ac pelleis ignemque pararunt,
r, conjuncta viro, concessit in unum,
: privatæ Veneris connubia læta
sunt, prolemque ex se videre creatam;
ıus humanum primum mollescere cœpit.
ım curavit, ut alsia corpora frigus

vexillis, in militiam ducta.
, 539.
'ebant, allidebant. Simplici
mposito, Noster usus est.
c *temere*, etc. Nec, ut nunc
um summo navigantium pe-
temere coortum sæviebat,
anes, quippe quæ nulli mor-
temporis perniciem affer-
s deponebat. Opponuntur
ue. Orell. — Vide plura
q. var.
llacia ; II. 560.
fraudem ; IV, 1203. — *Ri-*
8.
proba. I. e. *mala*, calamito-
ratibus impiis, uti Venusi-
, temerat Oceanum. *W*. —
:. inutilis, sine profectu,
lum in *lucem* eruta. *W*. —
ar.
enuria cibi. Quæ vocatur
Virgilio, ad Æn. VII, 113, « penuria edendi ». *W*.

1006. *Copia mersat ;* rerum copia et luxuries pessumdat, obruit; cf. Juvenal. Sat. X, 57.

1008. *Vergebant*. I. e. *inclinando* vas; effundebant; secundario dictionis sensu. Confer Servium ad Virg. Æneid. VI, 244. *W*.

1009. *Inde casas postquam*, etc. His vero 18 vss. seqq. multa docet de primis hominibus, quæ scilicet post longum tempus tandem usu et experientia repererunt. *F*. — *Casas*. Vide vs. 937. — *Pelleis ignemque*. Vide vs. 951, 952.

1010. *Concessit in unum*. I. e. locum, vel domum; ut habitaret una, neque esset, ut prius, *vulgivaga*, ac nulli propria. Redi ad IV, 1067. *W*.

1013. *Mollescere ;* quod olim *durum* fuit; vs. 924.

1014. *Curavit*, effecit. Sic III, 128,

Non ita jam possent cœli sub tegmine ferre :
Et Venus imminuit vireis; puereique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc et amicitiem cœperunt jungere habentes
Finitumei inter se, nec lædere, nec violare;
Et pueros commendarunt muliebreque seclum
Vocibus et gestu; quom balbe significarent,
Imbecillorum esse æquom misererier omni.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni :
Sed bona magnaque pars servabant fœdera castei;
Aut genus humanum jam tum foret omne peremtu[r]
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.

et IV, 823. — *Alsia.* Alsius, vel alsiosus, dicitur qui frigus ferre non potest. Varro De re rust. II, 3, de capris : « Stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum ». *Lamb.*

1015. *Cœli sub tegmine ferre* sub dio; jam minus tolerare frigus valerent.

1017. *Ingenium fregere superbum.* Ut Justinus I, 5, 5 : « Et, quoniam defunctus sibi somnio videretur, *animum minacem* duntaxat in illo *fregit* ». Et, quod Noster *blanditiis* vocat. Valerio Maximo est II, 7, 6, « infantiæ blandimenta ». *Superbum* vero, ferox, ὑπερβιον. *W.*

1018. *Amicitiem*, ab *amicities* recte; ut *avarities*, III, 59. — *Habentes.* I. e. habitantes, ut in Ennii fragm. apud Cic. ad Fam. VII, 6; Plaut. Men. prol. 68; Bacch. I, 2, 6; Trin. I, 2, 156, et sæpius. *Forb.* — Equidem tamen lubenter intelligerem *jungere habentes*, quo modo apud Græcos ἔχων sæpe abundat. Nec desunt apud Nostrum similis locutionis exempla; conf. I, 1068; VI, 900. Ed.

1019. *Finitumei.* Vulgo *Finitima.* — *Nec lædere;* a vi et injuriis abstinere cœperunt.

1020. *Commendarunt.* Alte[...] scilicet; communi sensu vicissi[...] propter puerorum ac mulierum i[...] litatem : nam loquitur de *parent*[...] huc balbis. *W.*

1021. *Vocibus;* infra not. 1[...] *Balbe.* Quippe qui nondum [...] loqui didicissent, sermone min[...] huc constituto. *Faber.*

1022. *Omni.* Sic eleganter et [...] de constructione codices. Vulgo *o*[...] horridissime. *W.* — Vellem ta[...] doctus istam constructionem expli[...] Eum vero sequuti Eichst. Forb[...] de sensu silent. Valde equidem [...] latine dici posse « æquum est m[...] sereri », pro « æquum est me », vs. 1088. Mihi certe desunt isti[...] monis exempla. An *omni* fuerit [...] dum cum *significarent?* nec min[...] Nam sane non volunt *omni im*[...] *rum!* Ed.

1023. *Omnimodis;* I, 68[...]. — [...] *cordia*, mutua inter omnes amici[...]

1024. *Castei*, ob pietatem et [...] tatem morum.

1025. *Aut*, alias, sine qua re[...]

1026. *Perducere.* I. e. nec p[...] hominum propago, perpetim nas[...] ac sibi invicem succedentium,

At varios linguæ sonitus natura subegit
Mittere, et utilitas expressit nomina rerum:
Non alia longe ratione atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ;
Quom facit, ut digito, quæ sint præsentia, monstret:
Sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.
Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstant,
Ollis iratus petit atque infensus inurguet:
At catulei pantherarum scymneique leonum
Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
Vix etiam quom sunt dentes unguesque createi.
Alituum porro genus alis omne videmus
Fidere, et a pennis tremulum petere auxiliatum.
Proinde, putare aliquem tum nomina distribuisse

genus, et continuare, *per* omnes annos, qui intervenerint, usque ad hoc tempus. *W.*

1027. *At varios linguæ*, etc. His denique 63 vss. posterioribus docet de primo sermonis ac linguæ usu. Cf. Diog. Laert. X, 75; Diod. Sic. I, 8; Plato in Cratylo; Origen. contra Cels. I, p. 18.

1028. *Expressit*. I. e. ἐξεβιάσατο, emittere coegit. Q. Curtius IX, 3, 6: «Sed, si audire vis non fictas tuorum voces, verum necessitate ultima *expressas*». Praeterea, hæc *nomina rerum* Lucretii, et *balbæ significationes vocis ac gestus* supra in vs. 1021 optime explicabunt insignem Horatii locum, eadem omnino per eosdem gradus declarantis, Sat. I, 3, 103. *Voces* igitur, affectuum et sensuum naturalis erant fetus; *rerum autem nomina* deinceps, artificum sapientium inventio. *W.*

1030. *Infantia*. I. e. impotentia loquendi; redeas ad vs. 224. Cic. De inv. I, 3: «*infantes* et insipientes homines». I. e. imperitos omnino fandi. *W.*

1031. *Monstret*, scilicet infantia; elegantissime ac vere ποιητικῶς. Editores *monstrent*. W.—Forb. et Orell. ipse in altera editione, quum hoc nimis quæsitum judicent, vulgatam reduxere.

1032. *Quod possit*. Ordo est constructioque: «Quisque enim sentit, quod possit abuti suam vim». *W.* — *Abuti*, pro *uti*; et veteres cum quarto casu (VI, 1135) pariter jungebant. — Cf. Sosip. Charis V, p. 266; Diomedes I, p. 300; Sanctii Minerva III, 3 extr., et qui hos cum pluribus exemplis laudat. Ruddim. Inst. Gr. II, p. 196, not. 58. *Forb.* — *Quod* Wakef. restituit e plurimis libris; Brit. 3 *qui*, id est, quomodo, ex interpretatione; vulgares edd. *quam*.—Orell. construit *ad quod possit*; minus bene.

1035. *Scymnei*. Græca vox est σκύμνοι, i. e. proprie catuli leonum.

1039. *Tremulum auxiliatum*. Venuste epitheton alarum ad earum auxilium transfert.

1040. *Putare aliquem*, etc. Pythagoras aiebat summæ illum fuisse sapientiæ, qui rebus nomina primus imposuit. Aiebat et idem Plato in Cratylo. *Fay.*

Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est : nam quur hic posset cuncta notare
Vocibus, et varios sonitus emittere linguæ,
Tempore eodem alici facere id non quisse putentur?
Præterea, si non aliei quoque vocibus usei
Inter se fuerant, unde insita notities est?
Utilitas etiam, unde data est huic prima potestas,
Quid vellet facere, ut sciret, animoque videret?
Cogere item plureis unus, victosque domare
Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent:
Nec ratione docere ulla, suadereque surdeis,
Quid sit opus facto; faciles neque enim paterentur,
Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aureis
Vocis inauditos sonitus obtundere frustra.
Postremo, quid in hac mirabile tantopere est re,
Si genus humanum, cui vox, et lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret;
Quom pecudes mutæ, quom denique secla ferarum,

1042. *Desipere est.* Eamdem formulam vide supra vs. 166. — *Notare Vocibus*, nominare; sic vss. 1057, 1089.

1044. *Tempore eodem*, etc. H. e. si quis unus potuit imponere rebus nomina, potuit et alius eodem tempore pariter idem facere. *Lamb.*

1045. *Præterea si non*, etc. Præterea, unde quispiam nomina rerum sonitusque varios callere quiverit, nisi fuisset experientia edoctus? Unde ille solus omnium posset scire, atque pervidere, quid sibi posceret communis hominum utilitas? Simile dicendi genus nuper venit in vs. 996. *Wak.* — Vide notam proxime seq.

1047. *Utilitas etiam*, etc. Construe : « Unde data est huic *prima*, ante ceteros omnes, facultas ut sciret animoque videret, *quid vellet facere*, id est, quid præstitura esset utilitas hujus reperti ». Nequaquam enim construi potest, nisi dicas v. *utilitas* vicem sustinere nominativi absoluti, ita : « ... sciret perviderетque etiam utilitatem ejus quod ipse vellet facere, scil. reperire sermonem »; ut accipere videtur Knebelius, quasi esset : « *quod* vellet facere ». *Orell.*

1051. *Surdis.* I. e. quasi *surdis:* quid nomina significarent, minus intelligentibus. *Surdis* igitur quoad *potestatem*; ut in Horatio Od. I, 2, 27, quoad *voluntatem:* « *minus audientem* Carmina Vestam? » Confer ib. III, 7, 21. Alii passim similiter. *W.*

1052. *Quid opus facto*, quid oporteat facere. — *Faciles.* Neque enim æquo animo ferrent aures suas insolito et non intellecto clamore frustra obtundi. *Cr.*

1056. *Lingua vigeret.* I. e. in qua pe-

nileis soleant voces variasque ciere,
a metus, aut dolor est; et quom jam gaudia gliscunt?
pe etenim licet in rebus cognoscere apertis.
itata canum quom primum magna Molossûm
a ricta fremunt, duros nudantia denteis,
e alio sonitu rabies districta minatur,
iom jam latrant, et vocibus omnia complent.
tulos blande quom lingua lambere tentant,
ibi eos lactant pedibus morsuque petentes,
ensis teneros imitantur dentibus haustus,

hominum virtus stat, et efficatauri cornibus, leones unguibus ibus, distinguuntur : alia autem nimantia. *Wak.*

. *Gliscunt;* III, 479 ; collato .

. *In rebus apertis :* quotidie t manifesto illud docet expe-

. *Irritata.* Tantum facit ad huci locutiones Donati commentaferent. Andr. III, 4, 18, ut visit iis solis accommodatus : ur verbum *irritor* a *canibus*, qui, *s dentibus*, hanc literam *r* imi-*Wak.* — *Magna fremunt.* Ut n. XII, 535, « immane fremenb. vs. 398, « acerba fremens ». ionitum voluimus ob interpretis , referentis *magna* ad *ricta*, de egante constructione. *W.*

Mollia. I. e. ὑγρὰ, flexilia, redi ad annotata in IV, 492. *unt.* I. e. *immurmurant*, none sonori; vel, ut cum Persio lo-*Murmura* quum secum et *ra-lentia* rodunt » : qui versiculus illustrat nostrum. *W.* — Forma ræter hunc locum et VI, 1194, apud Cic. Verr. IV, 43, occurur. *Forb.*

Rabies districta. Hoc elegantissimum est, atque summe artificiosum, pro vulgariore, « rabiosi dentes districti ». *W.*

1065. *Et quum.* Wakef. collato III, 8, interpretatur « alio sonitu et quum »; pro alio *ac* vel *atque*. Quam constructionem vellem exemplis confirmasset. Forsan locum sic melius interpreteris : « longe alio sonitu rabies canum Molossorum minatur, quum irritati fremunt, et quum jam latrant ». Ita certe omnia plana sunt, et res eodem redit. Item de iis quæ sequuntur. Ed.

1066. *Lambere tentant.* Quasi vix perficerent. Nimirum, hac ostendit elegante phrasi, quam felicissime, maternæ tractationis mollitudinem. *W.*

1067. *Lactant*, mulcent; vide not. ad IV, 993. — *Morsuque petentes.* Wak. ex codd. quatuor edidit *potentes*, hoc sensu : « Quamvis sint *morsu potentes*, et ore fortissimo, mollissimis tantummodo tenerorum dentium morsiunculis utuntur ». — Sed hoc artificiosius, et illud *morsu petentes* potius præcedenti *lactant pedibus* quasi interpretamentum additum esse videtur *Forb.*

1068. *Suspensis*, non graviter impressis, sed sublevatis, et quasi pendentibus. — *Imitantur haustus.* I. e. exhibent, exprimunt, teneras et innocuas sorbitiones. Redi ad vs. 989. *W.*

Longe alio pacto gannitu vocis adulant,
Et quom desertei baubantur in ædibus, aut quom
Plorantes fugiunt, submisso corpore, plagas.
Denique non hinnitus item differre videtur,
Inter equas ubi equus florenti ætate juvencus
Pinnigeri sævit calcaribus ictus Amoris;
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma?
Et quom sic alias concussis artubus hinnit.
Postremo, genus alituum variæque volucres,
Accipitres atque ossifragæ mergeique marinis
Fluctibus in salso victum vitamque petentes,
Longe alias alio jaciunt in tempore voces,

1069. *Gannitu.* Festus: « *Gannitio*, canum querula murmuratio ».—*Adulant.* I. e. alludunt, adblandiuntur, προσσαίνουσι, προσγελῶσι, cum amore ac blanditiis accedunt; unde, sensu mediocriter deflexo, *amant*, et cum voluptate aggrediuntur atque fruuntur. Sic fortasse capiendus est Cicero Tusc. Dispp. II, 10, de *vulture Promethei*: « nostrum *adulat* sanguinem ». *W.*

1070. *Baubantur*, βαΰζουσιν· ut de *querula voce* Melitensis *caniculæ* Lucianus Merc. cond. 34. Glossæ Philoxeni: « *Baubantur*, ὑλακτοῦσι »; *latrant*; non prorsus accurate: potius, « cum lacrymosis ululatibus queruntur », ut de *canibus* Orosius Hist. V, 18. *W.*—Verbum non alibi occurrens. *Forb.*

1071. *Submisso*, inclinato, et in terram se demittente.

1073. *Juvencus.* De *equo* Noster, ut de *adolescentibus* etiam Horatius Od. II, 8, 21, quemadmodum Græci vocabula μόσχος et πῶλος sæpiuscule solent adhibere. *W.*

1074. *Pinnigeri.* Amor enim fingitur pennatus. — *Sævit.* Sic *furere* ap. Virg. Georg. III, 100.

1075 sq. *Et fremitum*, etc. Sensus totius loci est: Denique nonne
differentia inter equi hinnitus,
ter equas amore furit, et qu
ad armorum sonitum aspectu
que etiam quum alio tempore et
cumque de causa *sic*, pariter
artubus concussis hinnit? Vid
et infra in Disq. var. Ed.

1076. *Sic alias.* Quum ali
sic temere, nullo instinctu an
bellicæ ferociæ hinnit. *Orell.*

1077. *Genus alituum*, etc.
sus positus est supra vs. 799.

1078. *Ossifragæ.* Ossifrag
fragus, genus est aquilæ, inq
N. H. X, 8, quod Gallice di
fraye. F.

1079. *In salso*, ἐν ἅλμῃ
sicco dicitur absolute, nec ali
tum consimilibus. Nequissin
ex arbitrio suo reposuerunt
Constructio est: « Ossifragæ
quæ sunt marinis fluctibus »
marinæ, adeoque victitantes a
nis. W. — Malim cum Orell
positionis speciem « in salso n
ctibus » jungere; et pleonas
dem, quem jam ad II, 1,
vidimus, hic esse notat Forb.

n de victu certant prædaque repugnant.
im mutant cum tempestatibus una
›nos cantus cornicum secla vetusta
umque greges; ubi aquam dicuntur et imbreis
, et interdum ventos aurasque vocare.
, si variei sensus animalia cogunt,
amen quom sint, varias emittere voces;
) mortaleis magis æquum est tum potuisse
ileis alia atque alia res voce notare?
in his rebus tacitus ne forte requiras,
ı detulit in terram mortalibus ignem
ıs; inde omnis flammarum diditur ardor:
videmus enim, cœlestibus insita flammis,
ə, quom cœli donavit plaga vapores.

Et quum; vs. 1065. — Et
ıem Lambinus non assequutus
e habet: « Vox, qua naturali-
ır aves, nullis affectibus vio-
s commotæ, multum discrepat
m rixantes et pugnantes mit-
t etiam, quibus voces cum va-
tempestatibus varientur ». *W.*
Cornicum secla vetusta. Quas
ocat Horat. Od. III, 17, 13.
p. 745: Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς
κορώνη. Vulgo ponunt *ut* ante
od optimi codices, Lugd. 1, 2,
Alii *et secla;* quos sequitur
quia recte opponuntur, *et*...
go distinctionem ponunt ante
rnicum; unde sensus paulum
ır; sed vix tanti est. Ceterum
nf. Virg. G. I, 410 sqq. Ed.
Ubi aquam poscere, etc. Sic
eorg. I, 388: « Tum cornix
viam vocat improba voce, etc. »
s et imbres. I. e. aquas pluvias.
Sensus, affectus varii, et di-
um perceptiones. *Cr.*
Muta, voce articulata non

1088. *Tum.* H. e. in primo sui exortu.

1089. *Voce notare;* vs. 1042.

1090. *Illud in his rebus*, etc. His 17 vss. docet jam unde ignis datus sit hominibus, veritus ne quis sciscitaretur qui et quando ignis usus concesserit in nostram utilitatem. Itaque duplicem modum assignat, quo ignis in terras potuerit deferri. *F.* — *Tacitus requiras.* Forsitan etiam, Memmi, posses animo tecum requirere, quomodo ignis hominibus innotuerit; vel, forte jam animo paras me interrogare, etc. Ed.

1092. *Diditur;* inde accensa est omnis ista quæ per totum orbem distribuitur flamma. II, 1136.

1093. *Insita flammis.* Sic verissime et elegantissime veteres omnes libri; i. e. « conspersa seminibus flammarum ». Conf. lib. I, vs. 901; ut alibi noster sæpenumero loquutus est. Nonius Marcellus X, 12, scribarum vitio, *incita.* *W.* — *Insita;* in quibus absconduntur semina flammarum cœlestium, ætheris scil. particulæ. Eichst. Forbig. *incita;* sed vide ne hoc insit in vs. sq. *Orell.*

1094. *Fulgere.* Tertiæ conjug. Sic

Et ramosa tamen quom, ventis pulsa, vacillans
Æstuat, in ramos incumbens arboris arbor,
Exprimitur, validis extritus viribus, ignis:
Emicat interdum flammai fervidus ardor,
Mutua dum inter se ramei stirpesque teruntur:
Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem
Inde cibum coquere ac flammæ mollire vapore
Sol docuit; quoniam mitescere multa videbant,
Verberibus radiorum atque æstu victa, per agros.
Inque dies magis hi victum vitamque priorem
Commutare novis monstrabant rebus et igni,
Ingenio quei præstabant, et corde vigebant.
Condere cœperunt urbeis, arcemque locare

VI, 160, etc. — *Cœli plaga;* Eichst. in indice int. *cœli regio, tractus,* ut sup. v. 482; sed obstat metrum: *plaga* hic est ictus cœli fulminantis, ut vs. 1219. Ed.

1095. *Et tamen.* I. e. ne contineam me intra hoc exemplum tamen; quasi non aliud opportunum suppetat. Porro Lambinus provocavit ad I, 896-906. *W.* — *Vacillans;* I, 808.

1098. *Emicat flammai ardor.* I. e. quod majus est, aliquoties flamma quoque solet exilire, ob ingentem frictionis vim. *W.*

1100. *Quorum utrumque.* I. e. tam incensus attritu rami ramus arboris, quam fomes scintilla, ex ramis emicante, vel flamma expressa, succensus. *W.* — Sed vix credam duas res ita Nostrum expressisse; immo unam eamdemque varia sub specie protulit. Ergo *utrumque* referendum putem hinc ad *fulmen;* inde ad *arbores collisas:* nam poeta ex omnibus supra dictis concludit *duas* omnino ignis inventi causas haberi posse. Ed.

1102. *Sol docuit.* Quemadmodum legimus in Æthiopicis Heliodori, Porphyrio De abstinentia, atque aliorum monimentis, solere nationes nonnullas *pisces* *coquere* in *saxis*, vel *arenis*, [...] dore vaporatis. *W.*

1103. *Verberibus radiorum.* [...] dictum est, nec audacter nimis. [...] vs. 486. *W.*

1104. *Hi victum.* Wak. edidi[...] *ctum* e codd. — Et « commuta[...] ctum » dictum est, exemplo lo[...] perquam notabili, pro « mutati[...] portare in victum ». Havercamp[...] mat phrasin esse elegantem. *W.* [...] mire profecto. Pinzg. Forbig. *in* [...] quod explicant, « βίον ἄβιον, [...] qui proprie victus dici nequeat ». [...] voc. inauditum, nec bene com[...] cum seq. *vitam*, id quod require[...] theton aliquod ejusmodi vitæ m[...] declarans. *Orell.*

1105. *Novis rebus et igni.* [...] ignem ad alias atque alias res n[...] perimentis in dies admotum. *W.*

1106. *Corde;* qui cordati eran[...] silio et mente præstabant. *Lamb.*

1107. *Condere cœperunt urbe[...]* His 28 vss. docet jam quomodo c[...] moribus, ac rebus ad vitam nec[...] repertis ac institutis, cœperint h[...] civilem inire societatem. *F.*

ım reges ipsei sibi perfugiumque;
les et agros divisere, atque dedere
e quojusque et viribus ingenioque.
ies multum valuit, viresque vigebant:
s res inventa est, aurumque repertum,
cile et valideis, et pulchreis demsit honorem.
is enim sectam plerumque sequuntur
bet et fortes et pulchro corpore cretei.
si quis vera vitam ratione gubernat,
grandes homini sunt, vivere parce
nimo; neque enim est unquam penuria parvi.
ıs homines voluerunt se atque potenteis,
amento stabili fortuna maneret,
lam possent opulentei degere vitam:

ges. Hinc intelligendum sum-atem alicui tandem delatam, ıo sibi desumptam, homines-tatem redactos: Reges vero s condendis, exstruendisque am dedisse. Vide autem quæ 1135 sqq. Ed.

ro facie quojusque et viribus. m illustrandam pulchre fa-iana quædam, in V, 6, 29: niuibus barbaris in corporum veneratio est; magnorumque ı alios capaces putant, quam . specie donare natura dignata *facie* Lucretius utitur, non et *oculos*, et *genas*, quod σωπον dicunt, innuens; sed nem modumque, et quasi fa-tius corporis, ut εἶδος est . *Wak*.

'iresque. Id est, homines vi-stantes, *vigebant*, in pretio is imperitabant.

Res inventa est. H. e. bona venta sunt. Sic Horat. Epist. rem facias... quocumque modo rem». — *Aurum repertum*. Unde Horat. Od. III, 3, 49: «Aurum irrepertum».

1113. *Quod facile et valideis*, etc. Cf. Horat. Sat. II, 3, 94.

1114. *Sectam*, partes, factionem.

1116. *Vera ratione;* secundum rectæ rationis præcepta. Cf. I, 46, 499, 624, etc.

1117. *Divitiæ grandes... vivere parce*. Cic. Paradox. VI, 3: «Non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, vectigal est: contentum vero suis rebus esse, maximæ sunt certissimæque divitiæ».

1118. *Neque enim est unquam*, etc. H. e. neque enim desunt unquam hominibus pauca seu parva. Ita fit ut sapiens nunquam egeat. *Lamb.*

1119. *At claros, potenteis... opulentei*. I. e. fama, potentia, atque opibus pollentes. Et hoc consortio Sallustium usum esse videas in Jugurth. init.: «Sed dux atque imperator vitæ mortalium animus est; qui, ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde *pollens*, *potensque*, et *clarus* est; neque fortunæ eget». *W*.

Nequidquam; quoniam, ad summum succedere hon(
Certantes, iter infestum fecere viai.
Et tamen e summo, quasi fulmen, dejicit ictos
Invidia interdum contemtim in Tartara tetra:
Ut satius multo jam sit parere quietum,
Quam regere imperio res velle, et regna tenere.
Proinde sine, incassum defessei, sanguine sudent,
Angustum per iter luctantes ambitionis:
Invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant
Plerumque, et quæ sunt altis magis edita quomque:
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore; petuntque

1122. *Ad summum succedere honorem certantes.* Dum omnes certatim conarentur ad summos dignitatum gradus se sublevare, sibi invicem nocuere et periculosam ad honores viam reddidere. Sic ego locum caperem; non ut Creech. et alii volunt: « nam turba illorum qui summos honores attingere conantur, reddidit iter ad honores periculosum ». Hic enim Noster *omnes* homines incusat, quod divitiis inhient; *omnes* etiam ambitionis arguit docetque eos sibi invicem nocere. Quæ interpretatio, ni fallor, magis ad poetæ mentem facit. Ed.

1123. *Iter viai;* II, 627.

1125. *Contemtim.* Cum contemptu eos dejicit in nigra *Tartara*, id est, e summo gradu dejectos, contumeliosa morte afficit; vel, ut alii interpretantur, a summo honoris fastigio in infimam vilissimamque sortem dejicit. Potius tamen priorem explicationem amplecterer; cui mox alludere videtur vs. 1135, « Ergo regibus occisis ». Ed.

1126. *Ut satius.* Ita ut multo melius sit modica fortuna contentum vivere, et quietum potentioribus parere, etc. *Cr.*

1127. *Res*, publicas. Sic Virg. Æn. VI, 852, « regere imperio populos ».

1128. *Incassum defessi;* se frustra et in vanum defatigantes. — *Sanguine sudent;* summopere laborent : sudc guinis ingentem corporis laborem vemque animi molestiam sig *Lamb.* — Eodem fere sensu vul dicimus *suer sang et eau.*

1130. *Invidia*, etc. Hunc et s tem versum Bentleius, Creechii obsecutus, inducendos censuit; egomet consentire nequeo. Post vs positi sane magis placerent; q hæ trajectiones non insolitæ sint argumenti cursum studiosius tenen nec prius, quam otiari liceat ob rem sensum, subsistentibus. *W.* *porant*, ardent, flagrant. — V *vaporo* sic Plinius etiam adhibuit ic itive, Nat. Hist. XXXI, 2, de disserens : « *Vaporant* et in mari i i. e. *vaporem emittunt.* W. — C rat. Od. II, 10, 8 sqq.

1131. *Et quæ sunt.* Et quæcı magis sunt *altis edita*, in altis lo posita, vel prominentia. Editores d scriptos mentiti tamen, reposuerunt *W.*—Orellius vero *aliis* reduxit, q altera lectione falsum inest acumen Lucretianum.

1132. *Alieno ex ore;* quandoq non nisi ex aliorum sermone sapiu res, id est, honores et potestate ctantur potius ob aliorum opinionem

Res ex auditis potius, quam sensibus ipsis:
Nec magis id nunc est, neque erit mox, quam fuit ante.
Ergo, regibus occisis, subvorsa jacebat
Pristina majestas soliorum, et sceptra superba;
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem;
Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.
Res itaque ad summam fæcem turbasque redibat;
Imperium sibi quom ac summatum quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare;
Juraque constituere, ut vellent legibus uti.
Nam genus humanum, defessum vi colere ævom,
Ex inimicitiis languebat: quo magis ipsum
Sponte sua cecidit sub leges, arctaque jura.
Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,

quod ipsi per se bona esse experti sint. Ed.

1135. *Ergo, regibus occisis*, etc. His 25 vss. jam docet quomodo ex invidia occisis regibus res redierit ad populum; qui tandem vi ac turbis vitam degere pertæsus condidit jura ac leges quibus uteretur. Hinc innatus pœnarum metus, quam quis aliquod scelus commiserit. Namque etiamsi clam scelus fuerit commissum, tamen diffidere sons debet, illud clam fore perpetuo. *Fay.* — Vide Disq. var.

1137. *Insigne*, diadema; vs. 699.

1138. *Lugebat*. Poetice admodum et summa cum gravitate Noster hanc regiæ majestatis sub pedibus vulgi proculcatæ imaginem describit. Ed.

1139. *Ante metutum*. Quod antea nimis metuebant homines. Participium verbi *metuo*, quod jam obsolevit. Priscian. lib. X. *Lamb.*

1140. *Res*, imperium; vs. 1127. — *Ad fæcem*, ad plebem infimam, ad vulgus hominum.

1141. *Summatum*, principatum. Quæ vox alibi non exstat.

1142. *Partim*, nonnulli, ut vs. 838, 950, 1082. — *Docuere*, quidam scilicet. Ingenio et virtute præstantes magistratum instituere alios docuerunt, et leges condiderunt secundum quas vitam suam agerent. *Cr.*

1144. *Vi colere ævum;* inter vim et odia vivere. Virg. Æn. IX, 609, « omne ævum ferro teritur », unde Wak. conjicit hoc loco *vi terere;* sed cf. vs. 1149, et IV, 1256. Ed.

1145. *Quo magis ipsum Sponte sua cecidit sub leges*. I. e. quapropter tanto magis se subjecit legibus et juribus: significat Lucretius, leges esse ab hominibus acceptas, ut eis sine vi sineque injuriæ metu vivere liceret. Sic fere Horat. Sat. I, 3, 104. *Lamb.*

1146. *Arctaque jura*. Jura quæ omnes

Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævom.
Inde metus maculat pœnarum præmia vitæ :
Circumretit enim vis, atque injuria quemque;
Atque, unde exorta est, ad eum plerumque revortit
Nec facile est placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.
Et si fallit enim Divom genus humanumque,
Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet :
Quippe ubi se multei per somnia sæpe loquentes,
Aut morbo delirantes, protraxe ferantur;
Et celata diu, in medium peccata dedisse.
Nunc, quæ causa Deum per magnas numina gente

arcte et stricte in officio retinerent. *Cr.*

1149. *Vi colere ævum;* vs. 1144.

1150. *Inde,* ex legibus : h. e. postquam conditæ sunt leges. — Vulgo, contra libros universos, *Unde.* — *Maculat.* I. e. ita turbat, ut lutulet conspurcetque. Vide ad III, 38. *W.* — *Præmia vitæ.* I. e. dulces fructus, sive voluptates atque commoditates vitæ. Hoc autem dictum est de sententia cujusdam meram injustitiam per se non damnantis, uti censebat Epicurus ap. Diog. Laert. X, 151, quem Lambinus commodissime apposuit : Ἡ ἀδικία οὐ καθ' ἑαυτὴν κακὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολάστας. Huc Noster respexit. *W.*

1151. *Circumretit enim,* etc. Qui enim vim et injuriam infert alteri, sua ipse fraude per leges irretitus, mox dabit pœnas; et maleficia plerumque in auctorem recidunt. Ed.

1153. *N. f. est.* Suppl. eum *degere,* etc.

1154. *Communia fœdera pacis.* Concordiam et securitatem qua fruitur sub legibus humana societas. Ed.

1155. *Et si,* etc. Ordo est : etenim si fallit, etc. — *Humanum.* I. e. humanorum, vel hominum; redeas ad III, 80. *W.* — Sed quidni *genus divom, et ge manum* sibi respondere possint?

1156. *Id fore clam diffider* H. e. « nunquam confidit id fore occultum, » ut ait Cicero lib. I agens de hisce rebus. *F.*

1157. *Quippe ubi se multei,* IV, 1015, sq.

1158. *Protraxe se.* I. e. ex ten lucem protraxisse; quo nihil apt gnificantius, aut sermone est ve figurato : confer mox vss. 1387, I, 410; IV, 1185; Val. Max. 6, fin. IV, 7, 7. Vulgo, *procra* Disq. var.) : nos vero non proba subtilium ingeniorum argutias emendatissimis planissimam co simamque vocem suppeditantibu

1159. *In medium,* in publi apertum, palam. *F.*

1160. *Nunc, quæ causa Deu* His 33 vss. seqq. indicat jam L ex doctrina Epicuri, perpetui ac religionis contemptoris, unde scis hominibus orta sit religio; u in hominum mentes incussus fue rum timor. *F.* — *Per magnas* per multas nationes, per totum orbem.

Pervolgarit, et ararum compleverit urbeis,
Suscipiendaque curarit solemnia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebu', locisque;
Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra Deum nova toto suscitat orbi
Terrarum, et festis cogit celebrare diebus;
Non ita difficile est rationem reddere verbis.
  Quippe etenim jam tum Divom mortalia secla
Egregias animo facies vigilante videbant;
Et magis in somnis, mirando corporis auctu.
Heis igitur sensum tribuebant, propterea quod
Membra movere videbantur, vocesque superbas
Mittere pro facie præclara et viribus amplis.
Æternamque dabant vitam, quia semper eorum
Suppeditabatur facies, et forma manebat:

1161. *Pervolgarit.* Sic II, 163, 346, et IV, 209.

1162. *Curarit*, fecerit; sic supra vs. 1014.

1163. *In magnis rebus.* Per *magnas res* intellige potissimum eas, quæ aut ad bellum aut ad pacem pertinent, ubi vota magna fiunt. *F.* — *Sacra.* Hujus vocis repetitio recte viris doctis displicuit; sed codd. auctoritate nititur. Vide Disq. var.

1165. *Delubra Deum.* I. e. proprie, « Deorum erigit *imagines* »; deinde, progressu solito sermonis et naturali, ad tecta, quæ continerent illas imagines, vox translata est. *W.*

1166. *Celebrare.* I. e. *crebro adire*, seu frequentare: vide ad I, 4, unde *celeber*, vel *celebris* fit, sensu provectiore, *clarus* et *illustris*, quum talis vir in omnium ore, laudibusque, *creber* versari soleat. *W.*

1167. *Non ita difficile.* Hæc junge cum vs. 1160; nam ab hoc omnia pendent.

1168. *Quippe etenim jam tum*, etc. His 14 vss. prioribus continetur prima causa religionis ac cultus Deorum. *F.*

1169. *Animo vigilante videbant.* I. e. per *imaginationem*, ut aiunt, vigilantes percipiebant; sibi fingebant; sed potius quidem somniantes.

1170. *Mirando corporis auctu.* Permulta sunt veterum scriptorum loca, in quibus deorum et hominum defunctorum corpora narrantur per somnos conspecta, in granditatem humanis majorem amplificata. Sic alicubi Xenophon in Cyropædia, et Juvenalis, XIII, 221, cujus commentatores consulas. Hoc fit scilicet propter horrorem insitum mortalibus, vs. 1164, omnia ampliantem. *W.*

1171. *His.* Suppl. ingentibus corporum simulacris, quæ sibi animo depingebant. *F.* — *Sensum*, usum sensuum, vitam.

1173. *Pro facie*; voces superbas augustæ formæ convenientes.

1174. *Æternamque dabant vitam.* Et immortalitatem eis tribuebant: seu,

Et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
Non temere ulla vi convinci posse putabant:
Fortunisque ideo longe præstare putabant,
Quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum;
Et simul in somnis quia multa et mira videbant
Efficere, et nullum capere ipsos inde laborem.
Præterea, cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cernebant tempora vorti;
Nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
Ergo perfugium sibi habebant omnia Diveis
Tradere, et ollorum nutu facere omnia flecti.
In cœloque Deum sedes et templa locarunt,
Per cœlum volvi quia nox et luna videtur,
Luna, dies, et nox, et noctis signa severa,
Noctivagæque faces cœli, flammæque volantes,
Nubila, sol, imbres, nix, ventei, fulmina, grando,

valida illa Deorum corpora, qualia sibi in somnis fingebant, immortalia faciebant. *Lamb.*

1176. *Et tamen.* Quasi dixerit: « *Et tamen*, vel ob rationem solam, quæ sequitur, illis æternam vitam facile tribuerent; ne confugiam ad præcedentem causam ». Prorsus eodem modo loquutus est Poeta superius, vs. 1124. *W.*

1177. *Non temere;* III, 253.

1178. *Fortunisque ... longe præstare.* H. e. fortunatissimos et beatissimos esse putabant eos, quod metu mortis vacarent. *Lamb.*

1181. *Nullum capere laborem;* sine ullo conatu aut defatigatione.

1182. *Præterea cœli*, etc. His 7 vss. continetur altera causa religionis. Hoc autem argumento potissimum utebantur Stoici ad Deorum providentiam asserendam ac probandam. *F.* — *Cœli rationes*, certi, stati ac rati cœlorum motus.

1186. *Illorum nutu flecti.* I. e. inclinari ad illorum caput inclinatum ». Vel translatio est ab *aurigatione* accersita. *Wak.*

1187. *In cœloque Deum*, etc. His 6 vss. postremis continetur tertia causa religionis: quam ob hoc ipse impugnat quod supra, vs. 147, jam negaverit in cœlo esse Deorum sedes.

1189. *Luna et nox.* Has repetitiones adamavit Lucretius, frequentavitque: me videas ad III, 13, et alibi. Voces iterum una posuisset haud dubie, nisi metri leges obstitissent. *W.* — *Severa.* Viris quibusdam doctis placuit *serena*; mihi non item: consulas autem I, 143; IV, 461. Liceat poetis saltem orationem suam subinde variare. *Severa* vult, in hoc loco, « venerabilia cum *horrore* quodam »; propter tenebras utique et silentium. *W.*

1190. *Faces*, meteora ignita; cf. supra ad II, 206.

1191. *Sol.* Intellige præcipue de ja-

ei fremitus, et murmura magna minarum.
us infelix humanum! talia Diveis
ibuit facta, atque iras adjungit acerbas.
tum gemitus ipsei sibi, quantaque nobis
quas lacrumas peperere minoribu' nostreis!
ietas ulla est velatum sæpe videri
d lapidem, atque omneis accedere ad aras:
umbere humi prostratum, et pandere palmas
m delubra, neque aras sanguine multo
quadrupedum, nec voteis nectere vota;

st nubila denuo ac sæpe su-andente. *Orell.*

pidei fremitus. Optime No-*ntis* vellet hoc intelligi. Sin, uti suspicor, *fulmina* re-feras VI, 101), omnino re-o: « Et rabidei fremitus ». ta ad vs. 890 hoc libro; et Flacc. IV, 239; Claudian. ;5, ac sententiam vix mu-l si de *ventis* verba posita.—*Murmura ... minarum.* ibus Dii videntur hominibus errorem inferre. *Lamb.*

genus infelix, etc. His 47 m priscorum illorum homi-tionem increpat Lucretius; a ignorantiam tales sibi fin-, quos metuerent, quosve que enim in eo pietatem uod velato capite homines humi ante delubra Deorum; ulto sanguine quadrupedum uod votis vota nectant: sed putat esse pietatem, quod, a fiunt, ea placata mente, animi turbido motu tuean-

ue iras adjungit. Sic I, 62, atura: « Nec bene promeri-ec tangitur ira ». Quod qui-is dicebat alienum esse a præstanti Deorum natura. Sic iterum Lucret. II, 649 et seqq. *F.*

1196. *Vulnera,* mentis scilicet.

1197. *Velatum.* Qui enim olim Deos venerabantur, operto capite erant. — In dubio relinquitur an participium hoc respiciat *hominem*, vel *lapidem*. Nos Lambinus mittit ad Plaut. Amph. V, 1, 42; Liv. I, 32, 6, et committas velim Virg. Æn. II, 249; III, 405, 545; Juven. VI, 391. Interea, pæne in hac persuasione sum, ut existimem poetam, literis transpositis, dedisse, ad evitandam ambiguitatem constructionis, hoc modo: « Nec pietas ulla est, *lævatum* sæpe videri Vortier ad lapidem », i. e. *expolitum*, vel *oleo lubricatum*. W.

1198. *Vortier ad lapidem*, ad statuam lapideam aut marmoream se vertere. Romani quippe Deos venerabantur dextrorsum circumacto et versato corpore. Plaut. in Curcul. I, 1, 70. *F.*

1199. *Pandere palmas*, tendere manus. Quod faciunt ii, qui Deos orant. Virg. Æn. I, 93: « Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas ». *Lamb.*

1200. *Aras sanguine spargere;* conf. Virg. Æn. XI, 82.

1201. *Nectere.* Ita ut preces continuentur, nunquam desinant; vel *vota* sunt res votivæ in templis suspensæ: cf. Juven. Sat. XII, 100.

Sed mage placata posse omnia mente tueri.
Nam quom suspicimus magni cœlestia mundi
Templa super, stellisque micantibus æthera fixum;
Et venit in mentem solis, lunæque viarum;
Tunc, aliis oppressa malis, in pectore cura
Olla quoque expergefactum caput erigere infit:
Ne quæ forte Deum nobis immensa potestas
Sit, vario motu quæ candida sidera vorset.
Tentat enim dubiam mentem rationis egestas:
Ecquænam fuerit mundi genitalis origo?
Et simul, ecquæ sit finis, quoad mœnia mundi
Et taciti motus hunc possint ferre laborem?

1202. *Mage*, magis; IV, 79, 344, etc. — *Placata mente*. Id est, animo quieto, cujus perturbationes utique sedatæ sunt atque emollitæ. De suo reponere non erubuerunt editores *pacata*, cum nullo fructu. Virg. Æn. XI, 300: « Ut primum *placati animi*, et trepida ora *quierunt* ». W.

1203. *Suspicimus*. Constructio est: « Quum suspicimus templa mundi, *quæ sunt super*: nam vix Noster voluerit *suspicere* super templa »; quamvis præpositione *in* cum hoc verbo usus sit, ad II, 1039, et M. Tullius Somn. Scip. initio. *Wak*.

1204. *Stellis micantibus*. I. e. tremulis, vibrantibus, coruscantibus; vide ad II, 195, 320. — *Æthera fixum*. Ad Ennii normam, ann. I ap. Macrobium: « Qui *cœlum* vorsat *stelleis fulgentibus aptum* »: quem versum Maro mutuatus est Æn. XI, 202. *Wak*.

1205. *Et venit in mentem*. Suppl. cogitatio, memoria; nisi forte malis e vs. seq. supplere *cura*; quod vix tamen fieri posse puto. Ed.

1206. *Aliis malis*; quæ propius ad naturam nostram pertinent, eamque quotidie lacessunt. — *In pectore*. Sic Forb.
et Orell. constructione magis pla
Wak. *in pectora*. — *In pecto*
contra pectora expergefactum e
tum. Vel satius fortasse fuerit
gere voces *in pectora* consoc
translatio sit a *serpente* iracund
impetum meditante. *Wak*.

1207. *Caput erigere*. Sic I,
Infit, incipit. Sic III, 514.

1208. *Ne quæ*, pro *qua*, al
Sic Wak. verissime in hujusmod
tione cum pavore mixta. *Orell*.
sit; quod Atticæ est elegantiæ
ad vs. 261, *tibi*.

1210. *Rationis egestas*. Reru
rantia mentem agitat, et ægram

1212. *Quoad*, quam usque a

1213. *Et taciti motus*. I. e.
citi motus; qui nempe, licet n
in observationem sensuum, nece
terat atque labefactet tamen ».
bis videtur vera loci ratio; qua
culentior ac simplicior, aut el
denique, desiderari potest. N
placuit τὸ *motus* accipere pro c
mo numeri pluralis, et scribere
taciti. W. — Sed hujus epithe
nem vix quisquam recte explica
rit. Contra *tanti*, tam ingente

vinitus æterna donata salute,
uo possint ævi labentia tractu,
ısi validas ævi contemnere vireis.
terea, quoi non animus formidine Divom
ıhitur? quoi non correpunt membra pavore,
ıis horribili quom plaga torrida tellus
'mit, et magnum percurrunt murmura cœlum?
opulei gentesque tremunt? regesque superbei
iunt Divom perculsei membra timore,
od ob admissum fede, dictumve superbe,
um grave sit solvundi tempus adactum?
ıma etiam quom vis violenti per mare venti
eratorem classis super æquora verrit,
ralidis pariter legionibus atque elephantis;

; per se intelliguntur. Et *taciti* nquam dicere poterat pro « humvis taciti motus ». *Orell.* — codicum plurimorum lectionem icere nolim, dummodo in pluro accipiatur. Nam significans ieton sæpissime cœli motibus Fatendum tamen Wak. expliongruum videri τὸ *donata* vs. ad *mundi mœnia* tantum refeed genere neutro Noster non itur. Ed.

Perpetuo. Idem versus legitur 03, et, qui statim sequitur, in hoc libro, vs. 380. Minus ud *ævi* repetitum; et forsitan at. *Wak.*

Contrahitur. I. e. πτήσσει καὶ ει, uti solent animalia se subtque in spatium minimum conat oculos effugiant, vel ictum oterminantis. Nihil evidentius, et electius, horum versuum ser'ak. — *Correpunt pavore*, horcet superveniente membra, atptante. Tralatio est mirabilis et 'ak.

1219. *Plaga*, ictu; ut supra vs. 1094. — *Torrida*, exusta.

1220. *Murmura*, tonitrua. Sic vs. 1192.

1222. *Corripiunt*, contrahunt, cogunt in unum artus suos, Deorum formidine perculsi; quasi morbo quodam, ut VI, 1160.

1224. *Tempus adactum.* Ne ob aliquod facinus fœde admissum, grave tempus adactum sit ad eos, eis advenerit *solvendi pœnarum*, id est, solvendi pœnas vel solvendarum pœnarum. Sic Ter. prol. Heaut. 29; Plaut. Capt. IV, 2, 72; Sueton. Aug. 98. *Lamb.* — Vide Disq. var.

1225. *Summa vis*, ut VI, 71. Vix enim jungi ita poterit: « super æquora summa ». Wak. edidit *summe*, ut construatur, *vis venti summe*, summopere, *violenti*. At ubi compararis IV, 255, *summe celeri*, perspicias necesse est vix tribus verbis v. *summe* a suo adjectivo separari potuisse. *Orell.*

1226. *Induperatorem classis*, gubernatorem; IV, 968. — *Verrit*, impellit, jactat, agitat; I, 280.

Non Divom pacem votis adit, ac prece quæsit
Ventorum pavidus paces animasque secundas?
Nequidquam : quoniam, violento turbine sæpe
Correptus, nihilo fertur minus ad vada leti.
Usque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit; et pulchros fasceis sævasque secureis
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.

Denique, sub pedibus tellus quom tota vacillat,
Concussæque cadunt urbes, dubiæque minantur;
Quid mirum, si se temnunt mortalia secla,
Atque potestates magnas, mirasque relinquunt
In rebus vireis Divom, quæ cuncta gubernent?

Quod superest, æs atque aurum ferrumque repertun
Et simul argenti pondus, plumbique potestas,
Ignis ubi ingenteis sylvas ardore cremarat

1228. *Divum pacem;* Virg. Æn. III, 370; IV, 56. — *Quæsit*, orat, exquirit. Festus : « Quæso significat idem quod rogo. *Quæsere* tamen Ennius pro *quærere* posuit ». *Lamb.*

1229. *Paces.* Sic etiam Plautus in numero multitudinis, « *pacibus* perfectis », Pers. V, 1, 1; ubi videas interpretes, et Nonium II, 621. *W.* — *Animas*, ἀνέμους. Redi ad vs. 237.

1230. *Turbine correptus;* Virg. Æn. I, 45.

1231. *Ad vada leti*, ad mortem. Metaphora ducta a brevibus, ad quæ naves appulsæ colliduntur et pereunt. *F.*

1232. *Vis abdita*, potentia occulta, vis cæca, et ignota hominibus. Mirum, quod Poeta noster, vim Deorum negans, tamen potentiam abditam, occultam, et secretam agnoscit, quæ res humanas obterat. *F.* — Hic Lucretium sibi non constare putat *Bayle*, contradicente tamen Eichst. supra t. I, p. 35, not. 2. Ed.

1233. *Fasceis sævasque secureis.* Per hæc magistratuum Romanorum insignia, notat ipsos honores et magistrat dignitates.

1236. *Dubiæque minantur.* Si est integer concipiendus : « Et (aliæ) concussæ cadunt, et (aliæ) minantur ». Vel, « Eadem urbs e concidit, et ex parte casum minit *W.* — Prior ratio mihi præferen detur. *Forb.*

1238. *Relinquunt;* quia ista rejiciunt opinionem; id est, adm inesse putant.

1240. *Quod superest, æs atq rum.* His 40 vss. jam de prima n rum inventione docet. Narrat quomodo ferrum, plumbum, æs, tum, et aurum, et cetera metall tuito fuerint reperta. Vult enim perta fuisse primum incendio syl sive ignis, qui sylvas cremaverit, missus; sive ab hominibus illatus

1241. *Plumbi potestas*, rubi ac firmitas; quod optime conve *argenti pondus*, et est phrasis l sima, atque poetice figurata, pro

.bus in magnis; seu cœli fulmine misso;
|uod, inter se bellum sylvestre gerentes,
ɔus intulerant ignem, formidinis ergo;
|uod, inductei terræ bonitate, volebant
ɜre agros pingueis, et pascua reddere rura;
'eras interficere, et ditescere præda:
fovea atque igni prius est venarier ortum,
ı sæpire plagis saltum, canibusque ciere.
idquid id est, quaquomque ex causa flammeus ardor
bili sonitu sylvas exederat altis
ıdicibus, et terram percoxerat igni;
bat venis ferventibus, in loca terræ
ıva conveniens, argenti rivus et auri;
item et plumbi: quæ, quom concreta videbant
:ius claro in terras splendere colore,
ɔant, nitido captei lævique lepore;
nili formata videbant esse figura,
: lacunarum fuerant vestigia quoique.

ens; cui scilicet ob *pondus*, et ᴋᴍ, multa vis inest atque effica- *k.*

Fulmine misso; vs. 1091.

Gerentes. Nec mirum si pri- mines igne bellum inter se infe- qui prius in usu fuerit, quam ant æs, et arma, quibus postea a est. *F.*

Formidinis ergo. Terroris in- ausa. Vox *ergo* valet idem quod it Festus. *Lamb.*

, *Sive quod inductei*, etc. Ita guia reddebaut arva pastores. eorg. I, 84. Sic Plin. XVIII, 2.

Pandere. Sylvis enim et dumis audebantur agri, quos patefa- bant; vel *pandere* idem quod *re-* quia sentibus omnino cooperie- ic ap. Virg. Æn. VI, 267: « Pan- dere res alta terra et caligine mersas ». Ed.

1249. *Ortum est*, cœptum, natum est. Sic IV, 851.

1250. *Sæpire plagis saltum.* Conf. Virg. Ecl. X, 57. — *Ciere;* IV, 610.

1255. *Argenti rivus.* Cf. Virg. Georg. II, 165.

1256. *Concreta;* in *glaciem* scilicet, vi frigoris. Confer sis Nostrum ad I, 494. *Wak.*

1257. *In terras.* I. e. super terras; hodiernorum autem editorum inverecundæ manus rescripserunt *in terris*, contra omnia exemplaria vetusta, tam manu exarata, quam impressa typis. Revertaris annotota in I, 889. *W.*—Est potius: adversus terras, terris juxta metalla positis. *Orell.*

1258. *Lævi lepore*, lævitatis jucunda venustate.

1260. *Atque lacunarum.* Eadem figura

Tum penetrabat eos, posse hæc, liquefacta calore,
Quamlubet in formam et faciem decurrere rerum;
Et prorsum quamvis in acuta ac tenuia posse
Mucronum duci fastigia procudendo,
Ut sibi tela parent, sylvasque et cædere possint,
Materiem lævare, dolare ac radere tigna,
Et terebrare etiam ac pertundere perque forare.
Nec minus argento facere hæc auroque paraban
Quam validi primum violentis viribus æris:
Nequidquam; quoniam cedebat victa potestas,
Nec poterant pariter durum sufferre laborem.
Nam fuit in pretio magis æs, aurumque jacebat
Propter inutilitatem, hebeti mucrone retusum;
Nunc jacet æs, aurum in summum successit hono
Sic volvunda ætas commutat tempora rerum:

quam habebant loca ista terræ concava, quorum vestigia ita nunc hærebant cuique metallo. Nolim itaque jungere *cuique lacunarum*. Ed.

1261. *Tum penetrabat eos.* H. e. tum veniebat eis in mentem; tum sibi persuadebant. *Lamb.*

1263. *Quamvis,* quantumvis.

1264. *Fastigia,* acumina, *la pointe.* — *Procudendo,* si procuderentur et informarentur.

1265. *Tela.* Non jacula solum, sed et cetera instrumenta apta ad dolandum, lævandum, radendum, perforandum, etc. — *Parent.* Præsens tempus adhibet, ut rem etiamnunc usurpatam significet; vel metri causa orationem mutavit, quod frequenter faciunt poetæ. Ed.

1266. *Materiem lævare, dolare.* Vulgatam lectionem cum Orellio sequimur. Vide in Disq. var.

1267. *Perque forare;* et perforare.

1269. *Validi æris,* χαλκὸς ἀτειρὴς, Hom. ad Il. E, 292, i. e. στερεὸς, *validus,* ex interprete Hesychio. *Wak.*

1270. *Victa potestas.* Suppl argenti. Utrumque enim ære mollius est. Cf. vs. 1241.

1271. *Nec poterant.* Tacita ctio ea est, qualem sæpe offen Lucretii carmine, suavissimas varietates indefesso studio auc « *Nec* potestas auri atque pot genti poterant »: hæ *duæ* scilice tes. *W.*—Forsan simplicior est ctionis ratio: victa potestas *eo* *ea* ipsa poterant; *leur puissanc sait vaincue par un effort,* *pouvaient*, etc. Videant periti.

1272. *Nam* in hoc loco p habet exquisitiorem, transitioni solummodo inservientem. Vide scianum lib. XVII, p. 1170. *Aurum jacebat.* M. Tullius Tus I, 2: « Jacent ea semper, q quosque improbantur ». *W.*

1273. *Propter inutilitatem.* rum mollius erat ære ac ferro. – *sum,* postquam viderant illud re

1275. *Volvunda,* volubilis.

uit in pretio, fit nullo denique honore;
ıliud succedit, et e contemtibus exit,
lies magis appetitur, floretque repertum
us, et miro mortaleis inter honore est.
: tibi, quo pacto ferri natura reperta
ile est ipsi per te cognoscere, Memmi!
a antiqua manus, ungues dentesque fuerunt;
les, et item, sylvarum fragmina, ramei;
ma atque ignes postquam sunt cognita primum,
ıs ferri vis est ærisque reperta.
r æris erat, quam ferri, cognitus usus;
cilis magis est natura, et copia major.
lum terræ tractabant, æreque belli
ınt fluctus et volnera vasta serebant,

c Virg. Æn. IX, 7: «Volvenda tulit ultro». — *Tempora re*-litiones et quasi tempestivita-um rerum; Virg. Æn. VII, 37. *'orro aliud*, etc. Sic vs. 830;

'epertum. Quid sibi velit hoc ırum liquet; non enim de no- poeta loquitur; sed de rebus ıuetudine in honorem vicissim nare Wak. rescribendum opi-*tum*. Possit tamen esse quæ-itio inter *appetitur* et *reper*-, illo Virgilii, Æn. IV, 692: cœlo lucem ingemuitque *re*-go *repertum* valebit: si repe-ıcquiratur. Ed.

'unc tibi, quo pacto, etc. His ·ciatim docet quomodo ferrum um repererint prisci homines. n ferrum in usum hominum .se ab Discordia. *F.*

Ianus, ungues, etc. Cf. Ho-, 3, 99 sqq.

Et flamma atque ignes. Hoc ɛr, uti Bentleius quoque viderat: «Ignibus jam cognitis, æs et ferrum sunt reperta»; v. vs. 1240-1244: non autem dicit, homines flammis et ignibus pugnavisse; quod perperam intellexerunt interpretes. *Wak.*

1285. *Ferri vis*; ut supra vs. 1241, *plumbi potestas*.

1287. *Facilis*. Ad sensum maxime proprium ac primarium, quocum quid *facere* valeas: πρακτικὴ, εὐεργὴς, tractabilis. *Wak.*

1288. *Solum terræ*, terram, agros; I, 213. — *Tractabant*. I. e. moliebantur. Redeas ad vs. 932.

1289. *Fluctus*. Eurip. Ion. 60, πολέμιος κλύδων. Sic Theopompus, teste Plut., dixit ῥεῦμα καὶ κλύδων πολέμου. — *Vulnera vasta* sunt *ingentia* atque *immania* Maronis. Etiam intelligere possis ingentia *numero* non minus, quam *specie*; quum solitudinem quasi, et *vastitatem* faciant hominibus. *W.* — *Serebant*. I. e. «promiscuo atque tumultuario impetu inferebant»; ad quam notionem *spargere tela, sagittas*, et similia, poetæ passim dicunt. *Wak.*

Et pecus atque agros adimebant; nam facile olleis
Omnia cedebant armateis nuda et inerma.
Inde minutatim processit ferreus ensis,
Vorsaque in obscœnum species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ;
Exæquataque sunt creperi certamina belli.
  Et prius est armatum in equi conscendere costas,
Et moderarier hunc frenis, dextraque vigere,
Quam bijugo curru belli tentare pericla.
Et bijugom prius est, quam bis conjungere binos,

1290 sq. *Adimebant*, hostibus eripiebant; nam facile primi illi armorum inventores superabant *omnia*, quum homines alii, nudi et inermes, neque se ipsos, neque bona sua tutari possent. Ergo quum nihil contra vim defendi posset, *omnia* erant *inerma*. Male, opinor, quidam intelligunt: « facile iis qui armati erant, concedebant cunctas res invalidas et infirmas ». Forsan etiam *omnia* pro *omnes* modo positum. Ed.

1292. *Minutatim processit*; quasi nempe, postquam sæpiuscule conatus esset progredi, et se partim ostendisset, tandem plenus et integer in ora hominum prodierit. *Wak*.

1293. *Vorsaque in obscœnum*. Sic conspicitur in Macrobio VI, 1; omnia autem exempla Lucretiana, *opprobrium*; sed quum illa vox minus videatur resipere glossatorem, accipiendam esse arbitratus sum. Poeta dicit, « falcem ahenam, ut instrumentum militare (quidni potius rusticum? *Orell.*), in desuetudinem abiisse, ad usus magicos conversam »; quod ejusmodi falcibus veneficæ noxias herbas secabant. Virgil. Æn. IV, 513 : « *Falcibus* et messæ ad lunam quæruntur *ahenis* Pubentes herbæ ». *W*.

1294. *Proscindere*; vs. 210.

1295. *Creperi*, dubii, ancipitis. Festus *creperum* per *dubium* interpretatus est; et Nonius I, 45 : « *Crepera* res proprie dicitur *dubia*; unde *crepusculum* dicitur *lux dubia*; et *senes decrepiti* dicti in *dubio* vitæ constituti. *Creperum bellum*, anceps et dubium ». Deinde Lucretii versiculum laudat, et exempla vocis ex Accio, Pacuvio, Lucilio, et Varrone, congerit. *W*.

1296. *Et prius est armatum*, etc. His 53 vss. seqq. ex occasione varias bellandi artes enumerat. Ac primum quidem 5 vss. prioribus docet prius ex equo pugnatum esse inter homines, quam ex bijugo, seu ex curru duobus equis tracto: atque prius inventum esse curru bijugo pericula belli tentare, quam quadrigis uti, falciferisque curribus. *F.*— *Conscendere*. Constructio sic procedit: « Tò armatum conscendere est prius, quam ».

1297. *Moderarier*. Nempe læva manu; dum dextra, vegeta et expedita, pugnaret efficaciter: nam in curru bijugo *manibus ambabus* bellator, aurigante altero, vigebat. *Wak*.

1299. *Bijugom*. I. e. « conjungere currum bijugum prius est, quam conjungere currus quadrijugos » : vide Virg. Georg. III, 18. Mihi autem videor sic feliciter elegante nec dubitanda conjectura hunc versum restituisse. Nimirum, libri veteres impressi, et exarati manu, dant

ılciferos armatum ascendere currus.
Lucas, turrito corpore, tetros,
ɔs, belli docuerunt volnera Pœnei
t magnas Martis turbare catervas.
alio peperit discordia tristis,
ıumaneis quod gentibus esset in armis,
belli terroribus addidit augmen.
ıt etiam tauros in mœnere belli,
ıe sues sævos sunt mittere in hosteis;
Parthei præ se misere leones,
ɔribus armatis sævisque magistris,

nisi fallar, *bijugô*: quæ ndæ vetustatis facile caım importunitatem. Sane, *ugo* bonæ loci structuræ aber conjectavit, *bijugos*; ıus probabiliter, quamvis echius Bentleiusque. *W.*
'eros ... currus. De quibus

boves Lucas, etc. His 6 docet posterius adhibitos :os in prælio. Namque per ıtelligit Poeta elephantos, ıquit Plin. lib. VIII, 6, 'yrrhi regis bello; et boves ʼit, in Lucanis visos, anno De *Lucis* autem *bovibus* a sunt ac vulgata: vide n. fragm. p. 305; Senec. Isidor. Origg. XII, 2; in'eget. De re mil. III, 24; r, fin. Nec Lucilius mihi *phantis* non recte capieniium, IV, 349. *Wak.* — colore nigricantes; non, ut etes, horrendos.
ıimanos. Quippe quibus ıam manum elephantorum is sit, volubilis, plicabilis; ıum teneat. Vide ad II, *ɨ docuerunt.* Ante Pœnos tamen Pyrrhus elephantos in prælium duxerat, sed minus edoctos. Hannibal vero *omnia* elephantis *concusserat* (III, 846); ideoque illum hic a Nostro designari crediderim; præsertim ob *magnas Martis catervas.* Sed possis etiam de Pœnorum gente omnino accipere. Ed.

1304. *Alid ex alio*; I, 1108.

1307. *Tentarunt etiam tauros*, etc. His 42 vss. posterioribus docet etiam in prælio adhibitos fuisse tauros, leones et apros. Quos tamen ait magis dominorum detrimento fuisse, quam usui. *F.*—*Mœnere belli*; I, 33.

1309. *Parthei.* Illos potissimum ideo dicit, quod populi orientis essent militari gloria longe præclarissimi, Romanisque maxime formidabiles: unde porro locus hic et vs. 1302, concinnius invicem respondent. *Wak.* — Orell. recepit *partim*, id est, nonnulli, ut VI, 1171 et 1207. « Ipse enim, inquit, vs. 1340 sqq. incertum relinquit utrum id unquam revera factum sit necne: non igitur h. l. certum ejus incepti exemplum afferre poterat. » Sed, etiamsi proprium populi nomen rejicias, rem ipsam non minus h. l. affirmat Lucretius. Et magis placet allata a Wak. ratio. Ed.

1310. *Ductoribus.* Wak. legit *doctoribus*; quæ lectio minus placet; nam

Quei moderarier heis possent, vinclisque tenere:
Nequidquam; quoniam, permixta cæde calentes,
Turbabant sævei nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes undique cristas:
Nec poterant equites fremitu perterrita equorum
Pectora mulcere, et frenis convortere in hosteis.
Irritata leæ jaciebant corpora saltu
Undique, et advorsum venientibus ora petebant;
Et nec opinanteis a tergo diripiebant,
Deplexæque dabant in terram volnere victos,
Morsibus affixæ validis atque unguibus uncis.
Jactabantque suos taurei, pedibusque terebant;
Et latera ac ventres hauribant subter equorum
Cornibus, et terram minitanti mente ruebant.

leones tunc non edocentur, sed ducuntur; neque *doctoribus* tempus eget. Vide in Disq. var. Ed. — *Sævis*. I. e. durum atque absolutum in belluas imperium exercentibus. *W.*

1311. *Heis*. Suppl. leonibus. Verbum igitur *moderari* regit etiam dativum. Quanquam alii legunt *hos;* quod simul etiam congrueret cum *tenere*.

1312. *Cæde calentes*. Sic III, 643.

1313. *Nullo discrimine;* tam suorum quam hostium *turmas*, agmina equestria, turbabant.

1314. *Terrificas capitum*, etc. Sic II, 633. — *Cristas*. I. e. villosas jubas, hirsutasque; eleganter et magnifice.

1315. *Fremitu*, leonum rugitu; cf. III, 298; Virg. Æn. IX, 341.

1317. *Leæ*. Feminas nunc pro ipsis leonibus nominat, variata dictione: eleganter tamen, quum feminarum iras sæpius decantent poetæ. Cf. Stat. Theb. X, 414, et ibi not. Ed.

1318. *Undique*, huc illuc, in omnem partem immani saltu irruebant, et obviis quibusque ora ac faciem appetebant.

1319. *Diripiebant*. L. *deripiebant;* i. e. vi detrahebant equis: mi[...] quum aptissime opponantur in[...] *petebant*, a *fronte* facere imp[...] cet, atque *a tergo diripieban*[...] *postica parte* subinde lacera[...] statim pulchre subjicitur *terti*[...] via: adeo nihil supervacaneum[...] non integrum, et æquali rotund[...] cinnatum. *W.*

1320. *Deplexæ*. Lamb. int[...] gatæ et solutæ »; quod hic n[...] rem. Melius igitur Creech. « arcte amplexæ, valide ambie[...]

1321. *Affixæ*. I. e. inhære[...] *affigentes;* ad mediæ vocis usu[...] aliter Virg. Georg. IV, 238. *k*[...]

1322. *Suos;* quos mox *so*[...] vs. 1325.

1323. *Ventres equorum su*[...]*ribant*. Id est, aperiebant e[...] bant sanguinem atque inclus[...] Virgilius phrasin sublegit, *A*[...] 313: « huic *gladio* ... *latus ha*[...]tum ». *Wak.*

1324. *Minitanti mente*, ira[...] furibundi, *terram ruebant*, s[...] arenam. Cf. I, 273.

is socios cædebant dentibus aprei,
racta suo tinguentes sanguine sævei,
acta suo tinguentes sanguine tela,]
asque dabant equitum peditumque ruinas.
nsvorsa feros exibant dentis adactus
, aut pedibus ventos erecta petebant:
juam; quoniam ab nervis succisa videres
re, atque gravi terram consternere casu.
ante domi domitos satis esse putabant,
rere cernebant in rebus agundis,
ous, clamore, fuga, terrore, tumultu:
erant ullam partem reducere eorum;
bat enim varium genus omne ferarum,
: sæpe boves Lucæ, ferro male mactæ,
nt, fera facta suis quom multa dedere.
iit ut facerent : sed vix adducor, ut ante

cios ; dominos scilicet, quos omitabantur ; sic *suos*, vs.

la infracta. Vide infra in

ransvorsa ; equi transverso *t* dentes aprorum ; evitare, abantur. Sic *exire* ad VI, . Æn. V, 438 ; Stat. Theb. , 601. Ed. — *Exibant*. I. e. e operam exire, neque exie- quæ vis est hujusce tempo- inusitata. *W.* — *Adactus*, abulum, ut multa alia apud ἅπαξ λεγόμενον ; cf. etiam Wak. legit *ad actus*.

tebant, feriebant, calcibus rabant, ut ait Virg. Æneid.

nervis succisa, nervos cru- s succisos habentia.

terram consternere ; Virgil. 543.

quos ... putabant, et ideo in bellum educebant ; tum effervescere, etc.

1334. *Effervescere*, in nativam ferociam ebullire. *Wak.*

1337. *Varium genus omne.* Wakef. corrigi jubet *variûm ferorum* ; quam conjecturam Orell. non immerito inanem vocat. *Forb.* — *Ferarum*, taurorum scilicet et aprorum.

1338. *Ferro male mactæ.* I. e. male habitæ. Sic *virtute mactus*, apud Putschii grammaticos, p. 1750 ; *vino mactus*, in Arnobii lib. VII, p. 236, atque similia nonnulla. Dicit autem Lucretius, « has feras, jam diu rebus militaribus desuetas, cædem promiscuam olim dedisse, non magis suis, quam hostibus, parcentes ; ut hodieque elephantes in prælio vulnerati strages mutuas inferunt, et tumultus ». Quæ licet sint longe manifestissima, multi locum male intellexerunt de victimis ad aram sauciis scilicet, diffugientibusque. *W.*

1339. *Suis* ; cf. vs. 1322.

1340 sqq. *Sic fuit ut facerent.* Fieri

Non quierint animo præsentire atque videre,
Quam commune malum fieret fedumque futurum:
Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quam certo atque uno terrarum quolubet orbi.
Sed facere id non tam vincundi spe voluerunt,
Quam dare quod gemerent hostes, ipseique perire,
Quei numero diffidebant, armisque vacabant.
Nexilis ante fuit vestis, quam textile tegmen:
Textile post ferrum est; quia ferro tela paratur:

potuit ut sic feras omnis generis secum in prælia ducerent prisci illi homines, et hinc maximum sibi pararent periculum; sed vix *adducor* (Cic. De fin. I, 5; De div. I, 18) ad credendum eos tam imprudentes fuisse, ut malum illud sibi et hostibus commune exitiosumque futurum non prævideriot ante quam fieret. Plena igitur constructio ita se habebit: « præsentire malum futurum commune et fœdum, antequam commune et fœdum fieret ». Sic optime procedit oratio; quare miror omnes interpretes in hoc loco explicando hæsisse. Fere similem constructionem vide ad IV, 492. Errat profecto, me judice, doctiss. Wak. ordinem verborum sic statuens: « vix adducor ut putem *hoc futurum*, nempe ut non quierint prius videre malum quam fieret »; nam sic non *futurum*, sed *factum fuisse* dicendum erat. Male etiam, opinor, alii *ante* pro *antea* exponunt, ut *quam commune* quasi per exclamationem intelligatur. Vide Disq. var. Ed.

1343. *Et magis*, etc. Et tamen res adeo incerta est hoc usquam factum esse, hanc unquam consuetudinem uni cuidam populo peculiarem fuisse et propriam, ut prudentius affirmares hoc in variis universi mundis evenisse, quam in certa qualibet terrarum parte. Id est, Et tamen nullum hujus rei exemplum apud aliquam gentem certo i vaga tantum et incerta fama e vero *facerent*, *factum*, *facere*, invicem in toto loco respondent

1346. *Sed facere*. Si qui igi defensionis modum adhibuere derant quidem malum antequa sed in desperationem adducti v etc. Hoc itaque confirmat quod vs. 1340 diximus. Ed.

1347. *Quod gemerent*, prop gemerent. H. e. dare ploratus Sic Ter. in Ph. V, 9, 63 (1051) primum hodie facere, quod ego g Nausistrata, et quod tuo viro leant? » *Lamb.* — *Ipseique per* voluerunt, dummodo malis n hostem, nec inulti caderent. W

1348. *Armis vacabant*; qui erant.

1349. *Nexilis ante fuit*, etc. 11 vss. docet post ferri inventio tum repertas esse pro nexilib les vestes, quæ ferro parantu *Nexilis vestis*. Nimirum terg rum, vss. 952, 1009 superius; dem nervis, vel obviis aliis ligat buscumque, temere connexa. L bit his Achæmenidis vestitus in Æneid. III, 594: « Consertum spinis ». *W*.

1350. *Post ferrum*, post inv

ɔne alia possunt tam lævia gigni
: fusei, radiei scapeique sonantes.
ere ante viros lanam natura coegit,
uliebre genus; nam longe præstat in arte,
ius est multo genus omne virile:
donec vitio vortere severei;
bribus id manibus concedere vellent,
sei pariter durum sufferre laborem,
ere in duro durarent membra manusque.
cimen sationis, et insitionis origo
rerum primum Natura creatrix;

supple *tegmen*, exstitit.— r, quod, me judice, magis vulgato *parantur*. Facile telligimus, *telam* non posse ere sine *telis*, vel instru-. *W*.

ilia. Hæc vox fugit inter- er demum existimat *Insilia* strumenti textorii partem, edum quatitur, ut staminis ttollatur modo deprimatur, dio currenti libere trameare ab insiliendo. Quam conje- re videtur vox ista adjuncta . — Insile autem axis est rca quem tela volvitur. *F*. κανόνες, ἀντίον, liciatorium iam. 17, 7), lignum in quo itur in tela pendula seu ju- um in tela plana apud Isi- , 29. *Orell*. — *Radiei so*- uripides fragm. Meleag. 3, ιδῶ· et similibus Græca thologia. Nec alienus aderit Georg. I, 294: «*Arguto* urrit *pectine* telas». *W*.— n significent instrumenta orum pulsu tela coarctatur tur, vel jugum circa quod untur, videant grammatici. em fere quod pecten. *Orell*.

1353. *Facere lanam*. I. e. tractare, subigere, texere, atque componere demum in vestimenta, μηχανᾶσθαι. *W*.

1356. *Agricolæ*. Ii qui terræ colendæ incumbebant, mollitiem et segnitiem lanam facientibus exprobravere; et ita jusserunt ut vellent, etc. — Nec sine contumelia eos hortabantur, lanificium mulieribus ut committere vellent, ipsique *pariter* (peræque atque illi qui jamdudum agro colendo vacabant) durum hoc opus rusticum suscipere, *utque* (an sic leg. pro altero *atque*?) in opere duro durarent membra. *Orell*.

1359. *Duro durarent*. Versum spurium esse monuit Faber; perperam; quia versiculum non tantummodo defendere valeat ἀφέλεια quædam vere Lucretiana, sed apertissima Maronis imitatio, in Georg. IV, 114: «Ipse *labore manum duro terat*». *W*.

1360. *At specimen sationis*, etc. His 18 vss. docet de prima agricultura, cujus rudimenta prima ostendit hominibus ipsa natura; quandoquidem decidui arborum fructus suo tempore pullulare ac crescere in virgas videbant, quas et transplantare, et inserere diversis arboribus ausi sunt. Interim varia cultura terram cicurabant, quæ multo cum fœnore dulces fœtus ex agrestibus rependebat.

Arboribus quoniam baccæ glandesque caducæ
Tempestiva dabant pullorum examina subter;
Unde etiam lubitum est stirpeis committere rameis
Et nova defodere in terram virgulta per agros.
Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
Tentabant; fructusque feros mansuescere terra
Cernebant indulgendo, blandeque colundo :
Inque dies magis in montem succedere sylvas
Cogebant, infraque locum concedere culteis :
Prata, lacus, rivos, segetes, vinetaque læta,
Collibus et campis ut haberent; atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset,

F. — *Specimen*, exemplum, documentum sationis fuit ipsa natura.

1362. *Baccæ.* Vox ea diversorum fructuum genera significat, ut lauri, olivæ, palmæ, corni, myrti, et aliarum id genus arborum. *Fay.* — *Caducæ*, deciduæ, lapsæ.

1363. *Pullorum.* Vocem pariter adhibuit de *surculis arboreis* Cato De re rust. cap. 51. Sic *arborum pulluli* apud Plinium Hist. Nat. XVII, 12. — *Examina*, de rebus non animatis : quod notandum. *W.* — Audacius etiam Eurip. Bacch. 709, γάλακτος ἑσμὸς dixit. *Or.*

1364. *Lubitum est.* Quasi merum experimentum temere periclitari vellent; prorsus dubii, an talis esset insitio feliciter, necne, processura. *W.* — *Stirpeis committere rameis.* Unum hoc est e pluribus insitionis genus : Gallice, *greffer en fente.* Sed de variis modis, quibus arbores naturaliter et artificiose proveniunt, consule Virgilium Georg. lib. II ab initio. *F.*

1365. *Virgulta per agros.* Cf. supra vs. 933; Virgil. Georg. II, 346.

1366. *Dulcis agelli*, cultori suo dilectissimi.

1367. *Fructusque feros ;* Virg. G. II, 36. — *Mansuescere terra.* Wakef.
interpretatur : « mansuescere c
scilicet mansuescente » ; ingen
dem, sed forsan paulo subtiliu
id est, in terra, scilicet excult

1368. *Indulgendo.* Virg. G
277 : « indulge ordinibus ».

1369. *In montem succeder*
Hercle prosopopœiam elegan
habemus : *Sylvas*, animatas q
nere videmur ex hominum cult
planitie in montem pedetentin
centes. *W.*

1370. *Infraque locum.* Duo b
jungunt interpretes : locum qui
fra, seu locum inferiorem. Eo
redit si intelligas : « *infra*, in
parte, in vallibus et planitie ca
frugibus locum cedere ». Ed.

1372. *Haberent;* scilicet i
nes. — *Atque olearum cæru*
Ut Pindarus Ol. III, 23, pere
γλαυκόχροα κόσμον ἐλαίας. Et
licatius, nihil suavius, nihil de
omni parte mollius et castigat
versibus Lucretianis vel optari,
potest : quorum putem non imm
Virgilium fuisse, ad Georg. I
285, quo te recipias. *W.*

1373. *Distinguens intercur*
cæruleus ordo olivarum per agr

s et convalleis camposque profusa.
se vides vario distincta lepore
æ, pomis intersita dulcibus, ornant,
e tenent felicibus obsita circum.
las avium voces imitarier ore
nulto, quam lævia carmina cantu
re homines possent, aureisque juvare.
, cava per calamorum, sibila primum
ocuere cavas inflare cicutas.
atim dulceis didicere querelas,
fundit, digitis pulsata canentum,
emora ac sylvas saltusque reperta,
istorum deserta, atque otia dia.
n quidquid paullatim protrahit ætas
, ratioque in luminis eruit oras.
nos olleis mulcebant atque juvabant

e posset, eosque grata
uere.
l, ipsi homines.
circum, circumsata.
uidas avium, etc. His
et de primis musicæ ru-
Liquidas, II, 145.
. Nam quod gratum sen-
e Epicuro. *Creech*.
que juvare, auresque
. 1389.
lyri. In dubio est, quam
voluerit poeta : utrum
imo cas. num. plur. *per*
e. sibilas cavitates : an
casu patrio; quæ mihi
gantior. *W*. — *Cava ca-*
s calamos.
s, calamos, cannas. Sic
co sæpe labro calamos
s -; et inf. vs. 1406.
is querelas. Redi ad IV,
querula vox quædam pro-
pria est *cantantium poetarum*; consulas Quintil. Instt. I, 8, init. cum Euripid. Med. 149, et schol. ad Hippol. 750 ed. Egertoni. *W*.

1385. *Reperta*. Tibia, inquam, ista quam per avia nemora, et saltus repertam pastores otio abundantes in locis desertis exercebant. *Cr*.

1386. *Otia dia*. Hoc dictum est propter *deos sylvestres*, quos vulgus credit in his locis inhabitare; conferas IV, 582-594. *W*.

1387. *Sic unum*, etc. Hi 2 vss. repetuntur vs. 1453. — *Quidquid*, quidque. Sic vs. 771, et alibi passim.

1388. *In medium*, in publicum, in lucem.

1389. *Hæc animos olleis*, etc. H. e. his cantibus rudes illi homines mulcebantur ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur et satiabantur. Vel, una cum cibo, quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant. *Lamb.*

Cum satiate cibi; nam tum sunt omnia cordi.
Sæpe itaque inter se, prostratei in gramine molli
Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus jocunde corpora habebant:
Præsertim, quom tempestas ridebat, et anni
Tempora pingebant viridanteis floribus herbas.
Tum joca, tum sermo, tum dulces esse cachinnei
Consuerant: agrestis enim tum musa vigebat.
Tum caput atque humeros plexis redimire coronis,
Floribus et foliis, lascivia læta monebat:
Atque extra numerum procedere, membra moventei
Duriter, et duro terram pede pellere matrem:
Unde oriebantur risus, dulcesque cachinnei;
Omnia quod nova tum magis hæc et mira vigebant.
Et vigilantibus hinc aderant solatia somno,
Ducere multimodis vocés, et flectere cantus;
Et supera calamos unco percurrere labro:

1390. *Satiate*, satietate. Utrumque enim dicitur, *satias*, *satietas*; II, 1038. — *Nam tum*, quum saturi sunt homines, *sunt omnia cordi*, omnia grata sunt; nihil eos sollicitat; omnibus vitæ jucunditatibus plene fruuntur. Non opus est igitur Fabri conjectura *otia*, quam Wakef. in textum admisit. Possis etiam int. « *hæc omnia*, quæ memoro »; sed alterum malo. Ed.

1391. *Sæpe itaque inter se*, etc. Hi 5 vss. positi sunt fere iidem lib. II, 29 sqq.

1396. *Dulces cachinnei*, suavi innocuoque risu se delectabant.

1397. *Agrestis musa*; Virgil. Ecl. VI, 8.

1398. *Humeros*; qui coronis scilicet, *collo* superimpositis, obumbrabantur. Ovidius est huic loco commodus, in Fast. II, 739: « fusis per colla coronis ». *Wak.*

1400. *Extra numerum*. H. e. numerum, incomposite. Cui op in numerum, vel ad numerum; I — Sic Virg. Georg. I, 350: « De *incompositos* et carmina dicat ».

1401. *Duriter*, dure, rustic non molliter et venuste. — M II, 599.

1404. *Vigilantibus*. His nov ptatibus adeo delectabantur, ut somno fraudare non gravarentu modo choreis, cantibus, et co plene vacare possent, atque ir festivitati: nec minus hæc sunt nis hominibus deliciæ, quam ant mis. *Wak.* — *Solatia somno*: d scilicet; id est, vice somni, pro

1405. *Ducère multimodis*; vo rie fingere ac figurare; seu vo figurata cantillare. *Lamb.*

1406. *Supera*, supra, nimiru periori parte calamorum. Vide I

etiam vigiles nunc hæc accepta tuentur,
meris servare genus didicere; neque hilo
: interea capiunt dulcedine fructum,
sylvestre genus capiebat terrigenarum.
n, quod adest præsto, nisi quid cognovimus ante
is, in primis placet, et pollere videtur;
iorque fere melior res olla reperta
et immutat sensus ad pristina quæque.
ium cepit glandis; sic olla relicta
cubilia sunt herbis et frondibus aucta.
tem cecidit, vestis contemta ferina;
reor invidia tali tunc esse repertam,

Unde etiam vigiles. I. e. vel ntes, ut olim, vs. 1404; et ic bene compensatum hodieque ı. *W.* — Unde etiam nunc exıstodes, qui somnum arcere vo- lare solent. Cf. Æschyli Ag. . — *Tuentur,* observant.

Genus; genus suum conservare ımeris.

Majore. Junge « fructum ma- dine ». Alii legunt *majorem.* utrum velis τὸ *dulcedine* pen- *uctus*, an ab *majorem,* si hæc deat; quæ sane nobis non vi- implicitate, qua recepta. *W.*

Sylvestre genus terrigenarum. prisci e terra nati, et in sylvis gentes. Sic vs. 1426, et supra q.

Nam, quod, etc. Wak. suspi- retium scripsisse *Jam, quod,* ı concedit *nam* transitionibus servire. Vide supra ad 1272.

Posteriorque. Duplex est con- via; vel, « Illaque melior res eperta perdit sensus » : quæ is, ut elegantior et simplicior; *eriorque* res melior perdit illa priora reperta, et immutat sensus »: quæ videtur minus signata, durior, ac tortuosior; arrisit tamen editoribus, et pluribus interpretibus. Liberum sit judicium lectoribus. *W.*

1414. *Immutat sensus ad pristina.* H. e. facit ut pristina quæque minus grata sint et jucunda sensibus, quam antea fuerant. *Lamb.*

1415. *Sic odium,* etc. Rem confirmat exemplo, atque ostendit inventis frugibus odium glandis cepisse mortales: inventis textilibus et purpureis vestibus pelles fuisse contemptui; et similia. *F.* —*Cepit* eos; III, 80; vulgo *cœpit.*

1416. *Frondibus;* vs. 985.

1417. *Ferina.* Vulgo post *ferina* ponunt *est*, vetustis libris reclamautibus. Ordo est: Pellis, ferina vestis, cecidit contempta. *W.*

1418. *Quam reor invidia,* etc. H. e. quam vestem ferinam ita puto inventori ipsi fuisse invidiosam (invidiæ causam), ut is, qui primus eam gessit, per insidias ab aliis fuerit interfectus. *F.* — *Tunc,* quum omnes veste egerent, et tempestatum injurias paterentur. Wakef. autem e tribus MSS recepit *nunc,* quod cum *reor* jungit. Ed.

Ut letum insidiis, qui gessit primus, obiret;
Et tamen inter eos distractam, sanguine multo,
Disperiisse; neque in fructum convortere quisse.
Tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura cur
Exercent hominum vitam, belloque fatigant;
Quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit:
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas; at nos nil lædit veste carere
Purpurea, atque auro signisque rigentibus apta;
Dum plebeia tamen sit, quæ defendere possit.
Ergo hominum genus incassum frustraque labora

1420. *Et tamen.* I. e. « At, quamvis primo reliqui patienter ferrent inventorem gerere, postea tamen rixam exortam reor, et vestem inter pugnantium manus dilaceratam periisse. » Quibus nihil vividius cupias, et efficacius : editores autem non pœnituit de suo infercire *tandem*. Wak. — Aliter ego *et tamen* caperem; id est, et quamvis eum spoliaverint, præda tamen non fruiti sunt, etc. Vel cum Orellio : « nihilominus, quantumvis esset pretiosa »; coll. vs. 1095, 1124, 1176. Ed. — *Sanguine multo;* scil. effuso; absolute dictum.

1421. *Disperiisse.* Sic, vel *Disperisse*, libri veteres universi : editores nihilominus, nescias impudentius an indoctius, de suis somniis *Dispersisse* intruserunt in contextum : non animadvertentes scilicet verbum *convertere* in absoluto sensu poni, ad morem usitatissimum poetæ : redeas ad IV, 186, et vss. 616, 829 superius. Quod dedimus, id solito cum judicio Bentleius unice probabat. *W.*

1422. *Tunc igitur pelles*, etc. His 13 vss. jam luxum hominum posteriorum damnat Poeta, qui non jam pro pellibus aut veste ferina pugnent, sed pro auro et purpura; quum tamen homini sat sit plebeia vestis, ad frigus arcendum. *F.*

— *Aurum et purpura.* I. e. purpurea vestis, ut sese expl vs. 1427.

1424. *Quo magis.* Quam e magis etiam culpandos censeo. dit. De re jam diu vigente lo adhuc manente; quasi station occupaverit, atque inveterav autem verbi forma longe effic quam editores ex arbitrio exemplarium veterum auctorit culcantes; *residit* scilicet. *W.*

1425. *Frigus enim nudos*, e sitas enim primo vestium usun frigoris scilicet arcendi caus luxus et voluptas provexerunt et auro insignes atque acu pict *Lamb.*

1426. *Terrigenas;* vs. 141

1427. *Rigentibus;* Virg. Æ vs. 72.

1428. *Plebeia tamen quæ possit.* Horatius imitatus est Sat. I, 3, 14 : « toga, quæ frigus, Quamvis crassa, queat *dere* autem in Caro sonat sim *gere*. W.

1429. *Incassum frustraq* ad II, 1060. — *Laborat.* contentus est parvo ac modic gnoscit, quæ sit habendi finis.

:r, et in curis consumit inanibus ævom:
um, quia non cognovit, quæ sit habendi
et omnino quoad crescat vera voluptas:
minutatim vitam provexit in altum,
li magnos commovit funditus æstus.
vigiles mundi magnum et vorsatile templum
luna suo lustrantes lumine circum
cuere homines annorum tempora vorti;
·ta ratione geri rem atque ordine certo.
ı validis sæptei degebant turribus ævom;
isa colebatur discretaque tellus.
n mare velivolis florebat propter odores:
ia ac socios, jam pacto fœdere, habebant:
nibus quom res gestas cœpere poetæ
re; nec multo priu' sunt elementa reperta.

Quoad; vs. 1212.
In altum, in mare, in medios ideoque in medias tempestates. um nobilissimam habemus in translationem, et ex omni parte concinneque procedentem. Nec, itur, versus quispiam veterum eporibus ac venustate simplici t. *W.*
At vigiles mundi, etc. His 4 it Poeta mortales ex solis et su didicisse annorum tempora i, atque in orbem redire, et certos esse rerum ordines. - *Vigiles sol et luna.* Perele- itpote qui, nunquam defatigati e nocte quidem, cunctis quie- , « dulci declinant lumina so- ". — *Mundi templum*, cœlum; 492, et II, 1039.
Perdocuere. I. e. *plene* et pla- *lornere;* quasi monita constan- petita talium doctorum nemo, mmuni præditus, non posset in- *W.* .

1439. *Jam validis sæptei*, etc. His 18 vss. postremis docet Poeta de prima artium et poeseos origine; cœperunt enim tandem poetæ canere facinora, hymnisque heroas concelebrare. *F.*

1440. *Discretaque*, limitibus scilicet et finibus distincta.

1441. *Tum mare velivolis.* I. e. navibus; quæ vox facile subintelligitur, quum epitheton positum alii nihilo, saltem apud veteres, conveniat: vide Bos. Ellip. Græc. nomm. voce Ναῦς. *Wak.* — *Florebat*, celebrabatur; a multis navibus percurrebatur; cf. I, 256. — *Propter odores.* I. e. luxuriosissimas merces quaslibet. Eleganter utique, quod *odorum* orientalium maximus erat usus, et pretium maximum, Romanis, uti satis liquet plurimis ex scriptoribus: conferas modo velim, in re minime dubitanda, Horat. Od. I, 31, 10-15. *W.* — Vide Disq. var.

1442. *Pacto fœdere;* per fœdera inter gentes inita.

1444. *Nec multo prius.* Nimirum,

Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.
Navigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vesteis, et cetera de genere horum,
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas ac dædala signa, politus
Usus et impigræ simul experientia mentis
Paullatim docuit pedetentim progredienteis.
Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis erigit oras.

prius quam poetæ res gestas carminibus tradere cœperunt. *Lamb.* — Vide Disq. var. — *Elementa;* I, 198.

1445. *Prius actum*, quam elementa literarum essent reperta. — *Respicere;* nam quæ præterita sunt, retro esse dicuntur. Horat. Od. III, 29, 46 : « quodcumque retro est ». *Lamb.*

1446. *Qua.* Suppl. via, aut ratione. Adverbialiter usurpatur.

1447. *Navigia.* Quorum inventionem magna cum elegantia ingenii Maximus Tyrius pedetentim persequutus est in Diss. XII, 2 : nec te, venuste lector, pigebit locum adiisse. *W.*

1448. *Vias.* Convenit Tibullus, I, 3, 35 : « Quam bene Saturno vivebant rege, priusquam Tellus in longas est patefacta vias ». *Wak.*

1449. *Præmia;* vs. 868, 1150. — *Præmia vitæ* sunt *commoda* atque *utilitates* vitæ, sine quibus *beate* duci nequit; *deliciæ* autem sunt ille *cultus* supervacaneus, sine quo *jucunde* duci nullo modo potest. *W.*

1450. *Dædala signa;* sculpturam; I, 7; II, 505. — *Politus usus.* Sic scribendum esse mihi lectionis varietas persuasit. *Politus* autem *usus* is est, qui polituram vel pariat, vel habeat, atque ad perfectionem aliqualem sit excultus. *W.* — Vulgo *polire.* Orellius autem, qui
dubitat an *politus usus* cum ve
tate congruat, edidit *politos*,
308, hoc sensu : Usus igitur
rientia docuerunt homines sem
navigia, etc. Quum vero *po*
optime conveniat seqq. *pedete*
gredientes, Wak. lectionem,]
Forbigero probatam, prætuli,
litus, id est, qui politos facit.

1452. *Pedetentim progredie*
vs. 534. — Alii legunt *progredi*
sensus sit : Usus et experientia
progredientes, docuerunt; qua
nem magis Lucretianam puta
Mihi autem secus videtur ob ve
cuit, quod nullo modo sic cu
dientes jungi posse arbitror.
« usus docuit homines, paull
gredientes, etc. » Ed.

1453. *Sic unum quidquid.*
1387 sq. — Quæ arte et ratione
inquit, non fuerunt uno eoden
pore inventa et perfecta; sed p
venta, eaque nondum satis poli
temporis tractu perfecta ac pe

1454. *Erigit.* Ut arbor, v
planta procerior, *erigitur* e tell
bris. Editores, contra libros ve
versos, reponunt *eruit*, ex vs.
cersentes. *Wak.* — Orellius ta
concedit, « Lucretium interdu
similes versus leviter immuta

ue alid ex alio clarescere corde videbant
.is, ad summum donec venere cacumen.

ıbique idem verbum præstare ar- causa non addita : quare hic ruit edendum curavit. « Non ribit cum Oudendorpio ad Apu- I, p. 470, ea tantum erui di- quæ in terræ latent visceribus, ı quæ in abdito sunt recondita ». codd. auctoritas et Lucretii con- vulgatam satis superque defen- entur. *Forb.*

. *Alid;* I, 1108. — *Clarescere.* sermo venustissime translatus ab oriente sole, pedetentim progrediente, et ætherias arces tandem conscendente. *W.* — *Videbant.* Vulgo *videmus*, quod primo adspectu blanditur, ut sit sententia generalis. Sed alteram lectionem vindicat in primis v. *corde*, quod junctum cum *videmus* otiosum est : contra, « homines prisci illi mente videbant in artibus aliud ex alio clarescere, id est, perfectius reddi ». *Orell.*

1456. *Summum cacumen;* I, 897; II, 1130.

IN LIBRUM QUINTUM

DISQUISITIONES VARIÆ.

30. *Thracen.* Universa exemplaria, si P. excipias, hunc versum sequenti postponunt. Sequentes duos omittit Vind. codex; et omnes alii, præter P. versum integrum, haud dubie insititium cujusdam glossatoris, uncinis cancellatum, non agnoscunt. Nimirum, voces ipsæ *Stymphala colentes* mentem poetæ satis declarant, ut ut aliter senserit sciolus ille interpolator. Si constaret alicunde, locum fuisse Thraciæ, *Stymphalum* nomine, de quo tamen disquirens undequaque nihil valui reperire, satis manifestum est ex consensu codicum, hos versus ita probabiliter constituendos fore : « Et Diomedis equei, spirantes naribus ignem, Tanto opere officerent nobis, Stymphala colentes Thracia, Bistoniasque plagas, atque Ismara propter? » Et profecto memet tantum non persuasum habeo, a Lucretii manu haud aliter periodum provenisse : atque doctior forsan aliquis rem posthac ad liquidum perducere feliciter valebit. *Wak.* — Pro *Thracia* autem, omnium fere librorum lectione, quam Wak. retinuit *loca* subintelligens, quod mihi audacius videtur, edidi *Thraciam* duabus syllabis pronuntiandum. *Forb.* — Plura jamdudum hoc loco turbata fuisse apparet, sed quum doctus aliquis interpolator versuum transpositione et supplemento illo *uncisque... volucres*, haud infeliciter ea redintegrare conatus sit (nam hodieque artifices in fingendis Stymphalidibus sequuntur nostri emendatoris judicium; vid. Visconti, Mus. Pio-Clementino, t. IV, p. 263, ed. Mediol.) nec respuendam duxi lectionem *Thracen*. In talibus profecto aut codd. lectio, quamvis manca, sine ulla varietate retinenda est, aut in levioribus quoque correctoris judicio obtemperandum. *Orell.*

36. *Oceanum propter.* Sic edidi cum Bodl. Vind. Brit. 2, 3, et cunctis edd. vett. Orellium sequutus, qui recte observat, librarios ubivis fere adjectivum *Oceanus* obliterare tentavisse. Wak. tamen servavit Lambini conjecturam, *Propter Atlanteum litus*, quia in omnibus codd. Lambini *propter Atianeum* legitur. *Forb.* — *Pelagique severa.* Vind. Brit. 3, et omnes edd. vett. *sonora;* minus bene. Orell. hic ut ad VI, 620, legit *pelage.*

45. *Insinuandum.* Si Saturnium audimus, gerundia hæc usurpantur

n nominativo plurali, quod fieri censet in hoc Lucretii, ubi *insinuandum* poni censet pro insinuanda. Sed fallitur. Nam *pericula* est casus accusativus. *Voss.* De Anal. III, 10.—Libri autem plurimi *sunt* exhibent; rix unus et alter *tunc*, quod vulgares editi recepere.

48. *Spurcitia ac petulantia.* Sic libri; Lamb. ex arbitrio *spurcities*, *etulantia*; audacissime. Item editores impudentes de suo *desidiesque*. *Wak.*

64. *Cernere quom.* Lambinus *cernere uti.*

65. *Nunc huc.* Editores contra libros *nunc me huc.*

79. *Haec.* Ita Lugd. 1, 2; Poor. Cant. quos Hav. Wak. Eichst. Orell. equuntur. Bodl. Ald. 1, 2, Bon. Junt. *hic*, ut vulgo editur; reliqui omnes *hoc*. *Forb.*

94. *Quorum.* Edd. *horum*, contra libros. Vide ad II, 347.

99. *Accidat.* Retinui cum Eichst. et Orell. vulgarem lect. quam meliores libri, et quod rectissime Orell. commemorat, locus parallelus I, 921, ubi æque subjunctivus sequitur, tuentur. Wak. *accidit*, cum Vind. Poor. Brit. 2, 3, et vett. edd. *Forb.*

113. *Tripode e Phœbi.* Vulgatam lectionem cum Eichst. et Orellio servavi. Wak. *tripode a* recepit. *Forb.*

116. Wak. ante *cœlum* e plurimis libris inseruit *et*, quod cum Eichst. et Orell. rursus omisi. *Forb.*

123. *Ab numine.* Sic Junt. et Ald. 2, a quibus quum plurimi libri (certe reliquæ edd. vett.) præpositionem prorsus omittant, non recessi. Wak. tamen *a numine*, nescio cum quibus libris. *Forb.*

129. *Non æquore.* Editores impudenter de suo *nec in*. *Wak.*

134. *Longius.* Editores *longiter*, libris reclamantibus.

135. *Quod si posset.* Vulgo *hoc si*, membranis haud dubie invitis. — Superioribus ex « Sicut in æthere non arbor, etc. » usque ad decimum vs. « Tandem in eodem homine, etc. » probare suscepit Lucretius, sidera, cœlum, animata non esse; sed quum hi quatuor versus (135-138) ad materiem, qua de agitur, nil faciant, huc illos temere ex lib. III cum ceteris translatos fuisse arbitror. *Fab.* — Quatuor hi versus ad rem æque ac reliqui faciunt. Nam si in ipso nostro corpore nervis, venis, et

sanguine instructo certa et definita loca sint, ubi anima et animus seorsum nascantur et exsistant; frustra animam et animum in cœlo, mari, terra, aliisque corporibus, nullis omnino organis donatis, aliquis requirat. *Creech.*

153. *Si tangi.* Vulgo *quod tangi;* sed nostra lectio doctior videtur et probabilior. *Wak.*

159. *Allaudabile.* Ita omnes libri, nisi quod voces disjunctas exhibeant. Vulgo *id laudabile.*

163. *Ulla vi.* Vulgo *ullum de.* — Arrisit tamen scriptura optimorum codd. *ulla vi ex sedibus,* neque enim tam ab ullo mortalium negat Lucretius moveri hos eosdem sede sua velle; quam ulla vi et ratiocinatione, quantacumque illa solida sit atque veritatem evincens. *Hav.*

168. *Aggrediantur.* Wak. e nonnullis codd. *adgredientur,* id est adgressuri sint, vel nunc, vel posthac; sed nimis profecto religiose, judice Orellio.

186. *Quidque.* Sic Wak. cum libris fere omnibus; vulgo *quidnam* ex editorum arbitrio. *Forb.*

228. *Cui tantum in vita restet transire malorum.* Profert hunc versum Lactantius Firmianus lib. De opif. Dei, cap. 3, his verbis: « Itaque naturam non matrem esse humani generis, sed novercam: quæ cum mutis tam liberaliter se gesserit, hominem vero sic effuderit, ut inops, et infirmus, et omnis auxilii indigens, nihil aliud possit, quam fragilitatis suæ conditionem ploratu ac fletibus ominari, scilicet, Cui tantum in vita restet transire malorum. Quæ quum dicunt, vehementer sapere creduntur, propterea quod unusquisque inconsiderate suæ conditioni ingratus est. Ego vero illos numquam magis desipere contendo, quam quum hæc loquuntur, etc. » *Lamb.*

230. *Nec crepitacillis opus est.* Quum in quibusdam libris manuscr. scriptum reperissem, *Nec crepitacula eis opus est,* non dubitavi, quin ea scriptura a recta et vera, *Nec crepitacula eis opu' sunt,* esset depravata. Nam quod in omnibus libris vulgatis legitur, *Nec crepitacillis opus est,* et ita in Bertin. non dubito, quin hæc scriptura subdita sit ab eo qui *Nec crepitacula eis opus est,* ferri non posse animadverteret, nec veram excogitare posset. *Lamb.*— Vulgo *Nec crepitacula eis opu' sunt;* satis horride et libris vetustissimis atque incorruptissimis reclamantibus. *Wak.*

240. *Debet eadem omnis.* Sic scriptum est in universis exemplaribus, excepto M. quod ad hunc modum variat: « Debet omnis idem mundi ».

tum vero mireris audaciam et inscitiam editorum, versum ex sua officina sic recusum referentium: « Debet tota eadem mundi natura putari ». Non aliter exhibet sane, si collatori fides, Vindobonensis codex: sed illa fides isti collatori minime adhibenda est hoc tempore. *Wak.*

242. *In mortalibus.* Vulgo *et;* sed ex arbitrio editorum; quum codices exhibeant *nativo immortalibus*, vel *nativum mortalibus.* Unde solerti conjectura nostram lectionem eruit Wak. Ed.

248. *Corripuisse.* Sic omnia apud Wakef. exemplaria. Vulgo *ne me arripuisse*, i. e. ne forte me existimes per vim, et temere, et sine ratione assumsisse, quasi abs te datum et concessum, id quod sumsi et posui, nempe parteis mundi interituras, etc. Alii τὸ *me* ejiciunt, ita ut sit in hoc versu Ennianus hiatus: quod improbat valde Lambinus. —Pluribus tamen adductis exemplis hiatui isti favet Jo. Ger. Voss. De arte gramm. II, 16. *Hav.*

258. *Alid auget.* Olim edideram *quodcumque alid auget:* mendose autem putabam in vulgatis legi *alit.* Nunc receptam scripturam retineo, ut intelligamus, *alit, auget*, posita esse ἀσυνδέτως, ut illa, *subat, ardet*, IV, 1195, et subintelligamus aliud, seu alias res. *Lamb.*—*Alid* veterrimi et incorruptissimi codices. *Wak.*

259. *Roditur.* Vulgarem cum Eichst. servavi, quæ aptissima videtur. Wak. *redditur*, quod per *restituitur* explicat. At, si concedamus Lucretium voce *reddere* hoc sensu usum fuisse, eo tamen hæc lectio refellitur quod in prioribus duobus exemplis, quibus hæc sententia per *præterea* annectitur, de amissis modo et perditis, non de restitutis corporum particulis sermo fuit. Ejusdem vero vocabuli repetitionem in versibus se excipientibus attentum Lucretii lectorem non potest offendere. *Forb.*

261. *Libatur.* Lamb. et vulg. editt. *limatur*, contra libros, quorum lectionem Hav. et Wak. jure restituerunt. Vide ad III, 11. *Forb.*

268. *Deminuunt.* Sic editores rectissime, quamvis unus modo Brit. 1, huic lectioni faveat; ceteri libri omnes *diminuunt;* cf. vs. 324. *Forb.*

274. *Quid.* Sic legunt, ni fallor, omnes editi membranæque; neque opus erat licentia doctorum, de suo *qui* suppeditantium. *Wak.*

275. *Privas*, singulas, vel proprias. Sed si *in singulas* interpretemur, videbitur legendum, *privas mutatur in horas:* sin *proprias*, ferri poterit scriptura recepta, *privas mutatur in oras:* ut per *oras proprias* intelligamus extremitates ignis, aquæ, et terræ. Ego tamen *privas mutatur in horas* legi malo. *Lamb.*

285. *Disperit ei.* Sic omnes vetusti, tam editi, quam MSS. Recentiores excuderunt *eii*, contra morem poetæ sic geminantes literam. *Wak.*

301. *Ignibus ei.* Alii *ejus*; cf. vs. 285.

310. *Fati protollere fines.* Secutus eram initio codicem Bertinianum et Vatic. et vulgatos fere omnes, Paris. utrosque Venetos, Lugdunenses, in quibus est *procellere*. Nunc ex aliis vet. libris, qui, ut olim lectori indicavi, habent partim *protellere*, partim *prætollere*, *protollere* edendum curavi. *Protollere* autem *fineis fati* dictum pro : diem mortis prolatum. Usus est hoc eodem verbo et Plautus non semel, neque uno loco; in Casina II, 8, 11, etc.; III, 5, 43. *Lamb.*

312. *Denique non monumenta virum dilapsa videmus.* Hunc versum Lucretii non esse dejerare possim; probare autem, hic labor est : sed qui sensum aliquem veteris Musæ habent, ii pedibus in sententiam nostram ibunt. Certe minus in clausula orationis dicit quam in principio dixerat. *Faber.* — Vide supra in notis.

313. *Quærere proporro sibi cumque senescere credas.* Ita libri vet. Haud scio etiam, an sit versus spurius. Marullus primus et hunc depravavit: *Cedere proporro subitoque senescere casu.* Quæ hæc est impudentia? *Gif.* —In quibusdam legitur, *Omnïque proporro subitoque senescere casu?* Sed istud *omnique* vitiosum est, neque erit unquam, ut id vel διανοίας vel metri ratio pati possit; et tamen ejus unius voculæ ope vestigia veræ lectionis deprehendimus : « Omniaque ut porro subitoque senescere credas, Non ruere avolsos silices a montibus altis? » Repetendum autem ἀπὸ κοινοῦ *cernis*, unde ceteræ interrogationes pendent. *Faber.* — Docti quidam in voce *proporro* mendum subesse suspicantur, et legendum *proretro* censent. Ego nunc utrumque versum, et eum qui in codicibus antiquis repetitur, et eum qui in vulgatis et recentioribus, spurium et suppositum esse arbitror. *Lamb.* — Jam vero scripsi versum, prout invenitur in vetustissimis incorruptissimisque exemplaribus, L, M, O, Σ, Ω, adeo ut de sensu, si minus probus sit et commendabilis, necessum est ipse poeta videat. Tales libros consentientes temere proculcare non est meum. *Wak.* — Sensus receptæ lectionis, quem non nego paullo obscuriorem esse, hic esse debet : Nonne sæpe monimenta tam cito corruere videmus, ut aliquis credere possit, ea ipsa quocumque modo quærere sibi senescere, id est, senectutem. *Forb.*

319. *Omnes terrarum.* Sic clare A codex; P. *terrai* : sed ex aliorum omnium vocabulo, *terram* utique, facilior est lectionis nostræ derivatio. Vulgari solet, *omnem terram quod;* sed *quod* non comparet in P. Vind. V, ed. II, et in aliis quibusdam, uti suspicor : amat nimirum La-

ıs orationem sic sine copulis fortius et vividius procedentem. *W.*

ʼ. *Terrarum et cœli.* Alii *terrai;* sine librorum auctoritate.

). *Quod si forte fuisse antehac,* etc. Huc pertinent ea quæ sunt Platonem in Timæo non longe a princip. ubi senex ille Ægyptius los cum Solone loquens, ait, Græcos semper esse pueros, neque uam antiquum nosse, propterea quod multis non uno tempore in iam vel ab ignibus, vel ab aquarum diluvionibus cladibus impornon potuerit a majoribus ad posteros rerum præteritarum cognitio per manus tradita pervenire. Nonnulli autem legunt hinc, *Quod te fuisse ante hæc eadem omnia credis,* etc. Lamb.— His argumentis ulli philosophi hoc modo respondent, olim artes istæ viguerunt, nunc florent, sed aliquando ignis, aliquando aqua delevit, vel motus hausit humanum genus: inde jam novæ videntur nobis et ites. Hoc responsum retorquet Poeta vs. 13. Nam orbem aliquando us perustum, aliquando aquis obrutum, aut terræ motibus diru- nemo sanus æternum dixerit: ideo enim hominem dicimus mor- ı, quoniam illis morbis tentatur, qui in alios vehementius inci- s eos abstulerunt. *Creech.*

3. *Ac oppida.* Vulgo *atque.*

5. *Terrarum.* Editores, libris universis reclamantibus, de suo de- *terrai.*

7. *Ibi si tristior incubuisset Causa.* Hoc modo negat metuendum Aristot. lib. de Mundo cap. 5. Quinetiam ait diluviones aquarum, cendia, deflagrationesque terrarum ad salutem universi valere. *L.*

ıo. *Ægrescimus;* vulgo *ægriscimus.* — *Iidem* vel *idem;* sic omnes veteres, qua impressi, qua manu scripti: editores tamen temerarii udaces, Pii male feriatam conjecturam secuti, magno consensu æ obtruserunt *Isdem;* veram elegantiam loci per isthanc rationem ssum dantes. Lucretius enim scilicet non affirmat, homines istius is *consimilibus* omnino *morbis* tentari, sed *eodem modo* cum priorum lorum hominibus ægrescere, et causis, quæ mortem inferunt, æque stari. Dictionis autem hic usus exquisitior bene notus est. *Wak.*

5ı. *Necessum est.* Sic M. solus; sed rariorem formam accipiendam ui; reliqui *necesse.* *Wak.*

8ı. *Quum maxima mundi Pugnent membra, pio nequaquam concita* ʼ. Quum maximæ mundi partes inter se pugnent, impio bello con- ta, quale est bellum civile et intestinum. Hæc est illa fortasse pugna,

8.

quam finxit Hom. Il. XX, qui inscribitur θεῶν μάχη, inter Apollinem et Neptunum : per Apollinem enim *sol* significatur; per Neptunum *mare*, et aquarum natura. Hi igitur posteaquam satis diu inter se decertarunt, cedunt ad extremum inter se, quia par erat, et id quod ab altero alitur, cum suo pabulo non diutius pugnare : et alterius pabulum, ab eo cujus pabulum est, non superari, neque ad nihilum redigi. Quod significat Homerus eo quem dixi libro. Apollo enim, per quem sol et ardor significatur, pugnans cum Neptuno, per quem humor et mare, sinit ad extremum se vinci. Nam si sol omnem humorem ebiberet atque exhauriret, hic pulcherrimus mundi ornatus ardore conflagraret. *Lamb.*

400. *Ira tum percitus.* Wakef. ex quibusdam libris edidit *ira cum*, id est, « percitus *cum* ira ». Sed, quanquam scirem sic aliquoties præpositionem apud veteres eleganter redundare, duriuscula tamen visa est hæc constructio, vulgatamque cum Forb. secutus sum. Ed.

402. *Deturbavit equis in terram.* Sed excepit eum Eridanus, *fumantiaque abluit ora*, inquit Ovid. Aristotel. autem περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. scribit, Electridas insulas in latebris et recessu Adriæ, ab Eridano fluvio quondam fuisse exaggeratas; et etiam nunc videre licere paludem ei fluvio propinquam, cujus aqua calida est, ex quaque odor exspiratur teterrimus; hujus autem loci incolas dicere, Phaethontem fulmine percussum, in hanc paludem decidisse. *Lamb.*

407. *Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.* Idem et Platoni videtur in Timæo, cujus hæc verba sunt : Τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον, ὥς ποτε Φαέθων Ἡλίου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἅρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν, τά τ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε, καὶ αὐτὸς κεραυνωθεὶς διεφθάρη, τοῦτο μὲν μύθου σχῆμα ἔχον λέγεται. Τὸ δ' ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γιγνομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῷ φθορά. I. e. « Nam quod etiam apud nos dicitur, Phaethontem Solis filium, olim patris curru juncto, propterea quod non potuerit patria via aurigari, et ea quæ sunt in terra exussisse, et ipsum fulmine percussum periisse, hoc quidem dicitur per fabulæ figuram : re vera autem significatur et eorum quæ sunt in terra, eorumque quæ in cœlo et cum cœlo moventur, immutatio, tum is, qui fit, longo intervallo interposito, rerum quæ in terra sunt, multis ignibus grassantibus, interitus ». Aristoteles libro quarto De mundo, in extremo, item Phaethontis fabulam refert ad incendia et flammas e cœlo profectas, quæ partes mundi ad orientem spectantes exusserunt. Ita autem restituit hunc versum Adr. Turneb. : vulgo enim legitur, « a vera est animi ratione repulsum ». *Lamb.*

413. *Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.* Vossius, *Ho-*

inum multas, i. e. Crimina hominum, sive impios homines. At quid hic oci Lucretius cum criminibus hominum? profecto Epicureus nunquam credidit istas aquas ad eluenda hominum peccata fuisse terrarum orbi immissas. *Creech.* — Vulgo, *Ut fama est hominum, multas quando obruit urbeis*, multo minus eleganter. *Wak.*

417. *Sed quibus ille modis.* Nunc aggreditur ad explicandum, quo pacto ex corporibus primis, quæ neque consilio, neque certo fœdere sito moventur, factus sit mundus. Totus autem hic locus de mundi et partium mundi concretione videtur prope ad verbum expressus (nisi quod uberius a Lucretio tractatur) ex iis quæ exponuntur a Plutarcho libro primo περὶ τῶν ἀρεσκόντ. Quæ suis locis membratim et particulatim referam: nunc autem universa Latine reddam, quod existimem ea magnam lucem huic loco allatura. Sic igitur Plutarchus, ut quidem Latine vertimus: « Mundus in globosam figuram conformatus, hoc modo concrevit. Quum prima corpora sine consilio et fortuito moverentur, assiduoque ac celerrimo motu agitarentur, in idem multa convenerunt, et coierunt, et propterea varietate figurarum et magnitudinum prædita. His autem in eodem loco coactis et coacervatis ea quidem, quæ majora erant et gravissima, omnino subsidebant, quæ parva vero, et rotunda, et lævia, et lubrica, hæc etiam exprimebantur in primorum corporum concursu, et in altum ferebantur. Ubi igitur ad verberandum apta potestas defecit, ea, inquam, quæ in altum extollebat, neque jam plaga in sublime tollebat, in inferiorem vero locum hæc ferri prohibebantur: ad ea loca, quæ recipere poterant, urgebantur: hæc autem erant illa loca, quæ sunt in extremis oris mundum ambientibus: et ad hæc corpusculorum multitudo reflectebatur. Implicata autem inter se et impedita ex reflexione, mundum genuerunt. Porro hac eadem natura prædita corpuscula, quum essent varia, ut diximus, in altum sublata, astrorum naturam perfecerunt: multitudo autem corporum, quæ sursum subvehebantur, aera verberabat, et hunc exprimebat. Impletus autem aer spiritu, atque inflatus ex agitatione et motu, et astra una comprehendens, ea una circum agebat, et eorum conversionem sublimem servabat. Deinde ex iis quæ subsederunt, terra genita est: ex iis vero quæ sublime ferebantur, cœlum, ignis, æther. Multa autem etiam materia in terra restante, eaque condensata et stipata, et flatuum verberibus, et aurarum ex astris exsistentium ictibus, comprimebatur hujus figuratio ex partibus minutis constans, et humidam naturam genuit. Quum esset autem hæc fluida et diffusilis, in cava terræ loca, et ad capiendum continendumque idonea, deferebatur: aut aqua, quum per se subsedisset, loca subjecta excavabat. Præcipuæ igitur mundi partes ad hunc modum genitæ sunt». *Lamb.* — Nativi hujus mundi exordium explicaturus, deos, omnemque providentiam longe removet, et totum opus materiæ

permittit, vs. 16. Inde Chaos, rudis et indigesta particularum con[g]ries, quæ huc et illuc agitatæ tandem pares cum paribus convenerunt inde mare, cœlum, terra, sol, sidera, et quæcumque hic mundus con[ti]net, vs. 17. *Creech.*

418. *Terram et cœlum.* Vulgo contra libros, *cœlum ac terram.*

419. *Solis, lunai.* Secutus sum codic. Tettian. et Faern. in quibus [sic] sine ulla litura legitur : in codice Vatic. autem, *Solis, lunæ, cursus :* facile appareat, copulationes *que*, *et*, quæ reperiuntur in libris vul[gatis] posterius esse ab aliquo adjectas. Sic enim in eis legitur : «Solisque [et] lunæ, etc.» *Lamb.*

420-432. *Nam certe neque*, etc. Hic locus e tribus certe aliis Lucre[tii] locis miro modo est compositus, quod ut brevius et clarius indicemus signo æqualitatis adhibito sic ante oculos ponamus : vs.. 420-422,=I, 1020-1022; vs. 423-427,=V, 188-192 (et vs. 423, 424, quodammodo etiam respondent versibus priorem locum parallelum sequentibus I, 1023, 1024); vs. 429,=I, 1025; vs. 430-432,=II, 1060-1062. Mutationes ve[ro] in his versibus factæ sic se habent : V, 423, «Sed quia multa mod[is] multis»; V, 188, «Namque ita multimodis multa». V, 427, «possent» V, 192, «possint». V, 429, «Omnigenos cœtus et motus»; I, 102[5] «Omne genus motus et cœtus». V, 430, «conveniant... conventa» II, 1060, «(coaluerint)... conjecta»; ut facile appareat, nostro in lo[co] fere ubivis vulgaria et usitata exquisitioribus et minus usitatis esse sub[]stituta. Ut enim leviores mutationes et verborum transpositiones t[ac]eam, primum qui hos versus repetit quum non concoquere pos[set] accusativum absolutum *omne genus*, pro genitivo «omnis generis mot[us] et cœtus» positum (de quo multus est Wakefield. ad IV, 737), muta[vit] eum in adjectivum *omnigenos;* deinde verbum illud, quo II, 1060 c[o]hærentiam atomorum expressam vidit, insolens haud dubie et min[us] notum, cum *convenire* permutavit, παρηχήσει etiam (*conveniant... co[n]venta*) adhibito, quo loci ornatum haud dubie mirifice augeri opinat[us] est. Superest tantum vs. 428, qui sic quidem, ut hic legitur, alias in c[ar]mine nostro non occurrit, ad aliorum tamen locorum exemplum, [in] quibus eædem formulæ et voces deprehenduntur (ut I, 584 ; IV, [] V, 62) facile componi potuit. Quod autem hoc modo de singulis ver[sibus] vidimus, nullum fere huic loco inesse, quod non antea jam eodem c[on]nexu eademque significatione lectum sit, id multo magis de omni se[ntentia] valere, ex ipsis illis locis, e quibus hunc fluxisse statuo, apparet, ita versus nostri, quum nihil iis contineatur, quam quod iisdem ve[rbis] antea jam dictum sit, nec iis omissis sententiarum connexus mancu[s] interruptus dici possit, ab aliena manu adsuti videantur. *Forbiger.*

430. *Tandem conveniant ea quæ conventa*, etc. In aliis, *ea quæ conjuncta*, ut mox, vs. 445. Vulgo : « Tandem ea conveniant, quæ ut convenere repente », ex arbitrio editorum.

431. *Fiunt.* Sic Wak. edidit e Poor. Cant. Ald. 1, Bon. vulgo *fiant*. *Forb.*

448. *Secretum humorque.* Vulgo *secreto humore;* fortasse contra vetustissimarum membranarum fidem. *Wak.*

450. *Quippe etenim.* Quum rudis et indigesta corpusculorum congeries in ordinem redigatur per motum, omnisque motus a gravitate oriatur, recte inquirit Poeta quid atomi gravissimæ agant. Existimavit autem Epicurus coacervatas confusasque atomos irrequieto et ingenito suo motu ita sese convolvisse, revolvisse, susque deque exagitasse, ut postremo crassiores omnes versus medium confluxerint, et tenuiores extrusione facta a crassioribus versus circumferentiam avolarint. Porro ex crassioribus quidem illis conflatum fuisse terræ corpus, quod semina aquæ in se contineret, ut quæ non potuissent perinde avolare cum ceteris. At e ceteris, quod varii in ipsis tenuitatis gradus forent, quasdam restitisse non longe a terra, constituisse aerem, reliquas altius emersisse, et constituisse ætherem, et extrusa simul corpuscula ignea coiisse in eas moles, quæ in illo adhuc collucent, et appellantur sidera. Corpora denique illa minora rotunda, lævia, fuisse ad eum motum in circumferentiam per elisionem, seu expressionem a crassioribus factam sic determinata, ut quum ex massa tamen non exirent viis parallelis, neque juxtim inciderent, idcirco in ipso progressu sibi varie obcursitarint, impetumque acceptum mutuo refregerint, quousque impetu denique cessante, quæ promotiores, sive a medio remotiores exstiterunt, effectæ sunt sibi invicem implicitæ, seseque mutuo continentes, comprimentes, atque idcirco speciem quamdam mœnium mundi creantes; et quæ deinceps eo appulerunt, ita sunt ab illis reflexæ, ut ab aliis subinde occursantibus tota illa ætherea atque cœlestis regio fuerit exinde concinnata. Licebit id forte intelligere ea comparatione, qua Lucretius rem explicat, dum id potuisse fieri ostendit, ut quando vapores et halitus ex aqua terraque prodeuntes, et sublime elati ita sursum addensantur, concrescuntque in nubila, ut illic fiat quasi laquear, sub quo aer, qui restat nobis aspectabilis, contineatur. Hæc vs. 21. V. etiam Plutarchum I, 4 De placit. phil. *Creech.* — Conf. Diod. Sic. I, 7.

451. *Coibant In medio, atque imas capiebant.* I. e. coibant et subsidebant in medio, qui locus est infimus. Sic autem emendavit Adr. Turnebus. Nam vulgo legitur, « coibant, In medioque imas capiebant omnia sedes ». Sic Epicurus : Κἄπειτα ἐκ τῶν ὑποκαθιζόντων ἐγεννήθη ἡ γῆ, etc. I. e. « Deinde ex iis corpusculis quæ subsidebant, facta est terra ». *Lambin.*

454. *Tam magis expressere.* Epicurus : Ἐκ δὲ τῶν μετεωριζομένων, οὐρα νὸς, πῦρ, ἀήρ. I. e. « Ex corpusculis autem quæ sublime ferebantur, fi ctum est cœlum, ignis, aer. » Idem apertius : περιπλεκόμενα δὲ ἀλλήλο κατὰ τὴν περίκλασιν, τὸν οὐρανὸν ἐγέννησαν. I. e. « implicata autem inter s et perplexa, cœlum fecerunt. » Sequitur deinceps : τῆς δ' αὐτῆς ἐχόμενι φύσεως αἱ ἄτομοι, ποικίλαι οὖσαι, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὸ μετέωρον ἐξωθούμε ναι, τὴν τῶν ἀστέρων φύσιν ἀπετέλουν. I. e. « Ea vero corpuscula qu eamdem naturam erant adepta, quum essent varia, quemadmodu dictum est, in sublime expressa atque extrusa, astrorum naturam per ficiebant. » *Expressere* igitur, i. e. quod Græci dicunt, et Epicurus usur pabat, ἐξέθλιψαν, « per expressionem seu exprimendo emisere ». *Lambin*

472. *Hunc.* Nempe æthera, exordia solis et lunæ sunt subsecuta, i. e post æthera creari cœpti sunt sol et luna. *Exordia* autem pro primordii videtur usurpasse. *Lamb.* — Ita terram totius mundi fundamentum, it ætherem, mundi mœnia (ceteros planetas negligit) constituit, soler autem lunamque mediæ inter ætherem et aerem naturæ, quorum nemp principia erant aeriis leviora, graviora ætheriis, in ipsis ætheris aerisqu confiniis collocat, ubi perpetuo, ut pulmones et corda in animalibus moventur, vs. 9. *Creech.* — *Et* codex L præbet ad finem versus; vulg omittitur.

473. *Inter utrosque.* Hunc versum delet Lambinus, parenthesi inclu dit Gifanius : Faber legit *Astrorumque, globi :* quam emendationem ex cute, et nulla videbitur. Astrorum enim ortum vs. 460 docuit. Deinde vs. 477, in quo *Corpora bina* non *viva* legendum, totam istam de astri fabulam evertit. Dele igitur versum, qui e vs. 477 natus videatur. *Cr.* — Versum recte tuetur et explicat Wak. vide supra in notis.

477. *Ut corpora viva.* Legendum olim putabam, *corpora bina*, vel re clamantibus libris omnibus, non *corpora viva*. Nam si hanc vulgatan scripturam probaremus, sequeretur, solem et lunam esse animatos quos paulo ante negavit vitali motu sensuque esse præditos. Itaque se cum ipse pugnaret. Ac ne quis miretur, hoc mendum in omnes libro etiam veteres irrepsisse, redeat in memoriam eorum quæ alias dixi solitos esse librarios illos scribere interdum *u* pro *b*, et contra *b* pro *u* Nunc tamen non sum ausus hac tertia editione scripturam receptan mutare, satis esse putans, quid aliquando senserim, et quid suspicatu sim, lectori indicasse. Præterea video hujus scripturæ probabilem ess rationem. Potest enim aliquis dicere, sic esse dicta *corpora viva* solis e lunæ corpora, quomodo dicitur *vivi lacus* a Virgilio; *aqua viva* ab aliis vel quod suapte natura, et sine arte, aut opera divina moveantur, ve quod assidue. Postremo licet dicere, *viva corpora* dici solem et lunam vel tanquam ignes, quemadmodum supra libro I, 1033, « et vivant la bentes ætheris ignes ». *Lamb.*

o. *Membra manere, tamen quum sint ea, quæ moveantur.* Vulgati : iere tamen, quum s. e. q. moveant nos ». Male. *Gif.*

3. *Et salso suffodit.* Cod. Memm. habet, *et salso soffudit :* ex qua tura conjiciebamus ego et Muretus legendum *suffudit*, subtus per- : et complevit. Nam libri vulgati habent *suffodit;* fortasse men- ; nisi quis dicat, *suffodit fossas* esse atticismum, neque aliud hic a Lucretio, quam quod dictum est ab Epicuro, ut refert Plutar- , ἐκοίλανε τοὺς ὑποκειμένους τόπους, i. e. « excavavit subjecta loca ». *b.*

1. *Densabant.* Editores de suo *densebant*, contra libros omnes ve- . *Wak.*

9. *Inde mare, inde aer,* etc. Motus astrorum ut rectius explicet, ı præmittit, quibus docet ætherem levissimum et liquidissimum r inconstantem et turbulentum aerem evectum procellarum ium esse expertem, et constanti æquabilique motu fluere; neque ι iste motus ætheris incredibilis, quum perennis neque unquam rrens sit Ponti Euxini in Propontidem fluxus. *Cr.* — *Inde æther* *er.* Sic habent omnes libri et MSS et typis excusi : adjuvat autem : scripturam Epicuri et Lucretii sententia, qui volunt æthera esse um, et ex ignibus liquidissimis constare : quod item putabat Zeno naxagoras : quanquam negat et refellit Aristoteles. Volebant iidem Anaxagoram, Zenonem et Epicurum dico) stellas ignes esse : quod negat Aristoteles, ut supra diximus. Ex Stoicorum sententia sunt Marci Tullii lib. II De N. D. : « Hunc aera rursus amplectitur im- sus æther : qui constat ex altissimis ignibus, etc. » sequitur dein- , « Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum exsistunt, quo- est princeps sol omnia clarissima luce collustrans, etc. » *Lamb.*

13. *Auras.* Sic incorruptissime P. V. ed. L, M, O, Δ, Ω; vulgo *auris;* nostris Π ; quam lectionem temere et inscite corripuerunt editores, issimam constructionem haud despicientes. *Wak.*

14. *Commisci.* Editores ex arbitrio *commiscet.*

18. *Significat Ponto mare.* Vett. libri, *Ponto;* sed lego *Ponti.* Nam ut lius Met. VII, 267, *Oceani mare* dicit refluum; ita *Ponti mare* non refluum, sed unum servare æstus tenorem Strabo, Plinius et alii ɔunt : quod et vult Lucretius. *Gifan.*

10. *Astrorum.* Physicorum munere se probe fungi existimant Epi- i, si possibiles quasdam motuum cœlestium causas assignent. Id agit Lucretius vs. 25. Nam si totum cœlum moveatur, tum potest

esse aer duplex, alter qui superne premat, cœlumque in oc geat, alter qui inferne quasi subtervehat. Si quiescat orbis, t quædam ætheris particulæ, exitum in inane spatium quær valida mundi mœnia perfringere valentes, circumversantur, astra rapiunt. Vel aer aliquis externus irruit et versat, vel ta prorepunt astra, prout corporibus igni suo alendo idoneis ducuntur. *Creech.*

512. *Ex utraque polum parte.* Vulg. *parti.* Si tamen ob me tum *parti* præfertur τῷ *parte*, immerito quidem id fit; sequu duæ consonantes in voce *premere*, præterquam quod posteri pedem inchoat. Alia res est, ex. gr. III, 610; V, 928. *Preig.* - ne in uno quidem codice *parti* comparere. *Wak.*

513. *Extraque tenere.* Quum in libris quatuor manuscript sem scriptum *ex utruque*, in Memmiano autem plane *extra* vulgatis Florentinis, non sum veritus hanc scripturam se quod sententia postulare videtur, ut vel ita legamus, ut ego dum curavi, parva immutatione facta ab antiqua scriptura modo, « Dicendum est, et utrinque, etc. » Hæc enim totius sententia videtur esse : Si cœlum vertitur (quod quidem est) dicendum est nobis, aera ex utraque parte, id est, a dext premere atque urgere polum, et ab utraque parte extrinsec nere, et includere : alium præterea esse aera, qui supra supra verticem nostrum extrinsecus labatur, eodemque inte una cum cœlo sidera feruntur : alium postremo esse sub ter pedibus nostris, qui cœlum extrinsecus subvehat et sustollat modum videmus a fluviis rotas sublevari et circumversari. On pius accedamus ad scripturam antiquam, si « et utrinque ten mus. *Lamb.*

515. *Æterni.* Wak. et Eichst. *externi.* — Nempe extra hæc siti, et ultimi rerum; omnia, sicut operculo, tegentis : quo est, et poetæ scopo congruum. Veteres libri ad unum dant *æt* lectio dogmati Lucretiano supra, vss. 92-98, 120, atque ade disciplinæ, manifestissime contradicit. Cogitabam sane, an fe codicum scriptura, ponendo principia materiæ, quibus mu stat, *æterna* esse, quamvis specialis figura mundi mutetur, et exitio : sed hoc duriusculum, argutumque nimis, videbatur. alii conjecerunt *alterni* : hoc autem coactum est; et obscurit quo noster minime tenebatur, insuper laborat. *Wak.*

535. *Terraque ut in medio.* Nunc qui fiat, ut terra in medio docet. Epicurus, [illegible], i. e. «

e vehi, ut cognatam », dicebat. Aristoteles ideo terram in medio o consistere docet, quia gravia omnia medium locum petunt, terra tem elementorum omnium gravissima est. Plato in Phædone, ἰσοῤῥο-ν ipsius terræ, i. e. « ponderis et momenti æquabilitatem », vult esse jus rei causam. Sic Ovidius principio lib. I Met.: « Nec circumfuso ndebat in aere tellus Ponderibus librata suis ». *Lamb.* — Merito au-n aliquis inquirat, quum telluris grave pondus toties memorat Lu-tius, cur in medio aere quiescat, cur non perrumpat et in infinitum ne præceps descendat. Respondet poeta vs. 16, quod quamvis telluri r solus circumfusus esse contingat, quia tamen tam aer quam terra natione vincta tenentur, ejusdemque totius partes ab ipsa sui ori-e sunt, ideo aeri terra non est oneri, sed quasi omni gravitate mpressioneque deposita illi insidet. Secus autem foret si terra hæc alio mundo adveheretur; sic enim suo pondere aerem istum pre-eret, quemadmodum minimum pondus nostris corporibus sentitur si trinsecus apponatur, quum tamen nec caput, nec cetera membra d mutuo sint gravia, quod sibi mutuo congenea sint, communique re vinciantur. Epicurus ad Heródotum dixit τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι συγγενῆ. Hanc vero telluris cum aere connexionem probat vs. 6, quia lmine, quod violentos in aere motus excitat, concussa tremit. Deinde quis miretur aerem, qui sit res adeo tenuis, sustinere molem tanto-re crassam, subjungit vs. 8 tenuissimam rem, animam videlicet no-am, sustinere corpus ponderosum, immo saltu in altum tollere va-e. *Creech.*

539. *Insita vivit.* Editores *sidit*, audacter magis quam considerate. *W.*

546. *Quid quæque queat res.* Editores, libris omnibus conculcatis, ui quæ adjaceat res ».

561. *Quis.* Havercampus *quid*, de importunissima Fabri emendatione. iscian. XIII, p. 960: *quis* communis esse generis putaverunt vetustis-si, sicut apud Græcos ὅστις. Terent. Eun. IV, 4, 11. *Wak.*

565. *Nec nimio major.* Tot ac tam diversæ sunt opiniones de siderum gnitudine, ut vix aliquid certi de ea quis habeat. Namque 1° Hera-tus fecit solem pedis humani latitudini æqualem; 2° Anaxagoras ultis vicibus Peloponneso majorem; 3° Anaximander terræ æqualem; Empedocles ingentem ignis massam ipsa luna majorem; 5° Arche-us siderum omnium maximum; 6° Plato inexcogitabilem; 7° Ci-ro immensum; 8° Ægyptii octies terra majorem; 9° Alii, quorum ntentiam quidem testantur, sed nomina tacent Cicero, Tatius, et Phi-ponus, partibus amplius duodeviginti terra majorem; 10° Eratosthe-s septies et vicies terra majorem; 11° Cleomedes trecenties proxime rra majorem; 12° Aristarchus non majorem quidem terra trecenties

sexagies octies, sed majorem quam ducenties quinquagies quater; 13° Hipparchus millies quinquagies terra majorem; 14° Plutarchus refert quosdam fuisse, qui fecerint solem terra majorem millies septingenties et vicies octies; 15° Posidonius quinquagies novies millies trecenties et novies decies terra majorem; 16° Ptolemæus centum septuaginta, aut saltem sexaginta septem partibus majorem terra; 17° Copernicus centum et sexaginta duabus partibus terra majorem; 18° Tycho Braheus centum triginta novem partibus terra majorem; 19° Landsbergius quadringenta et triginta quatuor partibus terra majorem; 20° Kepplerus ducenties vicies bis millies et sexies decies terra majorem. Quid ergo certi statui posset in his tam incertis opinionibus? Nihil sane. Hinc non abs re Archimedes de solis diametro accipienda sic loquitur: « Id vere assumere, non admodum in promtu est; quoniam neque visus, neque manus, neque organa, quibus observatio percipitur, fide digna abunde sunt ad accurate demonstrandum ». Hinc et Lactantius ait, « Dementium esse disquirere, aut scire velle, sol utrumne tantus, quantus videtur, an multis partibus major sit, quam omnis hæc terra ». Quod autem dictum est jam de solis magnitudine, idem dicendum posse videtur de lunæ et aliorum siderum magnitudine. Quod vero ad solis figuram spectat, ne de ipsa quidem quidpiam definiit Epicurus: sed dixit tantum vera esse posse illa omnia, quæ varii de varia solis figura opinantur. Interim notabis diversas fuisse quoque opiniones de solis figura. 1° Pythagorei, Platonici, Peripatetici, et Stoici globosum esse solem dixerunt. 2° Anaximenes voluit esse latum instar folii aut laminæ. 3° Alii fecerunt illum in disci formam. 4° Heraclitus voluit solem esse scaphæ instar incurvum. Eamdem quoque figuram lunæ adscripserunt, ac ceteris sideribus. Sed de his satis. *Fayus.*

569. *Nil missus intervallis de corpore librant Flammarum.* Locus varie tentatus. Plurimi codices, « nihil nisi intervallis de ». Hinc editores e ingenio locum tentavere. Lamb. « illa ipsa intervalla nihil »; quem plures sequuti sunt. Wak. se deprehendisse existimat defæcatam versu scripturam, corrigitque « nihil ipsa intervalla in sis »; conjicit etiam « nihil hiis ex, intervallis, de, etc. » quorum eadem fere est interpretatio: « spatia in transitu, in suis intervallis, nihil detrahunt e corpore flammarum »: at propior fuisset codicum scripturæ hæc lectio: « nil in sis (III, 1038) intervallis », scil. spatia. Malui tamen lectionem ab Eichstædtio prolatam; quippe quæ plana sit, nec multum a codicibus recedat. Sic equidem scripseram, antequam Forb. in eamdem sententiam ire vidissem. Ed. — *Librant;* alii *limant;* alii *libant*, aut *vibrant*, perperam.

570. *Nihil ad speciem.* Vulgo edi solet *nihilo*, contra libros veteres.

572. *Et loca fulgent.* Lambinus e conjectura *tingunt.* Sed codice audiendi.

573. *Debet, filumque videri.* Quum magna esset hoc loco scripturæ varietas, aliique codices haberent, *debet, illinque videre;* alii, *lumenque videri;* alii, *lunæque videri;* alii, *illumque videri;* ego olim *sublime* reposueram. Nunc Turnebi conjecturam, legentis *filum*, plane rectam esse arbitror, omnibus aliis rejectis. *Lamb.*

574. *Addere vere.* Sic omnes; solus Eichst. edidit *vera*, quæ vox referri posset ad *forma*, si post *addere* distinctio poneretur. Forsan tamen error typographicus est. Ed.

576. *Sive suo proprio.* Sic Wak. recepit e Ver. Ven. vulgo *suam.*

579. *Semota.* Sic omnes libri; nec erat cur editores corrigerent *remota.*

584. *Quanta quoque est quanta.* Variant hic codices. Lambinus legit, « quanta hæc cumque fuat, tanta hinc videatur ». Preig. et Havercamp. « quanta quoque hæc fuvat, tanta ». Eichst., « quantaque quanta est, hinc nobis »; probante Forbigero, cui istud *quoque* in nostra lect. non suo loco videtur. Sed hoc in Lucretio non rarum, et in altera lectione τὸ *que* pariter abundat. Ed.

589. *Quo longius absit.* Vulgo contra codices « quum longius absint ».

597. *Lumen.* Alii *flumen*, minus bene.

598. *Quia sic elementa vaporis.* Eichstædtium sequimur. Vulgares editi *quo*, ad quem solem; et post *mundo* distinctionem transponunt. Wakefieldus autem edidit *qua*, subint. via, per quam viam. Idem etiam legit *vapore*, id est, elementa cum vapore, vapore prædita. Sed dubito an ita caloris semina significari possint. Quum autem aliquot libri, teste Lambino, exhibeant *vapores*, melius existimo, quidquid obloquatur Wak., vulgatam sequi; quod etiam fecit Forbiger. Ed.

608. *Accidere.* Vulgo *accipere;* alii *accedere*, vel *accendere*, mendose.

611 sq. *Qui sit;* Wak. ex arbitrio *sic*, ne prorsus labasceret constructio; frustra.—*Æstifer in tantum.* Sic Wak. valde probante Forbig. Vulgo *æstiferum ut tantum.*

613. *Nec ratio simplex.* Annuum solis, et menstruum lunæ cursum per duodecim signa zodiaci ut explicet, primo vs. 23 proponit sententiam Democriti, qui docuit inferiora sidera a summo cœlo rapi et circumferri, celerius aut tardius pro rata uniuscujusque sideris a summo isto cœlo distantia. Sol igitur celerius quam luna, ideoque illum rarius

quam illam signa assequuntur et prætereunt, neque mirum si luna uno mense signa omnia, in quibus duodecim terit sol, procurrere videatur. Deinde vs. 13 duos aeres lunæ solique inservientes introducit, quorum altero a Cancro ad Capricornum detruduntur, altero a Capricorno ad Cancrum stato tempore subvehuntur. Et ne illud incredibile videatur, jubet nubes spectare quas diversi venti in partes diversas protrudunt. *Creech.* — *Recta.* Alii *certa*, contra libros.

627. *Inferior multum;* sic Wak. ex omnibus fere codd. vulgo *multis.*

628. *Lunam, quanto demissior.* In quibusdam vulg. *quanto et.* Lambinus, *et quanto;* sine causa.

638. *Solem.* Wakef. post Bentleium correxit *lunam;* et vice versa ad vs. 642. Sed omnes in vulgata consentiunt libri; neque video cur ferri non possit. Nam profecto *sol* est qui ad solstitium vadit, non *luna.* Ed.

639. *Brumaleis usque ad flexus.* Fuerunt autem nonnulli, qui humidum quod e terra et mari sursum tollitur, causam esse solstitii et brumæ putarunt, quasi sol pabulum sequatur: quam opinionem refellit et rejicit Aristoteles lib. II Meteor. his verbis: Διὸ καὶ γελοῖοι πάντες, ὅσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ· καὶ διὰ τοῦτ' ἔνιοι καὶ φασὶ ποιεῖσθαι τὰς τροπὰς αὐτόν· οὐ γὰρ ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς δύνασθαι τόπους παρασκευάζειν αὐτῷ τροφήν· ἀναγκαῖον δ' εἶναι τοῦτο συμβαίνειν περὶ αὐτόν, ἢ φθείρεσθαι· καὶ γὰρ τὸ φανερὸν πῦρ, ἕως ἂν ἔχῃ τροφήν, μέχρι τούτου ζῆν, etc. i. e. « Quocirca ridiculi etiam sunt omnes, quicumque e veteribus solem ali humido existimarunt: et idcirco nonnulli aiunt solem suas ad solstitium et brumam conversiones facere. Non enim eadem semper loca posse ei cibum præbere. Necesse autem esse hoc ei accidere, aut interire: nam et ignem ante oculos, atque in promtu positum, quoad pabulum habeat, eo usque vivere. » Humidum autem tantum igni cibum esse, quasi humidi pars ea, quæ sit extenuata, quæque subvehatur, ad solem perveniat, aut quasi hic humidi ascensus talis sit, qualis qui flammæ orienti et viventi contingit: ex qua argumento probabili sumto, sic et de sole existimarunt. Sed hoc non est simile. Flamma enim fit ex continuo humido et sicco variantibus, neque alitur. Non enim manet eadem ullo tempore fere. Soli autem fieri nullo modo potest ut hoc accidat. Nam si eodem modo, quo modo illi dicunt, alatur, perspicuum est eventurum, ut Sol non solum, quemadmodum censet Heraclitus, quotidie novus sit, sed semper et continenter novus. M. Tullius opinionem illam Cleanthi adscribit lib. III De N. D. his verbis: « Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere ullo modo posse, nisi alatur? Ali autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eamque causam Cleanthes affert, cur se

sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo? » Sic Minutius in Oct. sub persona Octavii : « Fontium dulci aqua marisve mundum nutriri : in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est, quod consumto humore mundus hic omnis ignescat : et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est ». *Lamb.*

642. *Lunam.* Wak. contra libros omnes *solem*, quia sol *magnum circumvolvitur annum* apud Virg. Æn. III, 284. Sed audiendi sunt in primis codices.

650. *Ultima cœli.* Alii libri habent *extima cœli*, quod interpretor extimas partes cœli, alii *ultima cœli*, et ita legi volebat Adr. Turnebus : cui assentior. *Lamb.*

659. *Aut quia conveniunt ignes.* Minutius in Octavio, sect. 5 : « Sic congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere : sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adolescere, etc. » *Lamb.*

675. *Non nimis incertis.* Sic habent tres lib. manuscr. et Florent. et sane ut ita legatur, ratio postulat, nisi quis dicat, legendum item ut supra, divisa voce, *in certis*, et retinendam vulgatam scripturam *minus*. *Lamb.* — Faber scribendum dicit *non minus hæc certis*; male. Si quid mutandum foret, poteras rescribere *non minus hi certis*. Magnas insuper turbas cient Lambinus et Faber de sequentium duorum versuum sinceritate; sed importunas, temerarias. Distichon est argumento summopere concinens et undequaque Lucretianum. *Wak.*

679. *Crescere itemque.* Nunc quamobrem dies et noctes augeantur et minuantur. *Lamb.*— Itaque docet dies ac noctes crescere et decrescere alternis perpetuo certis anni partibus, puta hyeme et æstate, propter obliquum zodiaci situm, quem sol decurrit perlustrans terras subter et superne. Oritur itaque dierum ac noctium inæqualitas ex obliquo sphæræ situ. Unde fit ut, qui continuo fruuntur æquinoctio, nempe qui sub æquatore degunt, iis, utpote sphæram rectam habentibus, nulla sit unquam dierum ac noctium inæqualitas, sed æqualitas continua. Qui vero versus alterutrum polum degunt, iis longiores aut breviores sunt dies ac noctes, quo longius aut propius accedunt ad polum; æstivaque dierum aut noctium longitudine hyemalem brevitatem compensant. Qui vero sunt in sphæra maxime obliqua, hoc est, sub alterutro polo, ii sex menses lucis continuæ et vicissim totidem noctis et umbræ obtinent; mirumque non fit id, quod ait Plinius IV, 12, ipsos « serere matutinis, meridie metere, occidente sole fœtus arborum decerpere, noctibus in

specus condi, etc. » Sed de his consule annotationes in lib. I Manilii a vs. 561 ad vs. 682. Hæc igitur prima causa vera et germana est. Altera causa ignobilior est : quasi aeris crassitudo major aut minor efficeret ut tardius aut citius sol terris exoriretur. Tertia causa, quæ infirma est; quasi ideo dies aut noctes longiores sint aut breviores, quia citius ac tardius alternatim confluunt semina lucis ad reparandum solis nitorem. Hoc tamen videtur annotare poeta, dum hanc tertiam subnectit causam, quod et vulgus annotare solet: nempe non unius diei aut noctis, sed et Auroræ, ac vespertini crepusculi moram ac brevitatem. Namque duratio quoque tam Auroræ, quam vespertini crepusculi in sphæra obliqua est inæqualis per annum : prolixior quippe per æstatem, contractior vero per hyemem, (nisi quod non, ut crepusculum vespertinum longissimum est sub æstivum solstitium, ita et brevissimum sit sub brumam; quum brevissimum potius nonnihil sit ante vernum et post autumnale æquinoctium) quatenus quum crepusculum aut mane incipiat aut vespere desinat, quando sol est infra horizontem octodecim gradibus secundum perpendiculum acceptis; arcus circuitionum solis, qui cum illis gradibus aut mane ascendit, aut vespere descendit, sunt prolixiores per æstatem, et contractiores per hyemem. Adde quod hæc inæqualitas tanto major sit, quanto magis ab æquatore receditur. Sed longius esset hæc prosequi. *Fayus.*

686. *Donec.* Lamb. ut sæpe alias, contra libros, *donicum.*

702. *Faciunt;* sic Wak. cum plurimis libris; vulgo *faciant.*

703. *Luna potest solis.* Quod ad lunam attinet, si lucem a sole accipiat, si globosæ sit figuræ, et sub sole cursum suum peragat, tum varium illius multiplicemque vultum recte illi explicant, qui varia solis illustratione prout ad solem accedit, vel recedit a sole, phases lunæ variari existimant vs. 11. Si vero lucem aliunde non accipiat, tum concipi potest aliud corpus opacum quidem, et cassum omni lumine, quod una cum luna fertur, et illius radios avertit vs. 5. Vel intelligere possumus lunæ globum ex dimidia tantum parte lucidum, qui, si circa suum centrum volvatur, varias quas videmus phases exhibebit vs. 9. Quibus hæc omnia displicent isti habeant lunas quotidie nascentes et intereuntes : id enim certo tempore fieri posse multa alia demonstrant, vs. 20. *Creech.* — De hac variatione lunæ luminis et figuræ sic Epicurus apud Laertium, X, 94 : « Ἔτι δὲ ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς· ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν θεωρεῖται πολλὰ μὲν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα, πολλὰ δὲ ἀφ' ἑτέρων· καὶ οὐδὲν ἐμποδοστατεῖ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις φαινομένων, etc. sequitur, Ἡ δὲ ἔμφασις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ παραλλαγὴν μερῶν, καὶ κατὰ προσχώρησιν, ἢ ἀναχώρησιν, ἢ κατ' ἐπιπρόσθησιν, καὶ καθ' ὅσον ἂν τρόπον θεωροῖτο τὸ σύμφωνον τοῖς φαινο-

ντις, i. e. « Præterea fieri potest, ut luna a seipsa lumen habeat: congere etiam potest, ut a sole. Nam etiam apud nos multa cernere licet, æ id quod habent, ex seipsis habeant: multa, quæ ab aliis: neque idquam eorum quæ in aere apparent, obstat, quo minus ita sit, etc. ultus autem ejus varius et multiplex, qui sese nobis expromit atque tendit, potest nasci et ex immutatione partium, et ex accessione ejus d solem, aut recessione, aut ex obstructione seu offectione, et ex alia ma, in qua spectetur id quod consentaneum est iis quæ sunt in promtu ». *Lamb.*

706. *Donec.* Lamb. ut semper, *donicum.*

713. Hunc versum Wakefieldum prorsus silentio prætermisisse quam xime miror. In omnibus enim libris, quos mihi consulere licuit, aut me ipso inspectos, aut ab aliis collatos, versus ille hoc in loco non gitur, ita quidem, ut in editt. Brix. Ver. Ven. et Ald. I plane desidetur, in cod. Vindob. vero, editt. Bonon. Junt. et Ald. II, porro (si avercampum recte intelligo) etiam in Voss. II, et in omnibus Wakeeldi libris, præter cod. Mus. Brit. Δ (conf. Wakef. ad vs. 702), prorsus lieno loco post vs. 702 insertus legatur. Quare hunc versum, qui etiam d sensum superfluus non solum maxime languet, sed miram et ineptam onclusionis formulam prioribus subjicit, omnino spurium et a librario uodam additum habeo. *Forbiger.*

714. *Est etiam quare.* Sic omnes omnino libri, quos Wak. sequutus st; Hav. cum vulgaribus *quoque uti* ex editorum arbitrio. *Forb.*

722. *Denique.* Alii *donicum;* sine libris.

726. *Ut Babylonica.* Per Babylonicam Chaldæum doctrinam intelligit haldæos qui Berosi hypothesin contra vulgarem astrologiam tuebantur. haldæi enim hoc loco sectæ nomen est, non gentis: παρὰ δὲ Βαβυλωνίοις, Ἀσσυρίοις Χαλδαῖοι, Γυμνοσοφισταὶ παρὰ Ἰνδοῖς, Laertius. Idem Cicero in I De div. *Creech.* — Vir doctus quidam (Beverlandus), in marg. cod. ostri: « Berosus ita est professus, pilam esse ex dimidia parte candenem, reliqua habere cæruleo colore. Quum autem cursum itineris sui ergens subiret orbem solis, tunc eam radiis et impetu caloris corripi onvertique candentem, propter ejus proprietates luminis ad lumen. uum autem ea evocata ad solis orbes superiora spectet, tunc inferiorem partem ejus, quod candens non sit, propter aeris similitudinem bscuram videri, etc. » Quæ ibidem fuse sequuntur. De contrariis vero is sectis et hoc ipso Lucretii loco vide Isaacum Casaub. ad procemium iogenis Laertii. *Hav.*

728. *Quasi id.* Sic omnes MSS; recentiores edd. *id* omittunt.

736. *Veris prænuntius.* Hæc est acutissima, et maxime indub Bentleii emendatio, pro *Veneris* librorum omnium; quod peccatu prægressum *Venus* facillime caderet in librarios. Nimirum, in magnificentissima quatuor Tempestatum processione, Venus n agere principalem partem, sed progreditur solummodo præminist ad ornandam pompam *comes.* Quasi dixerit poeta : « It Ver, om Naturæ Veneribus producta », i. e. florentissima totius anni portio. fecto, in poetis passim legas comites sociatos ire *Ver* et *Zephyros* : non mirum est, memet etiam (tam in veritate crimen jactantiæ extimesco) in eamdem conjecturam incidisse. *Wak.*

737. *Vestigia propter Flora*, etc. Male, ut opinor, vulgo distingu quasi Veneris vestigia aut legere, aut juxta ea incedere dicatur Ze rus, quem *Veneris prænuntium* dicit poeta, eamque præcedere : Haud dubie *Floræ vestigia* dicit, quibus cuncta prætspergere fin dum in Veris ac Veneris adventum viam omnem coloribus et odo opplet. Solo itaque commate hæc separanda, ut relativum *quibus* r ciat ipsius Floræ Vestigia. *Preig.*

746. *Algu.* Alii *algus*; alii *algor*; quidam, *crepitans accentibus* al Jam vero uno oculorum jactu hanc Anni pompam, tam Tempesti quam Tempestatibus præstolantium, suo ordine procedentem in mur: « Ver, *Venus*, *Zephyrus*, et *Flora* : Calor, *Ceres*, et *Etesii Aquil* Autumnus, *Evius Evan*, *Tempestates*, *Venti*, *Volturnus*, et *Au* Bruma, *Hyems*, et *Algu* ». *Wak.*

752. *Poscis.* Sic videtur certissime legendum, quamvis locus sit plexior tam constructionis, quam verborum. P. habet *posces;* quei qui videntur Ald. et Flor. editiones : omnes, omne genus, reliqui veteres, *possis*; quod peccatum a soni similitudine facile suboriri qu Librarii eodem modo aberraverunt ad Lucan. V, 606. De suo repos editores, *solis*; quæ vox, utpote minime obnoxia depravationibus, probabilitate destituitur. *Wak.*

754. *Objiciens cæcum radiis ardentibus.* Objiciens suum orbem ol rum radiis solis. Lunæ enim corpus suapte natura opacum et obscu est. Primus autem Thales dixit, solem deficere eo, quod luna, qu terrena et opaca natura, cum subeat ad perpendiculum, i. e. int natur inter solem et terram. *Lamb.*

757. *Solque suos.* Hæc fuit Xenophanis opinio. Putavit idem ille n quotidie soles et occidere et oriri. *Lamb.*

759. *Flammis infesta.* Non ita dico *flammis infesta*, i. e. flammi

nica, ut frigida : sed flammis immoderatis oppleta, atque occupata, et quodammodo infestata ac vexata. *Lamb.* Cui ne credas.

760. *Atque perire.* Wakef. edidit *pariri*, id est, creari. — Hæc versus verissima restitutio divinationibus meis debetur : adi sis Priscianum, lib. VIII, p. 802, et quæ, nisi fallor, non minus vere dixerim supra, ad I, 200. Nimirum, τὰ *interstingui* atque *pariri* τοῖς *dimittere ignes* et *recreare lumen* modo prægressis contra manifestissime respondent; ita ut res extra controversiam locetur, nec se velit operosius vindicari. Veteres nempe libri universi habent corruptam vocem *periri;* unde nullo negotio fabricatum est illud *perire*, loci scopo alienissimum quamvis, quod comparet in P, Δ, et per editiones vulgares propagatum venit. Nihil est, de quo tutius ad intelligentium judicia possimus provocare, quam de hac facillima emendatione. *Wak.* — At debuerat vir doctus exponere quomodo hæc cum vs. 759 congruant. Nam certe *loca, flammis infesta,* non simul *faciunt* exstingui solem et creari. Itaque vulgatam sequor. Ed.

767. *Fulget.* L solus *fulgit*, ut vulgares editi. *Wak.*

769. *Per exit.* Olim uno vocabulo legebant *perexit;* quam lectionem mendosam et corruptam ratus, Lambinus emendavit *pererrat;* Gif. *peragrat.*

774. *Soleant.* Codd. variant, *possint*, *possent*, *posset.* Unde Forbiger conjicit Lucretium primo scripsisse *possent,* quod a seriori ejus editore, qui eamdem vocem ter recurrentem (vss. 771 et 773) minus probaret, in *soleant* mutatum sit.

775. *Nec.* Retinui cum Eichst. et Orell. vulgarem lectionem, quam Wak., plurimos utique libros sequutus, in *neque* mutavit. Vulgarem tamen, præter communem usum, Lambini et Havercampi silentium de suis codd. tueri videtur. *Forb.*

780. *Credunt committere.* Ita codices plurimi; editores ex arbitrio *tentarit credere.* — Amicus noster, *creduint* per synecphonesin pro *crediderint*, id est, *confisa, ausa sint arva;* quamvis deficiente exemplo; *creduis* quidem et *creduit* habes apud Plautum (Amph. II, 2, 40; Capt. III, 4, 74; Truc. II, 2, 52). Forbiger amici mei conj. *creduint* recepit. Poterat mehercule melius etiam *creduit*, scil. terra. Nihilominus sententia manifesto requirere videtur, quod audaci interpolatione intulit Lamb. *tentarit credere.* Verum nunc censeo, *crerint*, decreverint, indicarint, statuerint. *Orell.*

799. *Principio, genus alituum.* Rationem primæ originis animantium explicat ex sententia Anaximandri, et aliorum quorumdam veterum Philosophorum : quam pluribus persequitur Diodorus Siculus lib. I,

non longe a principio : quæ, quia hunc locum non mediocriter m videntur illustratura, adscribere non pigebit : Ταύτην δὲ [τὴν γῆν] τὸ πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιε μένας· ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι, καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γέ ται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον· ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγ διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα · τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης· τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ : καύματος στερεοῦσθαι· τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λ βόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι, : φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκ νωνηκότα, πρὸς τοὺς μετεώρους ἀπελθεῖν γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀν χόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει κατ ριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα, πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπ συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά, etc. i. e. « Hanc autem (terram) primu quidem quum ignis soli circumfusus eam collustrasset concreviss deinde, quum propterea quod concaluerat, extremæ ejus oræ velı fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, et in eis p trores quosdam tenuibus membranis circumdatos exstitisse. Quod paludibus et in stagnantibus locis etiam nunc fieri cernere licet, quu ea loci regione frigida facta, aer repente exarserit, neque sensim fuei immutatus. Humida autem illa eo, quo diximus, modo calore animal noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse; interd autem ab æstu solidata esse. Postremo iis, quæ in uteris terræ inol vissent, justum incrementum consecutis, membranisque perustis . perfractis, exstitisse atque exortas esse omnis generis animalium fo mas. Horum autem ea quidem, quæ plurimum caloris nactæ fuissen ad superna loca abiisse, volatilia facta : ea autem quæ terrenam rei nuissent soliditatem, in reptilium et aliorum terrestrium ordine es numerata, quæ vero naturam humidam maxime haberent, ad locu ejusdem generis concurrisse, natatilia nominata ». Idem ibid. quosda Euripidis versus ex Menalippa profert ab hac sententia non discrepa tes : « Ὡς οὐρανός τε, γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία· Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχ Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν ἐς φάος, Δένδρη, πετεεινά, θῆρας, οὕς θ' ἅλ τρέφει, Γένος τε θνητῶν, i. e. « Nam terra, cœlumque una forma erant : mul : Sed alterum postquam seorsum ab altero Junctum est, pepere cuncta, et edidere in luminis Oras, ut arbores, feras, atque alites, quas alit mare, et genus mortalium ». *Lamb.*

803. *Mortalia secla.* Hominum præsertim genus significat his verbi ut patet ex vss. 820, 821. Significat et cetera animalia terrestria. S

supra vs. 789 et alibi passim. Hoc loco non ex unius Epicuri, sed partim ex Stoicorum mente loquitur; hi enim apud Lactantium censuerunt « Homines in omnibus terris et agris tanquam fungos esse generatos » : partim etiam ex Anaximandri sententia, qui licet tam homines, quam cetera animalia, ortos voluerit ex aqua, censuit tamen, ut est apud Plutarch. Plac. V, 19 : « fuisse corticibus spinosis contentos; et fœtus ad pubertatem intus retentos, tum demum, ruptis illis, viros, mulieresque, qui se jam alere possent, processisse » : partim denique ex Archelai opinione, qui docuit apud Laert. II : « homines ortos e terra, quæ limum similem lacti ad escam eliquaverit ». Vide plura de hoc primo mundi fabuloso exortu apud Diod. Siculum lib. I. Quam sententiam imitatus videtur Ovid. Met. I, 78 : « Natus homo est : sive hunc divino semine fecit Ille opifex rerum, mundi melioris origo; Sive recens tellus, etc. » Quam fabulosam sententiam rite refellit Lactantius II, 12. Consulas illum velim locum, qui lectione tua, lector candide, dignus est. *Fay.*

806. *Crescebant uteri.* Profert hunc versum Firmianus De orig. err. II, 12, totamque hanc de prima animalium origine sententiam refellit his verbis : « Aiunt certis conversionibus cœli, et astrorum motibus, maturitatem quamdam exstitisse animalium serendorum : itaque terram novam, semen genitale retinentem, folliculos ex se quosdam in uterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucret. lib. V : *Crescebant uteri*, etc. eosque, quum maturassent, natura cogente, ruptos, animalia tenera profudisse : deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eoque alimento animantes esse nutritos, etc. » Nam satis est mihi locum indicasse. Ad hunc eumdem locum pertinent illa quæ dicuntur a Dione Chrysost. oratione Olymp. aut de prima Dei notitia : Πρώτην μὲν τροφὴν οἱ πρῶτοι καὶ αὐτόχθονες νεμόμενοι τὴν γεώδη, μαλακῆς ἔτι καὶ πίονος τῆς ἰλύος τότε οὔσης, ὥσπερ ἀπὸ μητρὸς γῆς λιχμώμενοι, καθάπερ τὰ φυτὰ νῦν ἕλκουσιν ἐξ αὐτῆς ἰκμάδα, etc. i. e. « Ac primi quidem homines, et ex ipsa terra nati, primum alimentum carpentes terrestre, quum mollis etiam tunc, et pinguis limus esset, tanquam a matre terra lambentes, ac sugentes, quemadmodum stirpes et plantæ nunc ex ea humorem trahunt, etc. » *Lamb.*

821. *Animans;* vulgares editi *animal;* quam formam Lucretius nusquam similiter adhibuit; redeas ad I, 774. *Wak.*

837. *Androgynem.* Bentleius et alii hunc versum pro spurio confoderunt; quibus equidem haud assenserim, libris universis aliud suadentibus. Nimirum, res monstrosas vividius effingere poeta, ut videtur, voluit. Verum enim tempus poscit, varietatem lectionis declaremus. *Androgynem* : P, Δ, Π, Σ, *Androgynum;* sed Lucretius ad Græcam dictio-

nem ἀνδρογύνης se composuit. *Utras* : Δ, *veras*; editores, omnia vetusta exemplaria concultantes, *utrum*. Sed *utras* vel *naturas* respicit (vide nos ad III, 307, et mox, vs. 866); vel *animantes* (adi vss. 473, 821); cui nomini noster genus muliebre sæpius affixit. *Utramque* : P. *utrumque et*; ut editi vulgares. *Utrimque* : sic posui ex conjectura, nam in libris est *utrumque*, si excipias V. ed. in quo *utrunque* exaratur; cujus vocabuli lineamenta nostro non discrepant. *Wak.* — Versus e Græco, ni fallor, fonte haud nimis feliciter detortus. Explica : Androgynem, naturam inter utras velis naturas, virilem ac muliebrem, positam, nec tamen utramque οὖσαν, sed æque ab utraque remotam. *Orell.*

839. *Muta.* Libri veteres universi, *Multa*; non prorsus absurde, quum vox *cæca* stare poterat, pro « quocumque modo inutilia et inefficacia »: vide nos ad I, 1103, et mox, ad vs. 1004, quod tamen et ambiguum esset, et minus concinnum in hoc loco. Libenter itaque amplector lectionem, conjecturalem cujusdam docti, ut opinor, quæ comparet in Aldina : et sic clausulæ commodissime conveniunt *muta, sine ore; cæca, sine vultu*; ad sincerissimum Lucretiani styli candorem. Eadem ratio dudum Havercampo placuit. *Vultus* autem pro *oculis* tritissima est locutio; ut inscitiam Lambini non possum non demirari, reponere volentis *visu*. Haud aliter equidem intelligam Maronem, Æn. XII, 70 : « Illum turbat amor, figitque in virgine *vultus* ». *Wak.*

847. *Debent* : sic O, Ω; vulgo, *debere*; sed istud hypermetrum carmen in Lucretium non temere recipiam; ac potissimum, clare cernens, ac quod inscitia scribarum hæsitaverit : τὸ *videmus* scilicet, ita δεικτικῶς atque παρενθετικῶς extra constructionem decurrentem positum. *Wak.*

851 sq. *Habere, Mutua queis*, etc. Secutus hic eram initio codd. Florentinos, et nonnullos alios vulg. in quibus impressum est, *habendum Mutua queis nectant inter se gaudia, utrisque*. Nunc magis probo receptam lectionem : et subintelligo *debent*. *Lamb.* — *Queis nectant inter se gaudia uterque*. Sic omnes veteres. — Wak. e conjectura edidi *meterent* et in versu præced. *posset*. Sed optime et satis poetice habet vulgata. Ed. — *Qui*; ita meliores codd. *Orell.*

861. *Ut fuga*. Sic Wak. Eichst. et Forbiger, cum plurimis libris vulgares edd. *et*, quos sequitur Orellius.

866. *Sequutæ*. Alii *sequuta*; sed vide supra Disq. var. ad vs. 837.

876. *Sed neque Centauri fuerunt*. Sic negant et damnant ejusmodi portentosam animalium miscellam Diodorus lib. V; Aristoteles II, Phys. 8; de Hist. Animal. et de Generat. Anim. IV, et V, 3. At Empedocles

propugnat : et Claudius Cæsar, teste Plin. qui scribit, « Hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse; et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus ». Volaterranus ait se vidisse Semicanem. Alii alia monstra, quæ Lycosthenes in lib. de Prodig. et Ostent. collegit. *F.*

877. *Esse queunt.* Lamb. *Esse queat duplici*, etc. Et sic post illum vulg. editi.

879. *Hinc illinc par vis ut non sic.* Si hujus versus varias scripturas lectori proponere vellem, totam paginam implerem. Alii, *Hinc illinc par vis ut non sint pars esse potis sit;* alii *paribus ut non sit pars;* alii *par vis ut non sit par esse.* Quæ scripturæ quum sint vitiosæ, ego sic reposueram, *Hinc illinc par vis ut non pari esse potis sit.* Sententia autem hujus scripturæ, si cui forte obscurior videatur, hæc est : Non potest esse natura seu potestas aliqua ex alienigenis membris, ut humanis et equinis, compacta et conflata, ita alienigenis (inquam) ut ex utraque parte, equi scilicet et hominis, aut aliorum animalium inter se compactorum, vis par pari esse, id est par pari respondere, non possit. De versus autem ratione non est quod quisquam dubitet, propter vocem *pari*, in qua voce syllaba *ri* non eliditur, sed corripitur : nam hoc esse Lucretio usitatum alibi ostendimus. Licet etiam sic legere, ut Turnebo placebat, *Hinc illinc par vis ut non sic esse potis sit*, eadem fere sententia : ut ex hac et illa parte non possit esse par vis, sic, id est, compactis inter se diversis animalibus. Atque hanc lectionem nunc sequi malui. *Lamb.*

882. *Puer haud quaquam; quin*, etc. Vulgatam cum Orellio reduximus. Wak. *haud ita quaquam sæpe;* sed illud *ita*, teste Orellio, italam interpolationem sapit. In plurimis vero codd. *quin* perierat absorptum a præced. syllaba *quam*. — *Etiam nunc.* Orell. ex Ald. 1 et Bon. *tunc* recepit.

883. *Lactantia.* Voss. ad Catull. p. 234, *Lætantia*, quia pueros lætos reddunt; sic II, 344 : « Lætantia loca aquarum ». *Creech.* — Vide supra in notis. — *Quæret.* Vulgo *quærit*, contra libros.

886. *Puerili.* Ego tamen malo *pueris.* Lamb.

899. *Flamma quidem vero.* Wak. sic scribendum versiculum ait : « Flamma quidem quoniam tam c. f. l. jam soleat, etc. » — Brix. « Ignea flamma quidem, quum, etc. » quæ lectio quum magis poetica videretur, languere contra istud *vero*, illam etsi incertam prætulimus. *Orell.*

903. *Media ipsa;* ut apud Virg. Georg. II, 297. Wakef. quem sequitur Eichst. edidit *medio*, ut evitetur ambiguitas. Equidem vero, quæ hic

ambiguitas inesse possit, non video, quum sibi invicem et manifeste respondeant, *prima, postrema, media.* Vulgatam igitur lectionem unice veram arbitror. Quam tuentur Orell. et Forb. Ed.

904. *Ore foras.* Non erat cur Wak. Eichst. (ex uno codice) suo calculo probarent *ferox*, quum *foras* Lucretio in deliciis sit (II, 200; VI, 682, 887) magisque corruptioni obnoxium quam *ferox. Orell.* — *Acrem flaret.* Lamb. *efflaret.* — *De corpore.* Malit Wak. *de pectore.*

921. *Sed, si quæque*, etc. Sic verissime scriptum est in pluribus libris. Lamb. et vulg. edd. « Res sic quæque suo ritu procedit »; alii, *sed sic quidque.*

923. *Et genus humanum*, etc. Descriptio plane admirabilis usque ad vs. 1039. Qui relationes recentiorum scriptorum legerunt, hic Margaiates, Brasilios, Canibalas, et plerosque Indiæ Occidentalis populos agnoscent. *Faber.* — Hominum e terra natorum vitam, habitum, ingenium, mores fuse describit, et primo quidem vss. 20, docet primos homines validiori, quam nunc, constitisse corpore, ob innatam duritiem, quam e dura terra geniti contraxerant, inde minus obnoxii morbis erant, et longævi. Nemo autem agros coluit; sed glandibus, pomis sylvestribus, et aliis ejusmodi fructibus placabant famem : ad sedandam sitim fluvii fontesque suo murmure vocabant, vss. 8. Nulla iis vestimenta, nullæ domus; procellarum, frigorisque vim defendebant sylvæ, frutices, et antra, vss. 5. Nullæ leges : nullum commune bonum : vivebant rapto, et promiscua venere (nam vi, blanditiis, aut pretio, glandibus videl. pyris, pomisve mares sibi feminas conciliarunt) utebantur, vss. 9. *Creech.*

942. *Pabula dira.* Alii *dura;* alii *dia*, id est, quasi divinitus nascentia. — Valeat Havercampus, cui Lucretius perparvum aut nihil debet, cum sua conjunctione τῶν *dia* et *ampla*, ac ineptissima distinctione sua, posita post *mortalibus. Wak.*

943. *At sedare sitim.* Ω, *Et;* Macrobius Sat. VI, 2, 1 fin. *Ad*, de solito scribis peccato : vide Drakenborchium ad Liv. III, 17, 3, quam variationem memoravit Vossius De construct. p. 183, atque arripuit Havercampus, inconsulto satis; quum constructionis hujusce, *Ad sedare sitim*, neque exemplum quivis afferre poterit, nec rationes enodare. Casta Latinitas locutionem indignabunda respuit. *Wak.*

945. *Claru' citat late sitientia.* Quum initio sequutus essem libros vulg. *Clarior accitat sitientia*, etc. et tamen lectori scripturæ varietatem indicassem; hæc, quæ deinceps sequuntur, annotaram, his ipsis verbis :

Clarior aqua, quam aliis in locis, *accitat*, i. e. invitat, sitientes feras. Nunc Simeoni Bosio assentior. *Lamb.*—Hanc conjecturam (*claricitat*), a Lamb. primum receptam, seriores omnes, Wak. etiam, summis laudibus extulerunt. Licet autem verum sit, hanc conjecturam proxime accedere codicum vestigiis, hoc tamen verbum non omni solum destituitur auctoritate, sed etiam adversatur analogiæ, quod recte jam observavit Orellius, primus in hoc loco offensus, et recte monens, participiorum illorum *altitonans*, *altivolans*, *blandiloquens*, etc. plane aliam rationem esse, siquidem nemo dixerit : altitonat, altivolat, blandiloquitur. Addere etiam potuisset, quæ alii fortasse in mentem veniant, verba *æquiparo*, *amplifico*, *magnifico* et similia, et ipsa, utpote cum adjectivis, non cum adverbiis composita, quum dicantur pro « æquum parare, amplum, magnum facere », cum hoc verbo comparari non posse. Jam vero quum Lucretius, licet novis verbis sæpius utatur, tamen omni latinitatis usui contraria nunquam adhibeat, conjectura illa Bosii probari non potest. Orellius suspicatur legendum esse : *Allectat late*, quæ tamen lectio nimis a codd. vestigiis recedit. Mihi simplicissima ratio videtur, ut legamus : « Decursus aquai *Claru' citat late* », adjectivo per apocopen literæ finalis *s* adjecto, quæ licet sexcenties in Lucretio occurrat, interdum tamen in aliis etiam locis causa exstitit corrumpendi. *Forb.*

946. *Nota vageis.* Ita Wak. rectissime cum Bodl. Brit. 1, 2, 3, Cant. et cunctis edd. vett. Vulgo *noctivagi*. Bentl. *nocte vagi* maluit. *Forb.*

955. *Imbresque.* П. *umbrisque*. Et nescio, an non mihi magis arrideret τὸ *imbris* librorum pro secundo casu singularis numeri acceptum, atque cum *Verbera* consociatum. *Wak.* — Tamen vulgarem præstare censeo.

957. *Scibant.* Retinui cum Orellio vulgarem lectionem; plures libri *sciebant*, unde Wak. fecit *scierant*, quod miror Eichstædt. retinuisse quum plusquamperfectum plane non hujus loci videatur. *Forb.*

964. *Et manuum mira*, etc. Hi denique robusti immitesque homines per totos dies feras saxis, stipitibus, et id genus armis persequebantur; et multa cæde fatigati, vel quum nox adveniret, se frondibus foliisque involventes, humi dormiebant securi; securi inquam, neque enim timuerunt (ea erat absurda Stoicorum opinio Manil. I, 66), ne adveniente nocte dies deinceps non rediret, ob jam perspectam a prima origine diei ac noctis vicissitudinem, vss. 16. Hæc autem vita erat nonnullis incommodis obnoxia, dormientes feræ invadebant, et inde mors cita, vel longa gravisque (nondum vires herbarum noverant) putrescentia vulnera sequuta est. Multos fames abstulit, plures noxiæ herbæ, quas inscii legerant : ne vero quis putet tot malis obrutum fuisse totum humanum genus, et ad interitum redactum, consideret feras tum singulos lace-

rasse, noxiis herbis aut alimenti inopia paucos periisse; at quot millia rapit una acies, quot absorbet mare, quot denique luxuries enecat, et venenata pocula! vss. 29. *Creech.*

965. *Consectabantur.* Wak. e conjectura edidit *conflictabantur,* quod minime placet, nec latine sic dici posse arbitror. Ed.

968. *Suibus sylvestria.* Retinui vulgatam lectionem a Wak. et Eichst. e paucis quibusdam libris sic mutatam *subus sylvestribu', membra.* At *subus* duobus modo codd. Lugd. 1, 2, nititur; cui accedit quod *subus* VI, 975, prima syllaba corripitur. Lectionem *sylvestribus* vero Wak. e solis edd. Ver. Ven. male recepit. Sic enim sues istæ duplici ornantur epitheto, quo, ut recte ipse Wak. annotavit, Lucretius non nisi ut sensum efficaciorem præbeat, uti solet, quem in hac mutatione equidem frustra quæsivi. Contra vero si ad homines refertur hoc epitheton, nullo modo cum Wak. frivolum et supervacaneum dixerim prædicatum, quum aperte contineat causam, quæ effecerit ut homines nude humi prostrati, noctes sub dio transigere possent, quippe qui semper vixerint in sylvis et speluncis, nec certa habuerint domicilia. Cf. vs. 1410. *Forb.*

987. *Lamentis.* Libri quidem omnes et manuscr. et typis excusi habent *lamentis.* Sed placet mihi M. Antonii Mureti conjectura, qui legendum putat *labentis lumina vitæ. Lamb.*

995. *Denique;* editores ex arbitrio *donicum*, contra libros omnes.

1000. *Nec temere, incassum, frustra.* Primum Havercampum et Wakefieldum plurimorum codd. scripturam *incassum frustra* recte retinuisse, loci alterius II, 1059 comparatio satis clare demonstrare videtur, ita ut non adsentiri possim Eichstædtio et nupero Orellii censori in Ephem. liter. Jenens., quorum ille alteram scripturam, in Pii codd. et edit. Junt. apparentem, *incursu fluctus* in textum revocavit, hic vero non hanc solum lectionem, verum etiam particulam *sed*, loco voculæ *nec* in vulgatis editt., sed nullo in libro MS, ut videtur, obviam, defendit. Licet enim verum sit, bonum exinde prodire sensum, plurimorum tamen et optimorum codicum lectio potior esse debet, quum et ipsa, difficilior quidem, sed vel propterea præferenda, justum sensum fundat. Non autem prorsus cum Wakefieldo consentio, qui, hunc etiam versum permultis nec satis aptis interpungendi signis onerans, verba sic conjungit: Nec mare sævibat (in naves scilicet, quod e prioribus supplet), temere, incassum, frustra coortum; quæ ratio paullo impeditior videtur. Mihi potius copula *nec*, ut sæpissime, non tantum ad verbum *sævibat*, sed ad omnem sententiam pertinere, omnibus ejus verbis communis esse videtur, quasi Lucretius dixisset: Nec sæpe temere mare

…iebatur et sæviebat. Quod autem sequentem versum attinet, non …iescere possum in vulgari lectione : *leviterque minas ponebat inanes*, … omnes editores contenti erant. Si enim verbum *ponebat*, quod, si …ercampi silentio fides est habenda, in utroque libro Voss. et cod. …l. conspicitur, verum fuisset, plane non intelligitur, quomodo inde …rtæ sint miræ illæ lectionis varietates, quas ceteri libri scripti et …asi exhibent. Et mihi quidem, quum cod. Cantabr., unus Mus. … A. et Poorii MS præbeant *poscebat*, edit. Brix. vero non multum …rse *possebat*, e conjectura restituendum videtur : *pascebat* ; ut *minas* …ere dictum sit pro *minas alere*, quemadmodum alii etiam scriptores …orem, iram pascere vel alere dicunt. (Cf. Claudian. XXXIX, 22 ; Sil. … XII, 721 ; Cic. p. Sext. c. 38, etc.) Omnis igitur loci sensus hic …t : Nondum mare turbidum naves in saxis scopulisque confregit …elisit, neque omnino sæpe coortum sæviit temere et sine effectu, … si fortasse aliquando commotum et agitatum erat, leviter tantum …as alebat, statim ad priorem quietem et tranquillitatem rediens, …ppe quod, navigatione nondum inventa, nihil adesset, in quod …orem suum effunderet. *Forbiger*.

1004. *Navigii*. Hunc versum Bothius in notis ad Plaut. et Osannus …l. Crit. p. 172, itemque vir doctus in Ephem. liter. Jenens. 1820, …76, sollicitarunt, quia substantiva secundæ declinationis in *ium* …inentia, usque ad seriora ævi Augustei tempora, contractam modo …itivi formam admisisse unice volunt. — Ego tamen hac in re eis …entiri non possum, quum mihi nondum persuasum sit, regulam …m a scriptoribus Propertio prioribus vere ubivis ita observatam esse, … si quo loco aliter scriptum appareat, is statim corrigendus vel spu…s censendus sit. Errat enim Censor Jenensis quum opinatur, aliis …ibusdam locis contrariis recte a viris doctis emendatis et rejectis, …c solum Lucretii locum superesse, in quo regula illa vere negli…tur. Ut enim hic non commemorem alterum Lucretii locum VI, 744, … quo quia pro *Remigii* varia lectio *Remigio* occurrit, admittatur for…se Wakefieldi mutatio in *Remigium*, (ut scilicet sumamus *remigiom* … compendium scriptum fuisse *remigio*, quanquam illud *o* e sequenti …ce *oblitæ* attractum esse mihi certe probabilius videtur) alii etiam …veniuntur loci fidei non dubiæ, sed librorum MSS auctoritate tuti, …i mutatio non facilis videtur. Pertinent huc Ennii locus ab Apuleio …pol. I, p. 43 Bip. servatus (p. 157 Hessel.), *Brundusii*; Virg. Æn. III, …5, *Ausonii*; Manil. II, 740, *Dodecatemerii*, et alii fortasse, qui regulæ … non minus, quam hic ipse Lucretii locus adversantur. Accedit ipse …eriorum scriptorum ex ævo Augusteo usus. Vix enim intelligitur, …omodo hi scriptores, Propertius inprimis, quem minime novas for…s induxisse, imo ad pristinas potius et antiquatas rediisse constat, in …m licentiam incidissent, si ne unus quidem veterum auctorum illa

soluta genitivi forma uti sibi indulsisset. Quare mihi consultiu sumere, hanc solutam genitivi formam, fortasse ob ipsam illam quam Nigidius Figulus apud Gellium III, 25, quodammodc scilicet ut secundus et quintus casus melius discernantur, E temporibus in vitæ communis usum introductum esse, ita ut s quidem, cultioris orationis studiosi, veterem formam plerum nerent, interdum tamen, inprimis prosa oratione usi, etiam a consuetudinem deflecterent; serius autem, quum usus ille magi que communis factus esset, scriptores quoque, singulis illis rum auctorum exemplis fretos, recentiorem genitivi formai adhibuisse. Cetera enim argumenta, quibus Censor Jenensis us versum expellendum esse nobis persuaderet, superfluum scilic guidum eum esse nimisque artificiosum pro gravi Lucretii sim nisi ob illam causam versum jam spurium censuisset, vix, pi doctus attulisset, quum ex ipsa loci natura et Lucretii scribend parum præsidii habeant. *Forb.*

1009. *Inde casas postquam*, etc. Hactenus homines efferos, p vagantes, et rapto viventes vidimus: alii jam in scenam prodeu sueti, mites, et civilis vitæ studiosi: non enim manebat ista, quæ mundo fuit, aeris temperies, sed modo durum frigus, modo ni lor, procellæ, et tempestates affligebant: inde paulatim fractæ vires; inde domos struxerunt, quibus sese continentes privata utebantur, et natorum blanditiis assueti mansuetudinem inc Deinde pellibus contra cœli inclementiam usi, et post repertur ita erant emolliti, ut fœdera et amicitiam inire, a vi et injuri nere necessarium foret, si ipsi salvi esse vellent: ita tandem co conservatum est humanum genus. *Creech.*

1024. *Servabant.* Retinui vulgatam lectionem a Vind. Brit. 1, et Ald. 2 exhibitam. Wak. Eichst. Orell. (in priore tantum e *servabat*, scil. pars. *Forb.*

1027. *At varios linguæ sonitus.* Sed quo modo fœdera inter h (mutum et turpe pecus), qui sentire forsan potuerunt, at qua bant effari nondum didicerant? Respondet Lucretius, homin primos suæ facultatis fuisse conscios, et ut unaquæque res sibi dolorem, gaudium, metum, etc. excitabat, diversos sonos expr id enim cogebat natura, et idem faciunt aves, equi, canes, omni que animalia quæ respirant. Hoc vero modo *balbe* tantum v significabant. Nondum instituta erant commercia, neque, nis nomina imponerentur, institui potuerunt: igitur unusquisqu num utile sibi aliisque fore sensit certa rebus nomina assign omnibus, qui eodem fœdere erant juncti, de iisdem vocabulis

enit, et rerum nomina expressit utilitas. Quod vero dicat aliquis **tantum** Pythagoram, et Platonem, sed et sacram Mosis historiam **videtur** convellere), unum videl. hominem rebus omnibus nomina **se**, illud ineptum prorsus et absurdum. Hæc vss. 63. *Creech.*

034. *Infensus.* Wak. e Vossii conjectura dedit *infestus.*

037. *Vix etiam quom sunt.* In quibusdam libris manuscr. deside**r** vox *ipsis*, ut fortasse legendum sit, « Vixdum etiam quum sunt **tes**, unguesque creati ». Codices quidem Florentini sic habent, **x** etiam quum sunt, etc. » Nunc igitur sic legendum censeo, « Vix**m** etiam quum sunt, etc. » non, ut vulgo, « Vixdum cum ipsis sunt, **»** Licet etiam sic legere, « Vixdum eis quum sunt dentes, unguescreati ». *Lamb.*

038. *Alituum porro.* Wak. quum in quibusdam codd. invenisset *porro*, statim reposuit *alitum proporro;* aitque infrequentiorem eli**nem** fraudi fuisse librariis. Cui equidem minime assentior, vulgatam **m** Eichst. Forb. et Orellio reducens. Ed.

045. Hic locus sic vulgo scribi et interpungi solet : « unde insita **tities** est utilitatis; et unde ... ut scirent, animoque viderent? » sed **nes** codd. præter Pium exhibent *utilitas;* hinc locum correxit Wak. **m** alii sequuti sunt.

052. *Quid sit opus facto.* Vulgo contra codices universos, *quid facto* **est** *opus.*

1061. *Licet in rebus.* Vulgo *id licet e;* ad arbitrariam haud dubie **endationem** criticorum. *Wak.*

1064. *Rabies districta minatur.* Sic poetice magis quidam codices; alii **ie** ... *minantur.* Alii *distracta.*

1067. *Lactant.* Sic omnes libri; *Lamb.* male *jactant.*

1075, 1076. *Et fremitum patulis*, etc. Hunc versuum ordinem, quem **nes** scripti codices exhibent, immutavit Wakef. ea mente ut red**ret** suam loco proprietatem et argumento vim. Sed restitutionem **tam**, quam vocat indubitabilem, recte viri docti non admisere. Ul**mus** enim versus *et quum sic alias*, etc. generaliter concludit, quæ prius **ta** per partes et speciem expresserat : manifesto igitur suam sedem **tinet.** In vs. autem 1075 supple *ubi* e v. 1073; ut oppositio bene **stet**; nam sine dubio τὸ *arma* hic proprie sumendum, neque ullo **do** de *armis veneris* capiendum, ut suspicantur Lamb. et Creech.

Quod etiam ostendit locus similis apud Virg. Georg. III, 84 : « Si qua sonum procul *arma* dedere ... *tremit artus* ... volvit *sub naribus* ignem ». Ed.

1076. *Et quum sic;* vulgo ex emendatione Lamb. *sis*, id est, suis; pessime.

1091. *In terram.* Sic vetera exemplaria; vulgo *in terras.*

1119. *Voluerunt se;* vulgo contra libb. omnium auctoritatem *se homines voluere esse, atque.*

1135. *Ergo regibus occisis.* Animadverte poetam a vs. 1017 ad vs. 1163, hæc nonnulla problemata politica solvisse. 1° Cur homo natura liber ab incunte ævo regibus obtemperare passus sit? nimirum vel ob formam corporis, quæ multum valet; unde nunc etiam illud : *Species digna imperio.* Vel ob vires, quibus potentissimi ceteros invitos cogebant ad servitutem. Vel ob ingenii excellentiam, quæ admirationem et reverentiam merito sibi facile comparavit, et imperium. 2° Cur formosi, validi, et ingeniosi tandem regnare desierint? Scilicet, quia illos exauctorarunt opes inventæ, deque solio dejecerunt. 3° Cur reges primum studuerunt arcem locare? nempe quia metuebant sibi aut ab hostibus, aut ab invidiosis populis quos nimia servitute premerent. 4° Cur regum pristina majestas, ac sceptra superba tandem subversa jacuerunt? scilicet, quia nihil invidiæ resistit; scandit ea vel editissimas arces regumque turres. Invidetur enim præsertim præstanti ac florenti fortunæ. 5° Cur leges conditæ? forsan ob commercium. Gregale enim animal est homo, mutuique officii indigum. Itaque ne perpetuo esset in armis, excogitatæ sunt leges, quibus societatis communis norma servaretur, certisque finibus coerceretur petulantia ac effræna malesanorum libido. *Fayus.*

1140. *Redibat.* Cod. unus *recidit*, unde Wak. fecit *residit*, quæ proba est etiam perfecti forma, non solum præsentis. Attamen temporis ratione habita, imperfectum aliquod aptius videtur quam perfectum unde vulg. *redibat* retinui. *Orell.*

1158. *Protraxe.* Lambinus *procraxe*, i. e. palam aperuisse, atque indicasse, et quasi in publico garriisse. Verbum est e Græco detortum κράζω, seu κράγω, quod ipsum a præterito κέκραγα factum est. Valet autem κράζω idem quod κλάζω, i. e. *clamo* et *vociferor.*

1163. *Quæ nunc in magnis florent sacra rebus.* Eam scripturam sequutus sum, quæ reperitur in tribus libris manuscriptis, et in totidem vulgatis. Neque est quod quemquam offendat vox *sacra* iterata. Nam

ec ἐπαναφορὰ valet ad ornatum ac venustatem. Si quis tamen alteram ctionem malet, non pugnabo : quæ talis est, « Quæ nunc in magnis orent rebusque locisque ». *Lamb.* — Nos de propria conjectura rescrisimus *stata*. Pinzg. quidem et Forb. meam conject. rejecerunt. Sed mnino mira paupertas sermonis inest in vulg. utrovis modo construas : solemnia sacra, quæ sacra nunc florent », qui est sermo mere pedestris; ve : « sacra, quæ nunc florent sacra ὄντα », intolerabili pleonasmo. Eo utem magis mihi persuasum ipsam Lucretii manum a me restitutam sse, quod ubique hanc consuetudinem loquendi reperio ut jungantur *lemnia* et *stata sacra*. Cic. Tusc. I, 49; Senec. Troad. 777. *Orell.*

1176. *Et tamen omnino.* Ex voce *tamen*, quæ erat corrupta, totidem teris verbum *manet* feci : quod huic loco prorsus convenit. Nam hujus ci hæc sententia est : Diis tribuebant immortalitatem, quia semper orum facies suppetebat, et forma permanebat : et plane permanet : et uia tantis, etc. *Lamb.*

1188. *Quia nox et luna videtur.* Editores, contra libros omnes, *quia ol... videntur.*

1191. *Sol.* Editores, libris omnibus reclamantibus, *nos.*

1208. *Ne quæ.* Plures Pii codd. *Ecquæ*, quod perperam placuit editoribus, contra libros antiquissimos purissimosque. *Wak.*

1211, 1212. *Ecquænam, ecquæ.* Ita vulg. edd. Eichst. et Orell. cum optimis libris. Wak. « Et quænam; et quæ », *et* pro *etiam* posito. *Forb.*

1222. *Perculsi.* Quidam libri scripti habent *percussi*. Utrumvis ferri potest. *Percussi*, i. e. permoti : *perculsi*, de statu moti, et prostrati. *Lamb.* — Cf. ad I, 13.

1224. *Adactum.* Vulgaris est lectio, a plurimis libris suppeditata, in qua nescio cur recentiores editt. offenderint. Wak. enim, quem Eichst. sequitur, edidit *ad auctum*, « id est, ad plenam maturitatem suam perductum ». *Forb.* — Veruntamen latinitati repugnat ut *hoc est ad auctum* aut omnino dici queat aut illum in modum explicari. Ut enim aliquis ita loquutus esset (quod minime credo) hoc significaturus fuisset : « hoc facit, juvat ad auctum, augendum ». *Orell.*

1242. *Ignis ubi ingentes.* Vult metalla esse primum reperta incendio sylvarum. Hanc sententiam confirmat id quod scribit Aristot. Περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. (p. 102 ed. Sylb.) his verbis : Ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ λέγουσι τῶν δρυμῶν ἐμπρησθέντων ὑπὸ τινῶν ποιμένων, καὶ τῆς γῆς διαθερμανθείσης ὑπὸ τῆς ὕλης, φανερῶς ἀργύρῳ ῥεῦσαι τὴν χώραν, καὶ μετὰ χρόνον σεισμῶν ἐπιγενομέ-

νων, καὶ τῶν τόπων ῥαγέντων, πάμπληθες συναχθῆναι ἀργύριον· ὃ δὴ κα σαλιώταις πρόσοδον ἐποίησεν οὐ τὴν τυχοῦσαν, i. e. « Aiunt in Hispania incensis a quibusdam pastoribus, et terra a materia concalefacti spicue argentum in ea regione fluxisse, et aliquanto post tempor motu subsecuto, et locis discissis, ingentem vim argenti coactan Quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parva ». S metallorum primis inventoribus lege Georg. Agric. lib. I, de m *Lamb.* — Idem narrat Posidon. apud Strab. lib. III, p. 147, de M Turditaniæ sive Andalusiæ. Athenæus VI, 4. *Creech.*

1243. *Seu.* Eichst. *ceu*, errore typographico, opinor; cf. vs. 109

1252. *Sylva exederat altis.* Melius quam *altas :* nam *altæ radi* venas metallorum descendunt. *Creech.*

1261. *Calore.* Sic codd. et edd. omnes. Wak. *vapore*, sine idonea.

1265. *Et cædere;* vulgari solet *excidere*, optimis libris contra tibus. *Wak.*

1266. *Materiem lævare, dolare*, etc. Edd. vett. *materiemque d levare ac.* Sic Wak. quem si audias « necesse est *levare* sensum h frondium exspoliandarum atque ramorum supervacuorum, ut Georg. II, 400, *omne levandum fronde nemus* ». Sed diversa miscet nec *levare* nude sic positum tolerari potest. Nos priscos Pii codd. se sumus : corruptionis origo manifesto est verbi *levare* et significa quantitas ignorata. Forb. ut Wak., meam tamen explicationem sequ Verum incredibile est Lucretium corripuisse primam syllabam verbi. *Orell.*

1272. *Nec poterant.* Sic optimi libri; vulgo *poterat.*

1279. *Honore est.* Orell. *miro est ... honore.* Forb. *est* omisit, ut *honore* ad *floret* referat.

1281. *Facile est ipsi.* P. et edd. vulg. contra omnes libros, *ipsi*

1296. *Armatum.* Lamb. *reppertum;* ut in vs. 1300 *inventum*; voces e glossa videntur natæ.

1297. *Dextraque vigere.* Sic legendum : et sic habent omnes lil manuscr. et vulgati. Quod autem Thrasones *regere* legi volunt, de e intelligentes, qui equum regat; cui hoc probabitur, quum eques ex regat læva, non dextra? *Lamb.*

1310. *Cum ductoribus armatis.* Nihil muto, tametsi negare non possum, eam scripturam, quæ in duobus libris manuscr. reperitur, *Cum doctoribus armatis*, etc. ferri posse. *Lamb* — *Doctoribus :* qui *docuerunt* eos utique tumultus bellicos sufferre; ut in vs. 1302, et ubertatem Lucretiani sermonis nativam resipiunt phrases consociatæ *doctoribus armatis* atque *sævis magistris*. Hæc autem scriptura est exemplarium Vind. A, O, Ω; cetera, *ductoribus :* ac locutionem doctiorem vulgata facile loco emoveret. *Wak.*

1318. *Ora petebant.* Sic legendum, non *patebant*. Wakef. conjicit *ore patebant.*

1320. *Volnere victos.* Sic legendum ex omnibus vulg. et vet. fere. Quidam vett. *vinctos*. *Gifan.*

1322. *Suos.* Ita omnino legendum, non *sues*, ut vulgo; quid enim noxæ inde hominibus si *sues*, i. e. apros jactassent tauri?

1324. *Et terram minitanti;* editores contra omnes libros *ad terramque minanti.*

1326. *Tela infracta suo.* Lamb. utrumque versum aut certe priorem, Bentl. pariter utrumque, aut saltem posteriorem atque hunc etiam Marull., Gifan. et Wak. spurium habuerunt, Hav. e duplici ipsius Lucretii editione, Orell. e similibus repetitionibus (ut V, 1189, et VI, 15, quæ tamen alius sunt generis) utrumque defendere student. Nemo tamen de sensu accuratius dixit. Mihi igitur prior versus genuinus et sic intelligendus videtur: Apri, tela corporibus suis infixa et fracta secum trahentes et sanguine suo imbuentes, propterea ad furorem et sævitiam concitati ipsos suos socios, i. e. milites, a quibus ipsi in certamen adducti erant, dentibus invaserunt. Hunc sensum qui serius carmen Lucretii mutavit, sua, si diis placet, emendatione clariorem reddere studuit, omittens etiam epitheton *sævi*, ut modo vidimus, minime superfluum. Non vero adsentiri possum Knebelii Censori qui nuper in Ephem. liter. Halens. 1823, ch. 239 et 240, per epanalepsin utrumque versum defendere studuit, quem, mutatione etiam verbi *tinguentes* vs. 1326, in genitivum *tinguentis* adhibita, sic explicat: « Apri *venatores* (de quibus plane non sermo est) cædebant, qui *suo sanguine* fracta *venabula* cruentabant, dum apri *eadem tela* confracta suo etiam sanguine conspergebant ». Atquam artificiosa et tamen non apta sit hæc locum expediendi ratio, nemo non videt, quum nihil aliud expressurus Lucretius vix usus fuisset illa eorumdem verborum repetitione, qua sententiam per se jam languidam languidiorem etiam redderet. *Forb.*

1333. *Si quos.* Lamb. e conjectura *sic quos;* quem secuti sunt editores; perperam.

1340 sqq. *Sic fuit ut facerent.* Wak. e pluribus libris *si fuit*, i. e tamen verum est eos tam stultos fuisse, etc. » quod primo quidem arriserat, ut dubitativum *si* responderet τοῖς *sed vix adducor.* Me autem *sic* cum toto loco convenit : « Potuerunt quidem *sic* facere, non arte quadam et consuetudine, immo ob desperationem ». Lo per se paullo obscuriorem alii aliter exposuere, quorum varias adn tiones subjicere operæ pretium videtur. Ed.—Sic fieri potuit ut b illæ male cæsæ mala tanta facerent immolatoribus suis. *Fay.* — forsan erant primorum hominum bellandi artes ; vix tamen cred possum quin isti præsentiebant, animoque suo prævidebant qua et quam miserandas clades feræ tam sibi quam hostibus suis infern *Creech.* — *Quam commune.* Quam valde sibi cum adversariis hoc mal fuerat commune futurum. Vel, quam æqualiter et peræque hæ a mantes fuerant sibi et adversariis exitio futuræ. *Lamb.*— Nihil de c structione Orell. nisi quod *fieret futurum* omnino Latinum non e contendat : ideoque int. videtur : « præsentire antequam futurum e commune ». Forbiger omnino silet, ideoque Wakef. explicationi (v supra in notis) quodammodo assentiri videtur. Ed.

1342. *Fieret.* Sic omnes fere libri, quos Wak. sequutus est. Ver. V Ald. 1, Bon. *fueret*, quam obsoletam formam Orell. recepit ; vulgat. e *fuerat*, contra libros universos. *Forb.*

1343. *Factum in omni.* Hoc mihi velle dicere Lucretius videtur : « I quor de re, non admittente quidem specialem confirmationem, sed g neraliter probabili » : vel, quod affirmo, *generalem* veritatem habe haud *universalem* tamen ; rationibus saltem veri quam simillimis n nixam ». *Wak.* — Mihi, ut verum fatear, hic locus semper suspicion aliquam movit, inprimis quum vs. 1344 prorsus eodem modo v *omne* explicandæ adhibitus, sed loco longe aptiori, supra vs. 529 j adfuerit. *Forb.*

1352. *Fusi, radii.* Editores post *fusi* interpolant *et*, contra libr omnes atque ipsius Lucretii consuetudinem. *Wak.*

1370. *Locum.* Wak. *situm.* Auctoritatem codd. sequi maluimus, qu Avancii correctionem. *Orell.*

1404. *Solatia somno ;* editores *somni* contra libros, et minus doct

1408. *Numeris.* Vulgares ed. *numerum*, id est, numerorum, sed tera lectio aptior videtur.

1409. *Dulcedine.* Editores, *dulcedinis*, sine librorum auctoritate.

1420. *Distractam.* Vulgo *distractum ;* quæ lectio ferri poterat, spectu ad aliud nomen habito ; sed nostra simplicior est et apertior.

1427. *Rigentibus.* Sic emendavit ingeniose Joan. Jortinus, pro vulgato *ugentibus.*

1435. *Magnum et.* Sic omnes editores, præter Wak. qui *et* omisit, plures sane libros sequutus; sed contra usum poetarum Latinorum.

1441. *Tum mare velivolis florebat propter odores.* Sic primus restituit Wak. ex omnibus fere libris; quem sequuti sunt Eichst. (vide supra t. I, p. 33), Forb. et ipse in altera edit. Orellius. — At vero quum Servius ad Virg. Æn. VII, 804, ex Lucretio afferat verba *florebat navibus pontus,* Marullus, memor fortasse loci Virgiliani ad Georg. II, 445, inde fecit: « tum mare velivolum florebat navibu' pandis »; quod in omnes edd. vulgares transiit. De codd. lectione non dubitandum: Servius autem vel locum nostrum memoriter tantum nec ad verbum attulisse, vel alium fortasse versum deperditum respexisse videtur. Quæ quum ita sint, non possum assentiri Orellii Censori Jenensi, qui Havercampi sententiam amplexus, præstantissimorum codd. lectiones cum Serviana sic optime conciliari censet: « Tum mare velivolum; florebat navibu' pontus »: quæ mihi tautologia videtur neutiquam ferenda. *Forb.*

1444. *Prius.* Orellius ex uno cod. *multo sunt ante.* Brit. 1 *post sunt.* — Rectius, ut arbitror: nam solere homines versibus recitandis otium prius mulcere, quam literarum usus sit repertus, et per se vero simile est, et verum evincitur vel unius carminibus Homeri. *Wak.* — Sane rectius hoc erat ex judicio v. c. Wolfii, qui scripturæ artem apud Græcos Homero posteriorem censebat, nec in ea re fallebatur. Verum id prorsus contrarium esse debebat Lucretii opinioni, qui nec Iliadem nec Odysseam componi potuisse sine scribendi arte, certe paullo ante Homerum in Græciam introducta, cogitare poterat. *Orell.*

T. LUCRETII CARI

DE

RERUM NATURA

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Primi triginta tres vss. hujusce libri continent tam ipsarum Athenarum, quam Epicuri Atheniensis, laudes.—Sequitur ad vs. 96, qualem ab Epicureo philosopho exspectes, argumenti hujus libri explicatio : et de meteoris dicturo primum occurrunt tonitrus, fulgur, fulmen; de quibus diligenter disputat, et demum istos deridet, qui, neglectis causis naturalibus, ipsum Jovem fulmina jaculari existimant, ad vs. 422.— His subjungitur (nam prester fulmini affinis), a vs. 423 presteris brevis explicatio.—Deinde, a vs. 451, ad vs. 534, multa de nubibus et pluvia; pauca de iride, de nive, vento, grandine, pruina, et gelu, disputat.—Si terræ motus causas velis cognoscere, a vs. 543, ad vs. 607, habes fuse explicatas. — A vs. 607, ad vs. 639, de mari Poeta disserit. — Inde ad vs. 712, de Ætna.— Sequentia, ad vs. 738, Nilo destinantur.— Deinde, a vs. 739, ad vs. 841, de Avernis, aliisque terræ tractibus, qui sunt hominibus, cervis, corvis, equis, et aliis noxii, disputatur.— Deinde, a vs. 841, ad vs. 906, de puteis, variisque admirandis fontibus, agit perjucunde.— Postea a vs. 907, ad vs. 1088, Magnes lapis diligentissime explicatur. — Postremo, usque ad libri finem, de morbis et peste quædam disserit; quibus subjungit elegantem atque uberrimam sane descriptionem, nec minus eruditam et accuratam tamen, pestis

illius, quæ tempore belli Peloponnesiaci Athenas opere maxime vastavit, e Thucydidis historia desumtam.

PRIMÆ frugiparos fetus mortalibus ægreis
Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ;
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ,
Quom genuere virum, tali cum corde repertum,
Omnia veridico qui quondam ex ore profudit:
Quojus et exstincti, propter divina reperta,
Divolgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.
Nam, quom vidit hic, ad victum quæ flagitat usus,
Omnia jam ferme mortalibus esse parata,
Et per quæ possent vitam consistere tutam;
Divitiis homines, et honore et laude potenteis,

1. *Primæ frugiparos.* Quia multus ac fere totus est Lucretius in laudando Epicuro, sextum hunc librum auspicatur ab Athenarum laudibus; quam civitatem hominibus colendam ac verendam prædicat, non solum quod ab ea humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur, ut ait ipse Cicero Orat. pro Flacco: sed præcipue, quia ex ea ortus est Epicurus. *F.* — Athenarum laudes plurimi veterum attigere, quos huc citare supervacaneum foret. Si tamen libeat quosdam, ad Lucretii mentem propius accedentes, consulere, cf. Isocr. Paneg.; Diodor. Sic. V, 69; Justin. II, 6, 5. — *Frugiparos fetus.* Id est, culmos Cererem parientes. *W.* — *Ægreis,* miseris, ut V, 942; quasi fame languentibus. Locutionem non semel usurpavit Virgilius; conf. Æneid. II, 268; X, 274, et alibi.

2. *Dididerunt.* I. e. *sparsim dederunt,* vel undique per terram sparserunt. *W.*

3. *Recreaverunt.* I. e. quasi *de novo creaverunt*, frugibus glandes atque ferum victum excipientibus, cultuque bene constitutæ societatis atque humanitatis disciplinis belluinam vitam emoventibus. *W.* — *Leges rogarunt.* Solemnis est juridicialis formula, nemini non nota: v. Nonium IV, 397. *W.*

4. *Solatia vitæ.* Sic V, 21, 114.

5. *Virum,* Epicurum; I, 67. — *Tali corde.* H. e. tali sapientia.

7. *Exstincti,* mortui, jam non clarum *lumen* (III, 1) extollentis.

10. *Esse parata.* Vidit Epicurus omnia quasi in medio posita, et parabilia. Natura enim res paratu difficiles et sumptuosas non desiderat, sed contenta est rebus parabilibus, et modicis. *Lamb.* — Sensus est: «Vidit homines jam tum *ferme* omnia vitæ commoda, at nondum animi bona sibi comparavisse». Ea

11. *Consistere,* stabilire, constituere. — Active noster posuit, ut non raro factum aliis in verbo simplice, pro *morari*, vel *facere consistere*, quasi in solido atque securo loco. *W.*

[redacted]

tque bona natorum excellere fama;
esse domi quoiquam tamen anxia cordi,
ni ingratis vitam vexare querelis:
|uæ infestis cogit sævire querelis,
bi; vitium vas efficere ipsum,
illius vitio corrumpier intus,
a foris et commoda quomque venirent:
od fluxum pertusumque esse videbat,
osset ratione explerier unquam;
od tetro quasi conspurcare sapore
nebat, quæquomque receperat intus.
; igitur purgavit pectora dictis,
tatuit cupedinis atque timoris;
e, bonum summum, quo tendimus omnes,
: atque viam monstravit tramite parvo,

apud se, in animo. — nte foveret ægritudines adeo curis insessum te- x est dicendi genus et multis parasangis post —Cf. V, 1390.

, infructuosis, ut III, d sensum supple: nec n vexare, etc.

querelis. Hanc vocis ex- poetæ frequentant. Sic , 433, *sævis querelis*. minus eleganter.

t. Causam probe tenuit, dit. — Hanc obsoletam is perfecti, quæ servata *ligo*, Wak. restituit ex agd. 1, 2; eumque docti i sunt. — *Vas*. Id est, , III, 441, 554, 794, it Pius recte monuit con- Horatianum Epist. I, 2, inor, derivatum. *W*.

pier valet *frustra fieri*, n vox non minus *con- spurcatum* vas respiciat, vs. 22, quam *pertusum*, vs. 20. *W*.

19. *Quæ collata*, etc. Quæcumque venirent, foris *collata* (quo in vocabulo ipsius utilitatis notio inest), atque etiam commoda. *Orell.*

20. *Pertusum*; III, 949, 1022 sq.

25. *Finem statuit*. I. e. summum bonum et summum malum definivit. *Bentl.* — Ideoque docuit homines quid cupiendum, quid timendum sit. Item Cicero De fin. bon. et mal. En. — *Cupedinis*, I, 1081; IV, 1080; V, 46. — Epicurus autem cupiditates necessitate et natura terminabat. Quæ vero neque necessariæ, neque naturales essent, eas dicebat esse infinitas, ac stultis convenire. *Lamb.* — *Timoris*. Finem timoris fecit, dum scilicet religiones omnes Deorum ac animarum immortalitatem sustulit. *Lamb.*

27 sq. *Tramite parvo*, *recto cursu*. I. e. viam *compendiariam*, nec *tortuosam*, hominibus monstravit. Editores insciti temerariique de suo dedere *tramite prono*. W.

Qua possemus ad id recto contendere cursu :
Quidve mali foret in rebus mortalibu' passim ;
Quod flueret naturali varieque volaret
Seu casu, seu vi, quod sic Natura parasset ;
Et quibus e portis occurri quoique deceret :
Et genus humanum frustra plerumque probavit
Volvere curarum tristeis in pectore fluctus.
Nam veluti puerei trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuunda magis, quar
Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura
Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse e
Non radiei solis, nec lucida tela diei
Discutiant, sed Naturæ species, ratioque;
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
  Et quoniam docui, mundi mortalia templa
Esse, et nativo consistere corpore cœlum;
Et, quæquomque in eo fiunt, fierique necesse est,
Pleraque dissolvi ; quæ restant, percipe, porro :

28. *Contendere cursu.* Virg. Æn. V, 291 : « Qui forte velint rapido *contendere cursu* »; id est, una certantes cursum tendere. *Wak.*

30. *Quod flueret naturali.* Sic Wak. e plurimis libris restituit, mira tamen interpretatione addita : « id est, naturali *fluxu* vel *fluore ;* nomine, ut fit sæpissime, intra verbum comprehenso ». Aperte autem jungenda sunt *naturali casu.* Sensus et ordo verborum hic est : Epicurus docuit, quæ per universum fluerent, et vario modo volarent, seu casu naturali, seu vi quadam naturali mota ; quod nimirum natura hæc omnia sic paraverit. *Forb.*

32. *Portis,* viis, aditibus. Tralatio est a re militari, id est, a portis urbium seu castrorum, ex quibus in hostem fit eruptio, quibusque hosti obviam itur.

34. *Fluctus;* vs. 74 ; III, 2

35. *Nam veluti*, etc. Redi a sqq. III, 87 sqq.

42. *Pertexere dictis ;* I, 41

43. *Et quoniam docui*, etc. I Epicuri laudes : sequitur vs. 5 menti hujus libri explicatio, qui descriptum mundi ortum, et motus, de meteoris aget, at naturæ admirandis, quorum cau homines non intelligunt, illa D buunt; inde religio, numinum timor, sollicitudo, anxietas ; in vera pietas, et dominatur van stitio. *Creech.* — Vide Disq. *Mundi templa ;* I, 1013.

44. *Nativo.* Cf. quæ dixit V,

45. *Pleraque dissolvi.* At om creantur, omnino dissolvi oporte hæc Lucretii verba secum pe

doquidem semel insignem conscendere currum
osum exhortas plaudens, male ut omnia rursum
fuerint, sint placato convorsa favore.
era, quæ fieri in terris cœloque tuentur
les, pavidis quom pendent mentibu' sæpe,
int animos humileis formidine Divom,
ssosque premunt ad terram; propterea quod
intia causarum conferre Deorum
ad imperium res, et concedere regnum;
in operum causas nulla ratione videre
it, ac fieri divino numine rentur.
bene quei didicere Deos securum agere ævom,
ien interea mirantur, qua ratione
ue geri possint, præsertim rebus in ollis,
upra caput ætheriis cernuntur in oris,

'ide quæ infra disserit Forbig. var. ad vs. 43. Quum tamen æ ex atomis coaluere, *non sem-* cessario in atomos funditus re-r, forsan hoc innuit τὸ *pleraque*. *Quæ restant* mihi porrotenus *percipe*.
Ventosum, etc. Versus omnino itus, quem pro lubitu editores Nos quoque conjectura eum at- non sine quadam verecundia. otius loci videtur esse: « Quan- i vis me semel adhuc et ultimo jungere equos, et victis rursum li difficultatibus, impletaque am exspectatione, novum favo- uirere ». Vel, si aliter legas: oquidem semel inceptum opus cessit, et difficultates superatæ m in gratiam vertuntur ». Meta- atem sumpsit poeta e curruum e in ludis Circensibus; sed qui- verbis usus sit, divinare quis Plura vide in Disq. var. Ed. — *erint*, obstiterint, nocuerint.

49. *Placato convorsa favore*. Mutata in propitium favorem. H. e. quæ mihi obstabunt, fiant propitia et secunda, dum ea feliciter explicuerim. — Alii *furore*, id est, invidia, odio.

52. *Efficiunt animos humileis*, etc. H. e. ad terram abjiciunt mentes suas.

53. *Depressosque premunt*. Hanc gemellarum dictionum societatem, qua rem describeret efficacius, poeta noster haud aversatus est, et hujuscemodi locutiones in præcedentibus frequentavit: vide I, 814, 969; IV, 1061; V, 483. *Wak.*

54. *Conferre*. Cogit eos res omnes ad imperium Deorum referre, et Diis rerum omnium regimen tribuere.

55. *Regnum*. Ponunt editores *et* ad finem versus, consecutionis gratia, ad constructionem promovendam; sed contra veterum exemplarium fidem. *Wak.*

56 sq. *Quorum operum*. Duos versus rejiciendos esse censet Bentleius; cui assentitur Forb. Vid. Disq. var.

58. *Nam, bene quei*, etc. Hi 9 vss. seqq. positi sunt V, 83.

Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse
Quos miserei credunt; ignarei, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens:
Quo magis errantes cæca ratione feruntur.
  Quæ nisi respuis ex animo, longeque remittis
Diis indigna putare alienaque pacis eorum;
Delibata Deum per te tibi numina sancta
Sæpe oberunt: non, quo violari summa Deum vis
Possit, ut ex ira pœnas petere imbibat acreis;
Sed quia tute tibi, placida cum pace quietus,
Constitues magnos irarum volvere fluctus;
Nec delubra Deum placido cum pectore adibis:
Nec, de corpore quæ sancto simulacra feruntur
In menteis hominum divinæ nuntia formæ,

67. *Cæca ratione.* Vulgo *tota regione* e Lambini conjectura.

69. *Putare.* I. e. τὸ *putare;* ut nominis officio scilicet post verbum *remittis* infinitivus modus fungatur: quo nihil doctius, venustius, aut magis Lucretianum. Editores, qui per fas nefasque ruere non dubitaverint, dummodo Lucretium suis sordibus conspurcarent, ausi sunt ex arbitrio reponere *putando:* quod Gratiæ aversantur. *Wak.*

70. *Delibata;* non significat « imminuta, violata », sed proprium significatum hic quoque retinet, « hausta, decerpta ». *Orell.* — Cf. III, 24; et vide Disq. var.

71. *Oberunt.* I. e. ob os tibi erunt; et, quasi minitantia, vultus sævos a cœli regionibus ostendent. Elegantissime: compares imaginem venustate pari, ac sublimitate, necnon gemellam prorsus, ad I, 64-67. Interea, nihil liquidius, quam nos sincerissimam scripturam eruisse; quum exquisitius vocabulum librariis et editoribus pariter i[...] in hoc loco: nam membranæ e[...] teres ad unum habent *oderunt* P. qui *aderunt;* unde hodiern[...] exceperint. *Wak.*

72. *Imbibat,* in animo hab[...] cipiat, vehementer cupiat. Sic est III, 1010. *Lamb.*

73. *Quietus.* I. e. nihil caus[...] habens, ob quam discrucieris a[...] beris. Editores scribunt ex libi[...] *tos;* item bene. *Wak.*

74. *Irarum volvere fluctus,* [...] putabis; sic vs. 34.

75. *Nec delubra Deum.* Ista [...] vanissima Epicuri opinio, pro[...] et omnia curantem Deum terrib[...] et horrendum, ita ut nunquam [...] go in mentem venerit, quin m[...] mor, anxietas sequatur. *Creech.*

77. *Divinæ nuntia formæ.* H[...] cautia memoriam divinæ formæ ferentia divinam formam. Sic [...] 1030. *Lamb.*

æc animi tranquilla pace valebis.
›re licet, qualis jam vita sequatur;
em ut a nobis ratio verissima longe
ıamquam sunt a me multa profecta,
ın restant, et sunt ornanda politis
›t ratio superum cœlique tenenda;
'states et fulmina clara canenda;
ıt, et qua de causa quomque ferantur;
, cœli divisis partibus amens,
s ignis pervenerit, aut in utram se
ıc partem; quo pacto per loca sæpta
et hinc dominatus ut extulerit se.
›erum causas nulla ratione videre
: fieri divino numine rentur.

hæc, etc. H. e. non po-ulacra et imagines, quæ fluunt ex eorum quasi ıo quieto concipere, seu nillum recipere: id est, ; tranquilla complecti. ıo quieto de Diis cogi-s ii tibi venient in men-ıris sollicitus eris, tur-ɔis. *Lamb.*

ıuam miserabilis.

ıima. Epicuri doctrina, sentanea est, et veras ›licat. *Creech.*

. Sic omnes codices; *'ata;* perperam.

Id est, rerum supera-Cicero Acad. IV, 39 et *VI*, 788.

Sic Wak. e Bodl. Poor. cunctisque editt. vett. ıt vulgo editur. *Forb.*—ri dubium potest utrum *ıaquomque*, an distincte le causa ferantur *quom-*prius tamen malo. Ed.

ıis partibus. Hoc perti-net ad haruspicum et Hetruscorum disciplinam, de qua sic Tullius De divin. II, « Cœlum in sexdecim partes diviserunt Hetrusci... ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset ». *Lamb.* — Ordo est: Ne amens (i. e. animi consternatus et vacuefactus) partibus cœli divisis, trepides, unde ignis...: i. e. tremebundus cogites atque inquiras. *Wak.*

87. *Volans ignis.* Fulmen, aut saltem fulgur seu fulgetrum, quod per aerem nubesque volitat. Hi porro 3 vss. repetuntur infra vs. 383. *F.* — Vide Disq. var. — *In utram.* Dextramne scilicet, an sinistram. Sunt autem dextræ partes octo ab occasu, totidem ab ortu, quas diviserunt sic Hetrusci et haruspices. *Lamb.*

88. *Hinc*, δεικτικῶς; sed malim tamen egomet *hic*, ut infra vs. 384. *Wak.*

89. *Insinuarit.* Absolute, pro insinuarit se; hoc est, subierit, intraverit, penetraverit. *Lamb.* — Vide lib. III, 484. — *Dominatus.* I. e. maximo cum impetu perrumpens, ut victor, et *regnum* quasi *possidens*: redi ad II, 958. *Wak.*

90. *Quorum operum.* Vide Disq. var. ad vs. 87.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida callis
Currenti, spatium præmonstra, callida Musa,
Calliope, requies hominum, Divomque voluptas:
Te duce, ut insigni capiam cum laude coronam.
Principio, tonitru quatiuntur cærula cœli,
Propterea, quia concurrunt, sublime volantes,
Ætheriæ nubes, contra pugnantibu' ventis.
Nec fit enim sonitus cœli de parte serena;
Verum, ubiquomque magis denso sunt agmine nul
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæp
Præterea, neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quam sunt lapides ac tigna; neque a

92. *Tu mihi*, etc. His 4 vss. invocat Calliopen sibi in auxilium; quippe quæ Musarum præstantissima sit, et carminis heroici inventrix. — *Candida callis*, ut *vera* et *ardua viai*, et centum similia. *W.*—Hoc est, callis suprema quæ candida præscripta est; intellige finem curriculi creta seu calce notatum. *Eichst.* — Vulgo *calcis* e Turnebi conjectura, a Lambino primum recepta et ab Orellio quoque servata, qui dubitat an *callis* unquam de curriculo usurpatum fuerit. At vero non hoc quærendum, sed num a Lucretio sic usurpari potuerit; quod profecto nemo negabit. Ceterum de hac invocatione vide supra (Disq. var.) ad vs. 48. *Forb.*

96. *Principio tonitru.* De meteoris disputaturus a tonitru incipit, quod varie explicat. Et primum quidem vss. 12 fit iste sonus quum nubes adversis ventis impulsæ colliduntur; hæc fuit Stoicorum, Democriti, aliorum opinio, et si hodiernos philosophos audiamus est veritati proxima: siquis vero objiciat nubes raras esse, ideoque ad tantum sonitum edendum maxime inidoneas, dicendum, quod, licet lapidum aut ligni densitatem non æquant, tamen non adeo raræ sunt, quin nives et grandinem cohil

97. *Sublime.* Adverbialite
II, 206, et IV, 134.

98. *Contrà pugnantibus.* S
Quæst. II, 27: « clauso ven
mente ». Ed.

99. *Cœli de parte serena.*
tonat ab ea parte cœli, quæ
Sic infra vs. 247. Horatius
I, 34, 7, scribit ex vulgi opinio
quam tonare Jovem de seren
Sed portentis, Deorum iram
tibus, nullam fidem Noster a
autem quæ de hac re disserui
Senec. Nat. Q. II, cap. 26,
edit. t. V, p. 261 sqq. Ed.

100. *Denso agmine*, den
ductu nubium. Sic V, 272. *L*

102. *Præterea, neque*, etc.
docet qua ratione explicari po
nubes collisæ sonitum eden
nempe, quod medium corpori
turæ, genus induerint inter
fumum: si enim æque solidæ
lapides, repente caderent e sul
siu autem æque tenues forent
constare non possent, sed sta
scerent, neque cohibere posse
nem et nives. *F.*

nues, quam sunt nebulæ fumeique volantes.
ıdere aut bruto deberent pondere pressæ,
des; aut, ut fumus, constare nequirent,
hibere niveis gelidas et grandinis imbreis.
: etiam sonitum patuli super æquora mundi,
us ut quondam, magneis intenta theatreis,
:pitum, malos inter jactata trabeisque.
ım perscissa furit petulantibus auris,
ileis sonitus chartarum commeditatur;
que enim genus in tonitru cognoscere possis:
i suspensam vestem chartasve volanteis
bus ventei vorsant, planguntque per auras.
uoque enim interdum, non tam concurrere nubes

mei. De voce *fumus* in pla-
la conf. Ruddim. Inst. Gr. I,
31. *Forb.*
uto. Festus: « *Brutum* anti-
« dicebant ». Horat. Od. I,
ıta tellus, id est, inerti pon-
et immobilis. *Wak.*
undinis imbreis, grandinem,
n modum imbris.
ni etiam sonitum, etc. His 8
rationem instituit, qua expli-
onitus, qui creatur ex nubium
rentis contra pugnantibus. Sic
ælæ seu vela theatris intenta,
itentur, sonitum edunt; aut
i scindantur (vide not. 111).
vel vestes appensæ, si ventis
sonitum reddunt. *F.* — Una
ma fulminis noster declarat,
on esse tenui prorsus atque
ra. *W.*
ıeatreis. Solebant enim apud
ela prætendi theatris aut solis
arcendi causa, ut patet ex
so IV, 73. *F.*
rscissa, scilicet nubes (cf.
), licet antea de nubibus iu
antus sit. *Forb.* — *Auris.*
Alii *Euris*, contra codd. — Omnes enim, ut rectissime observat Exc. Nobbius, dubitasse videntur an *aura*, quod plerumque de leniori tantum aeris motu dicitur, etiam de vehementiori ventorum flatu adhiberi possit. Quod tamen utique fieri posse, idem Nobbius demonstrat locis Ovid. Met. III, 209; Sil. Ital. IX, 501, et Plin. Epist. V, 6, comparatis. Quare de vulgari lectione neutiquam dubitandum videtur. *Forb.*

112. *Fragileis sonitus*; qui inter frangendum eduntur. Virg. Ecl. VIII, 82, *fragiles lauros*, id est, crepitantes in flammis. — *Commeditatur*, exercet, ut Pius recte interpretatus est, vel imitatur, sensu secundario. *W.* — Per metaphoram ab hominibus ductam ad res inanimatas. Sic Horat. Od. IV, 14, 28, de Aufido fluvio: « horrendamque cultis Diluviem meditatur agris ». *F.*

115. *Verberibus.* Sic V, 955. — *Plangunt*, verberant, percutiunt; II, 1156.

116. *Fit quoque enim*, etc. Vult poeta tonitru fieri posse non solum ex mutua nubium arietatione et collisione; sed etiam ex abrasione quadam et tactu nubium obliquo. Neque enim semper

Frontibus advorsis possint, quam de latere ire,
Divorso motu radentes corpora tractim;
Aridus unde aureis terget sonus ille, diuque
Ducitur, exierunt donec regionibus arctis.
Hoc etiam pacto, tonitru concussa videntur
Omnia sæpe gravi tremere, et divolsa repente
Maxuma dissiluisse capacis mœnia mundi;
Quom subito validi venti collecta procella
Nubibus intorsit sese, conclusaque ibidem,
Turbine vorsante magis ac magis undique nubem
Cogit, uti fiat spisso cava corpore circum.
Post, ubi commovit vis ejus, et impetus acer,
Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
Nec mirum, quom plena animæ vesicula parva

frontibus adversis concurrunt nubes, sed aliquando ex latere sese premunt et feriunt radentes sese mutuo, stridulumque clangorem edunt. *F.* — Conjunctionem *ut*, quam vulg. editt. contra libros ante *non* inserunt, Wak. recte omisit, quamquam alibi fere semper *fit ut* vel *uti* a poeta nostro dicitur; cf. ad III, 109. *Forb.*

119. *Aridus sonus.* I. e. *fragilis* sonus, ut vs. 112, vel *fragor*, et *crepitus*, qualem edunt *aridæ* res, quum franguntur. Nonius, IV, 31, interpretatus est per *horrificum* et *acutum*, longe crassissime atque ineptissime. *Wak.* — Cf. Virg. G. I, 357. — *Terget*, ferit aures et perstringit; cf. IV, 250, 253.

120. *Exierunt*, scil. nubes. Ad rem cf. Senec. l. l. cap. 12, § 4 sqq.

121. *Hoc etiam pacto*, etc. His 11 vss. tertium affert modum, quo explicari queat tonitru. Autumat igitur Lucretius fieri posse tonitru, non solum ex collisione, sed etiam ex distractione et disruptione nubium: ubi scilicet ventus in iis inclusus undique se torquens ac versans tandem frangit eas, et erumpens fragorem edit, qui non solu[m] cutit, sed et totum mundu[m] concutit. *F.*

123. *Dissiluisse*, dissolut[…] cessisse. Virg. Æn. III, 415 […] *mundi*, ambitus cœli; I, 74[…]

125. *Nubibus intorsit se*[se …] se insinuavit, se nubibus inv[…]

126. *Vorsante.* Vulgo *ve*[…] emendatione grammatica, […] sed cf. I, 806; V, 512. — […] *magis;* III, 545.

127. *Spisso corpore*, om[…] particulis vi venti ad extre[…] tibus e centro, et in sphæric[…] ciem condensatis. *Wak.*

128. *Commovit*, absolute […] *veri cœpit;* ita ut carcerem, […] neantur venti, jam tandem in[…] velint perrumpere. *Wak.* - […] 69; IV, 456.

129. *Perterricrepo*, ter[…] crepandum incutiente. — H[…] alius etiam antiquior poeta […] Or. 46 usus est. — *Missa*, ip[…] — *Fragorem*, rupturam; V, 1[…]

130. *Animæ*, venti, aeri[…]

ı dat pariter sonitum, displosa repente.
tiam ratio, quom ventei nubila perflant,
tus faciant; etenim ramosa videmus
sæpe modis multis atque aspera ferri.
ut crebram sylvam quom flamina Cauri
, dant sonitum frundes, rameique fragorem.
uoque, ut interdum validi vis incita venti
lat nubem, perfringens impete recto.
uid possit ibi flatus, manifesta docet res
i lenior est, in terra, quom tamen alta
evolvens radicibus haurit ab imis.
etiam fluctus per nubila, quei quasi murmur
frangundo graviter; quod item fit in altis

Vesicula parva. Hoc vesicæ nulti adhibuere auctores. Cf. Q. II, 27, § 2, ibique ad-

plosa. H. e. magno cum so-. Eadem porro comparatione irus apud Laert. lib. X his ›nitru autem fieri potest ex bes cavas involuto, atque in-admodum in vasis nostris ab ı edi spiritum videmus ».

etiam ratio, etc. His 5 vss. uminiscitur modum, quo to-cat. Putat ergo tonitru fieri lum ex vivida vi venti nubi-, sed etiam ex sola vi vento-lisjicientium. Quod quidem rnimus in sylvis, quæ, si itur, sonitum edunt atque gorem. *F.*

osa Nubila. Quæ non sunt ed aspera; et quæ arborum ıstar constant partibus emi-nc illuc projectis. *Lamb.* *ram*, crebris arboribus den-*ri*. Caurus ventus est spi-ææstivo; I, 291; V, 741.

136. *Sonitum, fragorem*. Hoc revera dicitur per hendyadeu, et ita proprie accipiendum est: « Frondes ramique dant sonitum fragoris »: i. e. sonitum, qui ex illis frangendis fit. *Wak.*

137. *Fit quoque*, etc. Tonitru etiam fieri potest ex vento nubes perstringente et perrumpente. Sicut enim, inquit, vis valida venti in terris altas arbores radicitus evellit, inque mari fluctus excitat quos frangit magno cum fragore atque reboatu, ita in nubibus idem contingere potest. *F.* — *Vis incita*; I, 272.

139. *Ibi*, in nubibus, in alto cœli tractu.

140. *Hic*, in his inferioribus mundi partibus. — *Lenior*, quam in nubibus.

141. *Arbusta evolvens*. Jam vero hujusce versus oratione nihil fingi potest signatius et exquisitius. *W.*

142. *Sunt etiam*, etc. Si hæc omnia displiceant, tandem concipias aerem tanquam vastum mare, in quo nubila sint fluctus; illa demum collidas, et illum quem in mari æstuoso scutis, senties fragorem. *Creech.*

143. *In frangundo*. Id est, dum colliduntur et franguntur; ut explicat vs. sq.

Fluminibus magnoque mari, quom frangitur æstu.
Fit quoque, ubi e nube in nubem vis incidit ard
Fulminis : hæc, multo si forte humore recepit
Ignem, continuo magno clamore trucidat :
Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbren
Aridior porro si nubes accipit ignem,
Uritur ingenti sonitu, succensa repente :
Lauricomos ut si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum comburens impete magno.
Nec res ulla magis, quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu, flamma crepitante, crematur.
Denique, sæpe geli multus fragor, atque ruina

145. *Fit quoque, ubi*, etc. Quidam philosophi docuerunt a stellis in madidam nubem decidentibus, et cum humore colluctantibus, stridens tonitru oriri : loco stellarum Lucretius vs. 5 assumit ignem fulmineum, qui e nube arida excussus in nubem humidam tanquam ferrum candens demergatur. *Creech.* — *Vis ardens fulminis.* Ea vis scilicet, unde fulmen efficitur, mox displodendum. *W.*

146. *Hæc.* Nempe nubes uvida et madida. Cf. Senec. l. l. cap. 27, § 1.

147. *Clamore*, stridore, sonitu. — *Trucidat.* I. e. perimit, perdit, exstinguit; cui rarissimo vocis usui non novi similius exemplum hoc Tertullianeo, De pudic. cap. 4 : « Sicut nec locis refert, in cubiculis, an in turribus, *pudicitia trucidetur....* » W.

148. *Olim*, aliquando.

149. *Stridit*, tertiæ conjug. Sic Hor. Sat. II, 8, 77 : « Stridere secreta divisos aure susurros ». — *Propter.* Vulgo *propere.* — Si ferrum candens nullo ad refrigerium tempore concesso, in aquam gelidam juxta demersimus ; sive in aquam, quæ ad manum est, etc. Perinde est enim utrum adverbium *propter* cum
ipsò verbo *demersimus*, an cum
bus *in gelidum imbrem* conj
Nobbius. — *Imbrem ;* de quo
more; Virg. Æn. I, 123. *Wak*

150. *Aridior porro*, etc. Ne
prætermittat causam tonitrus, ja
nubem ipsam accendit, et quon
rus, aliæque res accensæ crepit
etiam nubes posse contendit. *Cr*

152. *Lauricomos monteis*, c
ris insitos, vestitos et coopertos

154. *Nec res ulla magis*,
Plin. XV, cap. ult. : « Laurus n
abdicat ignes crepitu, et quad
statione, interaneorum etiam vi
torquente ». *Lamb.*

155. *Terribili sonitu.* Vereo
tionis efficacia materiem exsup
— Forsan Noster respiciebat :
vastum incendium *per montes*
mos vagatum. Ed.

156. *Denique sæpe geli*, etc.
quum tonat, multa glaciei fra
grando decidunt, præcipue in
septemtrionalibus ; ideo cong
nubium disruptioni fragor iste
scribatur. *Creech.* — *Geli ;* V,
Ruina Grandinis. I. e. *casus* g

inis, in magnis sonitum dat nubibus alte:
s enim quom confercit, franguntur, in arctum
stei, montes nimborum, et grandine mixtei.
git item, nubes ignis quom semina multa
sere suo concursu; ceu lapidem si
iat lapis, aut ferrum : nam tum quoque lumen
, et claras scintillas dissupat ignis.
tonitrum fit uti post auribus accipiamus,
e quam cernant oculei, quia semper ad aureis
is adveniunt, quam visum quæ moveant res.
t hinc etiam cognoscere : cædere si quem
ti videas ferro procul arboris auctum,
it ut cernas ictum, quam plaga per auras

senter et copiose *ruens* grando. iter depinxit lectissimis verbis i X, 329. *Wak.*

Confercit, condensat, cogit

fontes nimborum, nimbi, seu itar montium grandes; conf.

Fulgit item, etc. Hactenus de nunc vero his 59 vss. seqq. do- de fulgure seu fulgetro, aut me. Docet autem Lucretius ss. prioribus fulgur seu coru- nihil aliud esse, quam inflam- ex attritione nubium. Censet ut in lapide, ferro, aut ligno gnis continentur, quæ attritu xcuti et in scintillas elici, ita is semina quoque ignis esse, um ipsarum attritu facto per im venti queant excuti in coru- . *F.* — *Fulgit;* V, 1094. — ssas fulguris recensuit Epicu- Diog. Laert. X, 101. *Wak.*

Exsilit. Omnia vides lectissimis depicta ad vivum, et artificis lertissimi. *Wak.*

164. *Sed tonitrum.* Si vero tonitru et fulgur ex eadem nubium collisione, cur cernitur fulgur antequam auditur tonitru? Nempe vss. 9 quia lux sono est velocior, immo omni experientia probatur speciem rei visibilis sono velocius transferri. *Creech.*

165. *Fulgere.* I. e. τὸ *fulgere*, vel *fulgur.* Nonnulli, prorsus hospites leporibus Lucretii, indoctissime *Fulgura* voluere. *Wak.*

166. *Tardius adveniunt.* Tardius ea, quæ moveant auditum, perveniunt ad aures, quam ad oculos ea, quæ visum moveant. Seneca Nat. Q. II, 12 : « quia oculorum velocior est sensus, et multum aures antecedit »; ubi vide adnotata. Ed.

168. *Ancipiti*, ex utraque parte acuto; bipennem innuit. *F.* — *Arboris auctum.* Hoc, more poetico valde familiari nostro, ponitur pro *ipsam arborem;* confer sis II, 482; V, 1170. *Wak.*

169. *Per auras.* Sic longe venustius et γραφικωτέρως, cum dulcissima sermonis varietate, Brix. Ver. Ven. quos sequor. Vulgo *aureis.* Cf. Virg. Æn. XI, 799. *Wak.*

Det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante,
Quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur ig
Et simili causa, concursu natus eodem.
  Hoc etiam pacto, volucri loca lumine tinguunt
Nubes, et tremulo tempestas impete fulgit:
Ventus ubi invasit nubem, et vorsatus ibidem
Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem;
Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
Percalefacta vides ardescere; plumbea vero
Glans etiam longo cursu volvunda liquescit:
Ergo fervidus hic, nubem quom perscidit atram,
Dissupat ardoris, quasi per vim expressa, repente
Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
Inde sonus sequitur; qui tardius allicit aureis,

170. *Fulgorem*. Isid. Origg. XIII, 8: «Lux autem, quæ apparet ante tonitrum, alibi *fulgor* vocatur». Adi Cicer. De divin. II, 19, et plura offendes, Lucretio lucem dantia. *W.*

171. *Pariter igni*. H. e. qui tonitrus mittitur in eodem tempore, atque ignis seu fulgur. Stat. Theb. V, 121: «pariterque epulata marito»; Claud. Rapt. Pros. I, 165: «pariterque *favillis* durescit». Cf. Liv. XXXVIII, 16.

172. *Concursu;* utpote ex eodem nubium concursu simul natus. *Wak.*

173. *Hoc etiam pacto*, etc. Quod si tonitru fiat vento nubes perrumpente, fulgur quoque fit ab eodem vento pernici motu, dum inter nubes rotatur, accenso. *Creech.* — Quod quidem ad Heracliti sententiam attinet, qui, teste Sen. N. Q. II, 56, statuit «fulgurationem esse veluti apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem». Pertinet et hoc ad Metrodori opinionem, qui, teste Plutarcho Plac. III, 3, existimavit excitari fulgur, dum nubes a vento impetitur atque discutitur. Quod nec Stoicis displicuit, uti colligere est ex I

174. *Tremulo impete*. Cons notavimus supra, ad IV, 405 Addam denique Virgil. Ecl. V *Wak.*

176. *Fecit, ut ante*, etc. (fecit spissescere (condensari, bem cavam, ut ante docui. C vs. 124 sqq.

177. *Mobilitate ;* motu in ventus, sicut omnia motu i videmus.

179. *Etiam*, non ardescit *Volvunda*, volubilis. Sic V, 12 vunda ætas». — *Liquescit*. (l. l. cap. 57 pr. et quæ ibi nota

180. *Fervidus hic*. Suppl. v 175.

181. *Ardoris* ... *Semina*. I puscula, scintillas; I, 901.

182. *Quæ faciunt;* quæ ipsum fulgur. — *Nictantia*, micantia. «Nictare, inquit F oculorum et aliorum membro sæpe aliquid conari». *Lamb.*

183. *Allicit*. H. e. lacessit cat ad audiendum.

æ perveniunt oculorum ad limina nostra.
ɔc densis fit nubibus, et simul alte
ı aliis alias super impete miro.
ıi sit fraudi, quod nos inferne videmus
: lata magis, quam sursum exstructa quid exstent.
ator enim, quom, montibus assimilata,
ırtabunt ventei transvorsa per auras;
ıer magnos monteis cumulata videbis
sse aliis alia, atque urguere superna
e locata, sepultis undique ventis:
ɜris magnas moleis cognoscere eorum,
ıque velut, saxis pendentibu' structas,
quas ventei quom tempestate coorta

ıa. Sic optime Vind. L. et ri, *lumina*, per solitam scribarum. Sane elegantis-ılatio *limen oculorum*, cui ! congruit cum amicissima feras autem III, 360-371. *ulorum limina nostra* ap-iana est, pro *nostrorum* *ina*: vide nos ad III, 372.

Nempe fulgur et fulmen. : vs. 246.

ıte miro. Ita ut aviditate um spatium adimpleant, et ılimine. Cf. V, 201, 202.

ibi sit fraudi, etc. His au-sqq. quia poterat quis am-fulgure totum hemisphæ-ti, quum tamen nubes, ex ı excutitur, non adeo ma-stare appareant, tollit has ıa; moneique nos non nisi ıbium partem conspicere, ıon adeo late patet; verum ırsum nubes simul alte ex-, et exaggeratæ, ut montes ıd quidem interdum videre licet, ubi transversas nubes alias aliis superiores ventus portat; aut ubi cumulatæ aliis insuper aliæ quasi per montes apparent. Unde nil mirum si ex iis nubium molibus tantus fulgor excuti possit, ut totum hemisphærium lumine suo tremulo compleat et illustret. Sunt enim in nubibus plurima ignis semina. *F.* — Ordo est: Nec te decipiat, quod ex his locis infernis magis cernimus quam late pateant nubes, quam quanta sint mole, seu altitudine; h. e. quam in altum et sursum exaggeratæ sint. *Lamb.*

189. *Contemplator*; II, 113.—*Montibus assimilata*, in montium speciem exstructa; cf. vs. 159.

191. *Per monteis*; quum, velut exstructi montes, incumbunt concervatæ nubes, et alias, id est, inferiores premunt eæ, quæ in *superna statione*, superiore loco positæ sunt. *Alia aliis insuper* item dixit infra vs. 521. Ed.

193. *Sepultis*; somno scilicet; sopitis, sedatis. Virg. Æn. II, 265.

195. *Pendentibus*. In speluncis enim saxa videntur pendere. Cf. Virg. Æn. I, 166; Ovid. Epist. XV, 141, et vetus poeta apud Cic. Tusc. I, 16.

Complerunt, magno indignantur murmure clusei
Nubibus, in caveisque ferarum more minantur:
Nunc hinc, nunc illinc, fremitus per nubila mittu
Quærentesque viam circumvorsantur, et ignis
Semina convolvunt e nubibus, atque ita cogunt
Multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
Donec divolsa fulserunt nube coruscei.
Hac etiam fit uti de causa mobilis ille
Devolet in terram liquidi color aureus ignis;
Semina quod nubeis ipsas permulta necesse est
Ignis habere: etenim, quom sunt humore sine ull
Flammeus est plerumque colos et splendidus olleis.
Quippe etenim solis de lumine multa necesse est
Concipere, ut merito rubeant, igneisque profunda
Hasce igitur quom ventus agens contrusit in unum
Compressitque locum cogens; expressa profundun
Semina, quæ faciunt flammæ fulgere colores.
Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cœl

197. *Magno indignantur murmure clusei.* Hæc etiam omnia diligenter suis intexuit ille vates, de ventis itidem loquens, ad Æn. I, 55, ex quo saltem secula didicisse poterant, quibus honoribus Lucretius erat prosequendus, quo studio diebus ac noctibus evolvendus. *W.*

198. *Ferarum in caveis.* Id est, more ferarum quæ in caveis includuntur. Sic potius jungendum arbitrer quam: minantur in his cavernis suis venti, ut feræ inclusæ. Parum tamen interest. Ed.

201. *Convolvunt*, corradunt, collidunt. — *Cogunt*, in unum congregant et flammam volvunt in cavernis, velut in fornacibus.

203. *Fulserunt coruscei;* fulgur fecerunt, jaculantes et emicantes. *Wak.*

204. *Hac etiam fit uti*, etc. His 10 vss. jam aliam fulguris causam reddit; nempe quod in nubibus multa ignis semina contineantur, quæ ventis bus expressa fulgorem edunt. tem in nubibus sint multa sem ex hoc vel maxime arguit, quod nubes sine humore appareant, f colorem referentes, et ignibus censæ. *F.*

205. *Liquidi*, puri, clari, l taphora ducta ab aqua ad ig Virgil. Ecl. VI, 33: « Et liq ignis, etc. » Eleganter autem, abnuat Macrobius Sat. VI, 5.

210. *Igneisque profundant.* dunt ignes, quippe *liquidos*, u

211. *Agens*, impellens, in *In unum.* Junge: in unum lo trusit compressitque cogens, e

213. *Quæ faciunt*, etc. I faciunt, ut flamma exsistat, oriatur. *Lamb.*

214. *Fulgit item*, etc. H

quæ perveniunt oculorum ad limina nostra.
hoc densis fit nubibus, et simul alte
:tis aliis alias super impete miro.
tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus
int lata magis, quam sursum exstructa quid exstent.
nplator enim, quom, montibus assimilata,
portabunt ventei transvorsa per auras;
i per magnos monteis cumulata videbis
· esse aliis alia, atque urguere superna
one locata, sepultis undique ventis:
oteris magnas moleis cognoscere eorum,
:asque velut, saxis pendentibu' structas,
e; quas ventei quom tempestate coorta

mina. Sic optime Vind. L. et :eteri, *lumina*, per solitam :m scribarum. Sane elegantis- ranslatio *limen oculorum*, cui *licit* congruit cum amicissima conferas autem III, 360-371. *oculorum limina nostra* ap- :retiana est, pro *nostrorum limina*: vide nos ad III, 372.

oc. Nempe fulgur et fulmen. ; cf. vs. 246.
npete miro. Ita ut aviditate ignum spatium adimpleant, et molimine. Cf. V, 201, 202.

ec tibi sit fraudi, etc. His au- ı. seqq. quia poterat quis am- llo fulgure totum hemisphæ- ranti, quum tamen nubes, ex tritu excutitur, non adeo ma- :onstare appareant, tollit has Poeta; monetque nos non nisi nubium partem conspicere, n non adeo late patet; verum : sursum nubes simul alte ex- nt, et exaggeratæ, ut montes quod quidem interdum videre licet, ubi transversas nubes alias aliis superiores ventus portat; aut ubi cumulatæ aliis insuper aliæ quasi per montes apparent. Unde nil mirum si ex iis nubium molibus tantus fulgor excuti possit, ut totum hemisphærium lumine suo tremulo compleat et illustret. Sunt enim in nubibus plurima ignis semina. *F*. — Ordo est: Nec te decipiat, quod ex his locis infernis magis cernimus quam late pateant nubes, quam quanta sint mole, seu altitudine; h. e. quam in altum et sursum exaggeratæ sint. *Lamb*.

189. *Contemplator*; II, 113.—*Montibus assimilata*, in montium speciem exstructa; cf. vs. 159.

191. *Per monteis*; quum, velut exstructi montes, incumbunt coacervatæ nubes, et alias, id est, inferiores premunt eæ, quæ in *superna statione*, superiore loco positæ sunt. *Alia aliis insuper* item dixit infra vs. 521. Ed.

193. *Sepultis*; somno scilicet; sopitis, sedatis. Virg. Æn. II, 265.

195. *Pendentibus*. In speluncis enim saxa videntur pendere. Cf. Virg. Æn. I, 166; Ovid. Epist. XV, 141, et vetus poeta apud Cic. Tusc. I, 16.

Corporibus, quoi nil omnino obsistere possit:
Transit enim validum fulmen per septa domorum,
Clamor uti ac voces: transit per saxa, per æra;
Et liquidum puncto facit æs in tempore et aurum.
Curat item, vasis integris vina repente
Diffugiant: quia nimirum facile omnia circum
Collaxat rareque facit lateramina vasi
Adveniens calor ejus; ut, insinuatus in ipsum,
Mobiliter solvens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur
Efficere, usque adeo cellens fervore corusco:
Tanto mobilior vis et dominantior hæc est!
  Nunc, ea quo pacto gignantur, et impete tanto

parvissimum spatium suos motus peragit, sine vagationibus obliquitatibusque: adeo ut per tenuissima foramina transire possit. *Wak.*

228. *Transit enim*, etc. Cf. I, 490.

229. *Clamor uti ac voces*, etc. Versum languidum, quem spurium censet Creech. assentiente Bentleio.

230. *Liquidum facit.* Vide Plin. Nat. Hist. II. 52. — *Puncto in tempore*; II, 263; IV, 165, etc.

231. *Vasis*, a recto *vasum*, vel *vasus*; ut III, 435; Cæs. Bell. Civ. III, 37: « ac conclamatis quidem vasis ». *W.*

232. *Diffugiant*, diffluant, dilabantur.

233. *Rareque facit*: et rarefacit; meatus in eis aperit. — *Lateramina* pro *latera* capio; non, ut nonnullis placuit, pro *lateres*. W. — *Vasi*; vs. 231.

234. *Ut*, *insinuatus*, etc. Vulgo *ut insinuatur*, exponuntque: ubi ingreditur in illud vas. Et copulam *et* in fine versus contra omnes libros addunt. Versum, ut nos edimus, correxit Wakef. sequente Forbigero; sed neuter interpretationem attulit. Equidem locum sic capiam: calor fulminis adveniens, quum extrinsecus percutit, vasis latera rel[...] sicut, eodem modo quo [...] q. d. [...] insinuatur, intus in ipsum vi[...] penetrans, illius semina celerit[...] git et per foramina dissipat. [...] Hist. II, 52. Ceterum aliqui [...] magis de vino per fulmen gel[...] Senec. Nat. Quæst. II, 31 et [...]

236. *Ætatem*, per longissi[...] gus, per omne ævum. Locutio[...] gram adhibet Noster III, 812.

237. *Cellens.* Id est, vehe[...] tans, fortiter impellens, feriens[...] vens telis suis. *Wak.* — Hæc [...] solem referenda arbitror, ho[...] Quamvis radius usque adeo fe[...] vibrantes ejaculetur. Creech. [...] ponit: « ius fulminis fervore [...] pollens tanto penetrantior, et [...] est quam solis calor »; male j[...] cibus, ut mihi quidem videtur. [...]

238. *Mobilior*; sic *penetr*[...] 382. — *Dominantior*: III, 39[...]

239. *Nunc*, *ea quo pacto*, et[...] cata natura fulminis, nunc di[...] modum, quo fulmen generetu[...] ab hoc vs. 239 ad vs. 322. Hi[...] vus prioribus monet ac docetu[...]

at possint ictu discludere turreis,
are domos, avellere tigna trabeisque,
imenta virum demoliri atque ciere,
are homines, pecudes prosternere passim;
de genere hoc qua vi facere omnia possint,
m, neque te in promissis plura morabor.
ina gignier e crassis alteque, putandum est,
s exstructis : nam cœlo nulla sereno,
iter densis mittuntur nubibus unquam.
ibio procul hoc fieri manifesta docet res;
unc per totum concrescunt aera nubes
e, uti tenebras omneis Acherunta reamur
e, et magnas cœli complesse cavernas :
ideo, tetra nimborum nocte coorta,
ent atræ Formidinis ora superne,
commoliri tempestas fulmina cœptat.
erea, persæpe niger quoque per mare nimbus,

a tam miros auditu effectus

na *trabeisque*; sic II, 192,

nimenta non *sepulcra* tan- sed magna quælibet opera : i. e. μνήματα· quæcumque *memoriam* perpetuant; et *mo*-ros, ut sint auctorum *memo*- — *Ciere*, e loco movere,

eque te, etc. Sic V, 92. — mplius.

ulmina gignier e crassis, etc. s. assumit Lucretius fulmina nubibus crassis, densis et Cujus rei rationem reddit, ina non fiant sereno cœlo, aut us tantum nubilis obumbrato; ubibus tenebrosis obtegitur. piceus nimbus prægnansque nonnunquam mari minitatur, terrasque terrefacit omnes. Neque enim solis lumen tunc nobis denegaretur, nisi alte exstructæ nubes interponerentur. *F.* — *Alte exstructis*; vs. 185, 268. — Magnifico sermone sic Sulpicius Severus Sacr. Hist. I, 30 : « Sed, ubi Deus monti institit, validis tubarum clangoribus aer quatiebatur; *crassæ*que *nubes* crebris *cum fulminibus* advolvebantur ». *Wak.*

247. *Cœlo nulla sereno*. Seneca loco nobis laudato ad vs. 99 : « serenum sine fulmine est ».

251. *Undique, uti*, etc. Redeas ad IV, 171, ubi versus coram positi, vere nobiles et sublimes, jam venerunt. *W.*

254. *Atræ Formidinis ora*. Grandis est prosopopœia, et similiter figurata haud minus sublimi *Religionis*, in I, 63-67, quo te recipias. *Wak.*

255. *Tempestas*; quum nimbus procellosus incipit præparare fulmina.

Ut picis e cœlo demissum flumen, in undas
Sic cadit, et fertur tenebris procul, et trahit atram
Fulminibus gravidam tempestatem atque procellis;
Ignibus ac ventis cum primis ipse repletus:
In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est
Tempestatem altam: neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata superne
Multa forent multis exemto nubila sole:
Nec tanto possent venientes opprimere imbri,
Flumina abundare ut facerent, camposque natare,
Si non exstructis foret alte nubibus æther.
Hic igitur ventis atque ignibus omnia plena

257. *In undas.* Hoc posuit, quod in mari latior oculis prospectus patet, ita ut per majus spatium casus pluviæ observari queat: hinc enim dilucidior evadit argumenti vis et scopus. *Wak.*

258. *Et fertur tenebris procul.* Id est, nimbus piceus in omnem partem fertur et dispergitur *cum* tenebris. Sic Wakef. exponit locum in quo hæserant interpretes. Durior tamen, ut verum fatear, mihi videtur ellipsis *fertur tenebris* pro *cum tenebris.* Forsan poetico more et per hypallagen dixit nimbum *a tenebris* (cf. vs. 251 sq.) ferri procul, ut sensus rectus sit: nimbus tenebras procul dispergit. Ceterum nihil in recepta lectione sollicitandum, quam omnes codd. tuentur. Ed.

259. *Fulminibus gravidam atque procellis.* Hæc delibavit et sublegit, memor, pro more, hujusce loci Virg. ad Georg. I, 343. *Wak.*

260. *Ipse.* Nimbus scilicet; pariter ignibus ac ventis gravidus, atque tempestas fulminibus et procellis. *Wak.*

261. *Ut;* refer ad *sic* vs. 258. — *In terra horrescant;* homines scilicet; vel omnia terrestria, tam feræ quam homines. Virg. G. I, 330. *Wak.* — *Tecta requirant*, domos repetant ubi latitent. Immo etiam specus et caveas ingrediantur; quod de Tiberio traditum est. *Lamb.*

262. *Putandum est.* Credendum est igitur nubes esse densas, alteque exstructas supra nostrum caput. *Cr.*

264. *Inædificata.* I. e. exstructa, alia super aliis nubilis cumulata. *Wak.*

265. *Exemto nubila sole;* quæ ab ulteriori progressu radios solis prohibent. *Creech.*

266. *Venientes.* Verissime, casu recto; id est, nubes (I, 191); et τὸ *opprimere* absolute, ut vs. 286. *Bentl.*

267. *Abundare*, ripas superare; Virg. G. I, 115; Æn. XI, 547. — *Natare;* V, 489.

269. *Hic*, in hoc æthere. Sic Wak. ex omnibus fere libris. Vulgo *his.* — Postquam demonstravit fulmen creari in crassis et alte cumulatis nubibus, his jam 26 vss. aliis docet et ex ignibus, et ex ventis, quos simul nubes habent, fulmen maturum erumpere, quod acris sonitus, terræ tremor, horror mortalium, gravisque imber sequuntur. Itaque con-

ideo passim fremitus et fulgura fiunt.
e etenim supra docui, permulta vaporis
a habere cavas nubeis; et multa necesse est
pere ex solis radiis ardoreque eorum.
ibi ventus, eas idem qui cogit in unum
locum quemvis, expressit multa vaporis
ia, seque simul cum eo commiscuit igni;
iatus ibi vortex vorsatur in alto,
idis acuit fulmen fornacibus intus.
duplici ratione accenditur : ipse sua cum
itate calescit, et e contagibus ignis.
ubi percaluit vis venti, vel gravis ignis
us incessit; maturum tum quasi fulmen
indit subito nubem, ferturque, coruscis
a luminibus lustrans loca, percitus ardor :

etius primum in nubibus esse nis corpuscula, ut supra docuit deinde ventum, seu vorticem in inclusum cogere nubes quasi in ntes, et illa ignis e nubibus ex- corpuscula, quorum contactu ur, nisi forte sua mobilitate ipse Tertio, ubi ventus ille percaluit, fulmen erumpere, quod nubem at, omniaque circum lumine t. Quarto sonitum seu tonitru ide tremorem terræ, horrorem m; atque tandem uberem plu- .

Passim, ubique, nempe per to- i regionem; per omnes ætheris — *Fremitus*, tonitrua.

Supra docui. Nempe vs. 206.— , caloris, ignis, ut sæpe.

Hic; vs. 269. — Ubi igitur atus, qui eas in unum quemvis rte cogit, expressit, etc. *Lamb.*

Cum eo. De metro cf. lib. III, 5.

Insinuatus ibi vortex, etc. H. e. tum globus ventorum intromissus circumagitur in aere et nubibus; fulmenque velut in fornacibus ardentibus parat, acuit, excudit. *Lamb.* — *Vortex vorsatur*; cognatas voces amat Noster; vs. 53.

278. *Acuit fulmen*. Impendio eleganter, quasi *procudit* et inspicat *telum* fulminis. Conferas velim Virg. Georg. I, 332. *Wak.*

279. *Ipse* vortex.—*Cum*; vulgo *nam*, ex editorum arbitrio. Id est, motu suo, vel dum movetur, fervescit. Præpositio tamen melius omittitur, ut vs. 177; sed cf. ad I, vs. 288.

280. *Contagibus*, contactu; III, 472, 734, 740, etc.

281. *Percaluit*, sua mobilitate. — *Vel gravis*; aut ubi eam vehemens ignis impetus contactu accendit. — Optimum duxi, vulgatam lectionem (a Wak. mutatam), quæ probum sensum habet, et plurium librorum auctoritate nititur, cum Eichst. retinere. *Forb.*

284. *Percitus*; II, 1055.

Quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
Opprimere ut cœli videantur templa superne.
Inde tremor terras graviter pertentat, et altum
Murmura percurrunt cœlum; nam tota fere tum
Tempestas concussa tremit, fremitusque moventur:
Quo de concussu sequitur gravis imber et uber,
Omnis uti videatur in imbrem vortier æther,
Atque ita præcipitans ad diluviem revocare:
Tantus discidio nubis ventique procella
Mittitur ardenti sonitus quom provolat ictu.
Est etiam, quom vis extrinsecus incita venti
Incidit in validam maturo a culmine nubem:
Quam quom perscidit, extemplo cadit igneus ille
Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
Hoc fit idem in parteis alias, quoquomque tulit vis.

286. *Videantur*. I. e. ut cœlum displosum, videatur jamjam casurum, et sua ruina mortales terrasque omnes oppressurum. *Lamb.* — *Opprimere* etiam hic absolute, ut vs. 266; v. not. 310.

287. *Tremor pertentat*. I. e. perceilit concutitque; quasi per omnia pleue vellet firmitatem ejus *tentare*, et penitus experiri quid demum ferre valeat. Virgil. Georg. III, 250. *Wak.*

289. *Tempestas*, nubes plena tempestatis. — *Moventur*, oriuntur.

290. *Concussu*. Qua de concussione oritur gravis et copiosa pluvia. Senec. [illegible] cap. [illegible] [illegible] tonitrua venturi [illegible] [illegible]

292. *Præcipitans*. I. e. impetu maximo, quasi [illegible] [illegible] [illegible] Maro [illegible] [illegible] *Revocare*. Bentleius [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tent terras. *Wak.*

293. *Discidio*; I, 221.—Tam i[llegible] et horrendus fragor una cum f[illegible] emittitur e nube a vento incluso [illegible] pta! *Creech.*

295. *Est etiam, quom vis*, e[illegible] terdum etiam fit fulmen, quum [illegible] extrinsecus adveniens perscindit [illegible] prægnantem maturo fœtu, h. e. ful[illegible] Tunc enim scissa nube fulmineus [illegible] decidit, quo vis fert. *F.*

296. *Validam*. Bentl. conjicit [illegible] *dam*. Wak. vero recte defendit co[illegible] cuonem *validam*, id est, crassam spissatamque, coll. vs. 176, 256. *Faro*. — *A culmine*. Vult [illegible] poeta, ventum ita incidere verti[illegible] superiori parte nubis, jam maturos [illegible] gestantis, ut eam permeet, atque al[illegible] sive inferiorem partem ejus, unde [illegible] ovolet, perrumpat. *Wak.*

297. *Igneus Vortex*, qui tort[illegible] in modum, ac vorticis instar decid[illegible]

298. *Vortex, quem*. Alii *quod*[illegible] [illegible]. Lamb.

299. *In parteis alias*. I. e. non [illegible]

ıoque, ut interdum venti vis, missa sine igni,
tamen in spatio longoque meatu,
nit; amittens in cursu corpora quædam
, quæ nequeunt pariter penetrare per auras:
lia ex ipso corradens aere portat
, quæ faciunt ignem, commixta, volando:
ı longe ratione, ac plumbea sæpe
fit glans in cursu, quom, multa rigoris
dimittens, ignem concepit in auris.
ıoque, ut ipsius plagæ vis excitet ignem,
quom venti pepulit vis, missa sine igni;

ıis *culmine*, sed a lateribus. arte denique; si venti vis eo tuna tulerit, et irruperit in c nostra vs. 296 constitutio roboratur ipsius vatis aucto-tem loci non attigit interpres *Wak.*

quoque, ut interdum, etc. uartum affert modum poeta, ieri fulmen. Nimirum, quia l aliud fere videtur, quam nsus : tamen censet etiam ntum qui frigidus est, sine ıas erumpentem, posse, dum ıcere; namque eundo amittit quædam grandia, diuturno a, nec per aera transire fa-ı; novaque acquirit parvula, ıe idonea sint ad ignescen-*Missa sine igni;* primo fri-310.

iscat. Sic viri docti Wak. et o *ignescat.* Scilicet a forma lit *ignisco* et *ignio*, ut a for-nit *ignesco* et *igneo;* vide p. 858. — *In spatio.* I. e. ditur, dum viam peragit. *W.* ıedia. Quæ ab ignea natura t aliena. Constat enim ignis et subtilibus corpusculis, ut I. *Lamb.*

304. *Corradens*, colligens, conquirens, sumens, petens. Sic vs. 444.

305. *Volando;* quæ dum per aerem simul cum vento feruntur, ignem concipiunt et ventum ipsum accendunt. *Cr.*

306. *Plumbea glans;* vs. 179.

307. *Rigoris*, frigoris; multa frigida corpuscula. Sic vs. 368, et V, 639, 745.

309. *Fit quoque, ut ipsius*, etc. His 14 vss. quintum affert modum, quo credit creari posse fulmen. Nimirum, inquit, valet etiam ipse ictus seu plaga venti validi ad ignem fulmineum excitandum, etsi frigidus sit ventus. Namque tum ex vento percutiente, quum ex re percussa generari potest ignis fulmineus, pariter ac vulgo fit ignis, quum lapidem ferro cædimus; scilicet quia ex utroque exsiliunt semina ignis. Ita similiter nisi semina ignis eliciuntur ex vento, dum fertur, tamen tepefieri et calefieri potest ita, ut, si forte res percussa illius impetu opportuna sit flammis, ignem facile faciat. *F.*

310. *Pepulit.* I. e. τῷ *aliquid* subaudito; vide vs. 317. Verbum scilicet absolute ponitur pro *pulsationem fecit :* uti *perculit* in versu proxime insequente, et modo superius *opprimere*, vs. 286. *Wak.* — *Sine igni;* vs. 300.

Nimirum quia, quom vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis;
Et simul ex olla, quæ tum res excipit ictum:
Ut, lapidem ferro quom cædimus, evolat ignis;
Nec, quod frigida vis ferri est, hoc secius olla
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
Opportuna fuit si forte et idonea flammis.
Nec temere omnino plane vis frigida venti
Esse potest, ex quo tanta vi missa superne est;
Quin prius, in cursu si non accenditur igni,
At tepefacta tamen veniat, commixta calore.
  Mobilitas autem fit fulminis, et gravis ictus,
Ac celeri ferme pergunt tibi fulmina lapsu,
Nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
Colligit, et maguum conamen sumit eundi.

311. *Perculit.* I. e. ita percussit, ut *penitus conquasset* commoveatque. *W.*

312. *Ex ipso.* Nempe vento; ut rectissime interpres: nam Pius exposuit, « propter ipsum ictum »; perperam, ut loci scopus, et maxime sequens versus liquidissime declarat. *Wak.*

313. *Ex olla, quæ res;* III, 134.

314. *Lapidem ferro;* vs. 162. — *Evolat*, emicat, exsilit. — Huc respicit Servius ad Virg. Æn. I, 743: « Scilicet ex nubium collisioue: nam omnium rerum collisio ignem creat; ut in *lapidibus* cernimus; vel attritu rotarum, ut in plaustris; vel, in sylvis, arborum ».

315. *Ferri est.* Alii *sit ferri.* — *Vis*, natura; licet ferrum sit corpus frigidum, nihilominus *semina calidi fulgoris*, ignitæ atomi, scintillæ calidæ ad plagam conveniunt. Ed.

319. *Nec temere*, nec facile, ut sexcenties; v. c. apud Nostrum III, 253 et sæpius. Gassend. autem male conj. *nec tamen. Forb.* — *Omnino plane.* Verba exaggerat ad rem vividi primendam.

320. *Ex quo*, postquam, ex qu pore, vel loco. — *Vi missa.* Sic libri; vulgo *vi immissa.*

321. *Quin*, ita ut non.

322. *Commixta calore*, aliquei bens calorem, ex ipso aere desum 304 sq. Ed.

323. *Mobilitas autem fit*, etc. tenus de fulminis natura et genera nunc de ejusdem mobilitate; quæ est quæstio. Itaque his 7 vss. pri fulmen tunc erumpere ait e nul quum vis valida incussa venti, et tio illa intolerabilis est nubibus inc tibus illum ventum. Quapropter mitur, inquit, velut ea, quæ a tor exploduntur. *F.*

324. *Tibi.* Lucretius pronomin sonalia sic more Græcorum addere IV, 407; V, 261.

325. *Ipsa vis incita;* quia illa vis venti, fulmen paritura,

i non potuit nubes capere impetis auctum,
:ur vis; atque ideo volat impete miro,
is quæ de tormentis missa feruntur.
quod e parvis et lævibus est elementis;
le est tali naturæ obsistere quidquam:
im fugit ac penetrat per rara viarum.
ur multis offensibus in remorando
hanc ob rem celeri volat impete labens.
e, quod omnino natura pondera deorsum
ıituntur: quom plaga sit addita vero,
s duplicatur, et impetus ille gravescit:
nentius et citius, quæquomque morantur,
scutiat plagis, itinerque sequatur.
ue, quod longo venit impete, sumere debet

colligit, diuque oblnctata ntendit ut magno conamine .

etis auctum, impetus ma- seu incrementum. *Impcs* veteres dicebant; unde fre- rus *impete* apud poetas.

rimitur vis. Ita Lucanus I, ıum *fulmen*.

tormentis missa. Pariter de 'egetius IV, 29: « Nam, *is*, quidquid percusserint, :e, aut irrumpere, consue- *ak*. — Seneca Nat. Q. II, ıtat.

e, quod e parvis, etc. His it mobilitatem fulminis ex morum, quibus constat. Sic ›bavit fulmen constare lævi- bus elementis. Quo fit, ut tat. *F.*

'stere; vs. 227.

r enim fugit. Fugit inter in quas incidit, si modo ra- non solidæ. *Lamb.* — *Per* , per raras vias, per paten- s meatus.

333. *Offensibus*. Sic II, 223, 438; III, 954, etc. Non igitur offendit in multas res, quæ ipsum remorari queant; quibus retardatum hæsitet. *Lamb.*

335. *Deinde, quod omnino*, etc. His subjunge, quod omnia corpora gravia deorsum ferantur vehementi nisu; quibus si vis impellens accedat, tum ea ferri necesse est miro, veloci, et mobili omnino impetu. Fulmen autem grave est corpus, desuper cadens impellitur vi venti. Hinc nihil mirum si obvia quæque discutiat plagis, perfringat et evertat. *F.*

339. *Itiner*. Nonius ad VIII, 2 versum citat; ibique, et ad 54, ibid. exempla dictionis profert ex Varrone, Plauto, Accio, Turpilio, Ennio, ac Varrone. *W.*

340. *Denique, quod longo*, etc. His 8 vss. repetit mobilitatem ex longo impetu, quo venit et fertur fulmen: quæ enim longius feruntur, ea mobilitatem acquirunt eundo; fulmen itaque dum longius descendit, conjicit quasi in unum locum omnes atomos, quæ in cursum, quem init, simul feruntur: vel fortasse veniens corradit ex aere ipso cunctas atomos volubiles, quas invenit. Quo fit

Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo,
Et validas auget vireis, et roborat ictum.
Nam facit, ut, quæ sint illius semina quomque,
E regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
Omnia conjiciens in eum volventia cursum.
Forsitan ex ipso veniens trahat aere quædam
Corpora, quæ plagis incendunt mobilitatem.
 Incolumeisque venit per res, atque integra trans
Multa, foraminibus liquidus quia transviat ignis.
Multaque perfregit, quom corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur.
 Dissolvit porro facile æs, aurumque repente
Confervefacit; e parvis quia facta minute
Corporibus vis est et lævibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur; et insinuata repente
Dissolvunt nodos omneis, et vincla relaxant.

ut mobilitas illius intendatur aut plagis volubilium atomorum accedentium aut contracto suarum impetu. *F.*

341. ***Mobilitatem,*** etc. Hæc sumpsit, et ita exhibuit, Virg. Æn. IV, 175: «*Mobilitate* viget, *viresque acquirit eundo*».

343. *Nam facit.* Longus ille scil. impetus: nam fulminis semina, ut aliarum rerum corpuscula, vaga sunt, neque ad certum locum determinata; longo vero illo impetu diriguntur. *Cr.* — *Facit... conjiciens.* Non *impetus,* ut vult Creech. sed ipsa *mobilitas*, quæ vires augens compellit in eum motum omnia fulminis semina quæ volubilia sunt. Ed.

344. *E regione.* I. e. ex omni parte fulmini, cursum suum sequenti, objacentia; quæ si vera sint, voces sunt ad præcedentem clausulam referendæ: sin malis phrasin *e regione* per *itinere directo* interpretari, pertinet ad sequentia: qui sane sensus est verborum Ciceroni et aliis; adeoque nihil novavimus. *W.*

346. *Volventia.* I. e. volubilia quæ ad cursum et motum celerem ap

347. *Incendunt.* Sic malim i sermone, præ *intendunt*, ut p magis, grandius et exquisitiu utriusque vocabuli in hoc usu eadem sit potestas. *Wak.*

348. *Incolumeisque venit,* et vss. arguit et gravem ictum et lapsum fulminis ex ejusdem mob

349. *Liquidus;* vs. 205.

350. *Perfregit.* I. e. usu co est aliquoties fregisse; per lepid variationem temporum, et optim frequentatam. Quod genus ista gilianа, Georg. III, 363. *W.* - *perfringit;* sed plures libri alt ctionem tuentur.

351. *Texta tenentur.* Ita c scilicet et condensata materie, sint foramina, per quæ fulmen poris discidio perniciali transfu sit. *Wak.*

354. *Vis fulminis,* non æris ut incogitanter notavit Lamb. C

:tumnoque magis, stellis fulgentibus apta,
titur cœli domus undique, totaque tellus;
ım tempora se veris florentia pandunt:
: enim desunt ignes, venteique calore
nt, neque sunt tam denso corpore nubes.
trasque igitur quom cœli tempora constant,
ıriæ causæ concurrunt fulminis omnes.
'etus ipse anni permiscet frigus et æstum;
n utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
ordia sit rerum, magnoque tumultu
; et ventis furibundus fluctuet aer.
caloris enim pars, et postrema rigoris,
s id est vernum: quare pugnare necesse est
.leis inter sese, turbareque mixtas.

ıctumnoque magis, etc. His
lvitur alia quæstio: nimirum
anni tempestate fulmina fiant.
. autem Lucretius potissimum
auctumno et vere; quia utrum-
mpus constat inter calorem et
e duo sunt necessaria ad ful-
rationem. Ex utriusque porro,
caloris pugna censet creari
ucretius. Deinde ad fulmina
reanda necesse est ut calor seu
:ntus seu tempestas adsint. At
desunt ignes: in æstate defi-
i. *F.* — Hoc autem de Italiæ
intelligendum notat Creech.
eodem modo pro *fixus*, *con-*
ostro usurpatur etiam V, 806,
:pius; ita ut huic loco prorsus
t, V, 1204: « stellis micanti-
ı fixum ». *Forb.*
mpora se veris pandunt. Hæc
illustrabuntur Virgilianis illis
I, 217; IV, 52, 77, Serviique
riis: ad quæ lector amandan-
Vak.
rigore. Id est, hyeme, ut V,
640. — *Calore*, æstate; Virg. Georg. IV, 36.

362. *Utrasque.* Latenter respicit dictionem *tempestatem* in nomine *tempora* comprehensam: videas annotata ad I, 353. *Wak.* — Cf. etiam II, 518; vulgo *utrumque.* — *Constant* hic potest simpliciter *sunt;* neque aliter in Maronis Æn. V, 748. *Wak.*

364. *Fretus* (I, 721) *anni.* Eleganter et signate; nam per *incertos menses*, ut Virgilii verbis utar, *fluctuat* aer, *æstuat*que, tempestatibus confligentibus: redeas autem ad IV, 1027. *W.*

365. *Opus est;* I, 1050.

367. *Ignibus fluctuet.* In hac metaphora poetæ sæpissime versati sunt. Sufficiat testimonio Sidonius Apollinaris IX, 196. Cf. V, 277. *W.*

368. *Prima caloris enim.* Prima caloris pars, a quo æstas incipit, et postrema *rigoris*, i. e. frigoris, in quod hyems desinit, id ipsum tempus est vernum. *Lamb.*

370. *Dissimileis*, scil. partes, e vs. 368. — *Turbare*; II, 125.

Et calor extremus primo cum frigore mixtus
Volvitur, auctumni quod fertur nomine tempus:
Hic quoque confligunt hyemes æstatibus acres.
Propterea sunt hæc bella anni nominitanda;
Nec mirum est, in eo si tempore plurima fiunt
Fulmina, tempestasque cietur turbida cœlo,
Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
Hinc flammis, illinc ventis humoreque mixto.
Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
Perspicere, et qua vi faciat rem quamque, videre:
Non, Tyrrhena retro volventem carmina frustra,

371. *Calor extremus.* Ipsa ultima pars æstatis, quæ in auctumno miscetur cum hyemis, seu frigoris initio. *F.*

372. *Volvitur.* Hoc verbum non tangit, ut opinor, *fluctuationem* hac mixtura excitatam, de qua in vs. 364 superius actum est; sed simplicem *rotationem* temporum. *Wak.*

373. *Hic;* in hac etiam tempestate.

374. *Bella anni;* hæc verba ad utramque tempestatem referenda arbitror.

376. *Tempestas turbida cœlo.* Cf. Virg. Æn. XII, 283. *Wak.*

377. *Ancipiti bello.* Quia duæ qualitates tum sunt inter sese pares et æquales, calor et frigus. *Lamb.*—*Turbatur.* Virg. Ecl. I, 12.

379. *Hoc est igniferi,* etc. His 44 vss. exprobrat modo Tyrrhenis conjectoribus propriæ scientiæ vanitatem et errorem. Hi porro audebant partiri cœlum in varias partes, unde venire fulmen observarent: minas Deorum venditabant, aut prospera pollicebantur omnia de cœlo, pro diversa cœli parte, a qua fulmen venerit. *F.* — *Hoc.* Id est, hoc modo, quem in superioribus exposui. Sane licet, nec invenuste, in nominativo casu positum intelligere; sed illud equidem malim, ut magis Lucretianum: videas ad IV, 773; V, 805, ne plures
locos excitem. *W.* — *Igniferi j*
Hæ voces breviter significant, e
ter, *tonitrum* ac *fulgur.* Wak. -
tamen cum Forbigero *hoc* in n
positum intelligere: *hoc,* quo
dixi, *est* vere perspicere, etc. E

380. *Rem quamque.* I. e. om
ctus, valde mirabiles et difficil
catu, fulminis fulgurisque licet
telligere. *Wak.*

381. *Tyrrhena carmina.* N
omnis aruspiciorum, et pro
procurandorum, cum aliis huc
tibus cærimoniis, ab Etruscis r
simis, atque hujusce disciplinæ
simis, ad Romanos derivata
omnes norunt. *W.* — *Retro vo*
Quod breviter dictum est, vice
volventem, *ultro citroque* vol
Gemellum schema sermonis con
rium est infra, ad vs. 1279. *W.*-
Aliam hujus verbi interpretation
suppeditavit vir omni doctrinaru
manitatis laude præstantissimus
Leclerc; scilicet ut hic intellig
culiaris Etruscæ linguæ scrip
dextra ad lævam recurrens, qua
ratione Arabes Hebræique s
Unde Romanis hominibus di
lectu fiebant hæc carmina. Hic v
sus mihi unice placet. Ed.

ıltæ Divom perquirere menti;
s ignis pervenerit, aut in utram se
: partem, quo pacto per loca sæpta
et hinc dominatus ut extulerit se;
:ere queat de cœlo fulminis ictus.
Jupiter atque aliei fulgentia Divei
ıatiunt sonitu cœlestia templa,
ıgnem, qua quoique est quomque voluntas;
ıs incautum scelus avorsabile quomque est,
t, ictei flammas ut fulguris halent
·fixo, documen mortalibus acre?
nulla sibi turpi conscius in re,
flammis innoxius, inque peditur,
:lesti subito correptus et igni?
am loca sola petunt, frustraque laborant?

Sic ex optimis libris . *mentis*, « quum vero delicatissimum Lucre- ;enitivo duplice abhor- ıs rectum sit, si minus quæ sunt *menti*, quam t *mentis* ».

›*lans*, etc. Vide supra

i Jupiter, etc. His no- ·at Tyrrhenis haruspici- ›em. Si enim, inquit, legibus naturæ, sed ad ım mittuntur de cœlo, ınt innoxios, parcuntque ı potius parcendum es- ı, et reis ictus infligen- ıortalibus foret acre do- ıset itaque non a Diis ed ex naturalibus causis e Servium ad Virg. *Æn*. ıt. Hist. II, 53; Arnob. . *W*.

ıl sonitu. Pulchre; quum sonitu excitatis, *concu-tiantur* res. *Wak*. — *Templa*; I, 1013.

389. *Quaquomque est voluntas*; quacumque fulmen jaculari unicuique libet.

390. *Incautum*, non cautum, non evitatum. — Cur Dii non faciunt, ut, quicumque a nefario et horrendo scelere non caverunt, seu non abstinuerunt, ii percussi fulmine, etc. *F*. — Cf. II, 1103 sq.

391. *Flammas halent*. Cf. Virg. Æn. I, 44.

393. *Et potius*; suppl. *quur*. — *Conscius in re*. Wak. comparat Propert. I, 10, 2, pariter « conscius in lacrymis » dicentem; ubi Broukh. laudat Cic. ad Att. I, 18, et Minuc. Fel. c. 1, § 3. *Forb*.

394. *Inque peditur*, impediturque, et implicatur in ignes.

395. *Turbine cœlesti*, vortice fulminis. Hendyades est pro: turbine cœlestis ignis. *Wak*.

396. *Quur etiam loca sola*, etc. His 4 vss. arguit fulmen non a Diis, sed ex causis naturalibus fieri. Alias enim, cur Dii tela sua perdi patiuntur, dum ea tor-

An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?
In terraque Patris quur telum perpetiuntur
Obtundi? quur ipse sinit, neque parcit in hosteis?
  Denique, quur nunquam cœlo jacit undique puro
Jupiter in terras fulmen, sonitusque profundit?
An, simul ac nubes successere, ipsus in æstum
Descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
In mare qua porro mittit ratione? Quid undas
Arguit et liquidam molem camposque natanteis?
  Præterea, si volt caveamus fulminis ictum,
Quur dubitat facere, ut possimus cernere missum?
Si nec opinanteis autem volt opprimere igni,
Quur tonat ex olla parte, ut vitare queamus?
Quur tenebras ante et fremitus et murmura concit?

quent in deserta et solitudines? *F.* — *Frustra laborant*, in expediendo fulmine scilicet, et fabricando; si sit usu nullo locis vacuis, ubi nemo percutitur, immittendum. *W.*

397. *Consuescunt*, exercent et telis mittendis consuefaciunt. Nonius, II, 199: « *desueri* illum, pro *desueri* ». Sic Lucan. V, 776, *assuesceis* pro *assuefacis*.

398. *In terraque*. Bentl. conj. *in terra*, quod Wakef. etiam in Voss. invenit. — Ingeniosa tamen est magis [illegible] viri sagacis divinatio, quam vera; quum frustretur [illegible] [illegible] istam, quam Lucretius [illegible] [illegible] *Jovem* ac [illegible] [illegible], vs. 387; [illegible] [illegible], qui parant [illegible] [illegible] Patris, vs. 390-399, et [illegible] Patrem, vs. 399. *In* [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. *W.*

399. [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

400. *Denique*, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

402. *Successere*, cœlum subtexer[e] — *Ipsus*. Forma inusitatior, apud [co]micos haud rara; cf. Priscian. XIII § 11; Diomed. I, 318. Vulgo *ips[e in] eas tum* e Lambini correctione. *Æstum*; vs. 364, 367. Vide et n. [...]

403. *Determinet*. I. e. finem, vel [ter]minum figat, quoadusque telum mit[ten]dum sit. *W.*

404. *In mare qua porro*, etc. Sic [Cic.] De div. II, 19: « Quid enim pro[fecit] quum in medium mare fulmen jacit [Ju]piter? quid quum in altissimos mon[tes], quod plerumque fit, etc. » Cf. Se[nec.] Nat. Q. II, cap. 51 extr.

405. *Arguit*, sceleris quasi accu[sat], quum in eas fulmen jaculatur.

406. *Præterea*, etc. Aliud quo[que] argumentum, ut ostendat a Diis [non] jaci fulmina, et dilemmate utitur.

409. *Ex olla parte*: illa, qua ful[men]. — *Ut vitare queamus*; tenebr[as] semper [illegible], et crassioribus nubi[bus] [illegible] *W.* — Immo etiam ipso [illegible] [illegible], qui plerumque ante [illegible] [illegible] [illegible] ictum non [illegible] [illegible]. Ed.

nul in multas parteis quî credere possis

' An hoc ausis nunquam contendere factum,
ıt ictus uno sub tempore plures?
est numero factum, fierique necesse est,
re in multis regionibus et cadere imbreis,
. sic uno fieri sub tempore multa.
emo, quur sancta Deum delubra, suasque
infesto præclaras fulmine sedeis;
facta Deum frangit simulacra, sueisque
maginibus violento volnere honorem?
quur plerumque petit loca? plurima quo plus
ıs in summis vestigia cernimus ignis?
: superest, facile est ex his cognoscere rebus,
ας Graiei quos ab re nominitarunt,

simul in multas, etc. Sensa versuum hæc videtur esse: ovem uno et eodem tempore ere in plures partes: vel ne-ces, quomodo id persuaderi ıam? Qui enim Jupiter suf-ot fulmina torquenda in tot ı? Si negabis, res ipsa vin-utingit sæpe, ut fulmen cadat oca, sicut pluit in diversis *F.* e *Lamb.*

pe est numero. Tmesis, sæ-

, refer ad *sic*, vs. sq.

ur sancta Deum. Argumenı protulit Noster ad II, 1101 ısius explicat.

:aculit, ipse Jupiter suas nta Capitolium.

ıngit simulacra. Non dubito lectu verborum prudentissi-vana sermonis superfluitate, loquutus: intellexerim igitur *ıcra*, statuas *marmoreas*, *frangi* dicit; per *delubra* au-*ıs*, recte rursus *discussas* ı: et per *imagines* denique, *picturas*; quarum *honores* statim deflorescerent, fulminibus afflati. *W.* — Sed quis unquam *delubra* de statuis deorum intellexit? *Delubra*, ut jam seqq. verba *suas sedes* luce clarius demonstrant, hic etiam sunt *templa* deorum; pariterque inter *imagines* et *simulacra* non puto discrimen intercedere a Wak. statutum; immo ut *sedes delubris*, sic etiam *imagines simulacris* quasi interpretamenti loco addita esse censeo. *Forb.*

421. *Altaque*, etc. Nonne potius credere est hoc fieri naturalibus ex causis? Vide Horat. Od. II, 10, 11.

422. *Quo*, unde, quare, in summis montibus *plus*, quam alibi, cernimus *plurima*, valde multa vestigia. Hæc omnium codd. lectio Lambino displicuit, qui correxit « plurimaque ejus »; et omnes usque ad Wakef. eum sequuti sunt. Ed.

423. *Quod superest*, etc. Hactenus de fulmine. His autem vss. 28 de prestere, columna, vortice et turbine agit Poeta, quod est novum meteori genus. *F.* — Vide Disq. var.

424. Πρηστῆρας. De his presteribus,

In mare qua missei veniant ratione superne.
Nam fit, ut interdum, tamquam demissa columna,
In mare de cœlo descendant; quam freta circum
Fervescunt, graviter spirantibus incita flabris:
Et quæquomque in eo tum sunt deprensa tumultu,
Navigia in summum veniunt vexata periclum.
Hoc fit, ubi interdum non quit vis incita venti
Rumpere, quam cepit, nubem; sed deprimit, ut sit
In mare de cœlo tamquam demissa columna
Paullatim; quasi quid pugno brachiique superne
Conjectu trudatur, et extendatur in undas:
Quam quom discidit, hinc prorumpitur in mare ve
Vis, et fervorem mirum concinnat in undis.

et Epicuri super illis sententia, consulendus est Diogenes Laertius, X, 104, prolixior, quam qui commode nostris annotationibus adscribi queat. Videas quoque Plinium Nat. Hist. II, 50, et alibi, has philosophiæ partes uberius tractantem. *W.* — *Ab re*, a πρήθω, πρήσω, scilicet; quia cum *ardore* quodam *tumescant*: inest enim voci non minus *inflationis* notio, quam *ignis*. W.

426. *Nam fit, ut interdum*, etc. His 10 vss. explicat quid sit columna, et quomodo creetur. Nimirum, quum ventus in nubibus involutus erumpere nequit, tum deprimit nubem deorsum in modum columnæ. *F.*

427. *Descendant*; πρηστῆρες nimirum. Sic autem Wak., ut ambiguitas vitaretur, restituit e cod. Poor. Plurimi libri *descendat*, ut vulgo editur. *Forb.* — *Quam circum*; columnam scilicet.

428. *Incita*, concitata; vs. 325.

429. *In eo deprensa tumultu*. Sic, uti Horatius insuper, aliique, Virgilius etiam loquutus est, in Æn. V, 52: « Argolicove *mari deprensus* ». *W.*

430. *Vexata*; I, 276.

432. *Cepit*, invasit, occup
nimirum Wak. explicat lectione
ex Vind. et Cant. restitutam, co
Lucan. V, 414. Vulgo *cæpit.* *F*

434. *Brachiique conjectu*; q
aliqua manu et brachii impetu
trudatur. Ad metrum leg. est *b*

436. *Quam quom discidit*,
7 vss. explicat, qua ratione fia
quod genus est procellæ veheme
autem, inquit Lucretius, ubi
perfringens nubem, jam non am
clusa, sed convoluta et volutab
tra nubem turbat funditus omni
excitat, radicitus evellit arbor
F. — *Prorumpitur*. I. e. *se pr*
de mediæ vocis usu. Virgilius
Æn. VII, 459: *proruptus sud*

437. *Fervorem in undis*: ut
412, *fervere cogens*, et alibi,
tione maxime usitata; ob *sp*
sonitum excitatum, ut aquæ vi
rum bullientis. Huc referas etia
lam locutionem, *æstuantem* po
haud rarius frequentatam. *W.*
cinnat, efficit; IV, 1279. Vide
I, 207, 295; II, 170.

undus enim turbo descendit, et ollam
t pariter lento cum corpore nubem:
simul ac gravidam detrudit ad æquora ponti,
iquam subito totum se immittit, et omne
ingenti sonitu mare, fervere cogens.
[uoque, ut involvat venti se nubibus ipse
, corradens ex aere semina nubis;
si demissum cœlo prestera imitetur.
i se in terras demisit dissoluitque,
is immanem vim provomit, atque procellat.
nia fit raro omnino, monteisque necesse est
e in terris; apparet crebrius idem
ctu maris in magno cœloque patenti.
ila concrescunt, ubi corpora multa volando

rsabundus. Non inclusus, sed
tra nubem eruptus, susdeque
ia. *F.*
etrudit. Sic magis extra vul-
usum et more Lucretiano,
Poor., Brit. 3, et Cant. Editi
contra scriptos uti suspicor.

l quoque, ut, etc. His 8 vss.
ratione vortex fiat. De quo
II, 49: « Sin vero flatus re-
presso sinu arctius rotati nu-
erint, sine igne, hoc est, sine
orticem faciunt ». Est autem
umactus et circumvolutus. *F.*
orrad. semina; vs. 304, 343.
uasi ... prestera imitetur. Fit
igne vortex; at prester ardet
roterit, et in mari semper ge-
it quidam volunt: quod tamen
t Seneca Nat. Q. V, 13, § 3.
Hic, nullus dubito, quin sit
us pronominis de *vortice* intel-
Wak. tamen pro adverbio ha-

rocellat. Sic Wak. et Eichst. præeuntibus, cum omnibus libris MSS et editt. antiquissimis scribendum duxi, ut nimirum sumamus veterrimos Romanos etiam verbo *procellare* usos fuisse, ad primam conjugationem flexo. Vulgo in nostro loco editur *procellæ.* Forb.

448. *Sed, quia fit raro,* etc. Docet Lucretius vorticem sæpius in mari, quam in terris fieri. Officiunt enim montes, ac vim illius infringunt: mare vero, quia patens et liberum, vim illius totam recipit. Quamquam frequentiores etiam vortices fiunt Florentiæ, et aliis in regionibus terrarum. *F.*

450. *Prospectu maris in magno.* H. e. in mari, in quo major est conspectus et latius cœlum quam in terra, propter aquarum æqualitatem et planitiem. *Lamb.*

451. *Nubila concrescunt,* etc. His jam 44 vss. seqq. agit poeta de nubium generatione. His 8 vss. prioribus ait se in ea opinione esse, ut nubes fieri credat, quum asperiora et minus lævigata corpuscula, hoc est, atomi, sursum latæ connectuntur, et cohærent paulla-

Hoc super in cœli spatio coiere repente
Asperiora; modis quæ possint indupedita
Exiguis tamen inter se compressa teneri.
Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis:
Inde ea comprendunt inter se, conque gregantur,
Et conjungundo crescunt, ventisque feruntur
Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.
Fit quoque, uti montis vicina cacumina cœlo
Quam sint quoique magis, tanto magis edita fumen
Assidue fulvæ nubis caligine crassa:
Propterea quia, quom consistunt nubila primum,
Ante videre oculei quam possint tenuia, ventei
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Hic demum fit, uti, turba majore coorta,

tim in crassam molem, modicis ciendam ventis, vehementibus disjiciendam. Putat igitur nubes concrescere posse ex atomis ipsius aeris, quæ figuris sint asperioribus. Aer quippe constat ex atomis corpore et figura diversis. *F.* — Hanc rem tractat Epicurus apud Diog. Laert. X, 99, qui studiosis lectoribus adeundus est. *W.* — *Ubi* ... *volando;* quum multa corpora hamata, quæ huc et illuc in aere vagantur, in illo cœli spatio, quod supra nostrum caput est, repente coeunt. *Creech.*

453. *Modis indupedita exiguis.* Ordo et sententia est: « Quæ *impedita* et implicata *modis exiguis*, i. e. modice, nec nimis arcte, aut adstricte, possint tamen complexa cohærere ». *Lamb.*

457. *Conjungundo.* Neutre positum est, pro *se conjungundo.* W.—Vel passive: dum conjunguntur; I, 534. Ed.

459. *Fit quoque, uti*, etc. His 11 vss. confirmat nubes primum exiguas ac tenues consistere; deinde in nubes crassas et latas extendi. *F.*

460. *Quoique.* Sic viri docti Wakef. et Forb. edidere; sed vellem sensum exposuissent. An jungendum cœ*lo?* At nostro mundo unum est. An intelligendum de montibus mundorum? at poeta singulari dixit *montis*, quod de quodam bis monte, in exemplum allato dum videtur. Ergo melius sent procedet: « fit quoque ut monti*tis* cujuslibet) cacumina, quan*cuique* monti sunt alta et cœl tanto magis *edita*, ob altitudi ment, etc. » Mallem tamen *monti*; et me pariter offendit vox *edita* post *vicina cœlo*, ni intelligas: in ipso fastigio, in tate ipsius cacuminis; quod n quisitum foret. De vocibus *quam* oppositis cf. I, 153; IV, 1002.

461. *Fulvæ nubis.* Homer. Ili 343, νέφος χρύσεον: Virg. *Æn* 792. — *Caligine crassa*, vs. Ennius Hecuba, p. 242 Hess.

462. *Consistunt*, concrescunt

463. *Tenuia*; utpote tenuia, halitus. *Lamb.*

465. *Turba majore*; majore niore nebularum cœtu.

densa atque arcta apparere, et simul ipso
e de montis videatur surgere in æthram.
oca declarat sursum ventosa patere
sa et sensum, monteis quom ascendimus altos.
terea, permulta mari quoque tollere toto
a naturam, declarant litore vestes
sæ, quom concipiunt humoris adhæsum.
nagis ad nubeis augendas multa videntur
quoque e salso consurgere momine ponti:
atio consanguinea est humoribus omnis.
terea, fluviis ex omnibus, et simul ipsa
e de terra nebulas æstumque videmus;
velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
duntque sua cœlum caligine, et altas

ndensa, scil. nubes. Alii, qui sq. *videantur*, supplent nu-

æthram. Ubi versantur scili- nubes et crassissimæ (vide vs. annotatis), quæ jam possunt rpari; ex tenuibus illis, acie minus contingendis, fabricatæ æ. Locus quibusdam male est Qui vero quatuor postremos eriodi versus tollendos judica- audiendi sunt. *W.*

Jam loca, etc. Sensus est: experientia discimus, ea loca, o sint opere ventis exposita, bstaculis in æthera patentia». nere scilicet sunt summa mon- mina, de quibus sermo insti- *W.*

t sensum. I. e. *id*, quod sen- mpe, idem est ac si dixerit, *ster.* Vulgo, *ad sensum;* con- veteres universos. *W.*

ræterea, permulta mari, etc. s. refert alterum modum, quo crescere videantur: scilicet ex seu halitibus e mari, fluviis- que, atque ex ipsa terra surgentibus in aera. Ita censet Aristoteles libro I Me- teor. nisi quod velit mutationem prius fieri vaporis in aera, deinde ex aere fieri nubes, postea ex nubibus pluviam. *F.*

471. *Vestes;* cf. I, 306 sq.

472. *Adhæsum*, adhæsionem; V, 840.

473. *Quod.* Id est, secundum quod; I, 222. Sic Wak. e plurimis libris; vul- go *quo*.

474. *Momine*, motu, agitatione. — Jam vero *momen* generaliter valet id, «quod in rebus *movendis* valet». Neque discrepat cognata vox *momentum*. Lu- cretius alibi usurpavit. *Momen* igitur *ponti* valet *mobilis moles ponti*, vel *mo- tari facilis;* propter *fluidam* naturam scilicet. *W.*

475. *Ratio consanguinea est humori- bus.* I. e. liquores salsi, æque ac dulces, nebulas exhalant augendis atque confor- mandis nubibus idoneas. *W.*—*Consan- guineus* a poeta pro *affinis*, *similis*, *ejusdem fere generis* usurpatum est. *Forb.*

477. *Æstumque*, vaporem calidum; cf. ad vs. 402.

Sufficiunt nubeis paullatim conveniundo:
Urguet enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et, quasi densendo, subtexit cærula nimbis.
Fit quoque, ut hunc veniant in cœtum extrinsecu
Corpora, quæ faciunt nubeis nimbosque volanteis.
Innumerabilem enim numerum, summamque profun
Esse infinitam docui; quantaque volarent
Corpora mobilitate, ostendi, quamque repente
Immemorabile per spatium transire solerent:
Haud igitur mirum est, si parvo tempore sæpe
Tam magnos monteis tempestas atque tenebræ
Cooperiant, maria ac terras, impensa superne:

480. *Sufficiunt*; et paullatim coeundo in densum corpus nubes in aere constituunt. *Cr.*

481. *Urguet.* I. e. æther premit deorsum, ita ut latius diffundi nequeant, atque tenuiores fieri; comprimit conglobatque. — *Signiferi.* I. e. stelliferi; vide V, 690. *W.* — *Æstus.* Cum Gassendo atque aliis interpreteris calorem, habebis causam quæ dissipet nubes, at quæ nunquam condenset: igitur per *æstum* ætheris intellige corpora ista quæ e cœlo continuo venientia ictibus suis tenues nebulas in nimbos cogunt; vide vs. 514. *Creech.*

482. *Densendo* (I, 662) *subtexit*: quemadmodum arte textoria denseri solet tela liciorum ordinibus addensendis. Et elegantissimi est ingenii fetus hæc translatio. *Wak.* — *Cærula*; cœli scilicet; cf. I, 1089. Pessime Fayus: Reddit nimbos cæruleos.

483. *Fit quoque, ut hunc*, etc. His 12 vss. tertium addit modum, quo nubes concrescere queant. Putat itaque illa corpora seu atomos, quæ congregantur in nubium concretiones non solum ex ipso aere, aut ex ipsa etiam aqua et terra; sed etiam extrinsecus ex immenso spatio convenire. Quum enim docue-
rit II, 522 et seqq. infinitum et
sum esse spatium, in quo, ex
per quod infinitæ volitent atomi;
mirum si ex illa profundi summ
ditent, quæ in nubium concretio
veniant. *F.* — *Illi*; nempe *vert*
nubi, causæ vorticis. Sic restitu
Vulgo *illa*.

485. *Innumerabilem numer*
1086. — *Profundi*; II, 1051.

486. *Ostendi.* Nempe II,
seqq.

488. *Immemorabile*; IV, 19

491. *Cooperiant*, quatuor
pronuntiandum, ut V, 343, et
similia *Forb.* — *Impensa.* Neu
neris adjectivum animadvertas
diverso genere respiciens. Qui
sibi velit, aut unde veniat, ha
impensa, mihi non satis liquet.
placuit ad *impendor* referre, id
fusa: mihi contra videtur nihil c
intercedere has voces: et *imper*
minus *suspensa*, ad radicem *pa*
lus dubitem remittere: sed in
grammaticorum silentio præsti
spiciones nostras modestius pr
Melius intellexissem *intensa.* V
pensa, soluta, profusa, ab
effusa; quo fere sensu dixit ad

ıe quandoquidem, per caulas ætheris omneis,
si per magni circum spiracula mundi,
introitusque elementeis redditus exstat.
c age, quo pacto pluvius concrescat in altis
ıs humor, et in terras demissus ut imber
:, expediam. Primum, jam semina aquai
simul vincam consurgere nubibus ipsis
ıs ex rebus; pariterque ita crescere utrumque,
ɜis et aquam, quæquomque in nubibus exstat,
ter nobis corpus cum sanguine crescit,

'bido. Sed nolim cum Eichst. m ab *impendeo* ducere. Ed.

ulas ; II, 951.

iracula. I. e. sensu secunda-ina, poros, vel aperturas; nam est a *meatibus*, per quos secu-animantum. *W.*

ddilus ; I, 204.

unc age, quo pacto, etc. His qq. agit de pluviis. Epicurus viam generari posse duplici r compressionem; per trans-n. Per compressionem quidem, ı aqua revera contineatur in x quibus compressis vi venti ipsius aquæ copia exprimatur: ɔngia, quam manu comprimis, ua. Per transmutationem vero, num natura aeris, ac deinde it, ut recedente calore, et fri-edente, vertatur in naturam e sententia fuit quoque Aristo-ıs sectatorum, qui volunt ele-er se mutari, ac fieri genera-ılum. *F.* — His 8 vss. priori-materiam pluviæ coacervari ıubibus ex cœtu infinito ato-ɜr inane volitantium, quæ ad turam aptæ sint. *F.*

Demissus. Sic optimi et anti-ɔdices, quos audiendos duxi. *nissus*, quod explicat: « deorsum cadat undique dispersus »: per se satis probabiliter, nisi meliores libri obstarent. Quod autem Wak. dicit, *demissus* ante *decidat* prorsus supervacaneum esse, hoc nihil valet. Si enim verba sic conjungimus, « in terras decidat, ut demissus imber », nihil offendere potest, et respondet hic locus supra vs. 256 sqq., et 426 sqq. Quod etiamsi non liceret, alibi jam vidimus quantopere Lucretius amet verba ejusdem significationis copiæ causa cumulare: cf. supra ad vs. 53 hujus libri. *Forb.* — Recte quidem; sed aliud me offendit. Quid enim sibi vult ista comparatio: « pluvius humor decidit, ut imber »: num potest aliter decidere? Forsan igitur intelligendum: utpote imber, ut qui sit imber; vel potius construendum: quo pacto pluvius humor concrescat, et *ut* (quomodo; Virg. Ecl. VI, 31, 56) *imber*, id est, pluvius humor in imbrem resolutus, *decidat*, etc. Ed.

497. *Semina.* Nempe primordialia; ut *semina maris*, Virg. Ecl. VI, 32. *W.*

498. *Vincam*, firmissimis rationibus demonstrabo. Sic II, 748.

499. *Utrumque.* I. e. nubes et aquam; cujus schematis exemplum simile habuimus nuperrime, atque disertis verbis indicavimus, ad vs. 491. *Wak.* — Vulgo *utrasque* sine libris.

Sudor item atque humor quiquomque est denique mem
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, veluti pendentia vellera lanæ,
Quom supera magnum mare ventei nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor
Tollitur in nubeis : quo quom bene semina aquarur
Multa modis multis convenere, undique adaucta,
Confertæ nubes tum se dimittere certant
Dupliciter : nam vis venti contrudit, et ipsa
Copia nimborum, turba majore coacta,
Urguens ex supero premit, ac facit effluere imbreis
 Præterea, quom rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissolvuntur solis super icta calore,
Mittunt humorem pluvium; stillante, quasi igni

502. *Sudor atque humor quiquomque.* Speciatim sic enumerationem Carus fecit, ut melior sit similitudinis hujus convenientia cum *multis* aquai *seminibus*, jam memoratis, in vss. 497, 498, adeo ut temeritas, atque inscitia Lambini Creechiique plane sit non amplius tolerabilis, versum coram positum pro spurio rejicere audentium. *W.*

503. *Concipiunt etiam*, etc. His 4 vss. cum dimidio, docet etiam ex mari et fluviis multum humorem tolli in nubes, dum ipsæ feruntur ventis super æquora et fluvios : sicut videmus lanas appensas super aquam concipere humorem. *F.* — *Concipere* sæpius de corporibus non solidis et compactis dicitur, quæ humoribus imbuuntur; supra vs. 472, collato cum vs. 629. *Forb.*

504. *Vellera lanæ.* Virg. G. I, 397.

505. *Supera;* III, 386.

507. *Quo quom bene*, etc. His 5 vss. cum dimidio, primum modum refert, quo pluvia generari queat : nempe per compressionem; dum scilicet vi venti ac ipsa etiam nimborum copia majore nubes compressæ demittunt pluviam spongiæ aqua plenæ, ex qua, di comprimitur, aqua exprimitur *Bene* junge cum *multa.*

509. *Se dimittere*, in pluviai tas. Vide Disq. var.

511. *Copia*, quia confertæ (sunt nubes. — *Turba ;* cf. vs. 4

512. *Ex supero ;* II, 227.

513. *Præterea, quom rares* His 4 vss. alterum refert mod pluviam fieri posse putat, ni transmutationem ; dum scilic aut vi venti, aut ardore solis ic refactæ demittunt pluviam, sei tur in pluviam. *F.*

514. *Icta calore.* Hoc elegan dicendi genus nos in hujusce cc rii decursu frequenter illustrat mus, quum Lucretius sit talium refertissimus. *W.*

515. *Stillante* Wak. ex om bris, præter Junt. *stillando* pra in contextum revocavit, scilica intelligamus *eo humore*, quod riusculum videtur. Quare si cog

per calido tabescens multa liquescat.
'ehemens imber fit, ubi vehementer utraque
vi cumulata premuntur et impete venti.
:tinere diu pluviæ longumque morari
:unt, ubi multa fluenter semina aquarum,
ıliis aliæ nubes nimbeique rigantes
, atque omni volgo de parte, feruntur;
ıe quom fumans humorem tota redhalat.
ıbi sol radiis, tempestatem inter opacam,
ı fulsit nimborum adspergine contra;

m tam facilem et planam in ris corruptam esse, libenter ılgaribus Lamb. divinationem recepissem. *Forb.* — Pius *tillante*, id est, cogente stilauctoritate allata.

·a. Cf. Virg. Ecl. VIII, 80. *tela*, quod Wakef. recepit, mutare, « propter magnam artium et consuetudinum ı, in qua nos nunc dierum At verba *tabescens* et *li-n cera* tam bene congruunt, am alii verbo locum esse creτῷ *tæda* quidem, quod Vost. Ed. — *Multa*, abundans; ıro *multum*, ut vult Wak.

·aque : vi scilicet tam cumuıarum quam venti inurgentis. codd. Vulgo *utroque ;* Ver. ı *utrinque*. Tot varietatibus onstructio causam peperit, homines necessum habebant a τὸ *vi* referre scilicet. Bent*utrinque ;* « scilicet *superne*, nimborum, et vento *ad late*s. 510. Et ordo esset : Nubila remuntur vi, et impete venti; ;. Lectores proprio judicio os majori numero exemplaorum stamus. Possis sane ıpere, ut sæpe alias, pro ·, et conjungere *vi cumulata ;* hoc tamen nec venustum foret, et ambiguum. *W.*

519. *At retinere diu*, pro *se retinere* vel *retineri*, diu durare. Sic Wakef. et Forb. absoluto verbi usu, Lucretio multum familiari; conf. ad I, 398; II, 243; III, 501, etc. Minus bene, opinor, Lamb. « homines donis retinere et morari ».

520. *Fluenter.* Cf. IV, 226, et infra vs. 932. Ordo est : Ubi multa semina aquarum fluenter feruntur. Communes editi ex arbitrio correctorum *fuerunt.* Wak.

521. *Aliæ aliis insuper*, aliæ super alias; cf. vs. 192.

523. *Terraque ... redhalat.* Et ubi terra suppeditat perenniter vapores et halitus, qui sursum in nubes ferantur, et inde resoluti cadant. *F.* — *Redhalat.* Hæc videtur accuratissima verbi scribendi ratio, quæ pariter obtinet in *redhibeo*, *redhibitio* in glossis vetustis, atque *redhostio* apud Nonium II, 740. *W.* — Vulgo *rehalat.*

524. *Hic, ubi sol radiis*, etc. His 3 vss. interim monet Poeta tunc creari in nubibus arcum cœlestem, quem iridem vocant, quum spissus est nimbus, et atra sunt nubila. Verum de variis illius coloribus ac forma parcius philosophatus nihil nos docet. *F.*—Vide Disq. var.

525. *Adversa nimborum adspergine*,

Tum color in nigris exsistit nubibus arqui.
Cetera, quæ sursum crescunt, sursumque crean
Et, quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, ventei, grando, gelidæque pruinæ,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluvios passim refrenat; aventeis
Perfacile est tamen hæc reperire animoque videre,
Omnia quo pacto fiant, qua reve creentur,
Quom bene cognoris, elementeis reddita quæ sint.
Nunc age, quæ ratio terrai motibus exstet,

dum adversi solis radiis nimbi rorem emittunt.

526. *Color arqui*. De hac antiquiori orthographia Wak. laudat Sosip. Charisium I, p. 93, recte simul rejiciens discrimen a Nonio V, 14, statutum ut « *arcus* sit omnis suspensus fornix, *arquus* vero non nisi qui in cœlo appareat ». Insolentiorem vero genitivi formam ad secund. declin. flexam, adhibuit etiam Cicero Nat. D. III, 20, et *arci* in casu recto pluralis Varro apud Nonium II, 71. *Forb.* — Et lector lepidus multa cum voluptate committet scholasticorum poetarum decem tetrasticha de Iride, in Anthol. Lat. Burm. V, 17, longiora, quam quæ huc transferri possint. Videndus insuper de hoc phænomeno magister Epicurus, apud Diog. Laert. X, 109. Aristoteles etiam, et Plutarchus, cum Stobæo in Physicis. *W.* —Vide Disq. var.

528. *Omnia, prorsum Omnia*. Sane jucundissima est hæc verborum revocatio, et jure Lucretio perplacuit: de qua vide ad II, 936. *W.*

529. *Nix, grando*. De his nihil explicite Lucretius. Vide Disq. var.

530. *Geli*; vs. 156. — *Duramen*; vel ipsæ aquæ duratæ in glaciem; vel ea vis quæ aquas durat.

531. *Refrenat*; Virgil. G. IV, 136; Ovid. Epist. VI, 87. — Forb *fluvios aventeis*, nescio quo se certe in poetico sermone frena indignantur omnes. Et sensu versus claudit; nos Wak. sequi — Quidam plenius interpungi ad finem versus, poetæ mente cturam sermonis, cuilibet ex n constitutione manifestissime nullo modo cognita habentes. C 216; III, 260. *W.*

532. *Tamen*. I. e. utut vid difficilioris investigationis arg Fateor interea me *tandem* præp fuisse, si libri veteres addixiss his vocibus scribæ solent aber III, 104. *W.*

534. *Quom bene cognoris*, e penitus perspexeris quæ sint principiis, quæ sit elementoru virtus. Alii interpretantur: Qui cipiis quæque sint referenda bene, opinor. Ed.

535. *Nunc age, quæ ratio* 73 vss. disputat jam Poeta de t tibus. Quam disputationem p aperiat, his 8 vss. statuit terr scrobus suis pari congerie con in extimis suis partibus ob Itaque vult illam includere ve lacunas, rupes, dirupta saxa, cumas, et flumina. Quibus reb

ɪe : et in primis terram face ut esse rearis
r item, ut supera, ventosis undique plenam
ncis; multosque lacus multasque lacunas
ɜmio gerere, et rupeis diruptaque saxa :
que sub tergo terrai flumina tecta
re vi fluctus, submersaque saxa putandum est :
[ue enim similem esse sui, res postulat ipsa.
igitur rebus subjunctis suppositisque,
superne tremit, magnis concussa ruinis
r, ubi ingenteis speluncas subruit ætas;
ɔe cadunt totei montes, magnoque repente
ıssu late disserpunt inde tremores :

iplicem terræ motus causam jam it, nempe terram, aquam et *F.* — *Terrai motibus.* Hoc arm ventilatum videas apud Diog. ., 105, 106, in Epicuro; Amlarcell. XVII, 7; Plut. Plac. , 15; Servium ad Virg. Georg. , ut Aristotelem, Stobæum, et ræteream. Phænomenon autem *emorum* gnaviter exercuisse ineterum philosophorum liquido ellius II, 28; conferas Virgil. ll, 479; Ovid. Met. XV, 71. Et ɔrincipales, quas uberius explioster dederit, summatim comɜst carmine suavissimo Statius II, 809. *W.*

Face; II, 485.

In gremio gerere. I. e. φέρειν, t Noster ad III, 1062, et alibi ɜel. *W.* — *Dirupta,* in diversas ıbrupta. Vide ad vs. 541. Alii

Tergo terrai. Sic Virgil. Georg. III, 36, *terga* pro æquor seu iem, *telluris* ac fluvii : ut prior s νῶτα θαλάσσης, in Il. B, 159.

Submersaque saxa; modo vs. ıbruptis saxis cavernas aut præcipitia efficientibus mentio erat; nunc de scopulis vi aquarum erutis et gurgite fluminum contortis. Jungerem itaque *volvere fluctus et saxa*, ut hic tantum poeta vim fluminum subterraneorum denotet. Nescio autem annon aliter verba intellexerit Wak. qui notat « poetam dicere, non magis *terrestria* esse saxa, quam *in aqua condita* : sub tellure uti super tellurem sunt ». Vide etiam in Disq. var. Ed.

542. *Similem sui;* scil. terram.—*Res ipsa;* IV, 397.

543. *His igitur rebus*, etc. His 9 vss. refert terræ motus causam esse ipsam terram, cujus speluncæ pro vetustate exesæ tandem concidunt; quibus concidentibus saxa dirupta, totique montes corruunt, magnoque suo concussu terram quatiunt : quemadmodum plaustra vel currus, dum per viam prætergrediuntur, domos ac ædes ad ima fundamenta concutiunt. *F.* — Ad rem confer quæ disseruit Seneca Nat. Q. VI, capp. 9, 10 sqq.

545. *Subter;* quum *intus* magni alicujus ponderis casu concutitur, ad superficiem tremit.

547. *Disserpunt;* in diversas partes longe lateque vagantur.

Et merito; quoniam, plaustris concussa, tremescunt
Tecta viam propter non magno pondere tota:
Nec minus exsultant ædes, ubiquomque equitum vis
Ferratos utrimque rotarum succutit orbeis.
  Fit quoque, ubi magnas in aquæ vastasque lacun
Gleba vetustate ex terra provolvitur ingens,
Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans;
Ut vas in terra non quit constare, nisi humor
Destitit in dubio fluctu jactarier intus.
  Præterea, ventus quom, per loca subcava terræ
Collectus, parte ex una procumbit, et urguet

548. *Et merito;* et hoc ita fieri necesse est; cf. ad I, 108.—*Tremescunt.* Rectius quam *tremiscunt*, ut arbitror. Sic plures et emendatiores libri ap. Virgil. Æneid. III, 648; V, 694. *Wak.*

549. *Viam propter;* sic I, 91, *hunc propter;* et alibi sæpius præpositio postponitur; I, 841; II, 731, etc. — *Non magno;* quamvis non magnum sit pondus in plaustris.

550. *Equitum vis.* Equites, qui currus ducunt. Vide Disq. var.

551. *Ferratos orbeis.* Virg. G. III, 361. Equidem crediderim poetam modo *plaustra*, lente a bobus tracta, memoravisse ob pondus, etiamsi non ita magnum aliquando sit; nunc autem in exemplum afferre *currus*, quos multum sonantes equorum impetus abripit. Sen. Nat. Q. VI, 22: « Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, et rotæ majore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties ». Ed. — *Utrimque*, ex utraque vehiculi parte.

552. *Fit quoque*, etc. Vss. 5 altera tremoris causa continetur; nempe si in vastam aquæ paludem decidat gravis terræ portio, aquæ istius fit agitatio; istam vero aquæ jactationem sequitur telluris (quæ istam aquam tanqu continet) titubatio. *Creech.*

555. *Constare;* ita stare, ut non

557. *Præterea, ventus*, etc. vss. reliquis refert tertiam terra causam esse ventum. Verum, q plici modo rem explicat, his prioribus ait ventum esse causa motus, ubi collectus per concav loca tandem proruit et incumbi in unam partem, in quam parit vento impulsa inclinat et incumbi ut, nisi venti aliquando respirar flare cum impetu cessarent, ips tota parata esset ire, quo vis ven eam. Verum, quia interdum r venti, ideo ipsa terra sese suo pondere recipit in proprias se moveri desinit. Dum autem terra i quo venti ferunt, tum omnia supra terram concutiuntur, et i concussa proruunt; quoque mag sunt, eo magis aut concutiunt concussa majoribus ruinis proru quod spectat illud, quod Plin. refert de portento singulari, quo tinensi agro contigisse invenit i Etruscorum. *F.*

558. *Collectus*, coactus, conv congressus. — *Parte*, sic omne vulgo *parti*.

ıs magnis speluncas viribus altas;
ɔit tellus, quo venti prona premit vis:
ıupra terram quæ sunt exstructa domorum,
lumque magis quanto sunt edita quæque,
ata minent in eamdem, prodita, partem;
ɔtæque trabes impendent, ire paratæ.
uunt magni naturam credere mundi
ɔ aliquod tempus cladenque manere,
videant tantam terrarum incumbere molem?
ıisi respirent ventei, vis nulla refrenet
ɔque ab exitio possit reprehendere eunteis:
quia respirant alternis, inque gravescunt,
asi collectei, redeunt, ceduntque repulsei;
hanc ob rem minitatur terra ruinas,
facit; inclinatur enim, retroque recellit;
pit prolapsa suas in pondere sedeis.
ıtur ratione vacillant omnia tecta,

xstructa domorum, domus ex-, 355.

ı *clinata minent*. I. e. *clinata*; ad tmesin usitatissimam Lu-ıoties ratio dictionis legibus .dversetur. Hauc autem viam ıge tutiorem habui, vulgata sic e: « *Inclinata minent* in eam-. sit τὸ *minent* radix verborum *immineo*, *promineo*; de qua il est compertum aliunde. *W*. ı simplex *minent* restitui infra 94. *Forb*. — *Prodita*. I. e. a, sive *projecta*; in primario ıa: ut profecto superius, III,

'rotractæque trabes. Nam in-llure, trabes e suis sedibus ırotrahi videntur. *Creech*.

't. Bentleio obsequuti sumus, ɔrrogationis præscribenti. Virg. 807: « *Et* dubitamus adhuc virtutem extendere factis? » Quemadmodum in Georgicis, II, 433. *W*.—*Et metuunt credere*. Et quidam adhuc nolunt credere *mundi mortalia templa esse?* ut Noster dixit supra vs. 43. Minus bene, opinor, Lambinus, probante Creechio: « Et homines metuunt usqueadeo, ut credant exitium aliquod cladenque mundo imminere ». Nostram autem opinionem confirmare etiam videtur τὸ *nunc*, vs. 570. Ed.

568. *Quod nisi*; quod si non; I, 222, 235.

569. *Res*; universas scilicet, mundum. — *Euntes*, in exitium abreptas.

570. *Inque gravescunt*; et vicissim ingravescunt, impetum faciunt.

572. *Ruinas*, ruinam, exitium.

573. *Recellit*, reclinat. — *Recellere* proprie potest: in partem posteriorem movere.

575. *Et recipit prolapsa*. Locum sic

Summa magis mediis, media imis, ima perhilum.
Est hæc ejusdem quoque magni causa tremoris;
Ventus ubi atque animæ subito vis maxuma quæda
Aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta,
In loca se cava terrai conjecit, ibique
Speluncas inter magnas fremit ante tumultu,
Vorsabundaque portatur; post, incita quom vis
Exagitata foras erumpitur; et simul, altam
Diffindens terram, magnum concinnat hiatum.
In Syria Sidone quod accidit, et fuit Ægii

construas cum Wak. : « Et, prolapsa in pondere, id est, cum pondere, per pondus suum, recipit sedes suas ». Pronomen *se*, quod vulgo contra libros inseritur post *suas*, recte Wak. omisit. *Forb.*

576. *Perhilum*, vel minimum, fere nihilum, perpaulum; cf. III, 221.

577. *Est hæc ejusdem*, etc. His 31 vss. posterioribus explicat modum alterum, quo ventus terram tremere facit; nimirum quum ventus inclusus intra terram, sive extrinsecus introductus fuerit, sive intus ex ipsa terra collectus sit, interim luctatur magna vi cum ipsis terræ speluncis; post erumpit diffindens terram, hac magnum tremorem terræ concutit. *F.*

578. *Animæ*, ventosi flatus. Sic V, 237, et alibi passim.

581. *Ante*. Vicissim stant oppositæ voces *ante* et *post*. W.

582. *Vorsabunda*; vs. 438.

583. *Erumpitur*; I, 725. — *Altam terram*. I. e. profundam; nam in *cava terræ* (vs. 580) ventus penetraverat. Cf. Virg. Æn. VI, 267. Miror igitur editorum inscitiam inverecundiamque, de suo reponentium, *arctam*. W.

584. *Concinnat*; vs. 437.

585. *Syria Sidone*. Plin. Nat. Hist. XXXV, 51 : « terra in *Syria*, circa *Sidonem*, oppidum maritimum ». *Wak.* —

Quum enim geographi ipsi, St
p. 749; Plin. Nat. Hist. V, 1
Mela I, 11, 1, nomine Syri
sensu, omnes terras inter Cili
biam, Ægyptum et Tigrim si
que et Phœnicen comprehend
poetæ etiam licuerit *Sidonem*
Syriam! Vulgares tamen edit
e superflua Lambini correctior
— *Ægii*, vel *Ægi*. Sic vetera
ria universa; sed editores sine
derunt *Ægis*; nam *Ægium*,
quam *Ægæ*, urbs erat Pelop
stium instar omnium, huic k
batur idem ille Plinius, k
commodissimus, in Nat. Hi
« Oppida (Achaiæ), Helice,
quæ refugere, *haustis priorib*
Ægira, *Ægion*, Erineos ».
Harduinum. Meminit etiam S
semel *Ægii* ejusdem. Nemp
quandam regionis cladem, o
niæ maxime celebrato rect
Lucretius; uti prius in *Sid*
Quod autem terræ motus hic
ratos attinet, de Syrio vel Pl
ber et Wak. laudant Strab.
atque Justin. XVIII, 3;
vero Aristot. Meteor. II, 8,
mundo c. 4, et Ovid. Met.
quibus adde Pausan. VII,
VIII, p. 384; Diodor. Sic.

neso : quas exitus hic animai
ırbeis, et terræ motus obortus.
ıræterea ceciderunt mœnia, magnis
n terris; et multæ per mare pessum
suis pariter cum civibus urbes.
prorumpit, tamen impetus ipse animai,
venti per crebra foramina terræ
, ut horror; et incutit inde tremorem :
nostros penitus quom venit in artus,
nvitos cogens tremere atque movere.
ɛpidant igitur terrore per urbeis;
rne timent, metuunt inferne cavernas
lissolvat Natura repente;
ɛta suum late dispandat hiatum,
confusa velit complere ruinis.

im. XI, 19, a Mannerto , p. 398 citatos. *Forb.*
ic animai; quas quidem c venti eruptio; vs. 578. *it*, pro *disturbavit;* I, *l*, 443.
int. Cant. *ceciderc et.* *subsederc.* Quidam Lambrit. 1, 3 *passim*, quod præfert vulgatæ lectioni, nvenitur *pessum subsi-* messis locutionum alibi ʼentium in Lucretii carsit! *Forb.*
upit; si incitatus iste em non facit, attamen, vs. 586.
or. Uti plus semel alias *ror* est is affectus, unde cum *tremore*, et inæ- superficies. *Wak.* — quidam terræ horror cut in humano corpore frigore concitatus. Ed. *enitus quom venit.* Ideo Maroni vocitatum, ad Georg. I, 93, *penetrabile frigus*, «quod omnia penetrat», exponente Servio. *W.*

595. *Movere.* Editores hodierni de suo, omnibus omne genus libris abnuentibus, *moveri;* satis impudenter atque inscite : redi ad annotata in lib. III, vs. 570. *Wak.*

596. *Trepidant terrore.* I. e. undique *properanter* cursitant perterrefacti. Virg. Æn. II, 685 : « Nos pavidi *trepidare metu* ». W.

597. *Metuunt ne natura dissolvat Terrai cavernas* : hic videtur facilior ordo verborum, et maxime naturalis. Sunt qui conjungant *natura terrai*, pro *ipsa terra;* quibus equidem nullus, ad constitutionem receptam loci, consenserim. *Wak.*

600. *Idque.* Nempe id, quod hiatu fecerit : nam de nomine *hiatum* in casu recto nihildum comperire quivi. Lambinus proposuit *Imque :* sed absque codicibus, et consuetudine Lucretii; quæ in omnibus servanda est. *W.*

Proinde, licet quamvis cœlum terramque reantur
Incorrupta fore, æternæ mandata Saluti :
Et tamen interdum præsens vis ipsa pericli
Subditat hunc stimulum quadam de parte timoris;
Ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
In barathrum, rerumque sequatur prodita summa
Funditus, et fiat mundi confusa ruina.

[Nunc ratio reddunda, augmen quur nesciat æqu
Principio, mare mirantur non reddere majus
Naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
Omnia quo veniant ex omni flumina parte.

601. *Licet quamvis.* I. e. non interpono, quo minus, in quantum velis, reantur cœlum ac terram esse immortalia. Vossius De analog. lib. IV, p. 240, quem laudat Havercampus, Lucretii locum protulit in exemplum formulæ *licet quamvis ;* perperam. Græce locutionem hoc modo reddas : Ἔξεστιν αὐτοῖς ὑπολαμβάνειν ὡς τὰ μάλιστα. *W.* — Cf. infra vs. 621 ; Cic. Læl. c. 20, § 73 ; De leg. III, 10, § 24, et Nat. Deor. III, 36, § 88. *Forb.*

602. *Æternæ Saluti.* Noster, optimus omnium ferme poeta, an magis magnifice loquutus sith ac occasione, plane dubites, an eleganter. Quasi scilicet universus mundus quædam παρακαταθήκη foret, quam Salus ipsa in æternum conservaret, dente Temporis indelibatam, nullisque injuriis obnoxiam. *W.*

604. *Subditat stimulum.* Ab *aurigariis* moribus translata est hæc dicendi ratio. Pariter Ovid. Trist. V, 1, 76 : *stimulos subdere.* W. — *Stimulum timoris ;* facit ut quodammodo timeant ne, etc.

606. *Prodita*, in præceps data ; vs. 563. — *Summa rerum ;* I, 334 ; Ovid. Met. III, 300.

608. *Nunc ratio reddenda*, etc. His 32 vss. novum problema propon vit Lucretius ; cur nempe mare geatur, tot in illud decurrentibu fluviis, fontibus, ac imbribus. (nem artificiose solvit, causamq in jugem humoris detractionem his 9 vss. prioribus postquam posuit, 1° vastitatem maris in aquarum omnis decursus expo quam aliquam causam cur mar geatur. Adeo enim vastum est et fontes, et fluvii et imbres o nisi sint ad totum mare velut una. *F.* — Ceterum, de quæstio sibi sumit Lucretius ventilan profecto cum sol rtia, homine que intelligente digna, tractat, tit Lambinus ad Aristotelis Me 2. Perlegas etiam argumenta summatim et eleganter declarat dori Origg. XIII, 14. *W.*—V.

610. *Naturam.* Multi codi bent *natura*, probante Wakef. locum constituit : « ... non red jus, natura quo sit, etc. » I. e. hominès mirantur flumina non majus mare, quo veniant omnia parte, quo (in quod) tantus naturaliter sit aquarum. — *I aquarum ;* I, 284 ; V, 264.

ıgos imbreis tempestatesque volanteis,
|uæ maria ac terras sparguntque rigantque:
os fonteis : tamen ad maris omnia summam
ix instar erunt unius ad augmen;
ıus est mirum, mare non augescere magnum.
·rea, magnam sol partem detrahit æstu:
videmus enim vesteis, humore madenteis,
·e suis radiis ardentibu' solem.
e multa, et late substrata, videmus.
, licet quamvis ex uno quoque loco sol
s parvam delibet ab æquore partem,
· in tanto spatio tamen auferet undis.
porro, ventei quoque magnam tollere partem
s possunt, verrentes æquora ventei:
cte vias quoniam persæpe videmus

gos imbreis tempestatesque quæ scilicet fortuito quasi, , solent ingruere, ac celeriter *W.*

mia quæ maria. In dubio est utrum vellet Noster, « Quæ ores utique et tempestates) ıaria » : an rursus, « Quæ nnia maria » ; quam viam nos ıst alios. *W.*

ıs; in imo mari scaturientes.

ris summam; si cum maris ıia comparentur. *Lamb.*

augmen. I. e. ad tantam madinem adaugendam. *W.*

'æterea, magnam sol, etc. continetur altera causa, cur augeatur. Quæ quidem ratio ı est V, 268. *F.*

elage multa, etc. His 4 vss. pondet Lucretius objectioni, ituit adversus hanc secundam quis enim objiciat imparem etionem a sole factam aquaıni venientium in mare; respondet Poeta immensam æquoris planitiem compensare largiter detractionis mediocritatem. *F.* — De forma græca *pelage*, πελάγη, aliisque similibus, vide Ruddim. Inst. Gr. I, p. 149, n. 50, et Schneid. Gr. Lat. II, 309. *Forb.* — Et sic quidam legunt ad V, 36.

621. *Licet quamvis;* vs. 601.

622. *Delibet*, degustet, et ita detrahat; III, 24.

624. *Tum porro, ventei*, etc. His 4 vss. continetur tertia causa, cur mare non augeatur; quam causam reddidit jam supra V, 267 et 389. *F.*

625. *Verrentes æquora ventei.* Vulgo *ponti*, quod Poor. et Brit. 3 exhibent. — Sed, præ antiquissimis exemplaribus atque emendatissimis, non audiendi sunt hi libri : has insuper jucundissimas repetitiones Lucretius opere magno et amavit et frequentavit; prout in superioribus satis vidimus (II, 13, etc). Ceterum, de quantitate exhalationis hujusce in mari Caspio, calculum subduxit, luculentis rationibus computabilem, in Actis Philo-

Siccari, mollisque luti concrescere crustas.
Præterea, docui multum quoque tollere nubeis
Humorem, magno conceptum ex æquore ponti;
Et passim toto terrarum spargere in orbe,
Quom pluit in terris, et ventei nubila portant.
Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
Est, et conjuncta est, oras maris undique cingens
Debet, ut in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore salso:
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Confluit; inde super terras redit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Nunc ratio quæ sit, per fauceis montis ut Ætn
Exspirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam : neque enim dia de clade coorta

sophicis, subtilissimus et doctissimus astronomus, Halleius nostras. *W.*

627. *Mollis luti*, et lutum, quod erat molle, durescere. — *Concrescere crustas;* Virg. G. III, 360.

628. *Præterea*, etc. His 4 vss. quartam causam affert, de qua *docuit* vs. 495 sqq.

629. *Conceptum ;* vs. 503.

630. *Orbe*, rectius ad sensum quam *orbem*, aut, ut conjicit Wak., *orbeis*. Non enim spargunt *ut cat in orbem ;* sed in toto orbe desuper infundunt. Ed.

631. *Pluit in terris.* Poetica est phrasis pro *passim pluit :* i. e. per terras, ubicumque homines versantur. Et, id observante Servio, quem Havercampus admovit, Virgilius hoc hemistichium in proprios usus transtulit, ad Æneid. X, 807. *Wak.*

632. *Postremo, quoniam*, etc. His 8 vss. posterioribus continetur quinta causa cur mare non augeatur; eaque germana est et vera ratio. Cf. ad V, 269. *F.*

633. *Et conjuncta est.* Lam conjunctas oras ... cingit », con mos et optimos codices. — N est cur illos non sequamur. L fundatur hic illic fluviis, tota t cohæret, ut globosa et connexa

636. *Percolatur enim.* H pauculis variatis, jam venerun 270, et lector admonendus est itu, *Oceanum* hinc apud veter graphos audivisse *Nympharu* lympharum, *patrem ;* vide LXXXVIII, 9, et multos alios. I

640. *Nunc ratio quæ sit*, 74 vss. disputat de ignibus mont Quæ quidem quæstio, quotquot et solertia ingenia fuerunt, exercuit, torquebitque et e quotquot in posterum erunt. *F.*

641. *Exspirent turbine ;* tan crumpent. Absolute positum, c gimine, ut mox vs. 887.

642. *Dia*, a diis immissa. Disq. var.

tempestas, Siculum dominata per agros,
is ad se convortit gentibus ora;
quom cœli scintillare omnia templa
s, pavida complebant pectora cura,
liretur rerum Natura novarum.
tibi in rebus late est alteque videndum,
cunctas in parteis despiciundum,
iscaris, summam rerum esse profundam,
, cœlum summai totius unum
parvola pars, et quam multesima constet;
pars, homo terrai quota totius unus.
ne propositum si plane contueare,
plane, mirari multa relinquas.
quis enim nostrum miratur, si quis in artus
alido febrim fervore coortam,

um. Wak. ex uno Cant. *Si*-eram Lucretii scripturam uia rarissime sic Latini lo-*dorum agros*. Equidem cum nutatum velim. Virg. G. I, *m agros* dixit: quidni *Si*-posset? Ed.

tuneis gentibus, pro *fini*-*ntium ora*; id est, vicino-m oculos ad se convertit.

la complebant cura, curas oncipiebant, anxie exspe-novi *moliretur*, aggredere-D.

videndum, late, longe, nctas partes animum tuum permittere. *Cr.*

iciundum; II, 742.

undam. Animadvertas epi-tum; quasi *meram profun*-cet, nullis limitibus inter-mscriptamque. *W.*

esima pars. Nonius II, 520, et, nescio quid somnians, rasin nove positam esse pro *quantitas infinita*. Longe rectius et doctius explicationem molitus est Lambinus, qui cum Græco schemate πολλοστὸν μέρος comparaverit. Porro, sic fortasse rem liquidius concipias: ut *millesima pars* ea est, quæ rationem habeat *unius* ad *mille*; sic *multesima pars* similis est diminutio vocis *multus*, atque ab ejus mensura ac quantitate distat quam longissime. *W.*

653. *Nec tota pars*, etc. *Totus*, prima correpta, hic esse pronomen adjectivum, quod Græcorum τοσοῦτος exprimat et respondeat sequenti *quotus*, vix est ut doceam. *Forb.* — Vide Disq. var.

654. *Quod bene propositum*, etc. Quam propositionem meam si recte omnino concipias. *F.*

655. *Mirari multa relinquas*. Nam e novitatis specie admiratio gignitur, et matrem habet naturalium causarum ignorationem: confer autem Horat. Epist. I, 6, 1-6. *W.*

656. *Num*, etc. Ad rem quædam recenset, admirationem jam non moventia.

Aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subito pes, arripit acer
Sæpe dolor denteis, oculos invadit in ipsos;
Exsistit sacer ignis, et urit, corpore serpens,
Quamquomque arripuit partem, repitque per artus;
Nimirum, quia sunt multarum semina rerum;
Et satis hæc tellus morbi cœlumque mali fert,
Unde queat vis immensi procrescere morbi.
Sic igitur toti cœlo terræque putandum est
Ex infinito satis omnia suppeditare,
Unde repente queat tellus concussa moveri,
Perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare Ætnæus, flammescere cœlum;
Id quoque enim fit, et ardescunt cœlestia templa.
Et tempestates pluviæ graviore coortu
Sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.

660. *Invadit in.* Sic Plaut. Bacch. IV, 4, 60; Sall. Jug. xxxii, 4; aliter Noster supra vs. 175. *W.*

661. *Sacer ignis;* infra vs. 1166. Virg. G. III, 566; Corn. Celsus V, 28; Paul. Æginet. IV, 20.

663. *Nimirum quia sunt;* hoc ideo fit, et fieri non miramur, quia in hoc mundo esse omnium rerum semina scimus. Quidni et terræ motuum semina sint? Ed.

664. *Morbi.* I. e. hæc ipsa tellus *satis morbi* fert, unde *vel immensus morbus* possit procrescere; nam a *parvis* causis res *maximæ* nascuntur. *Wak.* — Cum verbis *morbi mali* Wak. comparat Homeri Iliad. I, 10, νοῦσον κακήν; Cels. II, 4, et Horat. Art. poet. 453.

667. *Suppeditare:* quasi *sub pedibus*, pro solo ac fundamento rei, se præstare: absoluto sensu; de quo perlegas annotata ad I, 548. *W.*

669. *Percurrere per;* ut modo vs. 660, *invadit in.*

670. *Ignis abundare.* Sic *undantem* Ætnam dixit Virg. G. I, 472. Cf. etiam Senec. Hippol. 102. — *Flammescere*, flammis collucere, et quasi incendi.

672. *Et tempestates.* Sic omnes libri vetusti; sed editores de suo *Ut:* ineptissime, ac loci scopo reclamante. Poeta scilicet dat operam evincere, vel ingentia Ætnæ montis incendia exoriri posse seminibus ab omni parte confluentibus, et ex infinito suppeditatis: ut se res habet in morbis, et, quod appositius est ac majus, in gravium pluviarum vi. Nam, si nimius appareat hic flammarum turbo, in causa est inscita admiratio, omnia nova (redi ad notas in vs. 655) esse nimia existimantis, neque ad inenarrabilem summæ totius immensitatem satis diligenter animum advertentis. *W.* — *Coortu.* Vox Lucretiana, prius adhibita in II, 1106.

673. *Tetulerunt.* Antiqui *tetuli* dixere pro *tuli;* quod plurimis exemplis confir-

mis est ingens incendii turbidus ardor!
et fluvius, qui visus, maxumus ei est,
ı ante aliquem majorem vidit; et ingens
omoque videtur; et omnia de genere omni,
ı quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
amen omnia cum cœlo terraque marique
ad summam summai totius omnem.
: tamen, olla modis quibus, irritata repente,
foras vastis Ætnæ fornacibus efflet,
m. Primum, totius subcava montis
ıra, fere silicum suffulta cavernis.
s est porro in speluncis ventus et aer;
enim fit, ubi est agitando percitus aer.

:. Plaut. Amph. II, 2, 84; 68; Cist. III, 19. Terent. , 13, (vs. 809). Nonius II,

ıimis, etc. Aliquis vero dicat ı Ætneum ingentem nimis — *Incendii*. Alii per contra-·ibunt *incendi;* perinde est, modo scribas.

vius, qui visus. Sensus quem Wak. probe quidem perspe-tur, sed artificiosius expri-in Disq. var.), simplicissime mnis fluvius, *quicumque* sit conspectus, ei, qui majorem ·idit, maximus videtur. Cete-*I*ak. et omnibus libris *ei* scri-*n eii*, ut vulgo exhibetur; cf. *Forb.*

letur; ei scilicet qui majorem idit.

arıma ... ingentia. Id est, *quam magna*, quæ primum ıtat esse *absolute ingentia;* quibus non sunt ingentiora. masticon impendio apposite: , μέγας; *ingens*, μέγιστος». Eun. III, 1, 1. *Wak.*

680. *Ad summam;* vs. 614. — *Summam summai;* III, 817.

681. *Nunc tamen olla*, etc. His 14 vss. jam peculiares causas reddit cur Ætna flammas et ignes evomat. *F.* — Vi venti fit eruptio; venti autem istius semina ex universo infinito veniunt, et in monte Ætna collecta flammas vel latentes in visceribus montis, vel ex ipso monte expressas ejiciunt. *Creech.* — *Irritata flamma*. Pari cum majestate et evidentia vocabulum ad rem, sensu atque anima carentem, transtulit Horatius Od. III, 29, 41: « diluvies irritat amnes ». *W.*

684. *Silicum cavernis*. I. e. silicibus cavernosis; ita exesa reliqua materie, ut hæ sint *columnarum* instar, quæ solum incumbens *sustineant*. W.

685. *In speluncis ventus*. Redi sis vs. 537. Nec, super hoc Ætnæ montis argumento, lectoribus erit injucunda collatio rationum, quas Justinus allegavit, in Hist. IV, 1. *W.*

686. *Ventus est agitando percitus aer*. Optima definitio, et quæ philosophis hodiernis sit complacita. Nihil egit Aristoteles Meteor. II, 4, et alii somniatores, in hac materia versati. *W.*

Hic ubi percaluit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terramque; et ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem;
Tollit se, ac rectis ita faucibus ejicit alte,
Vortitque ardorem longe, longeque favillam
Differt, et crassa volvit caligine fumum;
Extruditque simul mirando pondere saxa.
Ne dubites, quin hæc animai turbida sit vis.
  Præterea, magna ex parte mare montis ad ejus
Radices frangit fluctus, æstumque resolvit.
Ex hoc usque mare speluncæ montis ad altas
Perveniunt subter fauceis : hac ire, fatendum est,

687. *Ubi percaluit;* quum ipse motu suo calorem concepit, et magno impetu circumrotatus, calefecit omnia quæ verberat saxa et terram; atque ex illis saxis et terra expressit ignem, etc. *Cr.*

690. *Rectis faucibus;* per directas montis fauces in altum erumpit.—*Ejicit.* Sic Forb. cum plurimis libris; Wakef. *eicit*, ut II, 951.

692. *Differt:* I, 273.

693. *Extruditque*, etc. Cf. mirabilem Virgilii descriptionem, Æn. III, 575 sqq.

694. *Quin hæc animai*, etc. Quin hæc omnia a vehementi vento fiant; vs. 591.

695. *Præterea magna*, etc. His 9 versibus aliam peculiarem addit causam, cur Ætna vomat ignes. Nimirum auxiliares annectit maris fluctus, quibus Ætnæ viscera percita conceptum intus ignem eructant per supremas fauces apertas. *F.* — *Parte;* verissime, ut opinor; nam cæsura et liquidum elementum satis potenter sustentabunt syllabam : nec crediderim, utut collatores taceant, vel uno in codice inveniri receptam lectionem, *parti. W.*

696. *Resolvit.* Id est, curvatos fluctus explicat evolvitque in plano littore, se remittens. *W.* — Vulgo *resorbet.*

697. *Mare.* Sic fortasse omnes libri. Vulgo *mari;* sed non erat de metri securitate cordatis ambigendum in cæsura, et ante literas longe validissimas sp. Wak. — *Ex hoc usque mare*, etc. Ab hoc autem æquore usque ad summas montis fauces cavernæ subter perveniunt.

698. *Hac ire, fatendum est*, etc. Locus est anceps, lubricus, perdifficilis, atque importunis hariolorum concertantium conjecturis longe vexatissimus. Nosmet in ea sumus sententia, ut omnes hi tumultus feliciter sedari possint, salva religione codicum, de hac interpretatione et hoc ordine constructionis : « Fatendum est (*nam* res *ipsa* penitus cogit *fateri*), speluncas *hasce* ire et penetrare hac *via* ». (per radices montis scilicet usque ad posituram faucium supra jacentium) « mari aperto », has speluncas sine impedimentis utique permeante. *Wak.* — Geminam causam incendii proponit; *ventum* in montis visceribus æstuantem, et *mare* speluncis subterraneis eo penetrans, et ibi fervorem concipiens. Ideo autem, quod *duplicem* rationem constituit, ait, *Præterea*, vs. 695; et, *Sunt*

'are mari, penitus res cogit, aperto,
are foras; ideoque extollere flammam,
ıubjectare, et arenæ tollere nimbos.
› sunt vertice enim crateres, ut ipsei
nt; nos quod fauceis perhibemus et ora.
iquot quoque res, quarum unam dicere causam
est, verum plureis; unde una tamen sit.
: exanimum si quod procul ipse jacere
s hominis, fit ut omneis dicere causas
t leti, dicatur ut illius una.
ue eum ferro, nec frigore vincere possis
, neque a morbo, neque forte veneno;
iquid genere esse ex hoc, quod contigit ei,
item in multis hoc rebus dicere habemus.
n æstatem crescit, campisque redundat,

e res, vs. 704. Denique, ›ebunt ex Claudiano Rapt. *Bentl.*

'e foras. I. e. fatendum est, noratas exspirare marinos imbiberint. *W.*

:tare, quasi *de sub jacere*, *r* posita. Vide ad II, 191.

e enim. Vide Disq. var.

quod; illud quod nos vo- *a*. Sic Lucan. I, 545, *ora* : dixit.

aliquot quoque res, etc. ›stremis excusat se Poeta, allata causa, ratus in re ›e procedendum, donec una atisfecerit auditori. Rem rmat. *F.* — Ad eumdem loquutus est Epicurus in hoclem apud D. Laertium, causas rerum, si modo non ıis contrariæ, assignandas *V.*

s plureis; supple: oportet dicere. — *Una sit.* Id est, ex quibus unica reipsa exsistat; sit vera.

706. *Exanimum jacere;* Virg. Æn. VI, 149.

708. *Dicatur ut illius una.* H. e. ut causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ una est tantum, dici possit. *Lamb.*

709. *Eum;* scil. hominem. — *Vincere*, probare; vs. 498.

710. *A morbo.* Omissam in aliis præpositionem, hic exprimit. — *Forte,* fortasse; vox ibi superflua.

711. *Quod contigit ei* (vs. 675); vide Disq. var.

712. *Habemus;* ἔχομεν λέγειν. E simili græcismo verbum habere usurpatum legitur I, 1068, et infra vs. 900. *Forb.*

713. *Nilus in æstatem*, etc. His 25 vss. disputat de Nili incremento æstivo. Cujus rei pariter non unicam causam reddit, sed quadruplicem; quarum duæ primæ remorantur aquas Nili, postremæ adaugent. His itaque 12 vss. prioribus prima continetur causa, cur Nilus crescat tempore æstivi solstitii, et totius

Unicus in terris, Ægypti totius amnis:
Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem;
Aut quia sunt æstate Aquilones ostia contra,
Anni tempore eo, qui Etesiæ esse feruntur;
Et, contra fluvium flantes, remorantur; et, undas
Cogentes sursus, replent, coguntque manere.
Nam dubio procul hæc advorso flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis ab stellis axis aguntur:
Ille ex æstifera parte venit amnis, ab Austro,
Inter nigra virum percocto secla calore,

Ægypti campis exæstuet. Nimirum, forte quia venti contrarii tunc spirant. *F.* — *In æstatem;* ita ut, æstate jam ingrediente, ac maturescente, diluvium quoque ad maturitatem suam pedetentim veniat. Potest igitur phrasis *in æstatem*, si recte judicem, *propter æstatem*, in æstatis commoda, ob segetes ac proventus frugum. *Wak.* — Havercamp. (vide Disq. var.) et Wak. non recte explicare videntur. Mihi potius his verbis indicari videtur auctus aquarum *per æstatem in dies* (infra vs. 876) crescens. *Forb.* — Hunc sensum ego sequerer, ut sit: crescit usque in extremam æstatem; quod confirmare videtur Lucanus X, 219: « Nilo, quod crescat in arva », id est, usque in arva, per omnes agros se effundens. Vide quæ nos. ibid. ad vs. 215 contulimus. Ed.

714. *Unicus*, etc. I. e. ille amnis, a quo tota pendet Ægyptus, ita ut nullum alium amnem ex suis habeat in pretio, unicus est in terrarum orbe qui sic redundet. Nescivere scilicet veteres idem accidere nonnullis etiam orientalis Indiæ fluminibus. *Wak.*

715. *Rigat medium per calorem.* Nimirum postquam plene intumuerit, ad hoc usque tempus gradatim crescens. *Wak.* — *Sæpe.* Hoc dicit, quia fiebat aliquoties, ut flumen illud ad justam redundationis suæ amplitudinem, quæ toti irrigandæ terræ sufficeret, haud geret. *Wak.* — Vide Disq. var.

716. *Aquilones*, venti ab septe flantes, qui cogunt aquas Nili r in seipsas adverso flumine. *F.* – Isidor. Origg. XIII, 21.

717. *Qui;* sc. Aquilones; syll ripitur, ut Virgil. Ecl. VIII, *Etesiæ esse feruntur.* Vide ad — In nominibus propriis non so sionem sæpius neglectam, imm nominativum pluralis in *æ* ante tem vocalem more Græcorum correptum fuisse, non est inc Cf. Virg. G. IV, 461; Æn. III, qui ante omnes huc quadrat, Ci 45, « Etesiæ in vada ponti ». *F*

719. *Sursus.* Nempe seorsu caput Nili. — *Replent;* nempe, ultra ripas. *W.* — *Cogentes, cogu* alio sensu: contrahentes, subig

721. *Axis;* septemtrionalis, dum cœlum, gelidæ stellæ.

722. *Æstifera parte;* ab ax posito; qua parte ad nos calores — *Parte;* vs. 695.

723. *Nigra sæcla*, Æthiopum ad Lunæ montes. — *Percocto ca* 1108. Senec. Œdip. 122, simi tione dicit: « (Phœbus) flamma nudos Inficit Indos ». *Calor* aut lemni poetarum consuetudine p ejus positum est. *Forb.* — Vide

s penitus media ab regione diei.
ioque, uti possit magnus congestus arenæ
s advorsis oppilare ostia contra,
iare, permotum ventis, ruit intus arenam;
iti pacto liber minus exitus amnis,
ivus item fiat minus impetus undeis.
oque, uti pluviæ forsan magis ad caput ejus
eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum
onjiciunt in eas tunc omnia parteis.
id mediam regionem ejecta diei
onvenerunt, ibi ad altos denique monteis
e nubes coguntur, vique premuntur.
in Æthiopum penitus de montibus altis

iens. Multa veteres, multa e Nili fonte disseruere; ne- er doctos constat. Vide quæ Lucan. X, 295; et ibid. d vs. 268. Ed. — *Media* meridionali regione; vs.

quoque, uti possit, etc. His tur altera causa incrementi n quidam voluerunt Nilum arenarum cumulis, quos cogat ad ostia Nili; unde inis fiat obstructio. Hanc iem commemorat Pompon.

lare, Græcorum ἐμφράτ- mb. interpretatur: obstare, um pilarum seu columna- i oppositarum. — Ideo hic *bstruere*, implere et occlu- iminis; sive ut Gesner. in t: « resistere advenientibus obice, imitante pilam sa- i mare jacitur ». Conf. Cic. *Forb.*

, propellit, volvit. Sic I, . I, 105.

fit uti pacto. Id est, quo pacto fit uti, etc. — *Amnis*. Vulgo *amni*, contra plures libros.

729. *Proclivus*. Lucretius adjectiva, vulgo in *is* desinentia, antiquiori ratione in *us* terminare solet; cf. II, 845. Forma *proclivus* occurrit apud Varr. R. R. II, 2, 7; Catull. LXIV, 270; Plaut. Mil. IV, 2, 27; Senec. Epist. 86. *Forb.*

730. *Fit quoque, uti pluviæ*, etc. His 6 vss. continetur tertia causa cur Nilus crescat; scilicet ex pluviis, quæ ad caput ejus, cogentibus nubes Etesiis ad altos Æthiopiæ montes, cadant, et augeant undas Nili. *F.*

731. *Quo Etesia flabra Aquilonum.* Similis est numerorum ratio superius, vs. 717. Ad rem cf. V, 741.

733. *Mediam regionem diei;* vs. 724. *Ejecta* vero, *ex* locis circumjacentibus, ubi prius morarentur. *Wak.*

735. *Contrusæ nubes.* Lucan. X, 243: « et fluvio cogunt incumbere nimbos ».

736. *Forsitan Æthiopum*, etc. His 3 vss. postremis quarta continetur causa incrementi Nili. Constat autem jam nunc ætate nostra germanam Nili incrementi causam esse pluvias, quæ a medio cir-

Crescat, ubi in campos albas descendere ningueis
Tabificis subigit radiis sol, omnia lustrans.
Nunc age, Averna tibi quæ sint loca quomque la
Expediam; quali natura prædita constent.
Principio, quod Averna vocantur nomine, id a
Impositum est, quia sunt avibus contraria cunctei
E regione ea quod loca quom venere volantes,
Remigiom oblitæ, pennarum vela remittunt,
Præcipitesque cadunt, molli cervice profusæ,
In terram, si forte ita fert natura locorum;
Aut in aquam, si forte lacus substratus Averni.

citer Junio in Septembrem usque vigent in Æthiopia. Nempe illic hyems est, quæ a fine circiter Maii durat ad initium Septembris. Ita testatur Alvarez, Fernandus, et alii recentiores. Quod etiam confirmatur ex fluvii Nigri incremento iisdem temporibus. Constat enim Nigrum fluvium ob easdem Æthiopiæ pluvias eodem tempore increscere, quo Nilus. Quod et Plinio innotuit; V, 8. *F.* — *Forsitan.* Sic omnes libri; quod vulgari solet, *Forsit et*, commentitia est lectio temerariorum editorum. Verum enim dictiones omnes, si in his imperium obtinerem, separatas prætulissem, « Fors sit an ». *W.*

737. *Crescat*, posset crescere. Conjunctivus dubitationem melius exprimit. Vel primario sensu aliqua fuit in hoc adverbio virtus, quasi dictum foret *fieri potest ut*. Sic enim Terent. Eun. I, 2, 117 (vs. 197): « forsitan hic mihi parvam habeat fidem »; Virg. Ecl. VI, 59, *forsitan perducant*; et Cic. pro Rosc. Amer. cap. 2. *forsitan quæratis*. Ed.— *Descendere.* Hoc verbo Lucretius utitur de rebus cœlitus in terram cadentibus; vs. 403, 427, 438. *Forb.* — *Ningueis*, nives, veteri vocabulo. Hanc opinionem refutat ipse Lucanus X, 221 sqq.

738. *Tabificis*, liquefacientibus, vim liquefaciendi habentibus, faci
bem, ut ait, I, 806.

739. *Nunc age, Averna*,
102 vss. jam luculentam disp
instituit Poeta de Avernis lo
pestilentis ac gravibus quibus
cis odoribus. *F.* — De locis A
Servium ad Æn. III, 442.

741. *Principio, quod Avern*
7 vss. primum præmittit ety
seu rationem nominis, eamde
quam Virgilius cum imitatu
Æn. VI, 239 sqq. *F.* — *Id a*
cis quippe Ἄορνος locus dic
est sine avibus. Namque ha
ejectus adeo teter est, ut e
supervolantes. *F.*

743. *E regione*; vs. 344. —
venere; subintell. *ad*; nequ
correctione *advenere*, teste eti
lio qui verba assumpsit, Æn.
cælo venere volantes. Ed.

744. *Remigium oblitæ*. A
remigii: sed utrumque casu
admittit verbum *obliviscar*. M
mutuatus est Virg. Æn. VI, 1

745. *Molli cervice profusæ*
in bove languente Virgil. G
524: « *Ad terramque fluit* de
dere *cervix* ». Hav.

747. *Lacus Averni*; vs. 73

est Cumas apud; acri sulfure montes
calidis ubi fumant fontibus auctei.
Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Palladis ad templum Tritonidis almæ,
quam pennis appellunt corpora raucæ
; non, quom fumant altaria donis.
leo fugitant, non iras Palladis acreis,
causa, Graium ut cecinere poetæ;
ra loci opus efficit ipsa suapte.
ia quoque fertur item locus esse videri,
edes quoque quo, simul ac vestigia primum

ii ex arbitrio, *Averno est;*
udentius, an inscitius. *W.*
us est, etc. Versus omnium
imus. Vide in Disq. var.
it *ut;* sed nostra lectio, ni
redit : *is locus est*, talis
i est locus apud Cumas; in
ppleti acri sulfure, gravem
em exhalantes, « fumant
fontibus » calidorum insu-
fumos emittunt; id est, e
ous fumum sulfuris odore
exhalant. Sic locus mihi
nendus; qui cum protule-
i, non interpretati sunt. Ed.
t Athenæis, etc. His 7 vss.
locum esse ait Athenis, in
juxta templum Palladis. *F.*
nidis almæ. I. e. quæ *alat*,
propter oleæ pinguissimæ
, ut puto; cujus Minerva
:, et quæ inter veterum ho-
nta magno esset in pretio :
:. *W.*
is appellunt, ope, vel re-
admovent.
ne tunc quidem, *quom fu-*
quo tempore verisimile erat
latūras propter odorem vi-
arum, et crematarum.
e adeo fugitant, etc. Vide

quæ de sensu notantur infra in Disq. v.

755. *Pervigilii.* De metro cf. vs. 674.

756. *Loci opus.* Vulgo *hoc opus*, nempe indoctissimi scribæ virtutes hujusce cæsuræ nescivere, quibus Græci sic sæpissime abutuntur. Cursum constructionis deflectit Noster, ut optimi scriptores haud raro. Rectus fuisset : Cornices fugitant, non iras Palladis, sed *naturam loci*. W.

757. *In Syria quoque*, etc. His 4 vss. tradit talem esse locum etiam in Syria. Putat autem Lambinus eum significari locum Plutonium, qui est in Hierapoli non procul a Laodicea; de quo vid. Strabo lib. XIII. Est etiam Panium antrum in radice montis Libani, quod gravem ac mortiferum spiritum exhalat. *F.* — *Quoque item;* cf. vs. 503. — *Esse videri.* Si sana est hæc lectio, nihil ad eam explicandam commodius video quam : locus, ut ferunt, esse videtur. Sed consule Disq. var. Ed.

758. *Quadrupedes quoque.* I. e. *vel* quadrupedes, majores ac fortiores *avibus*. Wak. — Recte illud *quoque :* antea nam de *avibus* tantum, et *Avernis*. Et illud *simul ac primum* non fuit sollicitandum Fabro. Vide vs. 822; IV, 212; V, 287. *Bentl.* — Quo *in loco* vis cogat quadrupedes concidere, simul ac intule-

Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,
Manibus ut si sint Divis mactata, repente.
  Omnia quæ naturali ratione geruntur;
Et, quibus e fiant causis, apparet origo:
Janua ne posita his Orci regionibus esse
Credatur; post hinc animas Acheruntis in oras
Ducere forte Deos Maneis inferne reamur:
Naribus alipedes ut cervei sæpe putantur
Ducere de latebris serpentia secla ferarum.
Quod procul a vera quam sit ratione repulsum,
Percipe: nam nunc re de ipsa tibi dicere conor.
  Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante,

rint vestigia, etc. Nam, si illud *quo* ad alteram clausulam, ut interpres fecit, referas, perit una latinitatis ratio; quum non alia constructio tempori dictionis *cogat* sit accommoda. *W.*

759. *Ipsa* vulgo intelligunt de quadrupedibus antea dictis, ita ut mutetur genus. — Sed omnino pessime; quod vel satis evincitur certissima, quam modo dedimus, interpretatione. Nimirum *ipsa vis*, est solus halitus per se, nullo hominum interea percutiente. *W.*—At saltem generis mutatio fit in τῷ *mactata*; unde dubia est constructio. Ed.

760. *Manibus divis*; III, 52.—Recte, nam his *deis subterraneis* ad specus et hiatus tales, mephitim sulfuream exspirantes, sacrificia mactabantur: conferas Virg. Æn. VI, 236-255. *W.*—Ceterum τὸ *repente* nobis videtur pulchrius redire ad clausulam, de qua nunc agitur: adeoque distinctiones ponimus. Neque huic suspensæ constructioni non sua venustas inest. *W.* — Distinctionem vero sustulit Forbiger, quæ vix quidquam facit ad rem; nam perinde est. Edidit præterea *divis*, in ablativo, quasi ab ipsis diis immolata sint; rectius, ut opinor. Ed.

761. *Omnia quæ naturali*, etc. His 9 vss. monet jam ea omnia naturali ratione fieri. Hinc falso a poetis finguntur ea loca Averna esse januas Orci, seu Inferorum. Quas fabulas commenti sunt tantum poetæ, ut hominibus terrorem incuterent. *F.*

762. *Quibus e*; I, 841.

764. *Post*. I. e. ne *primum* credas hic situm esse Orcum; *deinde*, quum error pariat errorem, animas mortuorum hinc exciri: quæ sunt ineptæ superstitiosorum hominum opiniones. *W.*

766. *Naribus alipedes*, etc. Cervi enim quibus pedes alarum sunt loco, quia pedum celeritate mira præstant, naribus serpentes e latebris ducere dicuntur. Plin. XI, 53, s. 115, ubi idem dicit de elephantis. *F.* — De hac fabula si consulas Ælian. De an. II, 9; Oppian. Cyneg. II, 233, et scriptores, quos editores doctissimi laudaverint, nihil amplius super hac re communicandum desiderabis. *W.*

770. *Principio hoc dico*, etc. His 49 vss. priusquam hæc naturali ratione fieri demonstret Poeta, rem veluti altius repetens reficiat Memmio suo memoriam eorum, quæ lib. I et II docuit, nempe contineri in terra atomos rerum multi-

a quojusque modi rerum esse figuras :
, cibo quæ sunt vitalia ; multaque, morbos
:e et mortem quæ possint accelerare :
ʒis esse alieis alias animantibus aptas
. vitai rationem, ostendimus ante,
r dissimilem naturam dissimileisque
as inter sese, primasque figuras :
meant inimica per aureis, multa per ipsas
ınt nareis infesta atque aspera tactu :
.ıt multa parum tactu vitanda, neque autem
·tu fugiunda, saporeque tristia quæ sint.
ıde videre licet, quam multæ sint homini res
· infesto sensu, spurcæque gravesque.
bus primum certeis gravis umbra tributa;
adeo, capitis faciant ut sæpe dolores,
ı eas subter jacuit prostratus in herbis.
etiam magnis Heliconis montibus arbos,
odore hominem tetro consueta necare.

|uarum aliæ beneficæ sint ani-, aliæ perniciosæ, ob naturæ odinem, obque diversam figu-turam. Cujusmodi rem pergit :mplis ostendere. *F.* — *Quod* '. Præsertim II, vs. 333 sqq. *'iguras.* H. e. atomorum for-τοι.

Iulta, cibo quæ sunt. Alii *multa* Vakef. e quorumdam librorum ıjicit *et quæ*, ut ordo sit, vel *bo ;* i. e. pro cibo : vel *multa t cibo :* utravis eleganter, sive referatur ad *multa*, sive ad — Sed cum Forbigero vulga-ι.

nte. Lib. IV, 635 sqq.; V, 897. *Iulta meant*, etc. Idcirco mul-ıominibus infestas esse ait, et nsus nostros male afficere, quia oris præditæ constant. *F.*

779. *Aspera tactu.* Vulgo contra omnes libros *odore.* Sed *tactum* de omnibus sensibus usurpat Noster; cf. II, 408.

780. *Tactu vitanda.* Ad sensum nempe maxime proprium atque usitatum nunc vocem Noster refert; ut modo generalius adhibuit. *W.*

781. *Tristia,* amara; IV, 124.

784. *Arboribus primum*, etc. Tacet nomen arboris, cujus umbra nocet. Plinius N. H. XVII, 12, s. 18 : « Juglandium gravis et noxia est umbra, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis ». Virg. Ecl. X, 75 : « solet esse gravis cantantibus umbra ; Juniperi gravis umbra ».

787. *Heliconis montibus arbos.* Quænam illa sit, divinabunt alii. Quidam existimant esse taxum. Sed cur nos ad Heliconem mitteret ? taxus enim frequens erat in Italia. Dein verum illud de taxo

Scilicet hæc ideo terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum
Quod permixta gerit tellus, discretaque tradit.
Nocturnumque recens exstinctum lumen, ubi acri
Nidore offendit nareis, consopit ibidem
Concidere; ut pronos qui morbus mittere suevit.
Castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus effluit ei,
Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.
Multaque præterea languentia membra per artus

non est, *floris odore necare. Faber.* — Ceterum mortiferam hanc vim Americanæ arbori (*le mancenillier*) attribuunt etiamnum naturalis historiæ periti. Ed.

789. *Terris ex;* I, 841.

790. *Multa multarum.* De his formulis vide ad I, 814.

791. *Discreta.* I. e. separata; ita ut noxia semina aliquoties non mixta, et sine salubribus, conveniant. *W.*

792. *Nocturnum lumen*, lucernæ fumus; de quo Plin. VII, 7, s. 5.

793. *Consopit ibidem concidere* per græcismum posita censeo pro «ita consopit ut faciat concidere», quod jam Turnebo Advers. XXVI, 13, et Palmerio in Gruteri Thes. IV, p. 849, placuisse video. Quum vero Romani sententias, quæ finem aliquem indicant, interdum per infinitivum, non per *ut* cum conjunctivo exprimant (Virg. Æn. VI, 313; Horat. Epist. I, 2, 27; Claudian. XXXVII, 50, al.); quidni Lucretio, Græcarum constructionum amantissimo, aliquando etiam conjunctivum cum *ut*, consequutionis indice, in infinitivum mutare licuerit? *Forb.*

794. *Ut pronos*, etc. Quod, nisi videretur *apoplexiæ* comparationem instituere Lucretius, nec morbus comitialis vehementiores motus, quam qui loco conveniant (videas III, 486-496, et diligenter cum coram positis committas), excitaret, omnino probavissem divinationem Lambini: «ut *spumas* qui morbo mittere suevit». *Wak.*—Vide Disq. var.

795. *Sopita.* I. e. caligans et soporata in animi deliquio. Julius Solinus c. XII: «qua *odoris* novitate *obsopitus*, aliquantisper pro *exanimi* jactitatus est, etc.» *Wak.*

796. *Nitidum opus.* Nempe tela aut opus ad lanificium pertinens: quod nitidum vocat, propter varios colores quibus splendet; vel quod plane perfectum est. *F.* — *Teneris*, χερσὶν ἁπαλαῖς, Homer. Od. XXI, 150. Fortassis autem *teneris manibus* rectius interpretemur per ὑγραῖς, flexilibus, mollibus, languidis. *Wak.*

797. *Si odorata est.* Rationem metri clarius perspicies, rescribendo ad antiquissimam normam *sei:* senties enim, altera vocali elisa, alteram relinqui. Similiter in Græcis hoc genus vocabulis. *W.* — Cf. II, 404; V, 7, etc.

798. *Multaque præterea*, etc. His a vss. monet alia esse similia, quæ noceant hominibus. — *Languentia membra per artus.* Ita scilicet, ut iste languor in omnia *membra* diffundatur, per omnes *juncturas* penitus propagatus. Quid distent inter se *membra* et *artus* (membrorum ligaturas), alibi nos exposuimus. *W.*

que animam labefactant sedibus intus.
, si calidis etiam conctere lavabris
flueris solio ferventis aquai,
: in medio fit uti des sæpe ruinas?
mque gravis vis atque odor insinuatur
: in cerebrum, nisi aquam præcepimus ante?
n membra domus percepit fervida, nerveis
›r vini plagæ mactabilis instar.
ides etiam terra quoque sulfur in ipsa
tetro concrescere odore bitumen?
bi argenti venas aurique sequuntur,
tus scrutantes abdita ferro,
piret scaptensula subter odores?
nali fit, ut exhalent aurata metalla?

s. Profecto, quantum *brum* alibi non exstat, ıitivæ dictionis præ se ›lico digamma extrito, *um* et *labrum*. W.

, cibo distentus; *turgi-* . I, 143. — *Et flueris*. :is aqua, ut rivi ejus de :. Vide Disq. var. — s in quo lavabant seden- fortasse quod *labrum*.

› *des ruinas*. Quam fa- lio isto vase corruas et patiaris.

ıe odor. Id est, gravis

nus ante, hausimus an- ›onum in cerebrum in- *amb*.

m membra domus. At nvasit varia domus cu- ›o quasi mortifero ictu de Disq. var. Ed. — ›9, 80. — *Nervi* hic morantur, quippe quibus resolutis membra langueant et corpus concidat.

806. *Mactabilis*, activo sensu: quæ mactare potest.

807. *Sulfur* et *bitumen*, quæ homini maxime sunt noxia, eumque tetro odore præfocare possunt.

809. *Denique*, *ubi*, etc. Denique nonne vides, quales odores exspiret scaptensula, ubi, seu in qua, homines auri atque argenti venas sequuntur, terræ partes abditas ac retrusas ferro scrutantes? *Lamb*.

811. *Scaptensula*. Locus in Macedonia, ubi argentum fodi solebat, a verbo σκάπτω, fodio. Apud Stephanum legitur σκαπτησύλη, fossilis materia. Quamquam ille non in Macedonia, sed in Thracia eam collocat. *F*. — Nomen generale est, *materia fossilis* scilicet; vocamus *la terre de mine*. Neque hic de Thraciæ loco cogitandum. *Faber*. — *Subter*, adverbium est; sub terra.

812. *Quidve mali fit*. Ita mentem loci capimus et exponimus: « Quidnam id est malum, unde aurata metalla tales

Quas hominum reddunt facies, qualeisque colores?
Nonne vides, audisve, perire in tempore parvo
Quam soleant; et quam vitai copia desit,
Quos opere in tali cohibet vis magna, necesse est?
Hos igitur tellus omneis exæstuat æstus;
Exspiratque foras in aperta promptaque cœli.
Sic et Averna loca alitibus submittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
Ut spatium cœli quadam de parte venenet;
Quo simul ac primum pennis delata sit ales,
Impediatur ibi, cæco correpta veneno,
Ut cadat e regione loci, qua dirigit æstus:
Quo quom corruit, hæc eadem vis illius æstus
Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert.

halitus emittant? » Quasi diceret: Res ipsa, et sensuum testimonia, liquidissime ostendunt, quæcumque demum sit causa, pestiferas exhalationes exspirari terra. *W.*

813. *Quas hominum reddunt facies.* Nimirum, quam pallidas, quam lividas, et quam exsangues; ita ut videantur mortui ambulare. *F.*

815. *Desit, quos*, etc. Desit iis quos *vis magna*, i. e. necessitas (durum telum) et servitus (erant enim olim servi pœnæ, damnati ad opus metalli) cohibet et continet in tali opere. *Lamb.*

816. *Necesse est.* Et quam necesse est cito pereant, etc. Vide Disq. var. ad vs. 817.

817. *Æstus*, vapores tetros. Non omnium tamen metallorum unus est odor: odor enim auri igne calefacti suavis est: argenti minus gratus: æris spureus: ferri teter. *Lamb.*

818. *In aperta promptaque cœli*, in apertas et promptas cœli auras, in apertum cœlum. *F.*

819. *Sic et Averna loca*, etc. His 12 vss. concludit a simili, ut aiunt, terram ex iis locis, quæ Averna vocant emittere atomos tetras et graveolentes, quæ et volucres prætervolantes, et quadrupedes ingressos enecent. *F.* — *Submittere*, sursum mittere; I, 8.

824. *E regione loci*, etc. Ita ut in eum locum, e quo noxii halitus erumpunt, directo cadat. *Cr.* — Cf. vs. 344. —Verbum *dirigit* et Fabro, qui *se erigit* conjecit, et Bentleio temere suspectum fuisse, Wak. rectissime docet, non solum ad usum Lucretii, qui verbis activis neutrali significatione positis summopere gaudeat, sed etiam ad Hirt. Bell. Hisp. c. 29, et Cic. De divin. I, 14, provocans. *Forb.*

825. *Quo quom corruit*, etc. Quum vero in eum locum, *in fontes veneni*, ut ait vs. 829, avis decidit, hæc eadem vis tetri vaporis quæ avem volantem corripuerat, tunc eam omnino enecat. Sensus apertissimus est: quare miror locum sic a Wakef. et Forbigero distingui: « quo quom corruit hæc e. v. i. æstus, reliquias vitæ, etc. » Ed.

etenim primo quasi quemdam conciet æstum;
is fit, uti, quom jam cecidere veneni
eis ipsos, ibi sit quoque vita vomunda,
ea quod magna mali sit copia circum.
uoque, ut interdum vis hæc atque æstus Averni
ui inter aveis quomque est terramque locatus,
it, prope uti locus hinc linquatur inanis:
ubi e regione loci venere volantes,
at extemplo pennarum nisus inanis,
men utrimque alarum proditur omne.
i nictari nequeunt, insistereque alis,
in terram delabi pondere cogit
, et, vacuum prope jam per inane jacentes,
unt animas per caulas corporis omneis.
dior porro in puteis æstate fit humor,

nciet æstum. Halitus iste noquamdam veluti perturbatiot. Mutatur hic sensus verbi IV, 1020.
cidere. Suppl. aves. Mutatur rus; quod familiare est Lu-

'a vomunda, vita amittenda, nda; Virg. Æn. IX, 349.
' quoque, ut interdum, etc. s. novam subnectit causam, adant in Averna loca; quasi, aere per halitum tetri vapoustentari nequeant. F. — Vis s. Idem est quod modo vs. ius æstus.
egione loci, super quemload perpendiculum aves vene- Cf. vs. 824.
udicat nisus; pennæ quibus ficiunt. Wak. nixus.
ditur, aere fidem fallente.
ctari. Vulgo nixari; per friταυτολογίαν, atque etiam lectionis infra nostræ venustatem. Wak. — Vide supra vs. 182.

838. *Scilicet;* ideo, hinc profecto.

839. *Vacuum prope.* I. e. tantum non vacuum aera; ut modo supra, v. 833. — *Jacentes,* qui sunt languidi, et omnium virium expertes. *W.*

840. *Caulas,* poros; III, 702.

841. *Frigidior porro,* etc. His 76 vss. mirabilia quædam naturæ arcana recenset, et scrutatur. — Multa videntur adeo humanis usibus accommodata, ut benignam quamdam providentiam demonstrent: ita tempore æstivo aqua in puteis frigida est, unde istius tempestatis calor temperetur: hyberno autem calida, qua refici pariter et recreari possimus. Istam vero difficultatem vss. 8 amolitur poeta, nam in æstate terræ superficie a solis radiis rarefacta, semina ignis quæ in terra continentur in aerem erumpunt, hyberno autem frigore constricta, in puteos exprimuntur, atque inde tepor aquæ. *Cr.* — Ceterum vera hujusce effectus causa pendet, ut notum est, ex diversa tantummodo externi aeris temperie. Servius

Rarescit quia terra calore, et semina si qua
Forte vaporis habet, propere dimittit in auras :
Quo magis est igitur tellus effeta calore,
Fit quoque frigidior, qui in terra est abditus, humor
Frigore quom premitur porro omnis terra, coitque,
Et quasi concrescit; fit scilicet in coeundo
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.
Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
Frigidus, et calidus nocturno tempore, fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur, et acri
Sole putant subter terras fervescere partim,
Nox ubi terribili terram caligine texit;
Quod nimis a vera est longe ratione remotum.
Quippe ubi sol, nudum contrectans corpus aquai,
Non quierit calidum supera de reddere parte,
Quom superum lumen tanto fervore fruatur;

insuper respicit hunc locum Lucretii ad Virg. G. IV, 51. *Wak.*

844. *Effeta.* I. e. quasi defessa et confracta, calore solis exhausta. Sic nimirum diserte scriptum est, atque temeritatis minime condonandæ fuerit ex arbitrio demutare, in exemplaribus castissimis ac vetustissimis. *W.*

847. *Fit scilicet;* ideo fit ut exprimat, etc. — *In coeundo.* Sic omnes scripti, et impressi veteres. Editores deturpavere versiculum rescribendo *ut*, ex arbitrio, contra morem Lucretii, et exquisitissimam dicendi formam ; vide vs. 406. *W.*

848. *Exprimat* (vs. 868), per compressionem emittat semina caloris quæ in se continet. *Lamb.* — *Gerit;* vs. 539.

849. *Esse apud Hammonis,* etc. His autem 31 vss. seqq. sciscitatur unde fiat ut fons ad Hammonis templum interdiu frigidus sit, noctibus vero ferveat. *F.* — De hoc fonte docti omnia congesserunt ad Q. Curt. IV, 7, 2; Pomp. Mel. I, 8, in.; Ov. Met. XV, 309; Sil. Pun. III, 669. *W.*

850. *Et.* Vulgo *at;* contra li[...] quæ vox tamen bene exprimeret τὸ [...] *sus* Solini, cap. XXIX, hanc rem tra[...] tis. *Wak.*

852. *Sole putant.* Vide in Disq[...] ad vs. 849. — *Partim.* I. e. ἐκ μ[...] vel ἐν μέρει· vicissim : *noctu* sci[...] quia reliqua omnia e contrario in[...] fervescant. Vulgo *raptim;* sed re[...] bus, ut videtur, vetustis universis [...] plaribus. *W.*

853. *Terribili caligine,* στυγερ[...] τει· Hom. Iliad. E, 47. Confer[...] 461. *Wak.*

855. *Nudum,* patens, solis [...] plane expositum. — *Sol contr[...]* I. e. tangens undique, et quasi p[...] igni; adeas quæ dedimus in Silv[...] IV, p. 227, et in notis ad Soph. [...] 685 huc egregie facientia. *W.*

856. *Non quierit,* quum ne p[...] quidem superne calefacere, qua[...] tantus sit ille solis desuper f[...] calor.

·hic, subter tam crasso corpore terram,
e humorem, et calido sociare vapore?
, quom vix possit per sæpta domorum
suum radiis ardentibus æstum?
tio est igitur? Nimirum, terra magis quod
circum fontem, quam cetera tellus,
sunt ignis prope semina corpus aquai.
roriferis terram nox obruit umbris,
subtus frigescit terra, coitque:
e fit, ut, tamquam compressa manu sit,
in fontem, quæ semina quomque habet ignis;
um faciunt laticis tactum atque vaporem.
sol radiis terram dimovit obortis,
it, calido miscente vapore;
antiquas redeunt primordia sedeis
n terram cedit calor omnis aquai:
ıanc ob rem fit fons in luce diurna.
a, solis radiis jactatur aquai
in lucem tremulo rarescit ab æstu:

eat, quomodo ipse idem, am spissam crassamque,

vapore, temperare care. *Lamb.*

domorum, I, 490.

s, calorem.

circum fontem, fontem itur. Vide Disq. var.

e. *hoc modo,* vel *ob hoc:* n Lucretius (IV, 361): de suo, ut alibi, *Hinc.* W.

. Quid si, *supera?* nam æ frigescit. An subter — Posterior ratio unice conjectura superflua vi-

nat, etc. Cf. vs. 848.

atque vaporem. I. e. non tantummodo calidum *tangenti,* sed *re vera* calidum. *W.*— *Vaporem* hic ego intelligerem *la vapeur,* halitum seu fumum aqua calida emissum. Ed.

870. *Terram dimovit.* Fortioribus verbis usus est, et audacter poeticis: quasi lucis *ictus* vibratæ solum *penetrarent* atque disjicerent. Virg. G. II, 513: «*terram dimovit* aratro». Solis *calore* terram *findi* notior est dicendi locutio, ac pedestri orationi convenientior. *W.*

871. *Miscente.* Suppl. seipsum intra terræ partes: intransitive, ut solet.

873. *Ignis primordia;* cf. vs. 868.

875. *Jactatur,* sole scilicet radiorum *tela* in aquam *jaculante;* ut I, 148. Et ita *jactatur,* ut *commotio* partium humidarum excitetur. *W.*

876. *In lucem.* I. e. ita prius jactatur

Propterea fit, uti, quæ semina quomque habet ignis,
Dimittat; quasi sæpe gelum, quod continet in se,
Mittit, et exsolvit glaciem, nodosque relaxat.
  Frigidus est etiam fons, supra quem sita sæpe
Stuppa jacit flammam, concepto protinus igni;
Tedaque consimili ratione, accensa per undas,
Collucet, quoquomque natans impellitur auris:
Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina; de terraque necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere fontem,
Et simul exspirare foras, exireque in auras;
Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri fons.
  Præterea, dispersa foras, erumpere cogit
Vis per aquam subito, sursumque ea conciliare:

quam lux fiat, ut appropinquante luce jam rarescat. Havercampus recte composuit *in æstatem*, vs. 713 superius. *W.* — Equidem malim: cum æstu in diem crescente magis magisque rarescit. *Forb.* — *Tremulum æstum* solis dicit eo quod in aqua tremula tremere ipse quoque videatur. *Lamb.*

878. *Gelum*; V, 206.

879. *Nodosque*. Glacie quippe tenentur aquæ quasi nodo ac vinculis.

880. *Frigidus est etiam*, etc. His 27 vss. alium fontem mirabilem profert, cujus tamen et nomen et locum tacet. Sane videtur notare fontem Epiri de quo Plinius II, 106, § 7: « In Dodone Jovis quum sit gelidus, et immersas faces exstinguat, si exstinctæ admoveantur, accendit ». Notat et Gassendus in lib. X Laert. p. 857, fontem ardentem esse non procul a Gratianopoli, qui admota face et flammam concipiat, et in dies non paucos ardeat. *F.* — Postquam ostendit in Jovis Hammonis fonte nihil admirabile esse aut divinum, jam Jovis Dodonæi fontem, Jovi ubique infestus, attingit. Nimirum quoniam sunt in ipsa aqua, vel terra isti aquæ subjecta, multa ignis semina, quæ ex aqua erumpentia corpori inflammabili sc. stuppæ aut tedæ recenter exstinctæ adhærent, et eam accendunt: neque magis incredibile semina ignis per fontem erumpere, quam aquæ dulcis scaturiginem per medium maris oriri; et sæpissime videmus tedas recenter exstinctas accendi, antequam ipsum ignem, ad quem admoventur, attigerint. *Creech.*

883. *Auris*, leni flatu venti.

887. *Exspirare*; vs. 641.

888. *Non tam viva*, quæ tamen *corpora*, semina ignis non adeo vigent et viva sunt, ut, etc.

889. *Dispersa foras*, etc. Vis quædam, vel *sua* ipsorum *vis*, cogit ea ignis semina (quæ, ut dixit vs. 885, *necesse* est consurgere) erumpere cito per aquam ut foras dispergantur; et interim juxta istius aquæ superficiem, convenire et congregari. Ed.

890. *Conciliare*. I. e. *in concilium venire*, coire: usu intransitivo, ut passim

uod genus, indu mari Aradio fons, dulcis aquai,
ui scatit, et salsas circum se dimovet undas.
multis aliis præbet regionibus æquor
tilitatem opportunam sitientibu' nauteis,
uod dulceis, inter salsas, intervomit undas.
c igitur per eum possunt erumpere fontem,
scatere olla foras in stuppam semina : quæ quom
onveniunt, aut in tedai corpore adhærent,
rdescunt facile extemplo; quod multa quoque in se
mina habent ignis stuppæ tedæque tenentes.
Nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum
uper ubi exstinctum admoveas, accendier ante
uam tetigit flammam; tedamque pari ratione?
ultaque præterea prius ipso tacta vapore
ninus ardescunt, quam comminus imbuat ignis.
oc igitur fieri quoque in ollo fonte putandum est.
Quod superest, agere incipiam quo fœdere fiat
aturæ, lapis hic ut ferrum ducere possit,
uem Magneta vocant patrio de nomine Graiei,

ter adsolet. Editores autem de suo derunt *conciliari*. Impendio appositæ t Lucretio glossæ veteres : *Concilio*, σὐ̓ξεύω· item absolute. *W*.

91. *Quod genus;* II, 194.—*Indu;* 1096.—*Aradio*. Aradus, Phœnices idum; de quo Forbiger conferendum Tzschuck. ad Melam II, 7, 6. Vide q. var.

92. *Scatit*. Cf. vs. 897, et V, 597.

93. *Regionibus;* multis aliis in paru maris, ubi pariter dulces enatant æ.

94. *Utilitatem*, beneficium.

95. *Quod*, quia; vel potius relati est.

96. *Per eum fontem;* de quo vs.

97. *Illa semina*, ignis scilicet. — *Quæ*. Spreta membranarum fide, hodierni editores inscitissime dederunt, ex arbitrio scilicet, *quo*. W.

900. *Habent tenentes*. Cf. I, 1068.

901. *Linum*. Vult stuppeum funiculum, qui in olei testa ponebatur, ut humorem imbiberet, et præberet lucem. Agitur autem de *stuppa* et *tedis* per totum locum. *W*.

905. *Imbuat*. Metaphora est ab aquis ad ignem. Sic V, 595. *F*.

907. *Quod superest, agere*, etc. Hinc ad vs. 1089 disputationem instituit de magnete. His autem 4 vss. prioribus ait Poeta se dicturum de virtute magnetis, quam unam agnoscit, licet duplex distinguatur : altera, qua ferrum trahit ad se: altera, qua et se et ferrum dirigit versus polos mundi. Porro nomen illius explicat,

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
  Hunc homines lapidem mirantur; quippe catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se :
Quinque etenim licet interdum plureisque videre,
Ordine demisso, levibus jactarier auris,
Unus ubi ex uno dependet, subter adhærens;
Ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit :
Usque adeo permananter vis pervalet ejus.
  Hoc genus in rebus firmandum est multa prius, quam
Ipsius rei rationem reddere possis;
Et nimium longis ambagibus est adeundum :
Quo magis attentas aureis animumque reposco.
  Principio, omnibus a rebus, quasquomque videmus,
Perpetuo fluere ac mitti spargique necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant;

vultque Magneta dici a Magnesia, quæ regio est Lydiæ apud Græcos, ubi primum inventus fertur is lapis. *F.* —Vide in Disq. var.

912. *Ex annellis.* Quidam codices et omnes edd. vett. *anellis*, quam scripturam Wakefieldus, fortasse non immerito, præferendam censet. Conf. Isidor. Origg. XIX, 32; Nonius I, 17; Grut. Inscr. p. LIX, n. 2, et quæ Schneider. habet Gramm. Lat. I, p. 422. Lamb. annotat Lucretium hic videri verba Platonis in Ione, non longe a principio, spectasse. *Forb.*

914. *Demisso.* I. e. se demittente; eleganter. Vulgo *demissos ;* sed vereor ut sit cum vetustis exemplaribus. *Wak.* — *Jactarier auris.* De *aura*, pro *vi* emanante, diximus superius, ad vs. 221 et alibi. *Jactarier* itaque valebit, percuti, contingi, affici; nisi cum interprete accipere malis τὸ *auris* in vulgari sensu pro *ventis :* nam nobismetipsis Lucretius alterum sensum videtur in animo habuisse. *Wak.* — Equidem cum Creechio aliisque explico : levibus ventis agitari. *Forb.*

917. *Permananter.* I. e. eo modo, ut permanet et perveniat ad multas res ferreas. *Lamb.*

918. *Hoc genus*, etc. In rebus hujus generis. — Rem altius repetendam esse ait. — *Firmandum multa ;* I, 139.

919. *Rei*; I, 689.

920. *Ambagibus*, valde longis circuitionibus rerum ac verborum.

921. *Reposco*, ἐπαιτῶ · ut simplex *posco :* nisi vis *attentum animum* in *longarum ambagum* remunerationem dari. Nec male fortasse judicat Burmannus, in notis ad Virgil. Æn. II, 139, inesse huic verbo sic posito vim *vehementer poscendi*, ac *frequenter*. W.

922. *Principio omnibus*, etc. His 15 vss. præmittit 1° effluere continuo corpuscula quædam ex rebus omnibus. Quod quidem jam supra IV, 217 sqq. iisdem verbis docuerat. Scilicet id inculcatum esse vult ob insignem difficultatem jam solvendam. *F.*

ıoque fluunt certis ab rebus odores :
ut a fluviis, calor a sole, æstus ab undis
is, exesor mœrorum litora propter :
riei cessant sonitus manare per auras.
ıe in os salsi venit humor sæpe saporis,
mare vorsamur propter; dilutaque contra
tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
et n cunctas dimittitur undique parteis.
›ra, nec requies inter datur ulla fluundi;
uo quoniam sentimus, et omnia semper
e, odorari licet, et sentire sonare.
c omnes repetam quam raro corpore sint res
:morare, quod in primo quoque carmine claret.
: etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
e, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
: disserere aggredior, firmare necesse est,
: in promtu, nisi corpus mixtum in inani.
cipio, fit, ut in speluncis saxa superna
humore, et guttis manantibu' stillent :
item nobis e toto corpore sudor;
barba, pileique per omnia membra, per artus :

rtis ab rebus odores. Cf. notas ır. ad IV, 218 sqq.

ınc omnes repetam, etc. His :emittit 2° nullum esse corpus ım, quod non constet inani : ıod non inania spatiola conti- — *Repetam commemorare ;*

primo carmine, in primo li- carminis, inde a vs. 266. — ırum est; Non. II, 127.

m primis; I, 131.

rmare (III, 320) *necesse est.* ım, de qua jam disputo, declarandam inprimis necessarium est probare hoc, scilicet *nil esse*, etc.

942. *In promtu*, in aperto, in rerum natura, palam. Sic I, 878. *F.* — *Mixtum in* iterum venit ad vs. 1071.

944. *Sudent humore saxa*. Etiam elegantius in hac re versatur ad I, 349 sqq.; et conferas IV, 626. Lucanus autem videtur ipsissimum Lucretii locum in animo habuisse, Pharsal. IV, 301 : « *Antra* neque exiguo *stillant sudantia rore* ». Cf. Virg. G. I, 117. *W.* — *Manantibu' stillent.* Alibi animadversum est nobis, Lucretianas aures diritatem horumce nu-

Diditur in venas cibus omneis; auget, alitque
Corporis extremas quoque parteis unguiculosque.
Frigus item transire per æs, calidumque vaporem,
Sentimus; sentimus item transire per aurum,
Atque per argentum, quom pocula plena tenemus.
Denique, per dissæpta domorum saxea voces
Pervolitant, permanat odos, frigusque, vaposque
Ignis: qui ferri quoque vim penetrare suevit
Denique, qua circum colli lorica coercet.
Morbida visque simul, quom extrinsecus insinuatur:
Et tempestatem, terra cœloque coortam,
In cœlum terramque remote jure facessunt:
Quandoquidem nihil est, nisi raro corpore nexum.
Huc accedit, uti non omnia, quæ jaciuntur

merorum non perhorruisse. Perfacilis enim fuisset dictionum transpositio. *W.*

947. *Diditur cibus;* I, 351.

949. *Frigus item*, etc. Sic I, 495 et seqq.

952. *Denique, per dissæpta*, etc. Sic I, 355 et 490.

954. *Qui;* scil. ignis calor. Al. *quin.*

955. *Qua circum colli.* Versiculum, me judice, mendis vacuum, et sensu perquam dilucido, viri docti conjecturis suis misere divexavere. Ad explicandam poetæ mentem nihil postulo concedendum, nisi ut summa pars loricæ collum pertingeret, eoque moto calor ac sudor cierentur. *W.* — *Circum.* I. e. circulum, vel circuitum, colli; vide Nonium I, 74; V, 38, et Davisii notam ad Cic. De nat. deor. II, 18. Veteres glossæ: « Circulus, *circus*, κύκλος ». Eamdem vocem quidam libri agnoscunt in Virgilii G. III, 166, quam Lucretii auctoritate sic communitam libenter equidem recceperim: « laxos tenui de vimine *circos* ». *W.*

956. *Morbida vis simul.* Supple *permanat* e vs. 953. Creech. qui hæc verba cum prioribus arcte cohærere putat, conj. *fervida vis;* « quia loricati milites, dum urbem expugnent, pice, sulfure, seu aqua fervente aspersi, vim fervidam loricas suas penetrantem senserint ». Quæ altius repetita videntur. *Forb.* — Morborum contagium jam ponit in aliud specimen particularum subtilissimarum, et maxime penetrabilium effluviorum: committas infra vs. 1092-1102. *W.*

957. *Et tempestatem.* Prosequitur argumentum suum Lucretius, et alterum proponit exemplum minutissimorum corporum, ea tenuitate, quam nequit acies oculorum usurpare. Hoc igitur poeta vult dicere: « Philosophi merito remittunt in terram cœlumque eam tempestatem, quæ de terra cœloque primum est exorta ». I. e. jure dicunt tempestatum cæca corpora rursus in immensitate spatii recepta condi, atque evanescere. *Wak.*

960. *Huc accedit, uti,* etc. His 20 vss. præmittit 3° corpuscula, quæ ab rebus mittuntur, non congruere rebus cunctis eadem ratione. Quod etiam demonstravit passim superioribus libris, sed præsertim lib. IV. *F.*

ıra quomque ab rebus, eodem prædita sensu
: eodem pacto rebus sint omnibus apta.
ncipio, terram sol excoquit, et facit are;
ıciem dissolvit, et altis montibus altas
ıctas ningueis radiis tabescere cogit :
[ue, cera liquefit in ejus posta vapore.
item liquidum facit æs, aurumque resolvit :
ria et carnem trahit, et conducit in unum.
ır aquæ porro ferrum condurat ab igni;
ːia et carnem mollit, durata calore.
geras oleaster eo juvat usque capellas,
t ambrosia quasi vero et nectare tinctus :
ıihil est homini quod amariu' frondeat estu.
ue, amaracinum fugitat sus, et timet omne
entum; nam setigereis subus acre venenum est,
nos interdum tamquam recreare videtur.
ntra nobis cœnum teterrima quom sit
ities, eadem suibus hæc munda videtur,

Terram excoquit. Virg. Georg. — *Facit arc.* Anastrophe, pro Sic alibi passim.

Altas. Editores, libris renuenti- r inscitissimam temeritatem, tis hæc sermonis schemata ada- imus et alibi et ad Bionis Idyll. te referas. *W.*

Vingues; vs. 737.

Posta; I, 1058.

Ab igni. I. e. post ignem, ἀπὸ ostquam ignis utique calefcce- mlam nos ex professo illustra- Silv. Crit. IV, p. 209, 210, et rklandus ad Stat. Silv. I, 2, ipsam rem vero consulas Ho- us egregios, Od. IX, 391-394, ɔhocles et alii sunt sequuti. *W.*

Barbigeras, etc. Capræ frondi- is et salicibus usque adeo delc- it ambrosiam quasi habeant.

972. *Quasi vero.* Cf. Plaut. Amphitr. prol. 89; Pseud. II, 2, 40. — Cf. de hac formula ironica Beier. ad Cic. Off. III, 9, § 39; Gœrenz. ad Cic. De fin. II, 3, § 7, aliique. *Forb.*

973. *Qua.* I. e. arbore, vel oliva; quarum dictionum utravis in *oleaster* continetur. Docte nimirum, ut adsolet. *At*, haud dubie contra scriptos, placuit tamen editoribus. *W.*—*Estu*, ad comedendum.

974. *Amaracinum;* II, 847.

975. *Subus*, suibus. — De hac forma quæ apud alios poetas non occurrit, cf. Schneid. Gr. Lat. II, p. 268. *Forb.* — Eodem utitur argumento Lucretius IV, 639 sqq.

976. *Tanquam recreare*, quasi ad vitam revocare; cf. supra vs. 3.

978. *Suibus.* Vulgo *subus hæc res munda :* sed vox *res* additamentum est

Insatiabiliter toties ut quaeritur inde.

Hoc etiam superest, ipsa quam dicere de re
Aggredior, quod dicendum prius esse videtur.
Multa foramina cum variis sint reddita rebus,
Dissimili inter se natura praedita debent
Esse, et habere suam naturam quaeque viasque.
Quippe etenim varii sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam proprie rem percipit in se.
Nam penetrare alio sonitus, alioque saporem
Cernimus e sucis, alio nidoris odores.
Praeterea, manare aliud per saxa videtur,
Atque aliud lignis, aliud transire per aurum:
Argentoque foras aliud, vitroque meare:
Nam fluere hac species, illac calor ire videtur:
Atque aliis aliud citius transmittere eadem.
Scilicet id fieri cogit natura viarum,
Multimodis varians, ut paullo ostendimus ante,
Propter dissimilem naturam textaque rerum.

doctorum, metu suffultum cuntium, de quo in hac causa haud temere timendum est. H.

979. *Eadem*, in eodem corpo, in eadem [illegible].

980. *Hoc etiam superest*, etc. His 17 vss. praemittit 1° in rebus cunctis varia esse spatiola seu foramina dissimilium figurarum. Unde nec eadem quibuslibet queunt apta esse. Quod variis confirmat exemplis, et quod antea demonstravit II, 384, 390, 683, et IV, 547 sqq., 646 et 676, etc. F.

982. *Reddita*. I, 204.

986. *Quorum quisque*, et unusquisque istorum sensuum proprium suum objectum proprio modo receptum in se percipit. F.

987. *Alio*, i. e. in alium locum, vel aliud genus foraminis. Nihil planius. Audacissime fecit [Lambinu laudatus, et patienter editoribu qui *alió* ter in *alia* mutaverit libros. *W.*

988. *E sucis*. Supple *efflu* *saporem e sucis*, ut *fulgorem* II, 50. — *Sucus, nidor*; II,

990. *Lignis*; per ligna.

992. *Nam fluere hac spec* per vitrum simulacra transeunt rum et argentum calor: qua Lucretius quidem negaverit, vitrum calorem permanare. Versus per parenthesin legend

993. *Eadem*. Bon. *eamde* nam dicit Lucretius, non eas modo *diversa* diversis rebus sed per *eadem* quoque foramin auras diversa celeritate transm

995. *Paullo ante*; vs. 98

propter, bene ubi hæc, confirmata atque locata,
constiterint, nobis præposta, parata;
superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis
patefiet, quæ ferri pelliceat vim.
ıcipio, fluere e lapide hoc permulta necesse est
ı, sive æstum, qui discutit aera plagis,
ļui lapidem ferrumque est quomque locatus.
bi inanitur spatium, multusque vacefit
lio locus; extemplo primordia ferri
uum prolapsa cadunt conjuncta, fit utque
us ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
s ulla magis, primoribus ex elementis
:dita suis, arcte connexa cohæret,
validi ferri naturæ frigidus horror:
ıinus est mirum, quod dicitur, ex elementis

uapropter, bene ubi, etc. His 4 ludit et monet, his præmissis ne intelligi posse, quo modo et ıe fiat, ut magnes trahat fer-l quidem jam explicaturus est.

æposta, præposita, h. e. præ-. 966.

Patefiet; v. Disq. v. ad vs. 966. *eat.* Vulgo *pelliciat.* Manuscri-uctoritate devictus, tutius ha-textu relinquere *perliceat,* ad conjugationis normam. Vetustæ *Pelliceo, es,* ἐπισύρομαι »; s in Græcis. Nec dissentit So-harisius, Institt. Gramm. lib. : « *Pelliceo, ces, xi,* δελεά-ıc refer *pellicui* præteritum, Laodamia, apud Priscian. lib. 7. *W.* — *Vim ferri,* quæ va-rum attrahit; V, 1285.

Principio, fluere, etc. Jam r dicere caussam, seu modum, ıes ferrum attrahit. *F.*

1002. *Semina, sive æstum.* Scilicet corpuscula quæ ex magnete semper effluunt, et, quasi ipse lapidis halitus, circa illum inania spatia efficiunt, in quæ ferrum attrahatur. Ed.

1003. *Inter qui,* etc. H. e. quicumque locatus est inter lapidem et ferrum. Sic vs. 832.

1006. *Conjuncta.* Ferri semina quædam, non quidem a reliquo ferri corpore soluta, in vacuum prorumpunt, atque inde fit ut totum annuli corpus sequatur. *Creech.* — *Fit utque,* et fit ut.

1009. *Indupedita.* Id est, cujus primordia certissime conjunguntur et implicantur.

1010. *Frigidus horror.* Id est, frigidum rigidumque ferrum. Wak. comparat Virg. G. I, 143; Æn. III, 29.

1011. *Quo minus,* etc. Ideoque minus est mirum si plures atomi de ferri corpore per vim illam magnetis attractæ et quasi exeuntes nequeant (secundum ea quæ modo docuimus) in vacuum exire,

Corpora si nequeunt, de ferro plura coorta,
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
Quod facit; et sequitur, donec pervenit ad ipsum
Jam lapidem, cæcisque in eo compagibus hæsit.
Hoc fit idem cunctas in parteis; unde vacefit
Quomque locus, sive ex transvorso, sive superne,
Corpora continuo in vacuum vicina feruntur:
Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
Huc accedit item, quare queat id magis esse:
Quod simul a fronte est annelli rarior aer
Factus, inanitusque locus magis ac vacuatus,
Continuo fit, uti, qui post est quomque locatus
Aer, a tergo quasi provehat atque propellat.

quin statim ob partium connexionem totus ipse annulus attrahatur. Sic locum intelligo ut *corpora ex elementis* dixerit Noster, sicut III, 263, *primordia principiorum*. Silent Wak. et Forb. qui locum sic restituere. Ed.

1014. *Quod facit.* Et illud quidem revera facit annulus; et tamdiu sequitur, donec, etc. Ed.

1015. *Cæcis compagibus*, vinculis, seu commissuris, quæ sub sensus nostros non cadunt.

1016. *Hoc fit idem*, etc. His 5 vss. quia ferrum tendit indiscriminatim, sursum, deorsum, transversum, et in quamcumque partem, prout ad magnetem apponitur, interea docet id fieri non posse, nisi ob inductum vacuum, in quod corpuscula ferri, alioquin deorsum solum prolabentia, ferantur indiscriminatim. *F.* — Hi versus ad explicationem modo propositam, quamvis id sentiat Gassendus, pertinere non existimo: ibi enim per semina e ferro in locum vacuum ab effluviis Magnetis factum exsilientia tota res agitur: in his autem versibus corpora ictibus in vacuum protruduntur: ideoque cum sequentibus rectiu jungi possunt. *Creech.*

1017. *Quomque*, etc. Undec vacuum locum reddat magnes, latere, sive ex superno loco.

1018. *Vicina.* Oportet enim fe magnete non longius amoveatur.

1019. *Aliunde*, aliorum co ictibus. — *Nec ipsa*, neque enim sua sursum fertur ferrum, qu grave ac ponderosum. *F.*

1021. *Huc accedit item*, et 12 vss. docet etiam adjuvari mo lum ferri ab aere, ob continuam agitationem. Et primum quidem exteriore, qui, quum semper ur quidem vehementius ex ea part copiosior est, non possit non in ferrum in quam partem est parc inanior, utpote versus ipsum mag *F.* — *Quare.* Rectius forsan h Wak. scripsissemus *qua re*, ut pateat verborum vis: huc item *res, qua id*, motus scilicet annul ad lapidem magneticum, possit esse. Ed.

1022. *Quod simul*, etc. Quoni

Semper enim circum positus res verberat aer;
Sed tali fit uti propellat tempore ferrum,
Parte quod ex una spatium vacat, et capit in se.
Hic tibi, quem memoro, per crebra foramina ferri
Parvas ad parteis subtiliter insinuatus,
Trudit et impellit : quasi naves velaque ventis,
Hæc quoque res adjumento motuque juvatur.
  Denique res omnes debent in corpore habere
Aera, quandoquidem raro sunt corpore, et aer
Omnibus est rebus circumdatus appositusque.
Hic igitur, penitus qui in ferro est abditus, aer
Sollicito motu semper jactatur, eoque
Verberat annellum, dubio procul; et ciet intus
Scilicet : atque eodem fertur, quo præcipitavit
Jam semel, et vacuam partem in conamina sumsit.

mul ac aer qui est *a fronte* annuli, i. e. annulum inter et lapidem, etc. *Cr.*

1026. *Semper enim*, etc. Quod docuit IV, 933 sqq.

1027. *Tali tempore.* Res quidem semper *verberat* aer, sed non semper *propellit;* tunc vero ipsum ferrum, rem gravissimam, valet promovere quia ex una parte vacuus patefit locus, qui ferrum in se recipiat. Ed.

1029. *Tibi.* Sic Haverc. restituit ex omnibus fere libris; vulgo *ubi*. Cf. II, 1033; III, 28 (not.); IV, 407; VI, 324, etc. *Forb.* —Vel junge *tibi memoro.*

1031. *Nares* commodius accipias pro recto casu singularis numeri : vide doctos viros ad Virg. Æn. XI, 522. *W.*—*Naves veloque.* Per solitam hendyadem pro *velis navis* hoc dictum est. *W.*

1032. *Adjumento juvatur.* Similes locutiones vidimus ad IV, 713, 1061; V, 59 et sæpius : quare non erat ut Lamb. et Bentl. hunc versum in suspicionem vocarent. *Forb.*

1033. *Denique res omnes*, etc. His 8 vss. docet etiam motum ferri adjuvari ab aere interiore, qui pari ratione, quum semper agitet res cunctas, impellit et movet ferrum ipsum, et præcipitat illud in eam partem, in quam jam fertur, et quæ jam facta est inanior. *F.*

1035. *Circumdatus.* Hinc Sophocles Elect. 86, γῆς ἰσόμοιρος ἀήρ. *Wak.*

1036. *Hic aer.* Sic melius jungas quam *hic*, in hac re.

1037. *Sollicito;* I, 344. — *Eoque*, suo illo motu.

1038. *Ciet*, movet, impellit.

1039. *Eodem*, in eamdem partem, vacuum videlicet spatium. — *Fertur;* aer an ferreus annulus? Creech. de aere dictum volebat : « fertur quo semel cœpit tendere et annulum movere ». Wak. corrigit *isque eodem*, ut de annulo intelligatur : quod equidem malim. Annulus enim, rarefacto per ipsam magnetis vim aere, jam semel ad lapidem ire sponte cœpit et vacuam partem sumpsit *in conamina*, id est, in quam pergere conaretur. Durum autem aliquid præ se fert

Fit quoque, ut a lapide hoc ferri natura recedat
Interdum, fugere atque sequi consueta vicissim.
Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi;
Ac ramenta simul ferri furere intus ahenis
In scaphiis, lapis hic Magnes quom subditus esset:
Usque adeo fugere a saxo gestire videtur
Ære interposito; discordia tanta creatur!
Propterea, quia nimirum prius æstus ubi æris
Præcepit, ferrique vias possedit apertas;
Posterior lapidis venit æstus, et omnia plena
Invenit in ferro; neque habet qua tranet, ut ante
Cogitur offensare igitur, pulsareque fluctu
Ferrea texta suo : quo pacto respuit ab se,
Atque per æs agitat, sine eo quod sæpe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quod æstus

ista oratio; quam ideo interpretes sollicitavere. Ed.

1041. *Fit quoque, ut a lapide*, etc. His 14 vss. docet interim cur ferrum, quod lapidem magnetem sequi consuevit, eum tamen fugiatære interposito. *F.* — Vide in Disq. var. — *Ferri natura;* II, 400, eadem periphrasi usus est; cf. vs. 1061.

1043. *Samothracia ferrea.* I. e. annulos ferreos hoc nomine insignitos. Isidorus Origg. XIX, 32 : « *Samothracius* annulus aureus est quidem, sed capitulo *ferreo :* a loco ita vocatus ». Videas Harduinum, qui meminit Isidori, in notis ad Plinii locum, Nat. Hist. XXXIII, 6, (§ 7). *Wak.* — Conf. etiam Turnebi Advers. XX, 2, et Kirchmann. De annulis c. 3, p. 11 sqq. *Forb.*

1044. *Furere*, exsilire; cf. Virg. Æn. VII, 465.

1045. *In scaphiis.* Vasis, a forma scaphæ : forte de scaphiis horologicis in quibus styli ferrei extremitates horarum auctus notabat. De iis Martianus Capella. *Faber.*

1046. *Videtur.* Suppl. ferru
1044.

1047. *Discordia tanta* tunc
rum et magnetem *creatur!*

1048. *Æstus præcepit;* ubi
copia corpusculorum (vs. 1002
et implevit apertos ferri meatu

1050. *Omnia plena*, ferri n
æris æstu occupatos invenit.

1052. *Offensare*, crebro o
crebris offensionibus laborare.
Fluctu; quem modo *æstum*,
vocavit.

1053. *Ferrea texta*, ferru
arcte contextum est.

1054. *Quod.* Id est, *per æs*
rei, vel ferrum, *quod*, *sine eo*,
ære, *sæpe resorbet*, vel attra
planius : editores tamen de su
mantibus scriptis, reposuere q

1055. *Illud in his rebus*, e
vss. quia quis non injuria pe
poterat, cur magnes unum att
rum, non autem alias res, cau
cretius 1° rerum mixtarum qu
contumaciam, quæ pondere s

ılet e lapide hoc alias impellere item res.
·e enim fretæ partim stant; quod genus, aurum:
·tim, raro quia sunt cum corpore, ut æstus
et intactus, nequeunt impellier usquam :
materies in quo genere esse videtur.
ıtrasque igitur ferri natura locata,
ıbi accepit quædam corpuscula, tum fit,
ant ut eam Magnesia flumina saxi.
tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
hi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
nemorare queam inter se sing'lariter apta.
a vides primum sola coolescere calce :
ıe materies taurino jungitur una,
io venæ tabularum sæpius hiscant,
laxare queant compages taurea vincla.
genei latices in aquai fontibus audent

aurum, reluctantur et detre-
um magnetis : 2° incusat rarita-
orum, ob quam pervia sunt ad-
estui, nihilque invenit hic, quod
ut fit in ligno. Ferrum vero
sistit inter utraque corpora, rara
, concinneque adhæret magneti.
idem non mirum esse ait, quum
fieri jam ostensurus sit in aliis
.

Quod genus; III, 222.

Magnesia flumina saxi. Ita
idit, Bentleio suadente. *Flumi-*
n. 1052 *fluctu*, sunt effluvia,
, *saxi Magnesii*. De hac autem
e poetica cf. I, 10, 120, 475.

Nec tamen hæc, etc. His 25
et Poeta non novum esse hoc
turalis coalitus in magnete, si-
idem fit in multis aliis rebus.
quia rerum ejusmodi junctura
t, et inter se mutuo conveniunt
concava, ut alia aliis respondeant, hamata hamatis, rotunda rotundis, et cetera bene conveniant. *F.* — *Hæc*; quæ modo de magnetis et ferri conjunctione docui. *Lamb.* — *Rerum aliena*; III, 832; VI, 69.

1066. *Sing'lariter.* Sic scribendum videtur ad metrum pro *singulariter*, unice, eximie. Conf. IV, 263, et mox vs. 1087.

1067. *Coolescere*, concrescere, conglutinari. Alii *coalescere*, forsan recte.

1068. *Glutine ... taurino.* Glutea quippe, quod Gallice dicimus *colle forte*, fit ex auribus et genitalibus tauri. Plin. N. H. XXVIII, 17 (71). — *Materies*, lignum, lignea tabula. — *Una*, simul.

1069. *Ut vitio.* Ita ut defectu ipsius ligni sæpius in media tabula rimæ et hiatus fiant, quam ipsius taurini glutinis vincula remittant *compages*, commissuras, conjunctiones.

1071. *Latices audent.* His audacioribus ad inanimatam rem a vitali ductis

Misceri[illegible], quom pix nequeat gravis, et leve olivom.
Purpureusque colos conchylii jungitur uno
[illegible] lanæ, dirimi qui non queat usquam;
[illegible] fluctu renovare operam des;
[illegible] velit eluere omnibus undis.
[illegible] aurum concopulat una,
[illegible] jungatur ab albo.
[illegible] multa licet reperire? Quid ergo?
[illegible] opus est ambagibus usquam,
[illegible] operam consumere par est;
[illegible] comprendere multa.
[illegible] ceciderunt mutua contra,
[illegible] hæc illius, olla
[illegible] hæc optuma constat.
[illegible] hamisque plicata,

[illegible] in cæsura; quod [illegible] conjecturæ.—Res [illegible] de qua Plin. [illegible] Isidor. Origg. [illegible] Hoc est, ab [illegible] de bello [illegible] plumbum [illegible] cum [illegible] Res [illegible] respondeat, [illegible]

ıter se quædam possint cop'lata teneri :
uod magis in lapide hoc fieri ferroque videtur.
Nunc, ratio quæ sit morbeis, aut unde repente
lortiferam possit cladem conflare coorta
lorbida vis hominum generi pecudumque caterveis,
xpediam. Primum, multarum semina rerum
sse supra docui, quæ sint vitalia nobis;
t contra, quæ sint morbo mortique, necesse est
lulta volare; ea quom casu sunt forte coorta,
t perturbarunt cœlum, fit morbidus aer.
tque ea vis omnis morborum pestilitasque
ut extrinsecus, ut nubes nebulæque superne
er cœlum veniunt; aut ipsa sæpe coorta
le terra surgunt, ubi putorem humida nacta est,
ntempestivis pluviisque et solibus icta.
Nonne vides etiam cœli novitate et aquarum
entari, procul a patria queiquomque domoque
dveniunt? ideo quia longe discrepitant res.

...tent, ut quædam possint inter se com...ta cohærescere, quasi quibusdam ...lis hamisque implicata atque infle... *Lamb.* — *Annellis*; vs. 912.

1087. *Cop'lata*; id est, copulata; ... vs. 1066.

1089. *Nunc, ratio quæ sit*, etc. ...ica remanent irati numinis indicia, ...rbi epidemii et pestes; si vero nihil ... his admirabile et divinum, actum erit ... providentia. *Creech.* — His itaque 3 ... prioribus proponit se dicturum de ...nis morborum, qui lethiferam cladem ...ferunt et hominibus et pecudibus. *F.*

1092. *Primum, multarum*, etc. His ... vss. subjicit repetendam esse morbo...m rationem ex ipsa aeris malefica na...ra. *F.*

1093. *Supra docui.* Nempe IV, 638, V, 897.

1094. *Quæ sint morbo*, etc. H. e. quæ sint morbida et mortifera. *Lamb.*

1097. *Pestilitas.* Vox Lucretiana, quæ statim redit, vs. 1124 et 1131.

1098. *Extrinsecus.* Vulgaris est lectio quam cum Eichst. retinui. Neutiquam enim Wakef. mihi persuasit de veritate scripturæ *intrinsecus*, quam satis artificiose sic interpretatur: « id est, *ex ipso aere*, vs. 1096, qui subinde fit morbidus seminibus *extrinsecus* venientibus ». *Forb.*

1100. *Putorem.* Vide ad II, 872 sqq.

1102. *Nonne vides etiam*, etc. His 11 vss. confirmat diversam esse aeris et cœli rationem pro diversa regione. *F.*

1104. *Discrepitant res.* Eæ nimirum, quæ ad hanc soli versationem pertinent; *aer*, puta, *aquæ*, *soles*, *imbres*, *domi*, *cœlum*. Wak.

Nam quid Britanneis cœlum differre putamus,
Et quod in Ægypto est, qua mundi claudicat axis?
Quidve quod in Ponto est, differre, et Gadibus, atque
Usque ad nigra virum percocto secla calore?
Quæ quom quatuor, inter se divorsa, videmus
Quatuor a ventis et cœli partibus esse;
Tum color et facies hominum distare videntur
Largiter, et morbei generatim secla tenere.
Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.
Atthide tentantur gressus, oculeique in Achæis
Finibus: inde alieis alius locus est inimicus
Partibus ac membreis; varius concinnat id aer.
Proinde, ubi se cœlum, quod nobis forte venenum,

1105. *Britanneis* vel *Britannis*. Sic omnes libri quos Wakef. jure sequutus est, ut locus sic capiatur: « quid cœlum, *quod* Britannis *est* et *id* quod in Ægypto est, differre putamus? » Priores tamen editores versum conjecturis inanibus vexarunt. *Forb.* — Prima syllaba in hoc verbo producitur: sic nomina propria numeros sæpissime apud veteres mutant. Vide Disq. var.

1106. *Qua mundi claudicat axis.* H. e. qua parte axis, seu polus Arcticus, qui nobis (Italis) sublimis semper apparet, est depressus. Seu, qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam; est autem pars hæc meridionalis. *Lamb.* — *Claudicat axis*, valde declinat a recto statu et deprimitur in horizontem. *Wak.*

1107. *Et Gadibus.* Quænam est differentia cœli, quod in Ponto est, *et* cœli, quod in Gadibus? *W.*

1108. *Usque ad nigra virum.* Hoc est, usque ad Mauritaniam, vel Æthiopiam, in quibus nigri sunt homines. *F.* — Cf. supra vs. 723.

1109. *Quæ ... quatuor,* etc. Nempe Britanniam, Ægyptum, Gades et Pontum. Britannia a septemtrione; Ægyptum a meridie; Gades ab occasu; Pontum ab ortu.

1112. *Morbei.* Morbi videntur generatim nationes istas infestas habere. *L.*

1113. *Est elephas.* His 5 vss. profert in exemplum certas regiones, quæ certis morbis obnoxiæ sint ex ipsa aeris natura. Sic in Ægypto generatur ille morbus, qui elephas dicitur, vulgo elephantiasis, a tumore et asperitate crurum, elephantos æmulantium. *F.* — De hoc morbo consulas Seren. Samon. V, vs. 133, qui voces ipsas Lucretii excepit, Isidor. Origg. IV, 8; Plin. Nat. Hist.; Cels. et alios, quos longum esset perscribere; sed in primis Aretæum. *W.*

1115. *Atthide tentantur gressus.* H. e. in Attica tentantur pedes; quia Athenienses podagra vulgo laborant. Conf. Virg. G. II, 94.

1117. *Concinnat;* IV, 1279.

1118. *Proinde, ubi se cœlum.* His 6 vss. concludit ex aeris inclementia oriri

[redacted]

vet, atque aer inimicus serpere cœpit;
la ac nubes, paullatim repit, et omne,
ditur, conturbat, et immutare coactat.
ue, ut in nostrum quom venit denique cœlum,
pat, reddatque sui simile, atque alienum.
gitur subito clades nova pestilitasque
quas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
s hominum pastus, pecudumque cibatus;
m suspensa manet vis aere in ipso:
m spirantes mixtas hinc ducimus auras,
que in corpus pariter sorbere necesse est.
li ratione venit bubus quoque sæpe
s; etiam pigreis balantibus ægros.
ert, utrum nos in loca deveniamus

omnem. *F.*—*Venenum.* Sic tituit e Lugd. 2, comparans 642; quibus Wakef. addit vs. 821, 828. Negari tamen um reliquorum librorum scri-*enum* (unde vulg. edd. *alie-* ipsam habere quo commeu-.

rpere, sensim promoveri, et nostrum diffundi.

t nebula ac nubes. Tunc velut 098) pestilens ille aer sensim *Omne,* scil. cœlum.

mmutare; absolute, de sole-Lucretii. — *Coactat,* cogit. tio propria; redit vs. 1160.

lienum. Vel *diversa* ac dis-riori *natura*, vel incolis alie-*nicam. W.*

ec igitur clades, etc. His 13 Lucretius, semina illa pesti-re ait, alia quidem in aquas; ges; alia in cibatus alios ani-inc sæpe pestilentia æque ve-s ipsas ac homines. Itaque scit aera causam pestilentiæ.

1125. *Persidit,* penitissime et omnes per partes occupat. Par est efficacia vocis in Virg. Georg. III, 442. *W.*

1128. *Spirantes,* dum spiramus. Vulgo *spiranteis*, quarto casu, admodum perverse. — *Ducimus auras,* trahimus, sorbemus, imbibimus. *W.*

1129. *Olla;* noxia, quæ cum aere miscentur, corpuscula.

1131. *Pigreis,* tardis et sibimet auxiliari parum valentibus. *W.* — Vulgo editur *pecubus balantibus* e Lamb. conjectura, contra omnes libros. — Signate *balantibus*, propter frequentissimos hoc potissimum tempore ejulatus. Hoc non latuit Virgilium, in Georg. III, 554. *Wak.* — *Ægros.* Sic optime, ut *colos*, *honos*, *odos*, et similes antiquissimorum formulæ, Vind. Poor. Brit. 1, 3, Caut. Vulgo *ægror.* W.

1132. *Nec refert,* etc. Horum 5 vss. is est sensus, ut Poeta velit parem imminere nobis calamitatem, dum petimus cœlum nobis infensum, ac si cœlum seu aera corruptum nostra in corpora natura introducat, aut novum aliquid deferat

Nobis adversa, et cœli mutemus amictum;
An cœlum nobis ultro natura coruptum
Deferat, aut aliquid, quod non consuevimus uti,
Quod nos adventu possit tentare recenti.
  Hæc ratio quondam morborum et mortifer æstus
Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros,
Vastavitque vias; exhausit civibus urbem.
Nam penitus, veniens Ægypti finibus, ortus,

nobis inconsuetum, quod noceat nobis adventu suo. *F.*

1133. *Advorsa*, inimica, infesta. — *Cœli mutemus amictum*. H. e. cœlum seu aera mutemus, quo amicimur, dum nos ambit undique. *F.*

1134. *Ultro*, sine nostra opera et peregrinatione de loco in locum. *Wak.*— *Coruptum*. Ita Wak. scripsit cum Vat. Lambini et Brit. 3, cui proxime accedit fragm. Vind. *corumptum* exhibens; ceteri omnes *corruptum*. At quum quintum hexametri pedem amphimacer efficere non possit, Turnebus, Advers. XXII, 19, conjecit *cruentum*, fœdatum, inquinatum, quod omnes editt. vulg. occupavit, quia loci IV, 1033, et V, 1137, favere videntur. Sed, quum codices ipsi hoc suadeant, consultius videtur sumere, Lucretium, ut comicos haud raro, aphæresin alterius consonæ hic aliquando sibi indulsisse, quod eo magis licuit, quo sæpius antiquissimi Romani, omnino geminatis consonantibus rarius usi, voces, serius constanter cum duplici *r* scriptas, cum uno modo scripserunt, et illud *n* finale præpositionis *con* aliis etiam in verbis compositis omiserunt. Cf. Quint. Inst. Or. I, 7, 29, et Gellius II, 17. *Forb.*

1135. *Quod*. Sic Wakef. cum Brix. Ver. Ven. Ald. 1, haud dubie rectissime. Non aliter enim Lucretius, V, 1032, construit verbum *abuti*, ubi vide quæ annotavimus. *Forb.*

1136. *Tentare recenti*; quod recenter delatum insolita vi nos possit afficere. *Creech.*

1137. *Hæc ratio quondam*, etc. Celeberrimam hanc pestis illius, ineunte Peloponnesiaco bello Athenis grassatæ, narrationem expressit Noster e Thucydide II, 47-54. Vide etiam Plutarch. in Pericle c. 34, et conf. similes pestis descriptiones ap. Virg. G. III, 470-566; Ovid. Met. VII, 523-613; Lucan. VI, 80-105; Silium Ital. XIV, 580-617. *Forb.* — His 7 vss. prioribus docet pestem illam Atheniensem ex iis causis, quas dixit, advenisse. Peregrina autem fere semper est pestis; unde ait Atheniensibus contigisse ex Ægypto; Thucydides tamen longioribus terris advolasse scribit, nimirum ex Æthiopia, quæ est supra Ægyptum. *F.*—*Mortifer æstus*, affluxus corrupti aeris adveniens. Vel intellige *calidum* afflatum, quia pestis cœli æstu incandescit, ut innuit Virgil. G. III, 479. Et hunc sensum confirmat vs. 1140, quum ex Æthiopia malum advenerit. Cf. Claudian. de Raptu Pros. III, 237.

1138. *Funestos reddidit*. I. e. *funeribus*, sive cadaveribus, *repleverit*. W. — Voces *agros* ac *vias* significant *colonias suburbanas*: *urbem* rursus, *Athenas* ipsas. W.

1140. *Penitus*, e remotissimis regionibus.—*Finibus*. Editores, *e finibus*, libris vetustis renuentibus.

mensus multum, camposque natanteis,
tandem populo Pandionis; omnes
rvatim morbo mortique dabantur.
)io, caput incensum fervore gerebant;
:eis oculos suffusa luce rubenteis.
: etiam fauces, intrinsecus atræ,
; et ulceribus vocis via sæpta coibat :
nimi interpres, manabat lingua cruore,
ı malis, motu gravis, aspera tactu.
ubi per fauces pectus complerat, et ipsum
vis in cor mœstum confluxerat ægreis;
m vero vitai claustra lababant.
s ore foras tetrum volvebat odorem,

posque natanteis, maria o5. — Et lectissimis verlongissime et pedetentim que cum solertia, Noster

ılo Pandionis. Fuit Panıarum. *F.* — Wak. edidit *pulum Pandionis omnem;* ıstructionem verbi *incum*:usativo defendens locis , 4, 29, et Lucilii apud 19. Satis apte forsan lege*'andionis omnis*, sc. mor*re* morbus ipse; ut sensus *et pondere suo* populo incubuit. Quo pacto certe aretur qua lectio recepta, *vatim*, vix potest liberari. idem vulgatam unice amprœterquam quod Noster :eratis verbis augere vopotest aliquando fieri, ut pueros tantum, vel senes, tummodo, quamquam *per* :rat : hæc autem pestis *catervatim* abripit. Ed. *ipio caput*, etc. His 18 præcipua indicat symptomata et signa, quæ observabantur in iis, qui peste illa laborabant. *F.* — *Gerebant*, habebant; III, 1062.

1145. *Suffusa luce rubenteis.* I. e. rubra luce suboriente, ac se spargente. Ita fere Q. Curtius IV, 10, 2 : « Sanguinis colore suffuso ». *W.*

1146. *Sudabant sanguine*, cruentæ erant, seu sanie manabant; cf. V, 1128.

1147. *Vocis via.* Sic Virg. Æn. VII, 534, *vocis iter;* coll. XI, 151.

1149. *Debilitata malis*, ulceribus languens, et læsa.

1151. *In cor.* Perspicue Lucretius hoc loco Græcos imitatus, *cor* pro stomacho posuit. Thucyd. ἐς τὴν καρδίαν. *Lamb.* — Sequebatur videlicet omnium intestinorum convulsio, atque inde excretiones cum torminibus. *Creech.*

1152. *Vitai claustra lababant.* Elegantior hac locutio, et translatio felicior, nusquam legitur. *W.*

1153. *Volvebat odorem;* IV, 677. — Hunc vs. et sequentem Creech. subjungendos censet versui 1149, quia sic, ordine apud Thucydidem melius servato, narratio ejus pressius declararetur, et omnia aptius convenirent. Sed quum fo-

Rancida quo perolent projecta cadavera ritu:
Atque animi prorsum vires totius, et omne
Languebat corpus, leti jam limine in ipso;
Intolerabilibusque malis erat anxius angor
Assidue comes, et gemitu commixta querela;
Singultusque frequens noctem per sæpe diemque,
Corripere assidue nervos et membra coactans,
Dissolvebat eos, defessos ante fatigans.
  Nec nimio quoiquam posses ardore tueri
Corporis in summo summam fervescere partem;
Sed potius tepidum manibus proponere tactum,
Et simul, ulceribus quasi inustis, omne rubere
Corpus, ut est, per membra sacer quom diditur ignis.
Intima pars hominum vero flagrabat ad ossa;

[illegible] ille odor eo potissimum oriretur, quod morbus intimas etiam corporis partes invaserat, ad *vitai claustra* autem, quod præcedit, inprimis *spiritus* pertineat, hi versus aptissimo loco sunt positi. A Thucydidis autem ordine Lucretius aliquoties recessit. *Forb.*

1154. *Rancida*, putrida, corrupta.— *Projecta*, abjecta, inhumata.

1156. *Leti limine:* sic Virg. in Culice, 223, cf. supra I, 1105.

1157. *Malis*, corporis doloribus perpetuo adjuncta erat tristis animi anxietas. *Anxius angor:* III, 1006.

1159. *Noctem per sæpe.* Sic magis placet, quam de vulgari ratione; conjunctis nimirum vocibus, *persæpe:* et [illegible] solitum præpositionem de Græcorum consuetudine locare. [illegible] Cf. IV, 1023, etc.

1160. *Coactans corripere* (absolute), [illegible] convulsionibus contorquens; cf. [illegible]

1161. *Dissolvebat eos:* viribus utique [illegible] relaxationem [illegible] mira verborum cumulatorum efficacia miserorum ærumnas incendit Noster, solita cum ubertate ac vigore phraseos, in quibus nemini secundus est. *W.*

1162. *Nec nimio quoiquam*, etc. His 15 vss. alia symptomata atque indicia notat Lucretius, quæ peste illa laborantibus accidebant. Inprimis autem ait extimas et extremas partes illorum nihil ad tactum fuisse calidas, sed tepidas tantum; non pallidas aut virides; sed subrubras, et pustulis parvis efflorescentes: internas autem ad ossa flagrasse. *F.*— *Tueri*, videre, vel sentire summas corporis alicujus partes nimio fervore incendi.

1163. *Corporis in summo*, in summitate, seu extremitate corporis; ad superficiem. Vel construe cum Lambino: summam corporis partem *in summo* sc. corpore; eodem sensu.

1166. *Sacer ignis* (vs. 661). Ejus generis, quod est subrubicundum, aut mixtum ex pallore et rubore; exasperatumque per pustulas continuas, quarum nulla altera major est, sed plurimæ perexiguæ: Celsus V, 28. *Creech.*

t stomacho flamma, ut fornacibus, intus:
posses quoiquam leve tenueque membreis
in utilitatem : ad ventum et frigora semper,
s partim gelidos, ardentia morbo
dabant, nudum jacientes corpus in undas.
ræcipites lympheis putealibus alte
nt, ipso venientes ore patente :
iter sitis arida, corpora mersans,
: multum parveis humoribus imbrem.
equies erat ulla mali : defessa jacebant
; mussabat tacito Medicina timore;

igrabat stomacho. Pulchra ornata amplificatio, omnia ngens, et mori Lucretiano sentanea. Demiror Lambiam, pro spurio totum ver:upientes. *W.*

sses, ἂν ἰδύνασο, tutemet dfuisses. Editores, contra sos, *posset.* Wak.—*Memnbrorum* commodum, ad te-us.

rtere in utilitatem; dare ur; ideo nullam vestem, evem et commodam, pati po-·*Semper.* Bentl. proponebat probabilitate destituitur tio. Ordo est : Semper dat ad ventum, partim in flu-

fluvios dabant, præcipita-3. IV, 528.

ltei; opponitur τῷ *partim* - *Lympheis.* Sic plurimi vero et Eichst. e Lugd. 1, ere *nymphis.* — Sed mirus splendor huic loco minime etur; et vox *nymphæ* libraidem erat notior. De utriusne vide Hand. ad Gronovii 179. *Orell.*

1174. *Venientes*, ipso ore patente et inhiante insilientes.

1175. *Corpora mersans.* Faber divinavit *vexans;* sane conjeceram *versans.* Nihil tamen mutatum malim : nam *mersans* potens est vocabulum, et lepide tacito respectu morbosos, se puteis proluentes, contuetur. Confer Juvenal. X, 57; Horat. Epist. I, 1, 16. *W.*

1176. *Æquabat*, etc. Efficiebat ut quantumvis larga aquæ copia præ nimio ardore æstuantium corporum exigua videretur. *Faber.*

1177. *Nec requies erat ulla mali.* Generaliter hæc verba accepissem de indefessa pestis per urbem grassatione, non rursus de singulorum morbosorum inquietis vexationibus, nisi Thucydidem interpretem habuissemus : ...καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν, καὶ ἡ ἀγρυπνία, ἐπέκειτο διὰ παντός : quæ similiter continuantur, ac series orationis Lucretianæ. *W.* — *Defessa jacebant Corpora.* I. e. homines moribundi prosternebantur, morbi doloribus exhausti. *W.*

1178. *Mussabat.* Nonius : « *Mussare* est depressa voce loqui quod celari vis ». — *Tacito Medicina timore.* Incomparabilis est prosopopœia; quam adæquavere pauci, superavit nemo. *W.*

Quippe patentia quom totiens, ardentia morbis,
Lumina vorsarent oculorum, expertia somno :
Multaque præterea mortis tum signa dabantur.
Perturbata animi mens in mœrore metuque;
Triste supercilium; furiosus voltus, et acer;
Sollicitæ porro plenæque sonoribus aures;
Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus;
Sudorisque madens per collum splendidus humos :
Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
Salsaque, per fauceis raucas vix edita tussi.

1179. *Quippe patentia*, etc. Mussabat præ metu medicina; præsertim quum videret tot miseros perpetuis insomniis laborare; quod quidem futuræ mortis indicium erat. Sed alia quoque mortis indicia dabantur. Ed.

1180. *Expertia somno*; II, 1092.

1181. *Multaque præterea*, etc. His 14 vss. memorat plura alia mortis signa, quæ contingebant iis, qui peste hac tenebantur : quas desumit poeta ex Hippocrate in Prognost. Neque enim sunt apud Thucydidem. *F.*

1182. *Animi mens*; III, 615; IV, 760.

1184. *Sollicitæ*. Aures sonoribus, ut mentes curis, plenæ *sollicitæ* dicuntur. *Creech.*

1185. *Ingens*. Insolentior locutio pro *multus*. Wak.--Immo *ingens* opponitur τῷ *creber*, et explicatur per verba *raroque coortus*. Est igitur gravis et profunda et infrequens anhelatio, vel, ut ait Virg. G. III, 505, quem tamen Wak. citat, « attractus ab alto spiritus ». Ed.

1186. *Sudorisque madens*, etc. Sudores frigidi per caput et collum sunt letales, inquit Hippocrates in Prognost. *Lamb.* — *Splendidus*, albus.—Énsczv hoc modo Virgilius extulit ad Georg. III, 564 : « immundus olentia sudor Membra sequebatur, etc. » Verum enim Lucretius ornatior est et elegantior : et epitheton illud *splendidus* ad *oculos spectantis* luculenter provocat. *W.* — *Humos*; cf. ad vs. 1131.

1187. *Tenuia sputa*, etc. Sputum flavum, aut rufum, aut quod multam tussim præbeat, et minutum, neque admodum concretum, deterius est, inquit Hippocrates ibid. *Lamb.* — *Croci contacta colore*. Id est, crocei coloris : ex contactu enim coloris alicujus, contrahitur color. *Lamb.* — Sic Wakef. cum plurimis optimis codd. cui lectioni præter locos Celsi II, 24, et Virgilii G. III, 403, a Wakef. allatos, favet Lucretius ipse, II, 853, coll. I, 937; IV, 9, 13, 22. Vulgo *contincta*, quod jam Bentl. damnavit. *Forb.*

1188. *Raucas*. Wak. correxit *rauca tusse*. — At quamquam concedo, epitheton raucitatis ad tussim et ad fauces plane eodem modo quadrare, idem tamen contendo, illam vocem multo facilius hoc prædicato carere, quam alteram, quæ, quum per se sit consentaneum, sputum tussi non nisi per fauces evomi posse, si *rauca* cum *tussi* conjungeretur, prorsus superfluum esset et languidum additamentum. Contra si legimus *per fauces raucas*, his verbis ipsa continetur causa, cur *vix* tantum sputum edi potuerit. *Forb.*

nibus vero nervei trahere, et tremere artus;
libusque minutatim succedere frigus
lubitabat : item, ad supremum denique tempus,
ressæ nares, nasi primoris acumen
; cavatei oculei; cava tempora; frigida pellis
ue; in ore jacens rictum; frons tenta minebat :
imio rigida post artus morte jacebant;
oque fere candenti lumine solis,
tiam nona reddebant lampade vitam.
orum si quis, ut est, vitarat funera leti,

Trahere et tremere. Editores, brorum veterum sanctitate, ex escripsere *trahier, temere;* nequoque scilicet, Lucretium verute positis abundare. Redeas ad *W.*

Non dubitabat; vide not. ad :. — *Ad supremum tempus,* ἐσχάτης· i. e. sub instantissimi empore, vel mortis appropinuora. *W.*

Nares, nasi. Duæ voces idem isi quod τὸ *nares* æque de *ho-* ac *brutis* adhiberi videatur, tem ad *homines* potissimum reterum, lucem Lucretio commolsi locus, De med. II, 6 : « *Ad* vero jam ventum esse testantur *ulæ,* collapsa tempora, *oculi* frigidæ languidæque aures, et ibus leniter versæ; *cutis circa tura et intenta;* color aut niger, llidus, etc. » *W.*

In ore jacens rictum. Sic ob ctoritatem locus mihi constividebatur, quem tamen paullo s scriptum esse non nego. *Ri-* m, a *ringo* derivatum (cf. V, t hiatus oris, ob æstum interolores aperti et distorti; quod *mendo* quasi *in ore* seu vultu itur, vix offendere potest recordantem, alibi etiam, v. c. II, 313 et 518, verbum *jacere* pro simplici *esse,* vel *positum esse* a nostro adhiberi. Quantum vero valeat hujus rei commemoratio ad fœditatem et tristitiam imaginis augendam, vel me non monente, quisque facile intelligit. *Forb.* — Vide Disq. var. — *Minebat.* I. e. eminebat, quia *cava tempora* erant; v. ad vs. 563.

1195. *Nec nimio post,* nec multo post; nam octavo fere aut nono morbi die moriebantur. — *Artus.* Sic Wakef. e plurimis libris; Lamb. *strati,* quod vulg. editt. servaverant. — *Rigida morte jacebant.* I. e. inutiles fiebant et ignavæ, geluque mortis rigescentes, eæ membrorum commissuræ, quæ solebant esse mobilissimæ, et hominibus vel præcipua agilitatis causa. *W.*

1196. *Octavo.* Facilitas metri videtur hanc varietatem vocis *Octavo,* quod miror, poetæ peperisse; nam sic aliter rem exposuit historicus : διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι ἐνναταῖοι καὶ ἑβδομαῖοι ὑπὸ τοῦ ἐντὸς καύματος. *W.*

1197. *Reddebant.* Pariter Virgil. G. III, 496. *Reddunt* autem, redonant, remittunt in illum æthera, unde primum, spiritum haurientes, vitam suam arcessiverint. *W.*

1198. *Ut est;* ut est aliquis qui effugit; vel, ut verum est, aliquos effugisse.

Visceribus tetris, et nigra proluvie alvi;
Posterius tamen hunc tabes letumque manebat :
Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
Corruptus sanguis expletis naribus ibat;
Huc hominis totæ vires corpusque fluebat.
Profluvium porro qui tetri sanguinis acre
Exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
Ibat, et in parteis genitaleis corporis ipsas :
Et graviter partim metuentes limina leti
Vivebant, ferro privatei parte virili;
Et manibus sine nonnullei pedibusque manebant
In vita tamen; et perdebant lumina partim :
Usque adeo mortis metus heis incusserat acer!
Atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsei.
Multaque humi quom inhumata jacerent corpora

Lamb. — *Vitarat funera leti;* non statim elatus fuerat morte properata.

1199. *Visceribus tetris;* quia, ut ait Thucyd., morbus descendisset in alvum, et ulcera tetra ei ingenerata fuissent, simulque profluvium alvi immoderatum accessisset. — *Nigra;* vs. 1204.

1200. *Tabes letumque.* I. e. *letum ex tabe;* adeo ut, si mortem properatam effugerent, tabescerent saltem atque macie consumerentur exinaniti (ut cum Orosio loquar, similem materiam agitante, in Hist. III, 4); corporibus paullatim defluentibus et amissis. *W.*

1202. *Expletis.* De suo nobis editores commenti sunt *plenis ex :* indoctissime. Nam, si de metro vererentur, nec vim hujusce cæsuræ satis tenebant, nec veterum poetarum consuetudinem callebant, posteriorem syllabam in *sanguis* sæpius porrigentium, quam similiter terminatam in quavis alia demum dictione: si timerent rursus de constructione, Virgilius meliora docuisse poterat in parallelo loco, Georg. II « *it naribus* ater *Sanguis* ». *W.*

1203. *Huc,* ista via, *vires cor* id est, vires corporis effluebai not. ad I, 810.

1205. *Exierat,* aufugerat, vi sic vs. 1216, et V, 1329.

1207. *Et graviter partim.* I menter mortem timentes, parti tam servarent, genitalia sibi passi erant; pars manus aut pec oculos amiserant. Ed.

1209. *Manibus sine;* cf. vs.

1211. *Incusserat.* Id est, se rat, vel incussus erat, absolu tum, ut apud nostrum sæpissin supra vs. 595. Sic autem Hav. mis libris : vulgo *incesserat,* bini conjectura. *Forb.*

1213. *Neque se,* etc. Ita ut s ipsi non cognoscerent.—Inquiri ejus rei Camerarius Problem. IV, Facis Crit. p. 11.

1214. *Multaque humi,* etc

·ibus, tamen alituum genus atque ferarum
·ocul absiliebat, ut acrem exiret odorem;
ibi gustarat, languebat morte propinqua.
tamen omnino temere ollis solibus ulla
ırebat avis, nec noxia secla ferarum
ıt sylvis; languebant pleraque morbo,
riebantur : cum primis fida canum vis
viis animam ponebat in omnibus ægre :
quebat enim vitam vis morbida membreis.
ɔmitata rapi certabant funera vasta.
ıtio remedii communis certa dabatur :
quod alî dederat vitaleis aeris auras

.t quanta fuerit putredo illius se; siquidem aves et feræ, sed :sertim, qui ex cadaveribus de- ıt, subito morerentur. *F.* — .einsius, Advers. p. 510, emen- ı; sed malim equidem τὸ *supra* e fungi officio cognati sui *su-* avis aliud exemplum non sit ad quam lectionem arbitrariam nbranarum unanimi scriptura mmutare. *W.* — Id est, *super-* corporibus; ut intelligamus :ompositum esse divisum. *L.*

Alituum genus atque ferarum. ıis multi narravere, quos appo- ;um esset, et proposito alienum. ɔdo Nicand. Ther. 406; Jul. prodigg. cap. LXV, et ibi Schef-)vid. Met. VII, 545-552; Stat. 624, et XII, 565. *W.*

Exiret, evitaret; vs. 1205.

Ollis solibus, illis diebus, illo ; ut apud poetas Latinos haud

Comparebat avis. Vel ipsa aborans scilicet, vel carnibus stiferis devoratis consumpta. *W.* ı *secla ferarum*, θηρίων τὰ σαρ- ; quæ lectio, a Wak. recepta, mihi quidem unice vera videtur. Si vero *noctibus* (vulg. lect.) vera scriptura fuisset, quis librarius eam correxisset? inprimis quum *solibus* præcesserit, in quibus verbis librarii haud dubie pulchram antithesin invenissent, ut vere invenerunt Lamb. et Haverc. *Forb.* — Orell. *tristia*, quod nititur auctoritate Macrobii.

1221. *Cum primis*; I, 131. — *Fida canum vis*; IV, 683; coll. V, 862.

1222. *Ægre*, valde reluctata, et cum laboriosissimo anhelitu, propter morbi violentiam; uti statim declaratur. *W.* — Vulgo *ægram*, sed contra meliores libros.

1224. *Rapi certabant.* His signatis vocibus inverecunda vespillonum festinantium ob funerum multitudinem clarissime depingitur; propinquis interea et amicis, acriore cura domitis, ritus supremos non peragentibus. *W.* — *Funera vasta.* Nove dictum videtur pro *funera multa*: vide nos ad V, 1289. *Wak.*

1225. *Remedii*; vide not. ad vs. 674.

1226. *Alî* sive *alii*, lectio est omnium librorum. Vulgo cum Macrobio legitur *alis*; quod quum « orationis concinnitas valde commendet » (cf. vs. 1228), Nobbius servavit. *Forb.* — *Vitaleis aeris au-*

Volvere in ore licere, et cœli templa tueri,
Hoc alieis erat exitio, letumque parabat.
Illud in his rebus miserandum et magnopere unı
Ærumnabile erat, quod, ubi se quisque videbat
Implicitum morbo, morti damnatus ut esset,
Deficiens animo, mœsto cum corde jacebat,
Funera respectans, animam et mittebat ibidem.
Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
Ex aliis alios avidi contagia morbi,
Lanigeras tamquam pecudes, et bucera secla :
Idque vel in primis cumulabat funere funus.

ras. Redi sis V, 225, i. e. uno verbo, *ætheris auras*, quibus vescimur mortales; vide Virg. Æn. I, 546. *W*.

1227. *Volvere in ore licere*. Quod dederat ut liceret animam e cœlo ducere, et spirare, etc. — *Et cœli templa tueri*. Phrasin Homeream exornavit, quam Lambinus apposuit, Odyss. X, 498: ὁρᾷν φάος ἠελίοιο. *W*.

1228. *Hoc erat exitio;* Virg. Georg. III, 511.

1229. *Et magnopere unum*. Sic plurimi libri, et omnes editores post Lambinum præter Wak. qui Poor. Cant. et veterum edd. auctoritate copulam *et* delevit, ut sensus sit : « Eam ærumnam inter omnes, quæ morbum comitarentur, maxima miseratione dignam putavisses ; » quod probare nequeo. *Forb*.

1231. *Morti damnatus*. De hac constructione verbi *damnare* cum tertio casu conf. Ruddim. Inst. Gr. II, p. 166, not. 39. *Forb*. — *Ut esset;* pro pleno *ut si;* vide vs. 152, 760.

1232. *Cum corde ;* cf. ad I, 288. Wak. autem, ne constructio labasceret, ut ipse ait, reposuit *quom*, et in versu sequente copulam *et* omisit, recte a Forb. desertus. Ed.—*Jacebat*, decumbebat, jam non se movere valebat, mortem exspectans, et quasi proxima
ciens ? Ed.

1233. *Animam et mittebat*.
dimus cum omnibus, ut videtu
bini codd. Junt. et Ald. 2, qu
vulg. editt. Eichst. et Nobbiu
sunt. Wak. e Lugd. 1, Cant.
recepit *animam immittebat*, q
mire sic interpretatur : « vita
mœstitia ponebat, et in perpetu
appropinquantis cogitatione ».
tius hæc scriptura merus error
rum videtur. Præterea vero et
ctio a nobis recepta magis comn
qui hic est : « quisque, ubi
morbo se implicitum sensit, st
sperans, utpote qui certæ m
destinatus esset, collapsus at
nullo auxilio dato acceptove, in
loco, quo primum se stravit,
est ». *Forb*.

1234. *Quippe etenim*, etc.
etenim contagia morbi avidi n
bant alios ex aliis *apisci*, i. e
et corripere. Thucyd. : ἕτερος ἀ
θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, «
alterius curatione morbum c
tes », ὥσπερ τὰ πρόβατα ἰ
« tamquam pecudes moriebantu

1236. *Bucera secla ;* V, 86

queiquomque suos fugitabant visere ad ægros,
nimium cupidos mortisque timenteis
ıat paullo post turpi morte malaque,
tos, opis experteis, Incuria mactans.
fuerant autem præsto, contagibus ibant
labore, pudor quem tum cogebat obire,
aque lassorum vox, mixta voce querelæ:
nus hoc leti genus ergo quisque subibat.
ue aliis alium, populum sepelire suorum
ıtes, lacrumis lassei luctuque redibant.
bonam partem, in lectum mœrore dabantur:

Visere ad; cf. II, 359. — Sic ıt Lambinus, provocans ad Te-:. I, 2, 114; II, 1, 40; Plaut. ', 2, 113, et alios. Variis mo-›clivi est hunc versum tentare, tentaverunt: sed nihil vulgatis st, aut quod scripturis codicum ›crepet; ne dicam, diserto te-saltem membranarum Ω esse ndum. *W.*

Cupidos. Sic omnes, omne ge-i; sed ex arbitrio tamen editores : *cupidi*, ignoratæ constructio-postulandi. Sensus est: « Incu-ras in victimas officio popæ punibat *eos*, nimium cupidos icumque fugitabant ad ægros Et locus est egregio artificio s, et singulari sublimitate; nem continuans, quam supe-s. 1236, ingressus est poeta.

Pœnibat, pro *punibat*, punie-o.

Mactans. I. e. immolans; ἱε-σφαγιάζουσα. Verbum *sacrifi*-›oque *Incuriæ*, personam *sa*-erenti, pulchre convenit. *W.*

Quei fuerant præsto, qui ad peste correptos accesserant. *F.* — *Contagibus ibant.* I. e. *abibant*, peribant; eleganter et erudite. Vide ad III, 525. *W.*

1243. *Quem obire.* I. e. quem *laborem* tum cogebat subire pudor. *Lamb.* — Verissime: aliter enim τὸ *obire*, sic sine substantivo positum, potuisset solummodo, *mori;* ut alibi sæpe. *W.*

1244. *Lassorum*, ægrorum, languentium blandæ preces.

1246. *Inque aliis alium*, etc. Locum sic vere Pius interpretatus est: «Et, certatim satagentes multitudinem suorum, alterum post alterum, sepeliendo, domum repedabant; lugendo defessi ac lacrymando ». *Populum* igitur capias oportet pro *copiam quamvis* absolute, vel *multitudinem:* de qua dictionis potestate, consulenda sunt omnino, quæ doctissime collata sunt Berneccero Gronovioque, ad Justin. X, 1, 6. *Wak.* — Licet vero etiam cum Creechio et Knebelio verba sic conjungere: Alium *populum*, id est, multitudinem, suorum post alium inter alios jam humatos sepelire certantes, etc. *Forb.*

1248. *Bonam partem;* III, 64, et mox vs. 1258. — *In lectum.* Poor. Ald. 1, 2, Bon. *in letum*, quod immerito Wak. præferendum censet. Lucretius

Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbı
Nec mors, nec luctus tentaret tempore tali.
Præterea jam pastor et armentarius omnis,
Et robustus item curvi moderator aratri,
Languebat; penitusque casa contrusa jacebant
Corpora, paupertate et morbo dedita morti.
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora nonnumquam posses retroque videre
Matribus et patribus natos super edere vitam.
Nec minumam partem ex agris mœros is in urbı
Confluxit; languens quem contulit agricolarum
Copia, conveniens ex omni morbida parte.
Omnia condebant loca tectaque; quo magis æstus

enim, ut satis apparet ex sequentibus, non vult dicere, luctu et mœrore omnes statim mortuos, sed morbo tantum correptos esse. *Forb.*

1249. *Nec poterat quisquam.* Hoc dicit noster, neminem fuisse, quin, si minus ipse foret mortuus, vel ægrotaret, vel quempiam ex consanguineis et propinquis ægrotantem, mortuumve, comploraret. *W.*

1250. *Tentaret.* I. e. aggrederetur. Redi sis V, 347. Sic alibi Lucretius, et alii. Si malis, efficaciorem sensum poteris dictioni assignare, *percelleret* utique; de quo nos ad I, 13. *W.* — *Tempore tali*, in tanta calamitate.

1251. *Præterea jam pastor*, etc. Postquam Poeta tragicam urbis Athenarum conditionem ob oculos posuit, his 20 vss. inducit modo in scenam armentarios, pastores, et colonos, qui sævissima peste saucii, cunctarum rerum egeni, consilii præsertim inopes, manus dabant, angustaque casa conclusi, catervatim moriebantur, fame lueque confecti. *F.* — *Armentarius;* Virg. Georg. III, 344.

1252. *Et robustus item*, etc. V, 931.

1253. *Casa contrusa*, in cas jecta, coarctata. Creech. sens quæsito : « homines *rure abditi*, sas incolentes ».

1255. *Exanimis pueris supe* strophe, super exanimis pueris; vs. 1257, *patribus super*, cf. ı

1257. *Edere vitam ;* ut Ovi VI, 745, et Epist. IX, 62, ul Burmannum. *W.*

1258. *Minumam partem ;* v — *Mœros is.* Forb. maluit leg *ror*, quæ est codd. scriptura, ı centiam ultima syllaba producat tamen Wak. sequi maluimus, p quum vs. 1131, nihil tamen metro, *ægros*, non *ægror* scrip rit. Ed.

1259. *Languens*, scil. morbo, dixit vs. 1220.

1260. *Parte.* Sic Wak. ex libris; vulgo *parti.*

1261. *Condebant.* Wak. qui distinctionem post *copia*, com post *parte* posuit, verba *copia a loca tectaque* per inversionem dicta putat pro *loca condebant agricol.;* quod durius videtur

s ita acervatim Mors accumulabat.
siti prostrata viam per, proque voluta
, silanos ad aquarum strata, jacebant,
ıa anima nimia ab dulcedine aquarum:
e per populi passim loca promta viasque
a semianimo cum corpore membra videres,
pædore, et paunis cooperta, perire
illuvie: pellis super ossibus una,
ıs tetris prope jam sordique sepulta.
ı denique sancta Deum delubra replerat
ıus Mors exanimis, onerataque passim
:adaveribus cœlestum templa manebant;

parte punctum servavit, ut subjectum efficiant sequen-, in qua pronomen *eam* co-plendum est. *Forb.* — Ora-cursus, si recte sentio, detur, ut intelligas: « ii loca cooperiebant et reple-ısquam: « omnia loca hanc nebant ». Atque, ni fallor, jor copia significatur. Ed.

ıfertos ita; eoque magis tam um fluctus et undantem mul-ɔrs in acervos et cumulum Hæc est codicum omnium Disq. var.); quæ quum fa-i possit, nolui viros doctos ılios aliter suadentes. Ap-ı comparant Livium, III,

m per; vs. 1255, — *Proque* rovoluta: *provolvere* autem in loco publico, vel porro-. *Lamb.*

ınos, fontes salientes, qui ersonis quas Tullios, Mar-*s*, etc. dixere, ejaculantur. De his *Silanis* Orellius con-isconti Mus. Pio-Clem. I, ed. Mediol.

1265. *Interclusa anima*, etc. Intercluso et exstincto spiritu præ nimia aquarum cupiditate.

1266. *Per populi p. loca*, etc. H. e. in promptu et aperto posita et jacentia *membra*, homines, per loca publica, per publicas vias.

1267. *Cum corpore;* vs. 1232; vulgo *tum;* minus bene.

1268. *Horrida pædore.* I. e. scabra, aspera, ob superficiem sordibus obductam. *W.* — *Pannis cooperta;* nam pauperrimi rustici sese in urbem receperant. *Cr.*

1270. *Visceribus.* Editores male feriati, atque de suo rursus nobis ingerunt illud *Ulceribus* (cf. vs. 1199). Nimirum, *Visceribus sordique sepulta* exquisitissima est et efficacissima locutio poetica, pro « pelle visceribus inustis consolidatisque obruta et disperdita ». *Wak.* — *Sordi.* De hac forma, alias non occurrente, vide Ruddim. Inst. Gr. I, p. 130, not. 85, et Schneid. Gr. Lat. II, p. 231. *Forb.*

1272. *Onerataque.* Convenerant videlicet ibi, vel ut incubarent solo pro recipienda sanitate, vel quia alibi tam patens locus non esset. *Hav.*

Hospitibus loca quæ complerant ædituentes.
Nec jam religio Divom, neque numina, magni
Pendebantur; enim præsens dolor exsuperabat.
  Nec mos ille sepulturæ remanebat in urbe,
Quo pius hic populus semper consuerat humari:
Perturbatus enim totus repedabat, et unus
Quisque suum pro re consortem mœstus humabat.
  Multaque res subita et paupertas horrida suasit;

1274. *Hospitibus loca*, etc. Quæ loca æditueutes, i. e. æditui seu æditimi, complerant hospitibus, i. e. rusticis et agricolis. Gell. XII, 10 profert hunc locum. *Lamb.*

1276. *Enim.* In hoc versu interpungendo plurimos editores sequutus sum. Lambinus tamen, Wak. et Nobbius sic distinguunt: *Pendebantur enim: præsens,* etc. *Enim* vero interdum sententiam incipere constat. Orellius laudat Oudend. ad Apul. Met. IV, 69, p. 255, ubi plures viros doctos hac de re disserentes reperies commemoratos, quibus adde Gronovios ad Liv. XXXIV, 32, et Cic. ad Att. IV, 12. *Forb.*

1277. *Mos sepulturæ.* Morem illum, quo Athenienses olim in sepeliendis corporibus utebantur, exposuit Nardius; cujus Animadversionem in fine hujus libri exscribere operæ pretium duximus. Ed.

1278. *Pius.* Erant scilicet δεισιδαιμονέστεροι, et superstitionibus, omne genus, scrupulosius addicti, Athenienses: quo nomine S. Paulus eos merito taxavit in Actt. Apostt. XVII, 22: quem locum nos illustravimus in Silv. Crit. V, p. 109. Summa nimirum necesse est fuerit illius calamitatis acerbitas, quæ propensissimas religiones vel negligendas esse, vel profanandas etiam, effecerit. *W.*

1279. *Totus;* scil. populus. — *Repedabat.* Id est, discursitabat, ultro citroque *pedes* versabat: hinc autem tam latam notionem vox illa et aliæ plures consimili forma tacite complectuntur, quia necesse est, ut ille, qui *retro* pedem moveat, prius *porro* tulerit. *W.* — Nobbius tamen vulgarium editionum *trepidabat* defendit. — *Repedare* est enim ἀναποδίζειν, seu pedem referre, id est, reverti. Quod dubium est, an sic de metu vel anxietate non dicatur: de terrore crediderim; nam qui repente terretur, pedem referre solet. Sed hoc loco populus continuo metu teneri, et quid faciat, sibi parum consulere, sive in summa anxietate huc illuc cursitare, hoc est, *perturbatus trepidare* dicitur. *Repedare* autem verbum, a sequioribus scriptoribus rursus frequentari solitum (vide Gœrenz. ad Cic. De legg. III, 8), a librario, gnaro prisci sermonis, ejus Lucretio tribuendi studioso, margini adscriptum in codices migrare facillime potuit. *Nobb.*

1280. *Pro re*, pro viribus, pro opibus, prout quisque poterat. — *Consortem*, amicum, socium.

1281. *Multaque res subita*, etc. Et multa male suasit ista calamitas quæ inopinantes et imparatos oppresserat. Cic. ad Famil. X, 16, 2: « in *rebus* tam *subitis* tamque angustis ». Alii aliter legunt. Vide Disq. var. — *Paupertas horrida*, tristis, horrenda; vel omnium egens ideoque sordida, scabra, ut vs. 1268.

ıque suos consanguineos aliena rogorum
per exstructa ingenti clamore locabant,
:lebantque faceis; multo cum sanguine sæpe
ıntes potius, quam corpora desererentur.

:2. *Namque suos consanguineos*, ujus loci sententia hæc est : Nam onsanguineos locabant cum ingenti re « super aliena rogorum exstru- i. e. super eos rogos exstructos, ant alieni, i. e. non sui. *Exstructa* ım autem sic dictum, ut illa ta domorum », I, 490. *Lamb.*

35. *Rixantes potius*, etc. Cum his ittas Ovid. Met. VII, 609; Senec. 54, gemellos locos. *W.* — Malum quod Lucretius tam diserte post ydidem depinxit, non semel ex illo re in Europæ gentes debacchatum linc multi recentiorum eamdem rem ıvere; sed nobis satis erit quosdam e nostratibus in exemplum afferre. Cf. igitur (præter BARTHELEMY, *Voyage du jeune Anacharsis*, Introduct. part. II, sect. 3), DELILLE, *les trois Règnes*, lib. II; MILLEVOYE, *Belzunce ou la peste de Marseille*, et *la mort de Rotrou;* BARTHELEMY et MÉRY, *Napoléon en Égypte*, lib. VII; DE LAMARTINE, *Jocelyn*, 9e *époque*, t. II, p. 222 sqq. Ceterum nostra quoque ætas non terribilem minus pestem (*le choléra*), ex Oriente pariter *penitus venientem*, et per omnes populos *catervatim* funera circumferentem tulit et exhorruit, quam ipsa etiam *mussaret tacito medicina timore*. ED.

IN LIBRUM SEXTUM

DISQUISITIONES VARIÆ.

1. *Frugiparos*, Wak. restituit e Lugd. 1, 2 codd. præstantissimis. Vulgo *frugiferos*, ut reliqui libri. *Forb.*

6. *Omnia veridico qui quondam.* Quum haberet hoc Epicurus, quod se unum verum vidisse, maximis erroribus animos hominum liberasse gloriaretur, ceteros cæcos fuisse diceret; tum Epicurei unum Epicurum laudabant, ceteros contemnebant. Sed hanc Epicuri arrogantiam, ceteramque ejus inscitiam atque inscientiam multis verbis, iisque aculeatissimis, exagitat Cleomedes lib. II Κυκλικ. θεωρ. *Lamb.*

7. *Et exstincti.* Brit. 3 *et exstinctu,* Brit. 1 *inexstincta;* quare Wak. legendum censet *in exstinctu*, id est, in obitu, vel post mortem: aut *inexstincti*, viventis post exstinctionem etiam, propter famam inventorum. Neutra mutatione opus videtur. *Forb.*

10. *Omnia jam.* Hunc versum sequenti postposuere, vivorum audacissimi, Lucretiani editores, reclamantibus exemplis universis. Ordinem doctiorem, et ποιητικώτερον, similiter alibi invertere boni viri non erubuere: redi ad II, 5. *Wak.*

11. *Et per quæ.* Retinui cum Eichst. et Orell. vulgarem lectionem quam Wak. e Ver. et Ven. mutavit in *pro quo*, dubius tamen annon fortasse melior sit Bodl. Vind. Poor. lectio *et pro qua*, id est, cujus viæ respectu. *Forb.* — Versum delet Lambinus, quoniam *Vitam tutam consistere* nullo modo dici potest. Vix tamen a me impetrare possum quin credam Lucretium scripsisse *consistere*: ista enim vox Epicuro propria, qui ἡδονὴν καταστηματικὴν τοῦ σώματος, et non solum ἡδονὴν ἐν τῇ κινήσει agnovit. Vide Epicuri Epist. ad Pythoclem. *Creech.* — *Consistere* a veteri scriptore nove usurpatum est, pro constituere et reddere, ut et Terent. Phorm. I, 4: «Quam insistam viam?» pro, quam instituam viam? scribit et Livius lib. I ab Urbe cond. *subsistere feras* pro excipere et sustinere. *Consistere* igitur dixit, ut si Græce καταστῆσαι dixisset. Hæc Turnebus, cui adsentior. *Hav.* — Versum suspectum habet Orell. et uncis includit.

12. *Divitiis.* Sic omnes fere libri, quos cum vulgatis edd. sequutus n. Wak. e solis Ver. Ven. *divitias* : sed *homines effluunt divitias* proto non est latinum. *Forb.*

13. *Excellere.* Wak. et Eichst. e 3 codd. *extollere;* sed *divitiæ* neminem tollunt bona natorum fama, juxta Wakef. lectionem. Minus etiam *tollere* convenit lect. *divitiis,* quum significationem verbi medii habere queat. *Orell.*

15 sq. *Atque animi ingratis,* etc. Lamb. ex duobus his versibus, qui in ndem vocem exeunt, facinore admodum audaci hunc unum fecit : tque animum infestis cogi servire querelis » ; quem omnes vulg. edd. opagarunt. *Forb.*

19. *Collata.* Ita codd., edd. vett.; quod quum probabili explicatione fendi possit, Bentleii tmesin *con læta* (id est, læta convenirent) recire ausus non sum cum Wak. et Eichst. *Orell.* — Non enim tam perte, opinor, tmeses amavit Lucretius, ut et binas uno versu usurpare, præpositionem *con,* plus unica interjecta voce, a verbo suo separare quam in animum suum induxerit. Recte alii, quos inter annotator ster marginalis, ad quæstionem illam a Fabro motam, locum ita conuunt : Et quæcumque commoda foris collata venirent. *Preig.*

15. *Cupedinis.* Wak. ex uno cod. Lactantii (cum quo tamen Lugd. 2, latt. Heinsii, varr. lectt. Juntinæ *torpedinis* præbentes, conspirant) dit *turpedinis.*

10. *Quod flueret naturali.* Quum in cod. Vaticano, Bertiniano, et mmiano, scriptum reperissem, « Quod flueret naturali, varieque aret » : ego *naturæ vi* reposui, in ceteris codices manuscr. sequutus. lgati habent, « Quod flueret naturali viro, atque veniret ». *Lamb.*— l ad Lucretii mentem aditum tentemus ; ratio fortasse conatum trum adjutabit. Sic igitur proponit et partitur poeta : « Quidquid li est in rebus mortalibus, id omne vel a casu est, vel a natura prot; et, quantacumque malorum, cladium, calamitatumque agmina censeas, ea nusquam referenda fuerint, quam ad illa duo capita. m præter casum et naturam, quo confugies alio? quid erit tertium? » as, inquies; sed nihil ad Epicurum : Epicuri Deus, ut ingeniose bis re a Tertulliano dictum fuit, *pæne nemo est.* Hinc itaque jam intels clarissimi Lambini emendationem stare haudquaquam posse. Dein, od perquam foret vitiosum, in hoc ipso versu diceret Lucretius, od in sequenti tantum dici debuit, « Seu casu, seu vi, quod sic natura asset ». Sed cur ea mala, quæ naturalia sint, vi fieri dicit? Nimirum naturæ, necessitas naturæ, fœdera naturæ, vis est, quam eluctari,

[illegible] claudere non possis : itaque scribit, « vi, quod sic natura pa- [illegible] res nostræ a natura comparatæ fuerunt, ut [illegible] annexa incommoda sint, etc. Legen- [illegible] Quod flueret permananter », vel *permutatim.*— [illegible] si opus foret isto acumine. E quonam codice [illegible] effingi potest? igitur deleatur iste versus, [illegible] — Sensum planum, perspicuum, et quod [illegible] suppeditabit, nisi vehementer fallor, id [illegible] referri videmus : « Quod fuerit [illegible] « Quod flueret fortunai varieque volaret [illegible] natura parasset ». Ut sit sensus : malum, quod [illegible] fueret, varieque volaret, et inter mortales [illegible]

[illegible] In hoc loco quam maxime offendimus. [illegible] larga manu adspersæ, quarum [illegible] mox tractabimus; tertiam vero [illegible] et III. 87-93 leguntur, for- [illegible] hoc exordio maximas turbas [illegible] restant, quæ supicionem illam [illegible] vss. 47-49 et 92-95, qui in [illegible] et intempestive inse- [illegible] quod, vel ipso sensu et [illegible] unde etiam duci potest fons [illegible] ita videmus illatam, [illegible] conjecturis tantum [illegible] quarum tamen quæ hac- [illegible] ego quoque me- [illegible] plane alieno loco [illegible] restant principe porro- [illegible] exponendis [illegible] supra dictum, [illegible] antecedentibus co- [illegible] superstitiosa reli- [illegible] inserta. [illegible] ipsam expo- [illegible] restant et [illegible] etc. » [illegible] tertia [illegible] quam [illegible] hæc [illegible] et corru- [illegible] exponere, quæ

prima et vera hujus loci forma fuerit et ratio, omissis tamen omnibus illis versibus ex aliis locis repetitis, hoc fortasse statuere possimus, Lucretium, ut l. V, 50 sqq. fecerat, sic hic etiam ab Epicuri laude (v. 1-34) ad suum vestigia ejus sequendi consilium transiisse Musamque invocasse, ut sibi reliquam ad finem usque viam præmonstrans, victoris corona æternam gloriam et laudem conciliet; cujus corruptæ et ex parte deperditæ sententiæ fragmenta in vss. 47-49 et 92-95 quærenda fuerint; tum vero, prægressis fortasse quibusdam versibus transitu inservientibus de studio suo animos a superstitione liberandi (conf. IV, 7 sqq.), posuisse vss. 50-55, alio quodam initio prioribus nexos, quos deinde vss. 69-86 et 96 cum sequentibus exciperent. Ne tamen aliquis miretur, in hac loci ordinandi ratione versus quoque 43-46 a me omissos esse, de his etiam quædam sunt dicenda. Fateor enim, me non perspicere, ubinam hi versus, quos nunc quidem loco non apto positos esse supra demonstravi, commode inserantur, quum ultimis eorum verbis: « quæ restant percipe porro », non satis convenire videantur, quæ vs. 82 denuo dicuntur : « Multa tamen restant, etc. » Sed præter importunum locum, in oratione quoque horum versuum inveniuntur, quæ suspicionem aliquam movere possint. Verba enim *Quæcumque fiunt, pleraque dissolvi*, quum proprie notiones habeant sibi opposita, non optime dici, quisque, puto, concedet. Sed ne vera quidem est sententia, pleraque tantum in cœlo dissolvi, quum Epicuri philosophia omnia omnino non in cœlo solum, sed in universo dissolvi debere doceat, ut primordiis solutis nova semper corpora exoriantur, quare e. g. V, 322 diserte de cœlo dicitur: «Totum nativum mortali corpore constat». Sed ne quid dissimulasse videar, Wakefieldus hanc sententiam alia interpretatione juvare studuit, paullo artificiosius sic explicans hunc locum : « *pleraque*, non *omnia* (minus ambigue fortasse dixisset : non *integra*); quum semina, vel principia, quamvis omnigenos cœtus experiantur, et omnimodas mutationes subeant, nullis plagis, nulla rerum vicissitudine, dissolvi queant »; quam etiamsi sumere velimus, tamen, quum primo adspectu altera illa explicatio cuique in mentem veniat, haud minima remanet ambiguitas, quam Lucretius alias summopere studet evitare, ut vel sic intellecta verba illa parum Lucretiana videantur. Ceterum his versibus nihil inesse, quod non ex aliis Lucretii locis interpolator decerpere potuerit, e l. V, vs. 322 cum V, 61 et 66 collato, V, 1435; I, 1013, 1098; II, 1001, aliisque permultis locis, ubi « mundi, cœli, orci templa » commemorantur, satis manifestum est. Quæ quum ita sint, an suspicionem meam de omni loco, ut periculum verecunde factum, non tanquam sententiam certo et indubitate propositam probare possint, alii videant. *Forb.*

45. *Plerique*. Editores ita de libitu, contra libros omnes, distichum

corrumpunt: « Et, quæcunque in eo fiunt, *fientque*, necesse *Esse* dissolvi ». *Wak.*

48. *Ventosum*, etc. Plerique libri versum sic exhibent, *Ventorum exirtant placentur omnia rursum :* unde conjecturis area patuit. Ingeniose, ut mihi videtur, Jo. Auratus pro *ventorum* (quod in omnibus libris apparet) *ventosum* fecit, collato Horat. Epist. I, 2, 177 : « ventoso gloria curru ». Ita enim posses *ventosum insignem currum* jungere; nam duplex epitheton noster aliquando protulit; I, 258; II, 43; vel *ventosum* ad ipsum poetam refer. Lambinus, qui tres versus suppositos putat, corrigit *Vincendi exhortata est spes;* unde vulgatum postea *Vincendi spes hortata est.* Vossius ad Catull. p. 191, *ventorum exhortat pellacia, et omnia*, etc. Wak. autem edidit *Ventorum exciérat pacator* (id est, Epicurus), *et omnia rursum, Quæ furerent, sunt*, etc. Forbiger denique *Vectorem exhortant plaudendo ut obvia cursu, quæ fuerint, sint*, etc. Orell. vero omnia hoc loco tam misere luxata judicavit, ut satius duxerit manum abstinere. Malui tamen in audaciæ crimen incurrere, dum meas conjecturas, quæcumque sint, doctioribus proponerem. Lectio, quam in textum admisi, simplicior quidem visa est; sed non magis placet, quam ceteræ. *Exhortas* quidem caret exemplo, sed Priscian. VIII, p. 797, testis est antiquos dixisse *horto, as;* quam verbi formam editores quidam tribuunt Plaut. Amph. III, 4, 10, et Asin. III, 1, 9: apud alios quoque passiva significatione occurrit. *Male esse* autem Horat. dixit Od. II, 10, 17. Poterat etiam legi, « conscendere currum Ventosum aurigam placuit tibi, ut omina rursum, etc. » id est, ita ut mala omina, res mali ominis ob difficultatem, in gratiam verterentur. Vel ex his omnibus alia quælibet concinnanda est lectio; sed quis Lucretianam inveniet? Ed.

52. *Efficiunt.* Sic vetusta Pii exemplaria, et vulg. edd. Wak. *Et faciunt.*

56. *Quorum operum causas.* Locus e duobus aliis repetitus et prorsus superfluus, qui non copiosa eget demonstratione. Versus enim 56 et 57 longe aptiori loco legebantur jam I, 154, 155 (et infra VI, 90, 91 iterum repetuntur, de quo loco postea sermo erit), vss. 58-66 vero sine ulla mutatione affuerunt jam l. V, vs. 83-91, ita ut solus vs. 66 tanquam clausula satis languida nec ullo modo necessaria a seriori manu addita videatur. Sensum autem quod attinet, quis non videt jejunam illam tautologiam vss. 56 et 57, qui, quum nihil plane amplius contineant, quam quod versibus prægressis dictum erat, ab homine parum sane ingenioso ex altero illo loco huc tracti videntur, ut quasi interpretamento priorum versuum lectoribus omnia minima velut præmansa in os ingereret. Simul vero cum his versibus cadunt et sequentes, qui, licet ab hoc loco non alieni, prorsus tamen superflui sunt censendi: quare quum

dem plane verbis jam lecti sint, et hic, omnibus his omissis atque statim versui 55 subjuncto, omnia bene cohæreant nec aliquid retur, hos etiam versus ab eadem manu, quæ vss. 56 et 57 ex altero ddidit, iteratos esse censeo. Versum autem 67 facillimo negotio a interpolatore proprio Marte addi potuisse, quis neget? inprimis quæ in eo Lucretiana videantur, omnia e pluribus aliis locis de- a esse possint. Conf. inprimis I, 333, « Nec sinet *errantem* dubi- III, 754; « falsa *fertur ratione* »; IV, 447, « qua *ratione feruntur* »; « longius ... *a* vera *ratione ferere* »; V, 1004, « *ratio cæca* ja- ». *Forb.*

Miseret. Sic plurimi libri; Wak. tamen e quibusdam edidit *miseris.*

Delibata. Quum in aliquot libris manuscr. reperissem scriptum *ata*, ego *delibrata* reposui : quod interpretor deminuta, et violata, si detrita. Ne *delibata* quidem improbo, ut sit tralatio a vino li- t delibato : quod libando deminutum esse intelligitur. *Lamb.* — *ibrata* legi debeat certent Lambinus et Gifanius, dum neutra vox otest. Lege autem *deirata*, valde irata, istamque emendationem i sequuntur versus confirmant. *Creech.* — Illa ipsa Numina, quæ o metu tibi ipsi irata fingis, delibata quasi illorum majestate. enim præter alios explicat Turn. Adv. II, 12, per contaminata, ata, violata, non ea integritate, qua sunt, et placida pace : addu- Ciceronis in Rhetoricis ad Herennium locum : « ille nulla voce as insitam virtutem ». *Hav.*

Simulacra feruntur in mentes. Retinuimus cum Forb. post Orel- vulgarem lectionem. — *Simulacra fuerunt :* i. e. nec valebis tran- mente ea simulacra contemplari, quæ primitus ad veras deorum s sunt expressa : vide V, 1168-1174. Viri docti non intellexerunt ; et inde arripuerunt avidissime lectionem (Brix.) *feruntur*, haud mala fraude importatam, quamvis nonnihil faveat depravatio V. mpe *ferunt*, elapso *u*. In his autem versibus Lucretius de populari opinione loquitur, quam sua, et Epicureorum persuasionibus. — Sed *feruntur* satis defenditur et more Lucretii IV, 177, 240, tc. et subjuncto *in menteis*, in quo misere se torquet Wakef. *Orell.*

Et ratio superum cœlique. Sic restitui, sequutus auctoritatem um manuscr. Atque ut magis credas vulgatam scripturam, *ratio eciesque tenenda*, esse corruptam, Memmianus sic habet, *ratio, e tenenda ;* ex qua scriptura apparet omissam esse a librario vocem *um :* deinde, quum perspicue versus claudicaret, inculcatum esse

nomen *species:* per *supera* autem μετέωρα significat. Jam Epicu rum omnium rerum causas naturales esse docebat, ne, si Dec rebus administrandis occupatos esse fateretur, eadem opera be nem eis adimeret : simulque nos metu Deorum, quorum pro mundus gubernaretur, conturbaremur : et ita vitam sollici anxiam, et turbulentam, minimeque tranquillam coleremus. In magnopere fallebatur. *Lamb.*

87-91. *Unde volans ignis*, etc. Locus non solum prorsus su sed absonus etiam et e duobus aliis locis est compositus, qu 87-89 infra rursus legantur vss. 383-385 ; vss. 90 vero et 91 (q etiam hujus libri loco temere repetitos esse modo vidimus) jam 155 affuerint. Absonum vero hunc locum dixi, quod, quum a præcedentibus capita disputationis jam instituendæ paucis tan bis indicet, quæ de fulmine ejusque metu adduntur, paullo lo ampliora mihi videntur, quam quæ hujus loci rationi apte con Certe si hic jam Lucretius hos versus posuisset, non infra ec nobis recoxisset, in quo tamen loco quam apti sint et necessarii videt. Quæ omnia efficiunt, ut Lucretium hunc locum vs. 86 graviter finiisse, versus autem repetitos a seriori interpolator putem. *Forb.*

88. *Partem.* Wak. cum Lugd. 1, Poor. Brit. 3 *partim*, ad anti orthographiam, ut dicit; quam tamen formam e tam paucis lib tuere non ausim. *Forb.*

95. *Insigni* Wak. rectissime restituit ex omnibus libris, co Virg. Æn. I, 625 ; vulgo *insignem* ad editorum arbitrium hau ob locum I, 908, sive IV, 4. *Forb.*

105. *Aut bruto.* Reposui *abrupto*, sequutus et codices MSS nullos vulg. in his Aldinos antiquiores, et Parisienses, et Bas *Abrupto pondere* autem sic dictum, ut illud Virg. Æn. III, 19 rupti nubibus ignes»; et ipse Lucretius lib. II, 214. *Lamb.*— *cadere abrupto deberent.* Ita in veteribus nostris. *Gif.* — Uterq in eo lapsi sunt, quod dici posse *pondus abruptum* existimaver men non potest. Nam exempla quidem quæ proferri possint, i sunt, nil ut ad confirmationem illius lectionis facere possint.

109. *Theatris*. Pius affirmat in quibusdam codd. inveniri *magnis intenta trachelis*; quæ lectio mirificam habet commendationem, quum plane incredibile sit, librarium quemdam vulgari lectioni hoc verbum substituisse, quod in Latinorum scriptis tam rarum et incognitum est, quam aptum et elegans in nostro loco, cui solus Macrobius lucem afferre potest. Hic enim Grammaticus, Saturn. V, 21, varia poculorum genera et nomina describens, de carchesiis in nostris quidem codd. hæc scribit: « Asclepiades autem ... carchesia a navali re existimat dicta. Ait enim, navalis veli partem inferiorem πτέρναν vocari; at circa mediam ferme partem τράχηλον dici; summam vero partem carchesium nominari, et inde diffundi in utrumque veli latus ea, quæ cornua vocantur ». Sed huic loco vitium inesse mihi non dubium videtur, quum et forma et nomen poculi, quod καρχήσιον dicitur, sicut omnis hujus loci ratio cum Athenæi XI, 7, 49 comparati, aperte indicet, hic non de veli, sed de mali partibus sermonem esse; quare verissima mihi videtur conjectura: *navalis mali* pro *navalis veli*, Zeunio etiam probata. Quod si verum est, nostro in loco *trachelis* illud, ut difficilius et insolentius, etiam verius et antiquius habeo, in primis quum constet, Lucretium verba græca sæpius in suam rem convertisse. At vero si hæc statuimus, patet, etiam versum sequentem magnas passum esse mutationes, ita tamen ut vera et antiqua Lucretii verba prorsus interirent, qui vix scribere potuerit: Carbasus, trachelis (i. e. malo) intenta, inter malos trabesque jactata. Sed si omnino serior interpolator verbum *trachelis*, utpote obscurum et insolitum, removendum, ideoque omnem locum paullo immutandum esse censebat, profecto maxime in promtu erat hæc mutatio, quæ ad singula verba ex alio Lucretii loco sumi poterat, siquidem lib. IV, vs. 73 seqq. hæc legimus: « magnis intenta theatris ... Per malos vulgata trabesque, trementia fluctant »; ex quo tamen loco si fortasse erunt qui nostrum etiam defendant, his nihil aliud opponere possum, quam miram illam lectionem, cujus originem, nisi a Lucretio ipso scripta fuisset, equidem non divinare valeo. *Forb.*

114. *Chartasve*. Wak. Eichst. Nobb. *chartasque* cum Poor. Brit. 3, Cant. Ver. Ven. Ald. 1, Bon. Nos antiquiores et meliores libros audiendos duximus. *Forbiger.*

118. *Corpora tractim*. Fabri est emendatio, quam, quum ex parte certe annuant Lugd. 1, 2, *tractim* præbentes, Wakef. recepit, procul dubio rectissime. Ceteri libri omnes *corpore tractum*. Vulg. editt. *corpori' tractum*. *Forb.*

120. *Exierunt*. Sic Lugd. 1, 2, Brit. 2, quos recte Wakef. Eichst. sequuntur. Ceteri libri *exierit*, quod vulgares edd. receperunt. *Forb.*

131. *Pariter sonitum.* Wak. ex Isidoro rescribit *magnum sonitum*, conj. proponit *dat per vim sonitum.* Nos codd. sequi maluimus.

133. *Ut sonitus faciant.* Vulgo, libris omnibus reclamantibus, *cur.*

147. *Magno clamore trucidet.* Vulgares editt. ante *magno* inserunt quod Wak. consensu librorum omnium suadente, primus omisit, simul restituens indicativum *trucidat. Forb.*

159. *Mixtei.* Wak. cum Bodl. Ver. Ven. Ald. 1, Bon. *mixta;* provocans ad plures locos a se ad III, 643 allatos. Sed plane assentior bio, nullum horum locorum nostro plane similem esse, in quo tionis æqualitas et elegantia *mixtei* necessario postulet. *Forb.*

172. *Et simili*, etc. Ita Poor. Cant. Ver. Ven. Ald. 1, Bon. quibus Eichst. auscultandum duxi. Vulgo *e.* Contra vulg. editt. *et* inserunt causa, ne uno quidem libro addicente. *Forb.*

184. *Oculorum ad limina nostra.* Vulgo *oculos ad lumina nostros*, ordine : Quam lumina, quæ ad oculos nostros perveniunt.

187. *Nec.* Ita, præter Lambini, ut videtur, codices, Vind. Ald. 1, Bon. Junt. quos vulg. editt. sequuntur. Wakef. cum reliquis libris *Forb.* — *Inferne.* Non est quod quemquam moveat ultima syllaba repta : est enim brevis. Et ita de *superne* sentiendum : ut IV, 440 : « recta superne guberna ». Verumtamen non dissimulabo, in quibusdam libb. legi *inferna :* quam lectionem si probabimus, paullo aliter hunc locum explicabimus. *Lamb.*

218. *Et sonitis.* Ita Wak. rectissime, ut videtur, edidit e Cant. Vulgo *et sonitu.*

220. *Ictus et inusta vapore.* Retinui cum Eichst. vulgatam lectionem ab Ald. 1, 2 et Bon. diserte exhibitam ; a quibus reliqui libri non magnopere differunt. Wak. e conjectura superflua, *ictu subinusta vapori* edidit. *Forb.*

223. *Sæpe.* Vossii est conjectura admodum probabilis, quam Wak. et Forb. recepere. Vulgo *per se.*

225. *Hunc tibi subtilem*, etc. Locus vulgo sic editur et distinguitur « subtilem cum primis (præsertim) ignibus ignem c. nat. minutis, mobilibusque corp. » Wak. autem restituit *motibus atque* e Lugd. 1, 2, Poor Brit. 1, 2, 3, Cant.

28. *Validum fulmen* Wak. in contextum revocavit ex optimis libris. ...go *valide*. — Quæri potest, quamobrem tanta vis insit in fulmine, ...taque mobilitas. Primum ventus est : ventus autem mobilis est. ...inde ventus est incensus : ignea autem omnia mobilia sunt : deinde ...nubibus magno impetu exprimitur : at quæ exprimuntur, qua erum-...pit, celerrime et validissime evolant, ut quæ e tormentis missa ferri ...lemus : quod et Lucretius posterius testatur, vs. 327 sqq. Motus au-...m calorem auget. Ita fit, ut ignis fulmineus sit et subtilissimus, et ...lerrimus, et validissimus : saxa discutiat, aut penetret : æs, et au-...m, et similia liquefaciat : solo denique contactu, atque adeo afflatu, ...spirantes interimat, et similia auditu mira faciat. *Lamb.*

231. *Curat item.* Conjunctionem *ut* quam post *item*, libris omnibus ...vitis, vulg. editt. intruserunt, Wak. primus omisit. *Forb.*

233. *Lateramina vasi.* Quum animadverterem, libros omnes MSS ha-...bere *lateramina* : vulg. autem *latera omnia* : diu multumque dubitavi, ...tram lectionem probarem : ad extremum, lectionem veterem sequi ...mihi, idque tutius esse judicavi. Accessit, quo facilius hanc scriptu-...ram probarem, quod vasa vinaria, quum sint fere rotunda, latera non ...habent : *lateramina* autem, i. e. lateres, habent, quum sint fictilia, et ...terra constent. *Vasi* autem, quod in superioribus duabus editioni-...bus prætermiseram, quia nullo in codice repereram, in hac editione ...eodem reposui, Capellæ (de Anal. III, initio) auctoritatem sequutus. ...nam libri omnes et vulg. et MSS habent *vasis*. *Lamb.* — Et sic edidere ...Wak. Forb. aliique.

237. *Cellens.* Restitui *pollens*, a quinque libris manuscriptis admoni-...tus, in quorum tribus scriptum est *tollens*, in duobus *tellens* : nisi quis ...malit, legi posse *cellens*, pro excellens ; ut sit simplex pro composito : ...quod minus probo. Vulgata lectio autem, *candens*, subdititia et adul-...terina est. *Lamb.* — *Cellens* Wak. recepit e Lugd. 2, cumque viri docti ...sequuti sunt.

241. *Avellere tigna.* Sic reposui, sequutus scripturæ veteris non obs-...cura vestigia. Nam libri vulg. habent *ligna*. *Lamb.* — Hanc autem lectio-...nem recepit Wak. sed Lambini emendationem sequuntur Eichst. et ...Forb. et alias quoque sic Noster loquutus est.

242. *Demoliri.* Sic Lugd. 2, Ald. 1, 2, Bon. Junt. quos Bentleio etiam ...suadente, cum vulg. editt. et Eichst. sequutus sum. Reliqui libri *com-...moliri*, quod Wak. edendum curavit, etsi e vs. 255 huc translatum vi-...detur. *Forb.*

244. *Possunt.* Wak. e Poor. Bodl. Brit. 1. 3, Cant. et vett. edd. re *possunt*: quem indicativum quomodo locus commode admittat, video. *Forb.*

246. *Gignier e.* Multi codices *gigni e.* Wak. e conjectura *gigni de.*

257. *Demissum.* Ita Wak. cum Ald. 1, 2, Bon. Junt.; ceter *dimissum*, ut vulgo editur. — *Flumen*; veteres omnes *fulmen*, tiose. *Wak.*

266. *Nec tanto possent venientes opprimere imbri.* Sequutus oli ram codices vulg. qui sic habent. « Nec tanto possent hæc terras mere imbri ». Et tamen antiquam scripturam lectori indicaram quosdam suspicari scripseram. legendum *viventeis*, i. e. homin animantes : vulgatam autem illam sic declarabam : et hæc, vi fulmina, non possent, etc. Nunc vero antiquam sic leviter in « Nec tanti possent venientes opprimere imbres, Flumina, e *opprimere* autem subintelligo nos, seu animantes. Licet etiam sic non ita longe ab antiqua scriptura. « Nec tanto possent viventeis mere imbri », ut subintelligamus nubila : et *viventeis* sit acc casus, et significet animantes. *Lamb.* — Wak. omnium fere lib lectionem *venientes* in contextum revocavit; recte.

281. *Vis venti.* Wak. e conjectura edidit *gravius ventosus*, e quod improbat Forbiger.

296. *A culmine.* Lectio haud dubie verissima a Wak. partim partim ex ingenio restituta. Libri enim fere omnes *culmine* p Vulgo *fulmine*. *Forb.*

324. *Ac.* Ita Wak. e conj. pro *At* omnium librorum lectione *Et*. — *Pergunt tibi* lectio est non minus e Wakefieldi ingenio p sed satis elegans et speciosa, quum Brix. Ver. Ven. Ald. 1, Bo beant *pergunt ubi*. Junt. et Ald. 2 hic etiam, ut sæpissime, *pergunt sic* primi fontes videntur. *Forb.*

346. *Forsitan.* Ita Wak. ex omnibus fere libris restituit; vul *san et.*

347. *Incendunt* Wak. revocavit e Poor. a quo reliqui libri mi sensu *incedunt*. Vulgo *intendunt*.

349. *Liquidus.* Ita Lugd. 1, quem cum Wak. sequor, vulgo — *Transviat* Wak. restituit e pluribus libris. Ald. 2 sola *tra* quæ nihilominus, in *travolat* mutata, vulgaris lectio facta est.

57. *Apta.* Sic legendum esse jam Creech. et Bentl. statuerunt; eam- lectionem demum Wak. in contextum recepit, quem cum Eichst. :utus sum, licet omnes libri *alta* exhibeant. *Forb.*

o. *Sese* Wak. recepit e Lugd. 1 et Brit 1 pro vulgari *se res*, quod omnes editt. vett. habent. *Forb.*

9. *Ignem* Wak. restituit ex omnibus libris præter Junt. et Ald. 2, solæ vulgatam exhibent *ignes. Forb.* — *Quo quoique* vel *cuique*. Sic . Cant. Junt. Ald. 2; e quibus in omnes editt. seriores transiit. Ald. Ion. *quo inducit.*—*Voluntas.* Vulgo *voluptas*, contra libros scriptos . dubie. *Wak.*

3. *Nulla sibi turpi conscius in re.* Edidimus hunc versum, ut a :. ex omnibus omnino libris restitutus est. Vulgares tamen editt. versum nobis propinant e Lambini fabrica profectum : « Et potius sibi turpis consciu' rei ». *Forb.*

7. *Tum brachia consuescunt.* Sic Wak. restituit ex omnibus libris. o e Lamb. arbitrio, *An con brachia suefaciunt*, etc. ut intelligatur, tmesin, pro : consuefaciunt brachia.

3. *Facile est.* Sic omnes libri, præter unum Cant. in quo haud e per librarii negligentiam vocula *est* non comparet. Wak. tamen varietate firmat conjecturam *facul*, quam in contextum adeo re- . *Forb.*

4. Πρηστῆρας *Graiei*, etc. Græcis dicitur Πρηστὴρ, quasi inflammans, :umefaciens, aut fervefaciens. Quod ut intelligas, distinguendum est cum Aristotele lib. III Met. et Plinio II, 48, s. 50, inter ecne- m, prestera, typhonem, et fulmen. Quum enim hæc omnia, tonitru, ra, ecnephias, prester, typho, et fulmen nihil aliud sint, quam seu venti, distinguendum est inter isthæc. Itaque si ventus te- r sit, ac minutatim sparsimque diffundatur ac diffletur, edit toni- et fulgura. Si densior, crebrior, et minus tenuis fuerit, gignit ellam, quæ Græcis dicitur Ἐκνεφίας, hoc est, sine pluviis, ut ait II, 48, s. 50. Si vero ventus e nube erumpens inciderit in ventos alios pentes ex aliis nubibus, sine igne, fit aut vortex, aut turbo, quod cis dicitur τυφών : vortex quidem, si fragorem edat; turbo vero si s fiat fragor, sed quidam tantum stridor. Sin autem ventus, ubi e bus erupit, arserit, accensusque fuerit, fit prester, qui Græcis di- πρηστὴρ, quasi « comburens contacta pariter et proterens », inquit us citato loco. Si ventus non, posteaquam e nube erupit, ignem ipiat; sed, quum primum nube exprimitur, ardeat, fit fulmen quod

Græcis dicitur Κεραυνός. Si denique ventus ille non potest frangere nubem, sed eam deprimit deorsum in terram aut in mare, tunc fit columna. *Forb.*

428. *Incita.* Sic Poor. Brit. 1, Cant. Ald. 1, 2, Bon. Junt. quos omnes editores sequuti sunt, et jure quidem : nam *lacita* ceterorum librorum mera corruptio videtur; quod quum Wak. dicit fortasse pro *lacessitus*, id est, percussus, accipi posse, hoc artificiosius censeo, quam probabilius. *Forb.*

454. *Compressa.* Sic Wak. ex omnibus libris nobis cognitis, præter unum, restituit. Lamb. tamen e quibusdam libris, ut confirmat, edidit *comprensa*, quod in omnes vulg. editt. transiit. *Forb.*

460. *Quoique,* Wakefieldi est conjectura e Lugd. 1, 2, Bodl. Brit. 1, 3, Brix. Ver. Ven. lectione *quoque* eruta. Vulgo *quæque*. *Forb.*

466. *Et condensa atque arcta apparere, et simul ipso.* Hunc versum edidimus ut a Wak. ex omnibus fere libris integritati restitutus est. Vulgo editur satis audacter : « Condensa ac stipata simul cernantur, et udo ». *Forb.*

475. *Ratio consanguinea est.* Sic Hav. reposuit e Vossii conjectura, quem recte Wak. sequutus est. Vulg. editt. *cum sanguine abest.* Lamb. hunc versum, aut spurium censet, ut jam Avancius, aut post vs. 405 collocandum ; alii post 523 positum volunt. Utrumque temere. *Forb.*

488. *Immemorabile* lectio est omnium fere librorum, quam cum vulg. editt. et Eichst. retinui. Wak. hic etiam, ut IV, 193, e Brit. 1, et Cant. recepit *innumerabile,* quod e vs. 485 huc translatum videtur. *Forb.*

501. *Corpus cum sanguine.* Lamb. et Bentl. maluissent *sanguis cum corpore;* quod planius utique fuisset, sed minus poeticum. *Forb.*

505. *Mare ventei;* sic Wak. ex omnibus libris restituit, Junt. et Ald. 2 exceptis, quæ vulgarem verborum ordinem *venti mare* exhibent. *Forb.*

509. *Tum se dimittere.* Wakefieldi est conjectura, quam cum Eichst. prætuli ceteris hujus viri divinationibus qui præter hanc tres alias locum sanandi proponit rationes, ut scilicet legamus *humecti mittere* (id est, humidi vel humoris) quam ipse in contextu sequutus est, aut *humentia mittere*, aut denique *tum ventrim mittere*, id est, tumorem suum, quæ omnium minime placet. Libri veteres hæc habent : Ver. Ven. *tumenti*, receptæ lectioni quam simillime; Brit. 3 *humenti;* Cant. *vim venti;* ceteri omnes *vi venti*, quod vulgo editur, sed e versu sequente sumtum videtur. *Forb.*

. *Coacta* Wak. restituit e Poor. Brit. 1, 3, et cunctis editt. vett. *coorta. Forb.*

ı. *Urguens*, etc. Ita Wak. restituit, partim codd. partim ingenio os. Vulgo *Urguet, et c. Forb.*

4. *Hic* Wak. Bentleio jubente, e Vind. Poor. Brit. 1, Cant. et omni-vett. edd. revocavit; vulgo *hinc.*

16. *Color arqui.* Quod ad iridis colores spectat, duo potissimum quæ-tur, numerus et causa. Quod ad numerum pertinet, Aristoteles tres um colores discernit, puniceum, seu croceum aut rubeum, ut usdam placet; viridem; et purpureum, seu violaceum aut cœruleum. le iridem vocat tricolorem. Ptolemæus autem vocat eam septicolo-ı, ob intervenientes medios colores minus præcipuos inter tres illos narios. Alii vocant eam multicolorem, quasi vix illius infiniti colores ingui queant; unde Virg. Æ. IV, 701: « Mille trahit varios adverso sole ores ». Quatuor autem præcipui tantum colores observantur: 1° pu-eus, 2° flavus, 3° viridis, 4° purpureus. Qui quidem colores ordinem tant pro diversa iride. Duplex enim distinguitur iris, primaria, et andaria. Primaria dicitur ea, quæ sola plerumque apparet, et in qua iiceus color est extimus, seu supremus, flavus succedens, viridis tius, et purpureus intimus seu infimus. Secundaria vero vocatur ea, e nunquam sola, sed aliquando superior ampliorque apparet, quam maria; habetque eosdem colores, sed ut debiliores, ita plane inver-. Videlicet in ea purpureus color extimus est, sequens viridis, tertius rus, et intimus puniceus. Jam vero quod ad causam colorum iridis tinet, consentiunt omnes duplicem tantum agnosci, solem, et nubem osam ex adverso sitam: verum eodem modo rem non explicant. Me-dorus apud Plutarch. Plac. III, 3, putat ruborem iridis oriri a solis iis, cœruleum a nube. Cui suffragatur Seneca, adjiciens ceteros co-es esse hujus utriusque mixturam. Aristoteles Meteor. III, vult nu-m esse velut speculum, a quo solis radius varie reflexus varios reddit lores: puniceum quidem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ cinior est: viridem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ remotior: rpureum denique, quod vix reflectatur, ob majorem adhuc nubis re-otionem. Flavum autem colorem non distinguit a puniceo, nisi quod viciniam viridis veluti albescit. Scaliger, quia putat nubem constare quatuor elementorum particulis, ideo vult supremas nubis partes cem solis excipientes rutilare, tanquam igneas: sequentes flavescere, nquam aereas; tertias virescere, tanquam terreas: quod ad iridis for-am spectat, ea rotunda quidem est; sed cur rotunda sit, longius esset c referre diversas auctorum opiniones de hac re. Consule P. Gassend. lib. X Laert. Animadv. de Meteorolog. pag. 1123. *Fay.*

529. *Nix.* Nix fit, quum tenuis aqua, e nubibus fusa, sensim decidens concrescit non longe a terra, sed longe a nubibus, e quibus effusa est, ita ut, propter magnum intervallum, guttæ rotunditatem suam conservare non potuerint, sed distractæ jam, ac divulsæ, ad locum, ubi frigore concreverunt, pervenerint. *Lamb.* — *Grando.* Grando fit, quum guttæ, e nubibus effluentes, statim ut ex illis exstiterunt, frigore concrescunt: guttæ autem omnes rotundæ sunt natura, quod sensus docet, ac judicat. Ita fit, ut guttæ illæ, quæ natura rotundæ sunt, antequam longius a nubibus recedunt, frigore, quod ibi est acerrimum et intentissimum propter antiperistasin, concretæ, fiant id quod dicuntur, ex aqua grandines. Ex quo nives fiunt hieme maxime: at grandines vere atque auctumno. *Lamb.* — *Gelidæque pruinæ.* Pruina ros est congelatus, et frigore concretus. Itaque ros fit æstate maxime, interdum etiam vere, et in locis tepidis et calidis: pruina vero, quam πάχνην nominant Græci, hieme, et in locis frigidis. *Lamb.*

531. *Aventeis.* Sic Wak. restituit; vulgo *euntes* sine libris.

537. *Ut supera, ventosis.* Vulg. editt. sic habent, *ut supera est, ventis atque undique,* etc. Sed quum *est* in omnibus libris desit, *atque* vero pariter non legatur in Lugd. 1, 2, Vind. Brit. 1, 3, Cant. Brix. Ver. Ven. Wakefieldus his libris obtemperans e conj. edidit *ventosis* pro *ventis,* quem cum Eichst. sequutus sum. *Forb.*

541. *Submersaque saxa.* Vossius ad Catullum p. 269, legit e codd. *submerso capte,* i. e. capite. *Creech.* — Et recte quidem Vossius, clare id evincentibus MSS optimis, qui vestigia non modo lectionis hujus monstrant, sed tantum non ipsam ponunt. Ennius quoque in *capitibus* similiter literam *i* elidi voluit versu apud Nonium et Gell. Sed et Lucretius in prioribus jam *saxa* illa commemoravit versu 539; quæ *derupta* vocavit, non quod ut *submersa volvantur* tanquam effracta et avulsa ab aliis saxis, seu a se invicem, verum quod sint hiantia, aspera, confragosa, atque adeo in medio sui derupta. At illud *submerso capte* seu *capite,* terram denotat inversam, et in se quasi subsidentem ita, ut quod extra ostendat intus similiter comprehendat, in quo utique argumento versatur poeta, et quod sibi probandum proponit (cf. vs. 536), ut ita similis sibi ipsi sit et exserto et submerso (ut poetice loquitur) capite. *Hav.* — Wak. qui retinet hanc lectionem, sed portentosam explicationem recte judicat, de *submersis fluminum fontibus* interpretatur. Quum vero Poor. Cant. Ald. 1, 2, Bon. Junt. vulgarem lectionem *submersaque saxa* tueantur, eam Forb. et Eichst. merito, opinor, revocaverunt. Ed.

548. *Plaustris* scripsimus cum omnibus libris MSS et edd. vett. vulgatisque. Wak. ad Prisc. I, 9, § 52, et vocem *plostellum* provocans, *plostris*

edidit. Recte tamen Schneid. Gr. Lat. I, p. 59 sq. docuisse videtur, utramque pronuntiationem et aurea ætate simul adhibitam, illam vero usitatiorem fuisse. *Forb.*

550. *Nec minus exsultant*, etc. Sequutus eram initio codices Florent. Lugdun. Venetos, Basilienses, in quibus sic legitur, *exsultant ubi currus cumque equitum vi.* Memmianus autem manuscr. *Nec minus exultantes dupuiscumque vim*; ex quibus scripturis vitiatis, et corruptis, nunc hanc elicio : « Nec minus exsultant, ubi currus, fortis equum vis, etc. » ut sit hic ordo verborum hæcque sententia : nec minus exsultant (tecta subint.) ubi « fortis equum vis », hoc est fortes equi, succutit (succutiunt) utrimque ferratos orbes rotarum currus; *currus* enim est patrii casus. *Lamb.* — Proxime ad optimorum codd. lectionem accedes si scribas, « Nec minus exsultant, ubi currus cunque et equom vis, etc. » i. e. ubicumque currus et vis equorum currum trahentium succutit, etc. *Hav.* — Versus corruptissimus quem Wak. e conjectura edidit, ut nos cum eo repræsentavimus. Eichst. in contextum recepit conj. *exsultant æstu, quum fortis equum vis.* Nos meliores codd. exspectare, quam tot pericula incerta novis augere maluimus. *Forb.*

552. *Fit quoque ubi magnas in aquæ.* Libri corrupti sunt, in quibus ita legitur, « Fit quoque, ubi in magnas aquæ ». Venetos antiq. et Parisiens. et Vicetinos excipio : in quibus est, « Fit quoque, ubi magnas in aquas, etc. » quam lectionem non damno; sed illam magis probo.

553. *Gleba vetustate*, etc. Facit huc quod legi in Relationibus Groenlandicis p. 45 anni 1676. Historia autem Latine (nam Belgice liber scriptus est) ita sese habet : « Quum itaque per 19 dies immota navi coarctati inter glaciem sedissent concretam, nocte inter 31 Aug. et 1 Septemb. cœlo claro et sereno, quieta tempestate, nullo audito sonitu, subito magnus motus et jactatio subtus glaciem fit aquarum, ita ut tres illæ naves magno impetu propulsæ huc illuc, rupta glacie atque discedente, mediis veherentur aquis, etc. Hanc subitam atque inexspectatam aquæ jactationem, gubernatores nautæque inde factam judicabant; quod (sive naturali de causa, sive Dei pro servandis illis singulari providentia) alicubi vastum fragmentum montis ex glacie concreti deruptum, in aquas fuerit propulsum, atque hinc easdem tanto motu succussas fuisse naves atque jactatas ». *Hav.*

554. *Ut jactetur aquæ fluctu.* Sic Wak. restituit ex omnibus libris; vulgo *aqua, et fluctu..... vacillet*, e Lambini correctione.

555. *Ut vas in terra*, etc. Sic Ald. 1, 2, Bon. Junt. haud dubie rectissime. Wak. edidit *interea;* sed omnino lectum velit *inter nos*, im-

probante Forbigero. Vossius ad Catullum p. 331, *Ut vas inferii*. Vinum autem *inferium* est vinum novum. Quam emendationem arripit Preig. sed aliter explicat. Frustra.

568. *Ventei, vis nulla*. Ita Wak. restituit ingenio ductus. Vulgo *venti, non ulla;* et in versu sequente *euntem*, ex arbitrio editorum.

579. *Aut ipsa tellure*. Sic legendum; vulgo *a tellure*, sine libris.

586. *Quas urbes*. Lamb. quem alii vulgo sequuti sunt, exclamationem hic vidit; id est, quot et quantas urbes! Male vero ob seqq. versus. Ed.

603. *Et tamen*. Prisci codd. Pii, et Brit. 3, *attamen;* quod editoribus perperam placuit, contra reliqua exemplaria. *Wak.*

608. *Nunc ratio reddunda*. Hic versus comparet non nisi in Junt. et Ald. 2; quare mihi non a Lucretio, sed a Marullo profectus videtur; quod saltem uncinis additis indicare volui. Wak. qui censet, «tale quiddam tenori et integritati carminis omnino necessarium esse», de versus integritate non dubitasse videtur. *Forb.*

610. *Quo sit tantus*. Wakef. ex omnibus libris restituit pro vulgari *tantu' fuat*, quod e Lambini ingenio fluxit. *Forb.*

630. *In orbe*. Sic Cant. Ald. 1, Bon. quas cum vulg. editt. sequutus sum: ceteri libri *orbis*, unde Wak. edidit *orbi*, nescio an rectius. *Forb.*

640. *Nunc ratio quæ sit*. Quoniam meteora, terræ motus, et quædam maris phænomena sibi videtur satis explicasse, reliqua admiranda, quæ aliquam de Diis et providentia opinionem facerent, aggreditur: et primum de Ætnæ ignibus disputat, quos, licet interdum erumpentes Siciliam vastarent, non adeo debemus admirari, ut naturæ vires superare inconsiderate putaremus; dicat aliquis ingens hoc esse incendium, et vires illius plane admirandas; nempe quia non vidit majus; sed in aliis rebus præcipites et inconsiderati perinde fallimur. Nihil est quod magnum dici potest, nihil quod debemus admirari, si universum infinitum contemplemur; nam ex illo subito potest confluere immensa seminum ignis, sive venti copia, quæ semina in Ætna seu alio quolibet monte collecta vim impetumque sumant, terræ motus efficiant, erumpant demum, longe lateque flammam spargant et favillam. Hujusmodi autem eruptiones sunt veluti morbi et convulsiones hujus mundi, atque ut morborum semina in hominem (nam sæpe febricitat, dolet dentes, etc.) ex hoc mundo, ita ex universo in hunc mundum derivari possunt: nam si comparationem instituas, ut homo ad mundum, ita mundus ad universum. *Creech.*

642. *Dia de clade.* Vs. corruptissimus, qui conjectandi latum aperuit campum. Plurimi codd. exhibent *enim media Grecia.* Poor. Junt. *media de glande coorta.* Ald. 1, Bon. *media quæ clade.* Ald. 2 denique *media de clade*, quæ vulgaris lectio mansit. Wak. e conj. edidit *mediocri clade*, quod quem sensum idoneum præbeat, non video. Melius Bentl. *Enceladi de clade coorta;* Knebelii censor Halensis, an. 1823, ch. 240, proponit, *diro Cyclope coorta*, coll. Lucil. in Ætna vs. 29, vel etiam *Typhonis* (sive *Typhœi*) *clade coorta.* Fabri conjecturam recepimus licet a librorum vestigiis paullulum recedat. *Forb.* — Corruptus est locus propter reduplicationem litteræ *m* ἐν τῷ *enim;* unde per socordiam exscriptoris factum est *enim mdia*, et mox *enim media*, quod nullum sensum habet; namque scripserat aliter Lucr. *neque enim dia de clade*, etc. *Dia tempestas* est tempestas θεόπεμπτος, ut loquitur Diodor., seu θεήλατος; quasi diceret Lucr.: quæramus nunc quid causæ sit quamobrem olim flammarum tempestas totam Siciliam pervastarit; neque enim putandum est Deos tantam vim incendii in insulam importasse. Quippe nemini, qui veterum philosophorum sectas perspectas habeat, ignotum est, existimasse Lucretium et ceteros Epicuri sectatores, non oriri isthæc ἐκ θεομηνίας, et ultrice Deorum providentia, quam impugnabant, sed ea omnia causis naturalibus niti. *Faber.* — Verissimam Fabri, cujus corroboratio exstat in Notis Pseudonymi Goralli ad Ætnam Severi versu 193, esse emendationem ex scriptura codd. depravatorum evinci posse puto; quum enim inter alios MSS Lugd. Bat. quoque habeant *media Græcia de coorta*, vix dubito, quin descriptor aliquis *Dia* inveniens, id relicta lacuna (ut solebant), non expresserit in ipso versu, sed ad oram notaverit Græcum ibi occurrere vocabulum; unde postea nata sit ineptissima lectio *Græcia de.* Ad veræ lectionis confirmationem miror non occurrisse alicui interpretum vel Lucretii vel ipsius Severi hosce ejus in Ætna versus vs. 29: «Principio ne quem capiat fallacia vatum, Sedes esse Dei, etc.» *Hav.*

648. *In rebus.* Editiones hodiernæ *in* omittunt, contra librorum vett. fidem. *Wak.*

649. *Despiciundum.* Sic plures et meliores libri; vulgo *dispiciendum. Wak.*

653. *Nec tota pars*, etc. Vulgo e Lambini correctione: «Et quota pars homo sit terrai totius unus». Quid enim ad rem facit quod et homo admodum parvula ac multesima demum pars terræ sit. Acute et ingeniose ὁ πάνυ Is. Vossius: «Nec tota pars, homo terrai quota totius unus»; ut hæc instituatur comparatio, hic sit sensus: Et quam ne tota quidem pars universi sit cœlum, quota unus homo totius terræ. Id enim voluisse virum eruditissimum opinor, et res ipsa postulat. *Preig.*

659. *Obturgescit.* Sic habent omnes lib. et vulg. et manuscr. quos quidem viderim. Sed Avancius Veronensis legebat *Obbrutescit*, i. e. obstupescit: quo verbo usus est lib. III, 544: « An contracta suis e partibus obbrutescat ». *Lamb.*

675. *Fluvius, qui visus*, etc. Lambinus e conjectura edidit *fluvius, qui non est* (scil. maximus), *maximus eii 'st*, etc. Salmasius proponit, *fluvius quis visus*, id est, fluvius aliquis visus est ei maximus, qui majorem non vidit. Is. Vossius, *fluvius quivis ut maximus eii 'st*, probante Preig. qui tamen dat *quivis est maximus eii*. — Omnia hæc acuta et eleganter inventa; verum ego is sum, qui difficillime a MSS probatiorum fide descisco, si aptus inde sensus erui possit, qui hic aptissimus et simplicissimus est: *Fluvius, qui visus*, est is qui primus, ante alios visus est: omnes enim hi versus de visu (primo, ut ante visos alios) agunt, et ita inf. vs. 678, *quæ vidit quisque*, pariter posita sunt, pro: quæ primum vel prima quisque vidit. *Hav.* — *Qui visus*: ne uno quidem fluvio, sub hac conditione viso, quicumque demum sit, excepto. *Wak.*

691. *Vortitque*, sive *Vertitque*. Non habeo equidem, quod afferam, hac emendatione Vossii probabilius, Oudendorpio quoque non improbata, ad Jul. Obs. sect. CXII, lectoribus meis consulendo. Vulgo legitur, *Funditque*; sed absque librorum MSS, ut videtur, suffragiis. *Wak.*

699. *Et penetrare mari*, etc. Sequutus olim lectionem vulgatam, « Et penetrare mare, et penitus se cogier arcto »: ad eam hæc annotaram, eamque sic declararam: et fatendum est, mare hac, nempe per has speluncas, penetrare et penitus in angustum cogi a seipso coarctato: sed non dissimulabo, in aliquot libr. manuscr. ita scriptum esse, « Et penetrare mari penitus res cogit aperto »: quibuscum consentiunt codd. Parisienses; et Veneti antiq. Hanc igitur scripturam antiquam, quam olim lectori proposui, et indicavi, nunc in contextum restituo. Dicam tamen, quod sentio, neque hic versus, neque is, qui reperitur in libris vulg. lucernam olet Lucretianam: et eo detracto, nihil de sententia decedet. *Lamb.*

700. *Flammam.* Sic Forbiger ex optimis libris, et idem voluisse videtur in not. Wak. quamquam in textu *flammas* servaverit.

702. *Vortice enim.* Vulgo legitur *ventigeni*, quam Turnebi conjecturam amplexus Lambinus vel legendum *in summei*, id est, ad summam, &c.; vel *in summo*, in summo monte, interpretandum censet. — « Ego quum reperiam *vertigeni*, *ventigeni* legendum suspicor: hucque adducor, quia fauces illas Ætnæ certo scio auras et ventos effundere: et

poetæ atris speluncis ventos inclusos fingunt: quia inde eorum materia manat, qua mons Ætna exuberat, igne venas sulphuris et bituminis in fumum animalem tenuante atque mutante. Suspicatus et aliquando sum *vertice enim* legi non inconcinne posse ». Hæc Turnebus, cujus posterior conjectura mihi præferenda videtur priori, eo quod in vestigiis MSS appareat, et sensus postulet; nam *verticem*, quod in Lugd. Bat. est, natum est ex *vertice m*; pro quo conjuncte prius fuerat scriptum *verticeenim*, literarum vero *e* altera propter concursum similium inter se neglecta peperit lectionem *verticem* et *vertice item*, quæ inde ab aliis formata fuit. At sensus Lucretii postulat *vertice enim*, quod ita confirmo: in superioribus vim furentis aeris descripsit, qui fundat, differat, et extrudat ignem, favillam, atque saxa mirandi ponderis, quæ ejectari non possunt nisi per fauces sive crateras; vim itaque auget si in summo montis vertice crateres isti sint, per quos omnia hæc tam alte efflata et sublata evomantur; nam, inquit, in summo vertice sunt crateres, etc. et frustra cum Fabro *item* præferas, quum non novam afferat rationem poeta, sed concludat isto *enim* illam quam multis superius adstruxerat. *Hav.*

711. *Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contigit ei.* Sequutus eram initio cod. aliquot vulgatos qui habent, « Verum esse ex genere hoc aliquid, quod contio credat » : idemque indicaram ingenioso lectori scripturam, quæ reperitur in quatuor manuscr. cum quibus consentiunt vulg. Veneti antiq. et Parisiens. « Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contio dicat » : hanc igitur nunc sequor. *Lamb.* — Omnino vera Vossii emendatio est: quæ harum vocum, inane nescio quid sonantium, loco reponit: *quod contigit eji*. Ceterum, dum huic intenti versiculo, in eoque emendando toti sunt viri docti, in sequenti, *habemus*, pro *avemus*, irrepsisse, non animadverterunt. Lambini certe requiras diligentiam, qui de eodem hoc verbo alias haud male meritus est. Lego itaque, « Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contigit eji, Scimus, et in multis hoc rebus dicere avemus ». Ut sit sensus: scimus, ac lubenter dicere solemus, id quod ei contigit, hujusmodi quid, aut ex hoc genere saltem esse. *Preig.* — Wak. e conj. edidit *quod consciu' dicet*, improbante Forb. Optimi codd. sic variant *concio* vel *contio ite*, *itel*, *ires*, *contioito*, etc. Unde ipse quoque conjeceram legendum *quo concidit ictu*, id est, scimus rerum quo cecidit esse aliquid, etc. Et *ictus* bene, opinor, congruere cum omnibus mortis generibus ibi memoratis. Ed.

713. *In æstatem*. Lambinus *in æstati*, pro *æstate*. — Imo repone *in æstatem*, clarissime totidem literis ita scribentibus MSS Lugd. Bat. nimirum, ut Terentius Eun. II, 2, 29: « esse in tantum honorem »; ut Curtius III, 5: « Darium fore in Ciliciam »; ut sepulturam roganti Au-

gustus in Vita sua apud Sueton. cap. XIII, « eam in volucrum fore potestatem »; ita et Lucretius de Nilo dixit eum *in æstatem* crescere. *Hav.*

715. *Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem.* Hic versus mihi, quidquid obloquatur Wakefieldus, a Bentleio recte spurius videtur declaratus. Maximam enim huic versui tautologiam, quum, solo adverbio *sæpe* excepto, nihil aliud contineat, quam quod vs. 712 multo elegantius dictum est, nemo non videt, in qua vereor, ne Wakefieldus temere inveniat Lucretii ubertatem, quæ profecto non in languidam garrulitatem abire debet. Quod autem hoc versu additum est vocabulum *sæpe*, id ipsum ut Bentleium, sic et me quam maxime offendit. Lucretius enim omnino de causa inundationis Nilo effectæ loquuturus, utrum sæpe tantum an quotannis flumen super ripas effundatur, in omni loco plane non curat, quare illud *sæpe*, quo priorem sententiam universalem restringeret, non suo loco videtur; certe si hoc voluisset Lucretius, interdum etiam non exundare Nilum, in sequentibus, inprimis ubi alteram causam inde a vs. 724 affert, paucis certe verbis indicasset, hac ipsa in re situm esse, quod inundatio illa non quovis anno locum habeat. Quare potius hunc versum antiquitus jam additum puto ab homine, qui partim verbis *campisque redundat* accuratiori interpretatione opus esse putaret, partim doctrinam suam, quæ Nilum interdum alveum non excessisse sciret, ostendere vellet. *Forb.*

717. *Qui Etesiæ esse.* In hoc versu edendo cum Wak. sequutus sum Cant. Junt. et Ald. 2, a quorum scriptura non magnopere differt lectio *qui Etesii esse*, quam a Vossio in margine exempli sui positam Preig. comprobat; qui recte censet supervacaneam metri curam ansam dedisse versum corrigendi. Vulgo legitur *quo Etesia flabra feruntur* e Lambini conjectura. *Forb.*

719. *Cogentes sursus.* Quidam libri habent, *cogentes rursus replent*: quod fortasse probabilius est, ut *rursus* cohæreat cum verbo *replent*. Ego tamen alteram, ut tolerabilem et receptam, sequutus sum. *Lamb.*

723. *Percocto sæcla calore.* Sic legitur etiam infra vs. 1108. Lamb. *Percoctuque sæcla calore*, pro omnium fere librorum lectione, *percocto sæcla colore.*—Neque tamen damnare tam subito ausim illam lectionem quæ et hic et inferius vs. 1108, a MSS Lugd. Bat. etiam confirmatur. Legerim itaque lubens cum hac distinctione : « Inter nigra virum percocto sæcla colore », ut dicat nigra ille sæcla virorum esse *colore percocto*, tanquam δίβαφα ut Græci vocabant quæ bis et penitius tincta atque percocta erant; colore itaque nigro indelebili poeta hosce ait esse mortales. *Hav.* — Sic etiam Wak. qui tamen vs. 1108 *calore* ex omnibus libris fide dignis edidit. Vix autem credibile mihi videtur Lucretium

rationem in simillimo versu ita variasse, præsertim quum docta sit et exquisita locutio. Quare Forbigerum libenter sequutus sum *calore* eandem, licet hic non nisi a cod. Vatic. Lambini et Ald. I exhibeatur. Ed.

729. *Et proclivus.* Sic habent tres lib. manuscr. et aliquot vulg. *Lamb.* — Sic Lugd. Brit. 1, 3, quos cum vulg. editt. et Eichst. sequutus sum. *Forb.* — Wak. *proclivis.*

737. *Descendere ningueis.* Sic legendum esse, non *decedere*, res ipsa loquitur. *Lamb.* — Servius *effundere* legit ad Virg. Æn. IV, 250. Quæ lectio si vera est, *effundere*, ut plura talia ap. Lucret., positum est pro *effundere sese* vel *effundi;* sed vulgata lectio satis commoda est. De præcedenti autem versu et Æthiopum montibus egit etiam G. Canterus IV, 3 Nov. Lectionum suarum. *Hav.*

741. *Nomine.* Sic Wak. restituit e Poor. Brit. 3, Cant. Brix. Ver. Ven. comparans Virg. Æn. XI, 542. Vulgo *vocantur, nomen id*, etc. *Forb.*

744. *Remigiom oblitæ.* Vulgo *remigii.* Vide in Disq. var. ad V, 1004.

748. *Hic locus est Cumas*, etc. Ad hunc versum, quem sic olim edideram, « Qualis apud Cumas lacus est, montemque Vesevum », hæc annotaveram, quæ sequuntur : Quum hic versus in cod. Vaticano ita legatur : « Is lacus est Cumas ap. et Visui per montis » : in Tett. autem et Faern. « et Visus per montis » : in Memmiano porro, « ecris vi per montes »; in vulgatis autem partim « Cumas apud ejus sub pede montis », partim « Etruscos per monteis », partim « etrisui per montis » : perspicuum sit autem, Lucretium instituisse disputationem non de uno certo averno, sed de omnibus, et de genere ipso avernorum : in hac sententia sum, a qua deduci non possum, neque hunc versum, neque eum qui deinceps sequitur, esse Lucretianos, sed ab aliquo inepto inculcatos, et fortasse ex aliqua annotatiuncula ad oram libri adscripta natos. Quid enim ineptius, atque adeo absurdius, quam, posteaquam de toto genere avernorum mentionem fecit, ut dixi, hos versus subjungere, « Is lacus est Cumas, etc. » quibus ostendat, se de uno averno loquutum esse? vel igitur non sunt Lucretiani (quod verius esse puto), vel principium versus ita est emendandum, quemadmodum excudendum curavi : « Qualis apud Cumas lacus est, montemque Vesevum », ut intelligamus Lucretium avernorum genere explicato, singularis averni, ejusque noti exemplum proponere voluisse. Quum hæc aliquot annis ante quam Adr. Turnebus Adversariorum libros edidisset, scripsissem et divulgassem; is ex antiqua scriptura, quam reperiri dixi in cod. Memmiano, conjecit legendum esse, « Is lacus est Cumas apud ocris vipera montis ». Nunc igitur hanc Turnebi conjecturam paullum im-

mutatam sequor, ut proxime ad scripturæ veteris sententiam accedentem : propter eam rationem autem, quam initio exposui, sic eam immuto, « Qualis apud Cumas est ocris, etc. » non enim loquitur de uno certo averno, sed de genere avernorum ; *ocrim* autem (ut docet Festus) montem confragosum vocabant. *Viperam* porro montis Ætnæ dicit avernum, quasi pestilentem et exitiosum, ut interpretatur Turnebus. *Lamb.* — De duobus hisce versibus multa interpretes. Omnium commenta refutavit Faber, et ipse tandem legit « Ut locus est Cumas apud Euboico sub Monte ». Nam Cumas in Campania coloniam esse Euboicam plurimi testantur; et qui a Lucretio mons Euboicus dicitur, is a Virgilio, qui perpetuo Lucretii vestigia pressit, Euboica rupes dicitur Æn. VI, 42. Gassendus, « Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis »: ut lectiones variæ conciliari possint tum inter se, tum cum Virgilio, qui, Æn. VI, 234, mentione facta Miseni, Averni descriptionem subjicit. *Creech.* — Salmasius in Epistola ad Jo. Frid. Gronov. « Is locus est Cumas apud, acri sulpore montes », quam Hav. commemorat Vossii nomine adscripto ; nos vero cum Wakef. et Eichst. recepimus, utpote quum sensui, tum codd. vestigiis convenientissimam. *Forb.*

749. *Oppletei.* Turneb. et Lamb. male conjecerunt *Pompeii*, ut nimirum oppidum illud celeberrimum intelligatur ex incendio Vesuvii cineribus obrutum. *Forb.*

755. *Pervigilii causa*, etc. Fabula talis est : Coronis, quæ postea in avem cornicem versa est, quum Erichthonium in cista inclusum, cistam aperientibus Pandroso, Herse, Aglauro vidisset, rem ad Palladem detulit. Propterea e comitatu Palladis ejecta est : avis postea a Neptuno facta, ne tum quidem iras Palladis oblita, templum ejus fugere, quasi iratæ, fingitur. Ovid. Met. II, 563. Sed hanc eamdem pluribus verbis persequutus est Antigonus is, qui collegit historias admirabiles. *Lamb.* — Si legamus *Pervigili cura*, i. e. summo studio, accurate, assidua cura ; conjungemus cum verbo *vitant*, ut sit *vitant pervigili cura*. Sin, ut in plerisque libris legitur, *Pervigilii causa* ; hujus scripturæ rationem non erit facile explicare, nisi quis dicat, iratam Coronidi fuisse Minervam pervigilii causa, id est, quia pervigilaverit, ut Erichthonium in ea cista inclusum videret. *Lamb.* — Fabula Corones notissima est; sed non illud pervigilium ; credibile itaque sit Lucretium alios sequutum esse auctores, quam qui ad nos pervenere. *Faber.*

757. *Locus esse, videri, Quadrupedes quoque quo.* Sic habent omnes libri et MSS et vulg. quos quidem viderim, præter Florentinos : in quibus ita impressum est, *Locus esse volantes*, etc. quarum lectionum neutra mihi admodum placet, nisi dicamus, hanc receptam, quam sequutus sum, sic explicari posse : In Syria etiam fertur esse locus, et videri, quo etiam

quadrupedes simul ac, etc. ut *esse*, *videri* sit ἀσύνδετον· vel sic : In Syria fertur locus esse, i. e. licere, videri, etc. quamquam esset duriusculum. Mollior esset fortasse scriptura, si ita legeretur: « In Syria quoque fertur ita locum esse *videre* »; vel sic receptam scripturam interpretare: fertur locus esse in Syria, *videri*, i. e. ut videatur, seu ad videndum, ὥστε ἰδέσθαι. Omnino locus est perplexus et impeditus. Ego sic putabam hunc locum emendandum : « locus esse, volucres, Et quo quadrupedes simul ac, etc. » *Lamb.* — Faber audacissime : « In Syria quoque fertur item spelunca videri Quadrupedum quo sæcla simul vestigia prima Intulerint, etc. » Creech. suspicatur legendum « locus esse, vigentes Quadrupedes quoque, etc. » — Sola forsan distinctione locus juvari poterit, si ita interpungas : « In Syria quoque fertur item locus esse, videri Quadrupedes, etc. » i. e. ubi videri possunt quadrupedes (avibus tanto robustiores) e vestigio perire, et ut (quod subintelligi debet) ipsa vis cogat eos gravi casu procidere, tanquam, etc. *Fertur esse* dixit, ut MSS legunt inf. vs. 848: « Esse apud Hammonis, etc. fertur ». *Hav.*—Wakef. conjicit « *locus iste* videri ».

763. *Posita his*, vel *iis*. Sic videmur haud infeliciter restituisse locum ex ingenio : nam *is* et *his* confundi solent, et statim intelliges, quam probabile sit *postais*, vel *postaiis*, in corruptelas membranarum esse abitura. Vulgo, sed absque codicibus, ad hunc modum versus ordinari solet : « Janua ne his Orci potius regionibus esse Credatur pósta, hinc, etc. » *Wak.*

765. *Inferne*. Sic legendum, non *inferna*. *Inferne* autem, i. e. ex inferis, seu, ex locis infernis. *Lamb.*

769. *Nam nunc re de ipsa*. Libri omnes, de quibus certius constat, mancum et corruptum versum referunt. Nos in lectione recepta omnia librorum vestigia conjungere studuimus. *Forb.*

792. *Ubi acri nidore offendit*, etc. Retinui cum Eichst. vulgatam lectionem, quam Wak., quum omnes libri, excepto Brit. 3, *acris* vel *acreis* præbeant pro *acri* satis audacter sic mutavit : « ubi *acris nidor suffundit* nares *tum cogit* ibeidem ». *Forb.*

794. *Concidere, ut pronos*, etc. In hoc versu prorsus sequutus sum Junt. et Ald. 2, quarum lectiones Wakef. recepit. Conjecit autem Anonymus in marg. cod. Memm. « Concidere ut *spumas* qui *morbo* mittere suevit ». Lambin. qui tamen versum utpote spurium deleri mavult : « Quin gravidis hic nidor abortum immittere suevit ». Gifan. « Dejicere ut privos qui morbus sæpe suevit »; quam lectionem, *privos* modo in *pronos* mutato, Creech. et post eum Hav. recepit. Hav. denique satis mire

conjicit : « cum cinere ut prunas κονιορτὸς mittere suevit ». Quæ nationes omnes non egent copiosa refutatione. *Forb.*

800. *Si calidis;* vulgo *si in calidis* contra libros. — *Lavabris* Lugd. 1, 2, quos Hav. Wak. Eichst. recte sequuti videntur. Vulg *vacris. Forb.*

801. *Et flueris.* Wak. edidit *fueris*, languida tautologia quum præcesserit *cunctere.* — Vix dubium est scilicet, quin antiquissi præteritum verbi *fluo* fuerit *flui*, non *fluxi;* unde constitui possit l cum nulla pæne scriptarum lectionum mutatione, et expeditissima structione : « Calidis etiam *quom te relevabis* Plenior *effflueris* s i. e. « ita perfunderis aquis, ut a membris passim effluant ». Et d est τὸ *calidis :* satius est tamen receptis stari, nisi quod illud *fluer* sitan sit sincerum. *Wak.*

805. *At quum membra domus,* etc. Lambinus edidit : « At quum bra hominis percepit fervida febris Tum fit, etc. » Sensus autem bonus? Febri correptis odorem vini pro plaga esse? Quis hoc quid deinde ad rem facit? Sane Vossianus codex : « At quum m domus percepit fervida fervis Tum fit, etc. » Sic igitur scribe quum membra domus percepit fervida mustum ». Agit de halitil odoribus cerebrum afficientibus : et inter eos refert fervenis in theca plena musti vim : quam notum est ab homine sustineri non sed velut apoplexia ictos concidere et pro mortuis exportari, qui intraverint, aut diutius ibi manserint. *Membra domus* ex suis non MSS et Florentino notat et Lambinus, ex Paris. et Ven. *membra do* Significat non illam tantum apothecam aut cellam, in qua ferv situm est plenis vasis fervens mustum, impleri et occupari gravi spiritu, sed et vicinas ædium partes, in quas penetrare potest. veteris elegantiæ. Cicero ad Quintum fratrem, III, 1 : « nec habe terat adjuncta cubicula et ejusmodi membra ». Plinius lib. II, epis « dormitorium membrum ». *Mustum percipit membra domus fe* hypallage, mustum ipsum fervidum percipit membra domus : a *vida*, jam fervore illius infesta et gravia. *Gron.* Obs. III, 5. — *Nerveis* conj. admodum probabiliter, quum omnes libri fere habeant *serv*

811. *Exspiret.* Sic Wak. edidit e quinque MSS. Vulgo *exspirat*

817. *Exæstuat.* Sic Vind. Poor. Brit. 1, 3; vulgo *exæstuet.* autem sic solet constitui contra universos, ut arbitror, libros ve « cohibet vis magna? necesse est Hos igitur tellus omneis ex æstus; *Exspiret*que foras, etc. » Minus, ni fallor, eleganter; has venustates vere ac salubriter æstimanti. *W.* — Non tamen mihi, I

fficultas omnis ita sublata videtur. Male enim sic procedit oratio : Nonne vides quam *soleant*, et quam necesse *est?* » Forsan igitur alio modo interpungendum : « Nonne vides ... quam soleant? Et quam ... necesse est ! » Ed.

845. *Fit quoque* Wakef. in contextum revocavit ex omnibus libris; vulgo *Hoc fit* ex arbitrio editorum. *Forb.*

849. *Esse apud Hammonis fanum.* In quibusdam libris, *Est;* quod recepit Forbiger, quia illud *esse* correctio videtur difficilioris lectionis. — Quod si in omnibus puteis non sit divina virtus, at præsens est in fonte apud Jovis Hammonis fanum, de quo Curtius IV, 7 : « Hammonis nemus, etc. » At hoc quoque frustra dictum; quamvis enim isti errant, qui causam referunt ad solem subter terras positum, et per totius telluris crassæ corpus calefacientem istas aquas, dici tamen potest quod terra frigore nocturno compressa veluti elidat, sive exprimat, transmittatque in aquam ignis semina, unde et aqua incalescat : calore vero diurno laxata eadem semina veluti resorbeat, unde multum ex nocturno calore decrescit. Præterea, ista aqua, quæ ex ignis seminibus propter aerem tempore nocturno frigidum repressis efficitur calida, evadat deinceps frigida diurno tempore, radiis solis ita aquam pervadentibus, et rarefacientibus, ut liberum iis seminibus exitum in aerem faciant : quippe radii solis ita glaciem dissolvunt, ut dimittantur leves stipulæ, et ejusmodi alia quæ constricta tenebantur; vss. 5. *Creech.*

853. *Terram.* Wakef. sic restituit e Vind. fr. Vind. Poor. Brit. 1, 3; vulgo *terras.*

863. *Rara tenet.* Hunc etiam locum valde εὐστόχως (nisi me animus fallit) restitui. Nam quum ex libris alii haberent *Parva tenet*, ut Parisienses; alii *Pura*, ut Veneti recentiores, et Florent. et Basil. alii *Par tenet*, ut cod. Memmianus; alii *Para tenet*, ut Vatic. et Bertin. mihique ex hac varietate scripturæ mendi suspicio esset injecta, et jam antea hujus loci sententia non satis explicata videretur; ex antiqua scriptura *Para tenet*, feci *Rara tenet;* cujus sententia est in promptu. Hoc enim dicit, eam terram, quæ hunc fontem circumplectitur, esse rariorem cetera terra, multaque ignis semina in se continere : atque hæc ignis semina idcirco aquæ corpori esse vicina. Itaque nocturno frigore hanc terram compressam et contractam, quæ alioqui sua natura rara est, ignis semina in se inclusa in fontem exprimere, quibus fons concalescat. *Lamb.*—Et vulgo ponunt *hunc* post *circum*, contra libros. *W.*

869. *Laticis.* Sic habent libri omnes, quos quidem viderim : sed Beda legit hoc loco, « Quæ calidum faciunt aquæ tactum, etc. » docens

vocalem, alioqui brevem, quæ litera *q* juncta cum vocali *u*, et deinceps qualibet alia vocali exciperetur, produci licere, ut hic a Lucretio producitur. At ignoscant mihi Bedæ manes, non est ita: sed vox *aquæ*, quæ natura sua dissyllaba est, per διαίρεσιν trium fit syllabarum, ita ut *aquæ* sit anapæstus: quemadmodum *relliqüo* supra lib. I, et lib. IV *relliqüas*, facta sunt quatuor syllabarum. Sed quid si dicamus, *laticis* scriptum esse a Lucretio, et *aquæ* natum esse ex annotatione? Judicet igitur lector. *Lamb.* — *Vaporem.* Sic Wakef. ex omnibus fere libris; vulgo *saporem*, id est, aquam ad gustatum calidam.

870. *Obortis.* Brit. 3, Cant. Brix. Junt. Ald. 2, *obortus*, quod Wak. fortasse verum censet; cf. vs. 587. *Forb.*

876. *In lucem.* Vulgo *in luci.* — At ego omnibus conjecturis probatam MSS et Macrobii VI, 4, præfero lectionem. Vide quæ supra ad vs. 713. *Hav.*

879. *Nodosque relaxat.* Sic legitur etiam apud Prisc. et ita habent omnes fere libb. vulg. præter Ald. antiq. in quib. legitur *novosque relaxat*, et ita scriptum est in membrana Vaticana: in duobus aliis libris MSS *venasque*, quibuscum consentiunt libri Florentini: in Memmiano, *nubosque*: quæ scripturæ omnes sine dubio sunt corruptæ, nisi forte probanda sit scriptura, *venasque relaxat. Lamb.*

881. *Flammam.* Editores *flammas*, omnibus libris adversantibus. *Wak.*

891. *Inde mari Aradio.* Vulgo *endo mari spirat fons.* Creech. putat veram scripturam fuisse *quod genus Aradius spirat fons.* — Plus æquo doctissimus Creechius favisse videtur verbo isti, *spirat*, quo utique, post indicatam a Clariss. Is. Vossio veram lectionem, carere possumus. Omnino voces, *endo mari*, retinendæ sunt; ne tamen de mari universo, aut de quibusvis maris regionibus loqui videatur, addendum non *Aradius*, ut ad fontem hoc adjectivum, sed *Aradio*, ut ad mare, de quo sermo est, referatur, hoc modo: « Quod genus endo mari Aradio fons dulcis aquai sc. est, reperitur, etc. *Aradium* autem *mare* potuit appellare fretum illud, quod *Aradum* scopulum, seu insulam a continente disterminat, et a Strabone (XVI, p. 753) describitur, qui videndus omnino est. Suppeditavit hanc emendationem, præclaram sane atque pulcherrimam, Is. Vossio lemma, quod ad hunc locum ita annotator noster expressit: De fonte Aradi in mare. *Preig.* — Strabo etiam lib. VI, p. 171, similem fontem Gadibus in Herculis templo commemorat ex Polybio, deficientem mari exundante, affluentem vero, ubi mare defluxerit. Ad utrumque locum Casauboni notæ debent consuli. *Aradium* vero fontem nomine designatum a Lucretio fuisse apparet ex sequenti-

bus, qui non nominantur. *Hav.* —Wak. autem edidit *est Aradio*, ut depravatæ scripturæ vestigia melius exprimerentur.

898. *In tedai corpore*. Ita cum Wakef. et Eichst. edidimus e Vossii conjectura ob vs. 882, et librorum vestigia, admodum probabili. Vulgata *quum tedai corpori* a Lambino conficta. *Forb.*

901. *Nocturna ad lumina linum*. Omnes libri vulgati habent *linum*, præter Parisienses : in quibus impressum est *lychnum* : quæ scriptura reperitur et in codice Memmiano : reperitur et in libris Basiliensibus ad marginem adscripta : in Tettiano autem et Faern. manuscr. *licnum* : ex qua scriptura legendum aliquando putavi *lignum*. *Lamb.* — Vulgo *lychnum*.

907. *Quod superest, agere incipiam*. Nunc disserere incipit de lapidis ejus, quem et Magnetem, et Heraclium, et Sideritin appellant, natura. Magnes autem appellatus est vel ab inventore, quod a Nicandro traditum est, ut auctor est Plinius; vel a Magnesia terra, in qua primum inventus est; quam sententiam sequitur noster Lucretius. Gerit hic lapis ferri impoliti similitudinem, et in metallis ferrariis plerumque invenitur: non tamen in omnibus, immo ne in multis quidem, sed in valde paucis. Quum sit autem hujus lapidis hæc natura, ut ferrum attrahat; multi philosophi rationem quæsiverunt. Thales (ut scribit Aristot. lib. I de anima) eo putavit Magnetem anima quadam esse præditum, quod vim movendi et alliciendi ferri haberet. Plato in Timæo ait vim inesse in Magnete non attrahendi ferri, sed propellendi aeris : inesse et in ferro, sed imbecilliorem, ita, ne spatium inane relinquatur, ferrum, propulso a Magnete aere, continuo in locum ab aere vacuum succedere : quæ ratio congrueret cum ratione Lucretii, nisi de inani Plato et Epicurus inter se discrepareut. Clemens Alexandrinus Magnetem vim ferri attrahendi habere putat propter cognationem quamdam, quæ sit ei cum ferro. Nonnulli Magnetem ferrum attrahere dicunt, tanquam cibum. Sed hoc est præterea in Magnete mirabile : quod interdiu quidem hanc ferri trahendi vim habet, noctu vero, aut imbecillam, aut potius nullam. *Lamb.* — Præclara disputatio de Magnete. Hujus autem idem est, quod et reliquarum disputationum consilium, quod nemo olim observavit. Nam hic lapis Herculi attribuitur, et vim suam illius numini acceptam referre creditur : jam fontes suos amisit Jupiter, et quid filio parcat Lucretius, qui patri non pepercit? *Creech.*

908. *Ut ferrum ducere possit*. De quo præter alios consuli possunt Prosper Aquitan. De promiss. et prædict. Dei parte III, Prom. 38, ubi agit de quadriga ferrea Alexandriæ in templo Serapidis suspensa et quasi in aere pendente. Tertull. adv. Hermog. c. 44, qui lapidi huic

Dei in materia operationem adsimilabat. Theodoret. Gr. Aff. Cur. Serm. V, p. 69, qui cum eodem divinarum Scripturarum vim comparat. Ferrum denique sursum attrahere monuit et Nazianz. in Præcept. ad Virg. vs. 779. *Hav.*

928. *Per auras.* Sic Wak. ex omnibus libris; vulgo *per aures*, e vana Lambini conjectura. *Forb.*

936. *Sonare.* Editores nequissimi, contra libros veteres universos, *sonorem.* *Wak.*

942. *Nisi corpus mixtum in inani.* Ita Wak. explevit plurimorum codicum scripturam « mixtum inani ». Vulgo « mixtum corpus inani ».

947. *Diditur.* Sic Hav. et Wak. cum omnibus libris, rectissime. Cf. II, 1136; IV, 956. Vulgo *diditus*, ex Lamb. arbitrio. *Forb.*

955. *Denique.* Sic, ni fallor, omnia prisca exemplaria; editores *undique. W.* — Lambinus aliquando legebat : « qua circum corpus lorica coercet, morbida vis, etc. » Id est, penetrare suevit vis morbida ferrum ea parte, qua parte lorica corpus undique circum coercet : i. e. morbus etiam loricatum tentat et corripit; neque lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quo minus in corpus penetret. In iterata editione legit, « qua circum corii lorica », i. e. qua parte circulum et ambitum corii, quod loricæ supponitur, et subjicitur, coercet. Gifanius, « Coli circum » : coli autem circus, sive circulus, est pectus, venter et latera; vel potius *colobi circum* : nam *colobium* ambiebat pectus, cui *colobio* inducebatur insuper lorica. Salmas. Ep. LII ita constituit : « ... suevit. Denique, qua circum cœli lorica coercet, Morbida vis quacumque extrinsecus insinuatur ». Postremo inquit, quacumque, qua circum cœli lorica coercet, id est, sub cœli tegmine, vel, ut alibi, qua nos cœli ambit amictus, morbida vis corporibus insinuatur.

956. *Morbida visque simul quum.* Sic Wakef. restituit ex omnibus libris; vulgo enim *vis quæcumque* legitur, ex arbitrio Lambini, cui dubito an credi possit, in duobus codd. sic reperiri. *Forb.*

957. *Et tempestatem*, etc. Distichon ab editoribus vexatum sic restituit Wak. Vulgo : « Et tempestates ... coortæ, E cœlo emotæ terraque repente facessunt », ut Lambinus locum constituit.

959. *Nisi raro.* Sic Wak. cum omnibus fere libris; vulgo *non.*

966. *Liquefit.* Alii *liquescit.* Sed *liquefit*, media syllaba producta, offendere non potest; conf. Ovid. Met. VII, 161, et ex Pont. I, 2, 57. Sic *patefecit* supra IV, 346.

Effluat. Vulgo contra omnes libros *diffluat.*

Frondent estu. Vulgo «At nihil est homini fronde hac quod is exstet». Vulgati autem aliquot hoc modo: «Qua nihil est houod amarum frondeat æque».—*Estu:* sic optime Σ, reliqui omnes, sed cassa cum constructione, ac nullis machinis expedienda. *Estu* t *comestu:* neque audiam equidem in hac re grammaticastrorum i; tu videas Diomed. p. 358, Priscian. p. 892, minus consen-. *Wak.*

. *Atque aliud lignis.* Vulgo *per ligna* ex editorum arbitrio. .

1. *Principio fluere*, etc. Duobus modis vim Magneticam exposuit rus; mirum vero alterum prætermisisse Lucretium, nisi forte cidit e textu, ac potissimum quum versus sequantur, quibus non cohæret; quumque ea, quæ Lucretius magno apparatu præmittit, itur esse illi, quam superstiti accommodatiora. Si plura requiid. Gassendi tom. II, p. 125, ubi multa invenies quæ Epicuri dom illustrant. *Creech.*

4. *Vacefit.* Quidam vet. codex, *vacescit.* At vero *vacuefit* et hic et us vs. 1016, esse scribendum pluribus exemplis docuit Carrion ect. I, 18. *Hav.* — Sed nec Carrion, nec alius quilibet, in tali re i vetustos et emendatos libros audiendus est. *Wak.*

6. *In vacuum.* Retinui cum Eichst. vulgatam lectionem quam ex uno Cant. in *vanum* mutavit. *Forb.*

1. *Quod dicitur.* Editores, longe longeque audacia antecellentes, e non monito, sic versum corruperunt, omnibus interea vetustis reclamantibus: «Quo minus est mirum, quod paullo diximus ». *Wak.*

11. *Huc accedit item*, etc. Post hunc versum in vulg. editt. insertus ir versus 1032, quem Wak. e Lugd. 1, 2, in veram stationem re-. Ceteri codd. et vett. editt. vulgatam rationem juvant. *Forb.*

lo. *Parvas ad parteis. Pronas* habent omnes, quos quidem videvulgati codd.; nonnulli MSS *pravas*, plane mendose: Memmian. 1, *parvas:* alii, *primas:* ex quibus quidam faciunt *privas*, inti-*Lamb.*

31. *Naves.* Sic rescripsimus ex ingenio, ut loci stet constructio. n. Vind. Poor. Brit. 1, Cant. *navem;* vulgo *navim.* Vind. *avem:* omnes post *quasi* desunt in Brit. 3. *Wak.* — *Ventis.* Sic Wak. e . Poor. Cant. Vulgo *ventus.*

1040. *Vacuam partem in conamina.* Versum sic restituit Wak. Vulgo ex Lambini arbitrio *et quamquam in partem* : cujus nota est : « I. e. et in quamcumque partem conatum eundi sumpsit. Sic autem restitui tum lectionis varietate commotus, tum vulgata lectione offensus. Nam alii habent *vacuam in partem*, alii *partem in vacuam*, alii *parte in vacue*, alii *parte in cacue*, plane mendose ».

1041. *Fit quoque ut a lapide.* Adnotat Gassendus, videri Lucretio perspectum fuisse id experimentum, quo Magnes ferrum interdum manifeste repellit, videturve repellere : scilicet, deprehensum est esse in Magnete duas quasdam oppositas partes (polos jam vulgo dicimus, alterum boreum, alterum austrinum) quarum uni si admoveatur unum ferreæ acus extremum, trahatur ab illa, et si idem extremum postea admoveatur alteri, ab illa refugiat, repellique appareat; quum et aliunde oppositum ab ista trahatur, ab illa refugiat. At nimis sibi indulget vir ille magnus, nihil enim in his versibus proponitur de fuga ferri, quod per sequentia exempla non satis declaretur. Sæpe autem vidit Lucretius minutos annulos, et ramenta ferri in vase æneo posita subsultare, quum Magnes vas istud æneum subtus contingeret; et persuasus causam esse in corpore æris interposito (quum interposito tamen vitreo, ligneo, lapideo, quovis alio, haud secus contingat), ita causam exinde reddit, quod emissis quoque ex ære in frustula et ramenta ferri corpusculis, spatiola ferri iis sic compleantur, ut accedentia deinceps corpuscula Magnetica per æs trajecta, ubi ea occupata comperiunt, subagitent, et quo possunt nisu propellant. *Creech.*

1063. *Magnesia flumina saxi.* Mire hic locus depravatus est in omnibus libris. Nam manuscripti quidem habent partim *Magnesia flumine saxa*, partim *Magnesia flumina saxa*, partim *Magnetis semina saxit.* Vulgati partim cum aliquibus ex manuscriptis consentiunt, partim habent *Magnesia flumine saxa.* Ego probabilem scripturam (*Magnesi semina saxi*) reposui : licet et legere, *Magnesii flumina saxi;* ut *flumina* intelligamus primordia a magnete fluentia. *Lamb.*

1077. *Denique res auro aurum*, etc. Ut hunc versum cum Eichst. edidimus, legitur in Lugd. 1, 2, Poor. et Cant. a quibus Vind. Fragm. Vind. Brit. 1, Brix. Ver. Ven. in eo tantum recedunt, quod pro *concopulat* exhibent simplex verbum *copulat.* Vulgo editur *res auro argentum*, quod Lamb. in tribus codicibus, Vatic. Tett. Faern. dicit invenisse. Wak. vero, quem hiatus in recepta lectione temere offendit, e conj. edidit : « Denique et auro res aurum concopulat una ». *Forb.*

1096. *Morbidus aer.* Virgilium ordinem, quem Lucretius quoque tenet, esse sequutum, docet Servius ad Georg. III, 480, 481, scribens :

hanc autem pestilentiam ordine quo diximus plenissime Lucretius t exsequutus. Primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta ». *Hav.*

1098. *Aut extrinsecus, ut nubes.* Morbus (inquit) aut extrinsecus oritur, verbi gratia, ex terris longinquis ac remotis, ventis insalubribus, qui er loca morbosa spirantes, cœlum nostrum, unde animam ducimus, irrumpunt: aut ex iis terris, in quibus commoramur. Sed videtur ec partitio valde angusta et jejuna esse. Quid enim dicemus de iis orbis qui nascuntur ex copia, luxu, et cruditate? ex intemperantia? cibis insalubribus? ex immoderatis animorum affectibus? ex animi gritudine ac mærore? *Lamb.* — At Lucretius hic de pestibus et morborum contagiis loquitur. Ed.

1104. *Discrepitant res.* Ita Wak. cum Lugd. 1, 2, Vind. fr. Vind. Poor. Cant. Junt. et Ald. 2. Vulgo tamen *discrepat aer,* ut solæ Ald. 1 t Bon., haud dubie ex Avancii conjectura. Receptam lect. et Bentleius robat, provocans ad II, 1018. *Forb.*

1105. *Nam quid Britannis.* Docti quidam, in his Petrus Paschalius, istoricus Regius, amicus meus, hoc loco legendum censent *Britannum cœlum,* quo modo edendum curavi. Sententia porro hujus loci hæc est: Quid, aut quantum putamus differre *cœlum Britannum,* i. e. Britannicum, a cœlo Ægyptio? quid cœlum, quod est in Ponto Euxino, et ad llam orbis terrarum partem, a cœlo Gaditano? sumsit Lucretius, quatuor orbis terrarum loca maxime nota et insignia, quæ temporibus illis maxime inter se distare putabantur: duo a Septemtrionibus ad Austrum, Britanniam, et Ægyptum: quæ est distantia latitudinis: duo ab ortu olis ad occasum, Pontum et Gades, quæ distantia est longitudinis. Sed videtur legendum, « Nam quid Britanno cœlo differre putamus Id quod n Ægypto, etc. *Lamb.* — Ego scribendum putem: *Nam quid Brittanidis cœlum.* Græci enim illas omnes insulas Βριττανίδας vocabant, ut x Dione, et excerptis ἐθνικῶν Stephani constat. Ita autem Brittanidem pro Britannia dixerit Lucretius, ut in hoc ipso libro Atthidem pro Attica. *Faber.*

1107. *Et Gadibus.* Ita Wak. cum Vind. fr. Vind. Poor. Brit. 1, 3, ant. Brix. Ver. Ven. Junt. Vulgo *a Gadibus,* ut Ald. 1 et Bon. cui tamen lectioni Bentl. quoque calculum suum addidit. *Forb.*

1136. *Mortifer æstus.* Sic habent omnes libri vulg. sed tres manuscr. *mortifer æ,* ex quo legendum videtur, *mortifer aer.* Verumtamen nihil tum mutare ausus: satis est mihi hoc indicasse lectori. *Lamb.* — Hav. recepit *Mortifer aer;* Wak. versus 1127 memor, e suo ingenio edidit *mortiferæ vis;* utrumque sine causa. *Forb.*

1138. *Finibu' Cecropiis*. Sic cum vulg. editt. edendum duxi, licet hæc lectio Lambini modo de suis codd. testimonio nitatur (nisi forte accedat Poor. quem Wak. tacet). Nam Lugd. 1, 2, fragm. Vind. Brit. 1, Bon. Junt. Ald. 2 *finibus in Cecropis* exhibent; Vind. Cant. *finibus in Cecropiis*, quod Wak. accepit. Nunquam vero meliores Romanorum poetæ primam syllabam nominis Cecropis corripuerunt; cf. Schneider. Gr. Lat. I, p. 601 : librarii autem, hoc nescientes, sed in neglecta positione offendentes, præpositionem inseruisse potius quam inventam ejecisse putandi sunt. *Forb.*

1145. *Rubenteis*. V. ed. et scripti mei, *rubentes;* ut constructio sit: « rubentes etiam quoad duplices oculos », cum casu recto participii. *W.* — Sed in ejusmodi rebus codicum nulla auctoritas, et vulgaris ratio aperte præstat. *Forb.*

1167. *Pars hominum*. Sic plurimi, ut videtur, codd. Et Lucretius etiam vss. 1144, 1151, 1161, 1172, etc. in numero multitudinis loquitur. — *Flagrabat*. Sic hoc et sequente versu omnes libri. Creech. tamen et aliæ vulg. edd. *flagravit* bis ediderunt. *Forb.*

1177. *Defessa*. Sic codd. et edd. omnes : unus Eichst. *defecta*. Sed in talibus standum est a codicibus. *Orell.*

1179. *Totiens, ardentia morbis*. Vulgo hic versus, cujus emendationem Wakefieldo debemus, ex audacissimo editorum arbitrio sic legitur : « quum totas ardentia nocteis ». *Forb.*

1194. *In ore jacens rictum*. Annotavit hanc lectionem Heinsius nescio ex quo libro, cum qua eadem videtur Nonii, et antiquorum Pii codd. scriptura, *in ore jacens rictu ;* nec valde recedunt Junt. Ald. 2, *in ore jacens rectum ;* Poor. *in ore jacet rectum;* alii aliter circa hanc lectionem errant. Vulg. antea e Lamb. correctione *inhorrebat rictum*. Hav. edidit *in ore patens rictum*. Wak. *pellis ... inhorrebat tactum ;* qui tamen lect. *in ore jacens rictum* non admodum repellit, licet suam præponat. — *Fons tenta minebat*. Sic esse leg., evincunt verba illa Celsi : « cutis circa frontem dura et acuta »; et Hippocr. : δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε, καὶ παρατεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν· i. e. « pellis fronti circumjecta, dura, et tenta, et sicca ». *Lamb.*—Multi libri *tecta ;* male.—Forsan etiam legi potest *minabat :* ut enim veteres minito, ita forsan mino : nisi alicui placeat *manebat*, i. e. erat. Rutgersius denique, « Inhorrescens rictum, frons tenta minabat ». *Creech.* — Lege *meabat*, i. e. abibat, minor quasi fiebat et peribat. *Meare* hic dixit, ut *ire* III, 525; VI, 564 et 569, atque nares quoque et nasi acumen tenuiora et pressiora modo occurrebant. *Hav.* — Wak. quoque edidit *meabat*, quæ lectio est omnium fere libro-

rum. — At vero ut concedamus *meare* hoc sensu adhiberi posse, quod equidem nego, hæc ipsa tabescendi et evanescendi notio non quadrat ad frontem rigidam et tentam: quod bene intellexit Meister, qui observat, hanc lectionem, si retinenda sit, non nisi de tentigine continua per omnes frontis partes procurrente intelligi posse. *Forb.*

1199. *Visceribus* Wak. restituit ex omnibus libris; vulgo *ulceribus* e vana Lambini mutatione. *Forb.* — Orell. tamen reduxit *ulceribus*.

1236. *Lanigeras tanquam pecudes*, etc. Auscultavi Bentleio, recte ad suam stationem reducenti hunc versum, qui in vulgaribus editionibus poni solet post vs. 1240; sed in P. V. ed. L. M. O. Ω. sequitur vs. 1243. Vir doctissimus provocat, ut par est, ad Thucydidis verba, (ὅτι ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα, ἔθνησκον), quæ transpositionem extra fines controversiæ locant; et ad Plutarchum (in Pericle, c. 34) tom. I, p. 171, B, simili rerum ordine gaudentem. *W.*

1251. *Jam.* Wak. sine causa conjicit *quoque*, provocans ad IV, 893; V, 1045.

1253. *Languebat.* Sic Wak. e Vind. Cant. Brix. Ver. Ven. Vulgo *languebant.* — *Casa.* Sic idem Wak. et seriores cum omnibus libris. Antea legebatur *casis* ex editorum arbitrio. *Forb.*

1258. *Nec minimam partem.* Ego quod ad hanc priorem versus partem attinet, reposui, *Nec minimum partim*, etc. quod autem ad posteriorem, quæ sic legitur in vulgatis, *Ex ægris mæroris in urbem*, etc. in manuscriptis vero, *Ex agris ægroris in urbem*, etc. ego libros manuscr. sequutus sum, quamvis ne hanc quidem lectionem admodum probem. Non celabo lectorem tamen Simeonis Bosii, amici mei, sententiam, quæ talis est: nihil hic est mutandum, nisi quod ex voce una *ægroris*, duæ sunt faciendæ, ut sic legatur: « Nec minimam partem ex agris ægror is in urbem Confluxit, etc.» Sic Bosius: a quo difficile est, in re tam aperta, dissentire. *Lamb.*

1261. *Condebant.* Sic Wak. ex omnibus libris restituit. Vulgo *complebant*, e Lamb. conjectura. — *Æstu.* Forb. edidit *æstus.* — Sola Junt. *æstu* suppeditat, quam tamen lectionem ab Hav. Eichst. et Orell. receptam ob vs. sequentem non spernendam duxi. Bodl. *æstum;* ceteri omnes *æstus*, quod Wakef. et Nobb. receperunt. Vulgares edd. « quo mage eos tum » e superflua Lambini conjectura. *Forb.*

1262. *Confertos ita.* Sic omnes libri, præter Ver. Ven., *conferto situ;* et Ald. 1, Bon. *infertos ita* præbentes; nec video cur ab ista lectione, vulgaribus jam edd. probata, recedamus, quum lectione *æstu* in priori

versu assumpta, optimum hunc sensum habeat: « Rustici, undiq agris affluentes, omnia loca complebant, ut sic in unum locum gregatos et conglobatos mors æstu inde exorto, utpote contagic latius et facilius propagante, per acervos mactaret ». Hav. cum v tis quibusdam edd. *confectos ita*, sed sine libris scriptis. Wak. q Nobb. sequitur, edidit *æstûs conferto situ*, quam tamen scriptu admodum obscuram et implicitam accuratius explicare ipsi non cuit *Forb.*

1264. *Strata*. Sic omnes libri. MSS et edd. præter Wak. qui e ec ctura edidit *structa*.

1265. *Aquarum*. Vulgo *aquai*, ex arbitrio editorum.

1278. *Quo pius*. Wak. ex optimis libris sic edidit pro vulgato *ut pi*

1281. *Res subita*. Sic cum codd. meus C. ex interiore latinit Vulgo *vis subita et;* sed quum *vis* absit a codd. aliq. edd. vett. vide esse ex arbitrario supplemento pro longe rectiore C. nostro. Quun exciderit e codd. Lugd. Wak. de conjectura dedit *vi subita paupert* quod rectam constructionem haud admittit. *Orell.*

ANIMADVERSIO

JOANNIS NARDII

)E FUNERIBUS ATHENIENSIUM.

Adsunt Athenienses, unde humanitas [1], doctrina, religio, ruges, jura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, « Et recreaverunt vitam [2], legesque rogarunt », Lucretio auctore : quibus tamen nil antiquius, aut religiosius fuisse videtur, quam justa mortuis persolvere, iis præsertim qui fortiter pro patria pugnando cecidissent. Quapropter gravissime olim in transgressores animadverterunt [3], « decemque imperatores suos, et quidem a pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos necarunt, quod militum corpora, licet sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent, sed in fluctus necessitate adacti projecissent ». Cautior Chabrias Atheniensis [4], maritimarum copiarum dux, profligatis ad Naxon, inque fugam versis Lacedæmoniis, totus fuit in legendis suorum, qui ceciderant, cadaveribus, metuens populi superstitionem : quum tamen, nisi cunctatus, facile universam hostium classem delevisset. Et Nicias, egregius Atheniensium imperator, jussit universum exercitum subsistere, ut duos tantum peremtos milites sepulturæ mandaret. Majus est, quod refert Isocrates de Adrasto Argi rege [5]; hic enim, ab expeditione

1. Cic. orat. pro Flacco.
2. Lucret. lib. VI.
3. Xenoph. lib. 2. Rerum Græcarum; Valerius Maximus lib. IX, cap. 8.
4. Diod. Sic. Bibl. lib. XV.
5. In Panegyr. et alibi.

adversus Thebanos infortunatus, quum eos, qui in Thebano bello mortui erant, recipere non posset, Athenienses, Theseumque rogavit, ut communi infortunio opitularetur, nec despiceret eos, qui, in bello desiderati, funere et pompa caruere, nec veterem consuetudinem, patriasque violandas indicans. Verum neque spe sua frustrati fuere. Suscepto namque bello pro his, qui mortem oppetierant adversus Thebanos, impugnarunt illos, coegeruntque, ut defunctos vita justo funeri sepulturæque redderent. Minus me movet Cimonis pietas, qui, ut Miltiadem parentem humaret, ipse vincula paterna induit.

Hanc vero pietatem non in eos tantum erogabant, qui proprio sanguine publicæ securitati litaverant, verum et in contribules, nulliusque pretii homines, quorum propinquos cogere poterat Demarchus, vel cum populo tandem ille pacisci de sumtu funeris, ita ut eadem die efferretur, secus vero graviter mulctabatur. Celebrant Pisistratum historiæ, referente Eustathio [1], quod comites semper habuerit duos tresve gerulos pecuniarum, quas aliena in funera impenderet. Sustollitur necnon Cimonis pietas in complures pauperes mortuos [2], qui unde efferrentur quum non reliquissent, suo sumtu extulit, ossaque Thesei insuper [3], magno studio conquisita, reportavit tandem Athenas.

Neque præterea ignorare fas est insigne pietatis officium [4], quod jubebat Attica lex, si quando insepultum hominis ignoti cadaver forte occurrisset; terram namque injicere saltem debebat viator in os defuncti [5], illudque ter manu plena, pro sepultura, cujus præstandæ tunc non erat facultas. Deinde ita receptus hic mos et veluti necessarius [6], ut requireretur etiam a properante : quod nisi fecisset, vide-

1. In comm. Iliad. ad calcem.
2. Æmil. Prob.
3. Plutarch. in Vita.
4. Demosthenes advers. Macartat.
5. Ælian. l. V Var. Hist. Phocylides, Moschus, Sophocles, Acron.
6. Horat. Od. 28, lib. I; Quintil. Decl. 5.

batur esse exsecrabilis [1]. Non glebam vero jaciebant in mortuos [2], sed χοῦν, h. e. terram solutam : quod quidem officium dicebant ἐπιϐάλλειν γῆν [3] seu χόνιν παλύνειν [4], veriti, forsan, gravem defuncto futuram, si solida atque compacta. Hæc de pietate Atheniensium in defunctos.

De funebribus vero illorum ritibus illustriora quædam tantum seligam, veritus lectoris tædium atque suspicionem in re obscurissima. Quapropter duces sequar melioris notæ auctores, ne vacillet fides, improbeturve nostrum florilegium. Erit vero décumbentis exitus institutæ orationis exordium. Ut enim supremum sibi illuxisse diem intellexerat ægrotans, detracto sibi annulo [5], cariori præbebat; quod fecisse Alexandrum memorant historici. Hinc postremis illis prolatis verbis, « Vive, ac Vale [6] », animam exhalabat in complexu et osculo dilecti. Os namque credebant [7] januam esse animæ, quam fugientem apposito nitebantur excipere hiatu. Sic Antigone apud Eurip. in Phœniss. « O amantissime, quin et os tuum applicabo ori » : cujus forsan exemplo et Anna apud Virgilium, « et extremus [8] si quis super halitus errat, Ore legam » : et Livia [9] apud Albinovanum, « Sospite te saltem moriar Nero : tu mea condas Lumina, et excipias hanc animam ore pio ». Quapropter senilem animam in [10] primis labris haberi, vel in primo ore, parœmia erat Romæ consueta, nobisque vernacula illa, non infrequens, « Animam dentibus detinere », ne avolet, scilicet, a monogrammis atque depontanis. Hanc vero credulitatem Græcia in nos derivavit. Nam et Aristoteles [11] literarum monumentis tradidit, vitæ protasim inspiratione, catastrophen exspiratione circumscribi. Verum Liviæ nostræ vota suggerunt nobis et aliud in

1. Sophocl. scholiast. in Antig.
2. Eustat. Sophocl. l. c.
3. Ælian. l. c.
4. Sophocles l. c.
5. Diodorus Siculus; Val. Max. lib. VII in fin.
6. Servius V Æn.
7. Aristænetus lib. II, Epist. 7 et 9; Plato carmin. in Agathon.
8. Virg. Æn. IV.
9. In Epicedio.
10. Seneca Ep. 30; Senec. tragœd. in Herc. Fur.
11. Lib. De insp. et resp.

[illegible] officium. [illegible] Latini [illegible] legere [illegible] dixere. [illegible] qui [illegible] more [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] natant. [illegible] vero [illegible] iacerent. [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] est passim [illegible] [illegible] [illegible].

Dum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] propinq[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] confestim magno [illegible] et lacrymis [illegible] [illegible] in amplexum. Nam, [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] parentibus [illegible], nulla [illegible] tangitur. [illegible] animi [illegible]. [illegible] ex [illegible] [illegible] [illegible] curatrices, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] os com ponebant. Quamquam [illegible] [illegible] Socrati officium præ stitere, exclusis a [illegible] mulieribus, ne lacrymis turbare[illegible] infractum animum. Hinc membra reliqua [illegible]gebant[4], mo [illegible] calida lavabant[5]: solet namque plerumque ut ille di cebat, vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere; propterea mortui calida lavabantur.

Ungebant tandem, si liber atque ingenuus: servis namque interdicta erat unctura ex Solonis lege. Modum ille statu[it] et lacrymis, verum publicis magis quam privatis. Quin ip[se] Solon amisso filio flebat. Et quum dixisset quidam, nihil eu[m] proficere flendo, propter hoc ipsum flere se dixit. Et ve[…] « Quis matrem[9], nisi mentis inops, in funere nati Flere vetet[…] ubi præsertim supra genua mœrentis lotum unctumque c[…] locabant, quem illa medio gremio excipiens, fovensque si[…] trementi frigida membra, splendidissime tandem suis m[…] nibus vestiebat[10]. *Funera*[11] hæc a Romanis jure ac meri[…]

1 Eurip. in Phœn.

2 Plin. N. H. lib. XI, cap. 37.

3 Euripid. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Odyss. X, Iliad. XI; Plato in Socr.

4 Servius Æn. IV; Propert. Eleg. IV, 6.

5 De Doctr. Plat. c. 12.

6 Eurip. in Hipp. in Medea; Petr. Vict. Var. Lect. lib. IV, c. 20.

7. Eurip. in Hecuba, in Phœni[…] Hom. Il. IX. Odyss. XXIV; Socr[…] apud Plat. in Phæd. Plut. in vita S[…] Cic. De legg. I.

8. Stobæus Serm. 276.

9. Ovid. De remed. amor.

10. Lucianus De luctu; Herod[…] Musa 5.

11. Plin. N. H. lib. XI, c. 45; S[…] vius in Ecl. VI.

›atur, ad quam plenissimo jure funus universum, ja-ı, dolorque pertinebant: licet non ignorem Lege XII Tab. ım esse olim, ne cœlo tacti supra genua tollerentur, aut consueta [1] illis fierent, sacros rati*, docente Græcia, di-que divinis honoribus, qua de re superius. Linea erat s, qua operiebatur defunctus, atque subtilis, desuper alba: cujus [2] in texturam delusis procis [3], integros im-lit annos plures casta Penelope, simulans reduci suo si parare funereum amiculum. In castris vero Græcorum 'rojam nemo succensuit Hippodamiæ, et Diomedeæ, n perdite Patroclus, dum vixit, amabat: hæ namque, ut :t Dictys Cretensis [4], funus ornarunt decore omni pre-e vestis. Nec dubito quin Atheniensibus, procedente ›ore, laxatisque moribus, sumtuosæ fuerint in usu. :rvo namque oblatam Socrati extremo vitæ in agone łam [5] vestem et pallium ab Apollodoro; lotum vero oclem [6], Atheniensium prætorem, splendidaque indutum myde, impavidum victoris Lysandri capitale subiisse :ium.

:rtum illud est redimisse mortuos corona ex oleastro et ı [7]; ex selino præterea, seu apio, quod Dares tradidit in De certaminibus, referente Suida; nonnumquam floribus ›estivis [8], pallida inter folia, ut puto, insertis. Corona imponi mortuo consuevit a maxime necessario, deque :le refert Plutarchus, quod, quamvis tenderet ille gra-em tueri, et retinere animi celsitudinem, fractus tamen rit dolori habenas tunc, quum coronam ingereret filio lo extincto. Naulum postremo [9] defuncti in os impo-e, quod Δανάκη patria voce dicebant, et χαρχαδόντα, licet

Artemid. lib. II, cap. 8.
nacoluthum, ut videtur. Mox *Gra-* hibitum est. En.
Homer. Il. XVIII; Plat. De legg. Artemid. lib. II, c. 3, et lib. IV,
Hom. Od. II.
Lib. III.
5. Ælian. Var. Hist. cap. 16; Diog. Laert. in Vita.
6. Plut. in Lysandro.
7. Eurip. in Phœniss. in Herc. Furent. Chion. in Epist. ad Plat. Artemid. lib. IV, c. 49.
8. Lucian. De luctu.
9. Suidas.

consuevisse Atticos affirmet Aristophanis[1] expositor binos obolos in ora mortuorum ingerere.

Curatus sic defunctus pro arbitrio intus collocabatur, indultu legis a Solone latæ, qua tamen cavebatur, ut ante lucem efferretur postridie collocationis. Obsoleverat illa jam tempore Demetrii Phalerei, nec recentata forsan evicit, quominus Romano more per septem integros[2] dies domi custodiretur, acerraque[3] vario thymiamate redolens illius ad pedes institueretur. Quandoquidem leniebatur[4] lugentium dolor diuturna exstincti præsentia, sensimque assuescebat animus perdite amantium supremo discessui. Hinc factum ut Græci ad Trojam nonnisi exacta decima septima die rogo dederint Achilleum cadaver. Vilissima credo servitia præstitisse pollinctores, quos Græci καταγειώτας[5] et νεκροθάπτας nuncupabant, hos vero adeo abominabantur, ut domicilio urbis illos arcerent. Demades[6] certe Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat damnavit, quum probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat.

Funestæ interim domus cernebantur indicia, cupressus[7], vas figlinum[8] ventrosum extra portam, aqua lustrali plenum, quod ἀρδάνιον Græcorum vulgo, Aristophani vero ὄστρακον: aqua vero ex alia domo erat allata. Coma[9] insuper defuncti appensa primo in limine portæ, ne quis imprudens pollueretur domum ingrediens. Verisimile prorsus est Græcas matronas, depositis tunc delicatioribus vestibus, atratas[10] luxisse, nonnunquam et albis amictas[11], super vero quadris, Græco more, mundo tamen muliebri universo despecto, cunctoque penitus neglecto ornatu. Vestis vero genus ἱμάτιον dicebatur, ex decreto Solonis. Sedebant illæ squalidæ, mœrentesque co-

1 In Ranis.

2. Servius in Æneid. V.

3 Festus.

4 Odyss. XXIV.

5 [illegible] Var. Lect. lib. II. cap. [illegible]; [illegible]

6 Senec. lib. VI De benef. [illegible]

8. Pollux lib. VIII; Suidas.

9. Eurip. in Alcest. in Suppl.

10. Euripides in Iphig. in Aulide; Moschus in Epitaph. Bion. Artemid. lib. III. c. 3; Theocritus in Epitaph. Adon.

11. Plat. De legg. XII; Artemid. lib. II. c. 3; Astrampsychus.

t thorum, cui assidebat capularis[1] custos, is, eave quæ defuncto proxima : cari insuper circumstabant t ancillæ non otiosæ, quæ lugentibus commodabant[3] ;, stantesque deformabant corpus[4] pulchrum manitus frequenter percutientes, de quo ritu mox uberius. ebat sævus interea dolor a segniori sexu præcocem ım divulsionem. Hi namque[6], ex condicto, nonnisi a tumulumve deponebantur. Vetus quin etiam mos ıctu supercilia[7] nudari, singulaque præstare quæ vitæ animique angorem testarentur. Vix credam ciımque vilem, gustasse, neque inverisimile est, atros ces[8] mensis appositos, quod Romæ erat consuetum; ıllentina terra conficiebantur. Horum unus visitur ıteger in nostro Museo.

:o septimus instabat dies, collocabatur a necessariis. ıs[9] alto Compositus lecto, crassisque lutatus amoquod non sine mysterio, « In portam rigidos calces ». Ita enim componuntur[10] mortui ad significandum ı deinde ad domum reversuros : sat bene ille, sed ıs noster. Nam ritu naturæ capite[11] hominem gigni pedibus efferri. Et vero collocationes idcirco[12] ficcerneretur mortuus, ecqua ei vis allata. Indulgebat :x Attica, ut mortuus collocaretur in ædibus[13] ad Funera frequentissime nihilominus ponebantur in ɔ[14], pedibus ad januam versis : qui mos et nostris ımiliaris. Utinam abstinuissent a ridicula vanitate muscas[15], officiosæ Thetidis seducti forsan exemplo. nit præterea Socrates[16] apud Platonem antiquæ legis

Arbiter in Ephes.
Il. XVIII.
ɔiter l. c.
. lib. III.
lib. XI, 19.
cl. in Ajac.
id. lib. I, c. 27.
ıl. Epigr. XIV, 157 ; Eurip.
9. Pers. Sat. III; Homerus in Iliados lib. VII.
10. Schol. Hom. in Iliad.
11. Plin. N. H. lib. VII, c. 8.
12. Jul. Pollux lib. VIII.
13. Demosth. in Macartatum.
14. Hesychius.
15. Iliad. XVIII.
16. In Minoe.

Atticæ circa Inferias servatæ, ut non prius efferretur cadaver, quam hostias jugulassent, in defuncti, ut reor, expiationem. Et quoniam de legibus incidit sermo, haud differam Hippiæ tyranni sanctionem producere, qua jubebat, referente Aristotele[1], ut sacerdoti Minervæ, quæ est in arce, in singulos mortuos duos hordei sextarios, totidem frumenti, itemque obolum penderent. His explebatur domesticus luctus, primaque funeris pars, cui succedebat incunctanter et altera.

Antelucanis horis, ex Solonis[2] lege, seu Demetrii Phalerei, quod placuit Tullio[3], præsertim si morte immatura quis fuisset peremtus («ΗΜΕΡΑΣ ΑΡΠΑΓΗΝ[4], diei raptum», scilicet appellabant, tanquam non exspirasset, sed amoris desiderio raptus esset, vel quasi intolerandum esset solem hujusmodi malum intueri, dicunt illos diem rapuisse), efferebatur defunctus, longo ordine præcedentibus facibus[5]; quarum fulgore discutiebantur tenebræ : quanquam hasta[6] in funere vi peremtorum præferebatur. Comitabantur raucisonæ tubæ præsertim si vir militaris[8], deque Republica optime meritus et publico[9] sumtu, quod erat in more, sepeliretur, hisque convocabatur populus. Succedebant τυμβαῦλαι[10], hoc est, siticines inflantes funebres tibias, quas γιγγρίας[11] Græci mutuata voce a Phœnicibus dixere[12], lamentabilem sonum Lydio modo[13] exprimentes, incitamentum profecto mercede conductarum mulierum ad mortuum deflendum, quæ σοφισταὶ[14] θρήνων Græcis, puta simulatrices[15] planctus, et Principes, non doloris; Romanis, Præficæ[16]. Harum Coryphæa Ἰηλεμιστρία[17] a

1. Œconom.
2. Demosth. in Orat.
3. De legg. II.
4. Eustath. Od. V.
5. Plut. an seni R. P. Meleager.
6. J. Pollux lib. VIII, c. 7.
7. Hyginus c. 174; Schol. Theocr.
8. Tertull. De cor. militum.
9. Thucyd. lib. II; Diog. Laert. lib. IX in Democr.
10. Galen. lib. IX, De sympt. caus.
11. Hesychius.
12. Athen. Deipnosoph. IV; Eust in Hom. Il. XVIII.
13. Aristoxen. in I Musicæ, ex Plutarcho.
14. Lucian. De luctu; Plato in Minoe
15. Servius Æn. IX.
16. Festus; Lucilius Satir. XXII Plaut. in Frivolaria, in Truculento Nævius in Freto.
17. Hesychius, Suidas.

ntionis genere, quod Ἰήλεμον vel Ἰάλεμον Græci[1] dixere, itini *Lessum*[2], *Lausum*, atque *Mortualia*[3], Nænia[4] interim abigente, Ciceronis[5] indicio, vel iis nolentibus, qui Græcos Graculos deformant. Jungebantur mercenariis consanguineæ[6] defuncti virgines, atque matronæ, passis[7] crinibus, pulvere ac cinere conspersis[8], nudato[9] vultu, et pectore[10] tundentes[11] ubera, laniantes[12] faciem, ululantes[13] singulæ magis, quam ejulantes. Sed præstat funebris ritus, adhuc in Græcia superstitis, auritum oculatumque inducere testem[14]. « Durat « etiam in hunc diem mortuos deflendi apud Christianos con« suetudo, ab antiqua illa lugubri Ethnicorum ejulatione ori« ginem ducens. Erat autem hic olim Ethnicorum mos, ut « defunctos multos dies deflerent : quem morem a majoribus « suis acceptum Græcia retinet. Ubique etenim quadam con« suetudine promiscua, quum quispiam e familia, sive maritus, « sive affinis, quem illi debeant de more lugere, moritur, de« tecto capite et facie, in publicum prodeuntes mulieres ur« bem circumlustrant capillis passis, sinuque denudato, in« gentes ejulatus et ululatus emittentes. Comas quoque, et « genas lacerantes, et extensis manibus, quum dextra, tum « sinistra, supra mammas percutiunt. Dextra autem manu « partem sinistram, sinistra vero dextram unguibus dilaniant. « Comam quoque eodem modo, ita ut dextra manus sini« strum latus, sinistra dextrum trahendo dilaceret. Et nunc « genas per vices scarificando, nunc pectus percutiendo, nunc « crines trahendo, luctum peragunt.

« Qui quidem lugendi mos mulieribus tantum, cujuscum-

1. Apollon. L. Suidas in T.
2. Plaut. in Truculento.
3. Agell. lib. XVIII, cap. 7; Cato; Plaut. in Asin.
4. Turneb. in Animadv. Vide Julium Pollucem.
5. De legg. II.
6. Lysias in defensione; Ter. in Andr.
7. Lucianus, Lycophron, Petronius in Ephesina.
8. Iliad. XVIII, XXIV; Euripid. in Electra.
9. Plut. in Prob., Eustath.
10. Lucianus.
11. Artemidorus lib. I, cap. 43; Servius.
12. Plut. in Solone.
13. Lucian. De luctu.
14. P. Bellonius lib. II De medicato funere cap. 14.

« que generis sint, concessus est: nam viri funus non lugent.
« Quam rem ego non auditione, aut aliorum historia per-
« cepi, sed sæpius nuper in multis Græciæ locis sum intuitus.
« Primum quidem Corcyræ; siquidem Martio mense 1547,
« quum per horam mane ante lucem jam per multos dies
« strepitum atque multorum ejulatus audissem, quos initio
« canum inclusorum latratus esse credebam, tandemque,
« quo id cognoscerem, surrexissem, mulierumque ejulan-
« tium conventum vidissem, magna certe sum admiratione
« captus. Ut autem hæc ejulatio melius peragatur, conven-
« tum plancturis indicere solent, locumque idoneum quæ-
« runt, ubi defuncti mortem bis quotidie lugeant. Quæ vero
« ex his mulieribus vocis bonitate reliquas superat, et quæ
« altius cantat, sola cantum incipit, voceque ab aliis dissona
« defuncti laudes cognatis et affinibus recenset. Quod si mu-
« lier ex parentibus desit, quæ ista præstet, aliam mercede
« conducunt. Nam multæ in urbibus Græciæ mulieres repe-
« riuntur, quæ nulla alia ex re quæstum facere soleut, quam
« ut mortuos defleant. Ita enim ad recensendas defunctorum
« laudes factæ sunt, ut vel nolentes ad ejulatum provocent;
« mulierum autem illa, quæ melius eas recensere norit, ma-
« jori præmio conducitur. Reliquæ autem mulieres astantes
« attente, quidquid canitur audientes, simul aspirata mi-
« scentes, eadem cum illa voce funebrem canunt cantionem.
« Ea autem, quæ plures unguium scarificatus in faciem in-
« fixerit, et genas acrius dilaniarit, præmium majus referre
« solet. Magnam vero laudem virgines ex hac facie dilacera-
« tione consequuntur. Quamvis autem, ubi aliquis apud eos
« vita functus est, vicinæ mulieres turmatim accedant, et
« ita, ut supra dixi, detectæ funus humandum cantantes co-
« mitentur; non tamen ita sese verberant, unguibusque genas
« lacerant, sed illas formam ac pulchritudinem in funere
« ostentare juvat. »

Næniarum vestigia supersunt adhuc in Magna Græcia, minime obliterata mortuos deflendi ad rhythmum consuetudine. Harum unam Calabris rusticis adhuc familiarem recen-

litissimus atque elegantissimus A. Santorellus[1] in sua ıxi, seu De curando defuncto. Et Lilius Gyraldus, ris sæculi decus, testatur muliebrem illum ejulandi , et comas genasque lacerandi, sua ætate perseveı Sabinis, et toto fere Latio, et supra Latium. Sucm observa Næniam nostrum apud Lucretium[2]:

At jam non domus accipiet te læta, neque uxor
Optima: nec dulces occurrent oscula nati
Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis florentibus esse, tuisque
Præsidium, misero misere (aiunt) omnia ademit
Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.

rem vetuit quidem[3] Solon diram illarum genarum laı, necnon στερνοτυπίαν, Baltha[4] Cretensi monitore, ut ıd Plutarchum, haud vero sustulit, quod neque ob- Veneti, referente eodem Bellonio, a Græcis[5], quibus ıntur. Namque, ut hoc obiter dicam, credula antiqui- i persuaserat, umbras sanguine et lacte satiari; unde, Servius, feminæ, quæ mortuos prosequuntur, ubera ıt, ut lac exprimant, cuncti autem se lacerant, ut nem effundant.

ım vero maxima omnisque ordinis conflueret femina- 'equentia ad funestam domum; cautum lege est, ne ıulier ad funus accederet, nisi consanguinea[6], atque naria. Sublata namque erat celebritas virorum ac mu- ı, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctus con- n hominum : quocirca Pittacus[7] omnino accedere [uam vetat in funus aliorum : quæ sanctio Aristotelis[8] in usu erat: « In funere quoque cognatos potissimum e oportere arbitrantur ». Nondum liquet, an præter tos, et necessarios, qui primi in ordine atrati, capite-

curand. defunct.
). III.
:. De legg. II; Plut. in Solone.
vit. Sol.

5. Loc. cit.
6. Solon refer. Demosth. in or.
7. Cic. De legg. II.
8. Aristot. Eth. IX, c. 11.

que[1] velato, mulierum cœtum anteibant, amici quoque, et totus adesset familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus, præter ludios, mimos, archimimos, saltatores, servos præterea manumissos ex testamento, libertos, latores lectorum, munerum, coronarum, tropæorum, cerearum imaginum, lictores insuper, Senatus ministros, quod Romani[2] erat moris. Illud tamen certum, Atheniensem magistratum honestasse nonnunquam præstantium civium funera, necnon intempestive officiosum persolvisse quandoque justitium. Et Solon apud J. Tzetzem, ut audivit, quod «Civitas vero deducebat universa funus juvenis», captus amici Thaletis artibus, elatum filium confestim credidit. Non dubito tamen humeros subjecisse feretro amicos, atque necessarios, quod tamen erat duorum generum apud fortunatos homines, lectus, et lectica: et notat Plutarchus[3], quod Timoleontis lectum delecti a populo juvenes portaverunt. Lectica vero, aut Hexaphoros[4], aut Octophoros nuncupabatur, a numero bajulorum.

Procedebat funebris pompa per compita civitatis, donec in foro consisteret, ubi præsentis defuncti laudes celebrabantur : qui mos, ut testatum fecit Anaximenes[5] Orator, a Solone fuit olim institutus, temporisque decursu, forsan, obliteratus, revixit tandem integer, eo præsertim tempore, quo Barbaros[6], Græciam invadentes, profligarunt ad Thermopylas.

Ad umbilicum jam deducta laudatione commovebatur funus, pergebatque ad locum sepulturæ, quæ tamen, neque unius modi, neque unius loci semper fuit, sed varia pro hominum instituto atque religione. Principio [7] suos referebant mortuos proprias ad ædes, ibique illos tumulabant: hos Lares dicebant, et domus Tutelaria Numina. Temporis vero

1. Eustath.
2. Dionys. Halicarn. Tacitus.
3. Plut. in Vita.
4. Hom. l. XVIII, Odyss. XXIV.
5. Ap. Plut. in Vita Solonis.
6. Plato in Minoe; Servius ad Æneid. lib, V.
7. Plat. l. c.

processu, vetantibus legibus, nefas fuit intra Urbem hominem sepelire, qua de re exactius posthac.

Duo vero exstitisse sepulturæ genera apud Athenienses, nemo est qui ambigat. At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, inquit Tullius, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. Nam[1] et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut aiunt, permansit, corpus terra humandi, quam* quum proximi fecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus, et gremium, quasi matris, mortuis tribueretur; solum autem frugibus expiatum, ut vivis redderetur. Humationis tamen jura non immerito turbat combustio, suaque exordia ad Herculis[2] refert ætatem: qui Archeum Licymni filium orbo parenti restituit, ut declinaret perjurium. Observo tamen ad Socratis usque tempora utrumque sepulturæ modum fuisse in usu, quod ex morientis verbis in Phædone[3] apposite assequeris. Licet vero religione se teneri responderint Athenienses S. Sulpicio[4], ne Marcelli cadaver intra urbem sepelirent; movent me tamen melioris notæ Auctores[5] morem fuisse Græcis, vel in civitatis meditullio, ipsoque foro, claros viros sepelire: Theseum[6] nobis obtrudit Plutarchus, cujus ossa a Cimone in sua triremi deportata, ovantes Athenienses eximia celebritate et sacrificiis, sicut reducem ipsum ad urbem exceperunt, ac media conditus est urbe prope gymnasium, quod nunc est: quanquam non diffiteor, frequentissimam fuisse sepulturam in Ceramico. Duo[7] vero Athenis numerabantur Ceramici, unus in civitate, alter extra civitatem, ubi sepeliebant eos, qui in bello cecidissent, inibique funebres orationes habebantur, in altero etenim scorta prostabant:

1. Cic. De legg. II.
* Sic. An leg. *quod?* Ed.
2. Andron. Hist. Eust. Il. I.
3. Plato in Phæd.
4. C. Serv. Sulp. in Epist. ad Cic.
5. Paul. in Attic. Diog. Laert. in vita; Xenoph. lib. VII; Thucyd. lib. V; Arnob. adv. Gent. lib. VI. ;
6. In Vita.
7. Suidas in K. Demosthenes, Philostr. De vita Sophist. lib. I; Clem. Al. Strom. V; schol. Aristoph. in Equit.

mirum ne superior et bustuarias aluerit mœchas, « Spurcas et monumenta[1] lupas ».

Illud tamen animadvertas velim ex Pausania[2], non omnes in Ceramico tumulatos, sed plurimam illustrium virorum partem juxta publicas vias sepulcra habuisse : primumque ei, quæ ex Piræeo ducit ad Urbem, adjuncta fuisse, Menandri, Diopithis filii, et Euripidis : in Curiis præterea ipsis extra urbem, et in viis passim Deorum templa, heroum et hominum fuisse sepulcra, inter quæ primum obtinet jure locum Thrasybuli Lyci filii, Periclis insuper, Chabriæ, Phormionis, Cononis deinde, et Timothei. Atqui tumulus Aristidis[3] exstat in portu Phaleri, quem ei, quum ne sumtum quidem funeris reliquisset, publice ferunt factum.

Erat etiam suum omnibus, qui aut navalibus, aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetierant, monumentum, illis exceptis, qui ad Marathonem ceciderunt; periere ubi locorum Persarum circiter sex millia trecenta ex Herodoto[4], Atheniensium vero centum nonaginta duo. His vero, eodem, quo occubuerant, loco sepulcra ad virtutis memoriam erecta; alios omnes in via, quæ ad Academiam ducit, tradunt fuisse sepultos. In magnis vero cladibus, ne quid de pietate, suetave gratitudine minueret Atheniensis R. P. sic prospiciebat gregariis militibus : promiscuo saltem collectorum ossium funere, facto triduo ante exequiarum diem tabernaculo[5], mortuorum ossa proponebantur, et suorum quisque reliquias, si quid libuisset, imponebat. Quum efferebatur, singularum tribuum singulas arcas, suæ cujusque tribus ossa continentes, vehiculo deportabant. Unus præterea totus* inanis, constratus simul deferebatur, eorum, quorum ossa non exstarent, vel inter cæsorum corpora reperti non fuissent. Educebant vero funus voluntarii quique promiscuo, vel cives, vel hospites, quum interea feminæ aliquæ, defunctis ne-

1. Martial. Epigramm. lib. I.
2. In Atticis.
3. Plut. in Vita.
4. Lib. VI.
5. Thucydides.
* Nonne *lectus* legendum ? Ed.

:ssitudine conjunctæ, lacrymantes deflerent. Ossa sepulcro ıblico composita inferebantur, quod Athenis juxta Callisti onumentum fuerat in suburbanis.

Hæc de publico sepulcro. Haud tamen inverisimile est omesticis in fundis, extremisque proprii agri in finibus, osita fuisse privatorum hypogæa. Propria insuper sepulcra iisse familiis[1] quibusque controvertere minime fas est. Quaropter Marcellinus cognationem Thucydidis cum Cimone robat hoc argumento : probroque[2] dabatur privari majoım sepulcro.

Nam Athenis[3] scelestorum corporum projectio, mortuoamque effossio, *ne jugulatorum quidem filiorum filiis aspiere fas erat. Exstat decretum Atheniensium apud Plutarchum[4] ı perduellionis reos, Archeptolemum et Antiphontem : præer vero inustas illis infamiæ notas, accessit et quod sequitur : Nec liceat Archeptolemum et Antiphontem Athenis humare, ıeque in finibus, qui juris sint Atheniensis ». Par futura erat Hyperidis[5] Oratoris sors, ni Alphenus ejus consobrinus permissum sibi corpus a Philopithe Medico cremasset, et ossa Athenas deportasset ad necessarios, contra Atheniensium et Macedonum decreta : non modo enim pulsum in exsilium fuisse, verum etiam, ne in suo sepeliretur interdictum. Præstitere necnon simile officium Themistoclis amici[6], verum clam fuere illius ossa sepulta, quum legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus : jussumque inimicis Phocionis est[7], ut illius corpus extra fines projiceretur, ac ne quis Atheniensis rogum funeri incenderet. Hinc[8] factum ut, conspirante in illius odium multitudine, nemo liber ausus sit Phocionem sepelire, itaque a servis sepultus est. Enorme prorsus fuisse, quod contigit quandoque apud trecentos delectos ex primoribus judices; Myrone[9] postulante Phylensi

1. Demosth. in Macartatum.
2. Diacanthus.
3. Plut. De ser. num. vindicta.
* Sic. Ego non capio. Ed.
4. In Vit. Or. X.
5. Plut. lib. cit.
6. Æmil. Prob. in Vita.
7. Plut. in Vita.
8. Æmil. Prob.
9. Plut. in Solon.

damnati, et in exsilium qui supererant, acti sunt, defunctorum cadavera effossa, trans fines projecere. Tyrannis siquidem Athenienses cives adeo fuere odio, ut quando illorum obtinerent bona, nedum ædes demolirentur diruerentque, sed et sepulcra effoderent, referente Isocrate[1]. Inimico[2] homini illuc accedere, ne quidem licebat, neque[3] cuivis, nisi dum iret ad exsequias.

Singulare tibi occurret, quod de Thesei sepulcro narrat Plutarchus[4]; est enim id perfugium inviolabile servis, et omnibus demissioribus, timentibusque potentiores, quod tutelaris Theseus atque auxiliaris fuisset, et benigne accepisset abjectorum preces. Horum tamen violavit jura Philippus Macedo[5], tanquam expeditionem, non in viventes Athenienses, verum in vita functos, illorumque sepulcra suscepisset.

Promtior tumulandi mos[6] erat aggesta humo, sumtuosior in arca, præcipue si marmorea, quorum una apud nos exstat: omnium sumtuosissimus in camerata ædicula, cujus in medio locabatur et arca. Nostræ[7] vero titulus est:

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΕΠΑΦΡΑ ΤΗ
ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ ΓΕΜΙΝΙΑ
ΜΥΡΤΑΛΗ ΜΝΗΜΗΣ
ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
ΤΗΝ ΣΟΡΟΝ ΕΦ' Ω ΜΗΔΕ
ΝΑ ΜΗΤΕ ΠΩΛΗΣΑΙ
ΜΗΤΕ ΘΕΙΝΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΝ
ΕΧΕΙΝ ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΤΙ
ΑΥΤΟΣ Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ
ΠΑΘΟΙΗ ΑΝΘΡΩΠΙ
ΝΟΝ ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ
ΕΚΒΑΛΗ ΤΗΝ ΜΥΡ
ΤΑΛΗΝ ΔΩΣΕΙ
ΤΩ ΦΙΣΚΩ
.ƆC. Β Φ

1. Isocr. De jugo.
2. Soph. in Ajace, Isæus.
3. Plut. in Sol.
4. Plut. in Vita.
5. Livius.
6. Cic. De legg. II.
7. Petronius Arbit. in Ephesiis.

ACHILLES. EPAPHRA.
PROPRIÆ. CONJUGI. GEMINIÆ.
MYRTALÆ. MEMORIÆ.
SUPREMÆ. GRATIA.
MONUMENTUM. IN. QUO. NEMO.
NEQUE. VENDENDI.
NEQUE. MORTUUM. COLLOCANDI. POTESTATEM.
HABEAT. NISI. QUID.
IPSE. ACHILLES.
PATIATUR. HUMANUM.
SI. QUIS. VERO.
EJECERIT. MYR.
TALEM. DABIT.
FISCO.
.ƆC. CIƆ CIƆ IƆ.

Mos[1] vero Atheniensibus erat mortuos condere obversos ad occidentem, quum spectantes orientem Megarenses suos conderent, quicquid per memoriæ lapsum dicat Diogenes Laertius : ni tamen Megarensem Heream[2] admiseris reclamantem, Megarenses quoque cadavera in occasum versa collocasse. Neque te ignorare par est, singulos loculos[3] habuisse Athenienses, secus quam Megarenses : hi namque terni aut quaterni unico in loculo condebantur.

Non sum nescius, huic consuetudini derogatum quandoque fuisse. Ferunt[4] enim, quod Syrianus Procli præceptor, vivens ab ipso petierat, ut secum sepeliretur, ideoque duplices monumenti loculos faciendos curaverat. Quum vero post illius obitum vir sanctissimus aliquando ambigeret, numquid præter decori rationem hoc futurum esset, solutum corpore in somnis sibi hac solum de causa minitantem sensit. Condebantur[5] nonnunquam simul et arma, cujus rei illustre testimonium præbet nobis Plutarchus in vita Thesei, inquiens:

1. Plutarchus in Solone; Eust. ad Iliad. XIX; Ælian. lib. VII, c. 19, et lib. V, c. 14.
2. In Solone.
3. Hereas ap. Plut. in Sol.
4. Enarrator in illius Vita ex vers. L. Hostenii.
5. Herod. lib. VI.

Reperti sunt magni corporis loculi, adjunctaque cus[
hastæ ænea cum ense. Cimon vero sepultus fuit ante Url
trans viam, quæ vocatur Diacœle, et e regione sepultæ s
equæ illæ, quæ tres Olympiacas victorias reportarunt.

At combustio operosiorem expetebat apparatum. Al
nebo volens a dispendioso funere, quod universus p
orbis Hephæstioni, Alexandri amico, paravit, ita ut nul
posteris æmulandi facultatem reliquerit. Sat mihi in præs
est Lectorem admonere, quod ingens componebatur od
torum[1], pinguiumque lignorum strues, quæ πυρὰ νεκρῶν
ticis, rogus Romanis dicebatur. Quadrata[2] erat pyra
æquilatera; centum vero pedibus longam quoquoversus
mensi sunt Achilleam[3] Myrmidones ad Trojam. Par est
dere, sublimem erectam magnatibus, humilem pleb
nulloque ornatu decoram. Nam in tantum excreverat s
tus in funere, ut modum imponere necesse fuerit, leg
cavere Athenis, ne levigatis lignis in pyra quis uteretur.
e fonte, ut cuncta fere, vel Tullii[4] ipsius testimonio, in
derivarunt Decemviri, necnon et illud, Rogum ascia ne
lito, ne quid dicam de annulis, longis coronis, tibici
numero, reliquisque funebribus sublatis ab eodem legislat
quorum tamen vestigia vix observantur in fragmentis
decim tabularum, temporum forsan injuria, vel homi
dolenda incuria.

Ut igitur ventum erat ad Ustrinæ locum, consisteba
nebris pompa, factique propius cari operiebant defun
comis[5] quas sibi in doloris signum evellebant[6], aut to
bant[7]: præterea oleaginis[8] ramusculis, quanquam n
erat Athenis oleas convertere ad profanos usus. Non

1. Ælian. De var. hist.
2. Herodianus.
3. Hom. lib. XVIII.
4. Cic. De legg. II.
5. Sophocl. in Aj. II, et Oreste. Maximus Tyrius Orat. VIII; D. Halicarn. lib. XI.
6. Petr. in Ephes. Hom. Il. X Calab. lib. XIII; Apoll. Arg. I.
7. Hom. l. cit. Calab. l. cit. Odyss. IV; Plutarch. in Rom.; Eu Suppl.
8. Artem. Onirocr.
9. Demosth. ex Ant. Clero.

roversor, habitas et nonnunquam fuisse ibi locorum funebres orationes, præsertim in militum sepultura, quod me monet Thucydides[1]. At neque dubito veris tunc lacrymis, postremisque amplexibus vita functum prosequi et alloqui consuevisse, ut si quis[2] sensus post mortem superstes, vividi saltem amoris deliniretur officiis.

Suprema tandem collocabatur in pyra defunctus a cognatis[3] ferali cum lectulo et ornamentis; nondum tamen liquet, num clausos jacenti reserarent oculos, quod Romani[4] consuevere, an resignantem oculos Mercurium exspectarent. Hinc adipe operiebatur animalium, quæ mactata, mox rogo imponebantur cremanda, simul et nonnunquam cum jugulatis[5] hostibus, servis, equis, canibus, avibus, non absque pretiosis vestibus, melle, vino, auro, succino, unguentis, inimicorum armis[6], et propriis, necnon amicorum postremis copiosisque muneribus: ita ut Soloni[7] necesse fuerit inanem compescere luxum, et lege interdicere, ne plus quam unicus bos immolaretur, isque forsan simulatus, neve plures quam tres vestes rogo injicerentur.

Ridiculam vero superstitionem ditem cremandi supellectilem hinc defluxisse existimo. Nam quum[8] Periander apud Thesprotos, qui sunt ad flumen Acherontem, nuntios misisset, Melissa (uxor) apparens negavit se indicaturam, aut dicturam, ubinam depositum esset collocatum, quoniam ipsa algeret, quia nuda erat. Nihil enim sibi prodesse vestes, cum quibus sepulta fuisset, utpote non crematas. Itaque Corinthias mulieres omnes ad Junonis templum convenientes exuit, atque eas vestes ad foveam comportatas, Melissam precando, cremavit. Suadent XII Tab. sanctiones[9], ut credam, eumdem

1. In Historia.
2. Isocrates in Æginetico; Aristid. in Plat. Quint. Declam. 332; Ovid. De Ponto, I.
3. Pind. Pyth. Od. III.
4. Plin. H. N. lib. XI, c. 37.
5. Pind. Olymp. Od. II; Euripid. in Troad.; Hom. Il. XXIII, Odyss. XV; Calab. lib. III.
6. Lucian. De luctu.
7. Plut. in Vita; Cicero De legg. libro II.
8. Herod. lib. V.
9. Cic. l. cit.

legislatorem cavisse, ne aurum cremaretur; nulli futurum emolumento mortuis, maximo vero detrimento viventibus, interdicta ob illius penuriam commutatione. Sed quid[1] hæc loquor? Quot enim sunt, qui equos, ac concubinas, rursum alii, qui pincernas etiam in funere mactarunt, qui vestem, reliquumque mundum pariter in rogum injectum cremarunt, aut una cum cadavere sepelierunt? Perinde quasi illic sit usurus, et apud Inferos fruiturus?

Supererat postremo pyræ incensio, quam necessarius, admota face, aversoque vultu[2] moliebatur, ne officium volens præstare videretur. Serpebat actutum ignis, præque copioso congruoque fomento, flammam excitabat ingentem. Rogabant[3] interim ventos, votisque illorum adventum sollicitabant, quo citius absumeretur cum lignis cadaver, licet[4] Herculis pyra subito circumdantibus fulminibus exusta sit, Diodoro auctore.

Tempus jam aderat, quum luctificum clangente tuba, decursores monebat, ut rogum ter circuirent, et divisa nonnunquam acie concursarent ad simulacrum pugnæ. Non ignoro tamen varium fuisse apud Antiquos discursionis tempus: in funere namque Patrocli apud Homerum[5] præcessit illa, comitabatur[6] vero Achillei cadaveris combustionem: subsequebatur, et nonnunquam, vel ipsam tumulationem: quod videre est apud Apollonium in Argonauticis[7]. Hac, inquam, putabant defunctum lustrari; etsi credam ego ad hoc institutam decursionem, ut nænias lugentium compesceret, aut interpolaret (quod habes a P. Statio[8]), et reliquos funeris spectatores in officio contineret, ne præ tædio concederent. Longa namque sub dio erat mora, licet copiosa pinguiaque fomenta igni apposuissent. Quapropter Achilles, vel amici carissimi in funere, quod reliquum erat crema-

1. Lucian. De luctu.
2. Virg. Æn. VI; Terent. in Comœd.; Diodorus Sic. lib. V, c. 2; Plutarchus in Phoc.
3. Hom. Il. XXIII.
4. Lib. V, c. 2.
5. Il. XXIII.
6. Odyss.
7. Lib. I.
8. Theb. lib. VI.

s, commisit funeratoribus, qui excubantes, pyræ ligna mularent. Et vero in triduum[1] usque dilatam nonnunn observo cinerum atque ossium collectionem: quann non sum nescius eadem decedente[2] die, frequentissime ctam.

ogum igitur post deflagrationem annoso vino[3], nigroque ergebant, quo tutior ad eum esset accessus, quandoquidiscincti, nudisque pedibus et lotis manibus, qui sane[4] vel necessitudine juncti noctu[5] supremum ossilegii itabant officium. Nacti vero semiustulata ossa, adhuc vecana favilla, irrigabant vino[6], lacte, et lacrymis, inque is ventilabant[7], sinuque fovebant, donec exsiccata connt in vas[8], una cum cineribus, odoribus, et vasculis rmarum. Neque supprimam nactus occasionem, horum vitrea reperta nuper fuisse humili in loculo inter parie; atque ruinas antiquissimæ Fesularum urbis, una cum i lucerna: quæ singula nostri modo facta juris per icones municamus curiosis.

on unius vero erat formæ neque materiæ cinerarium vas, quandoquidem heroibus aureum[9] decernebatur, e[10] argenteum; æreum marmoreumque divitibus; fictile ligneum tenuioris fortunæ hominibus: quod clausum bant tandem purpureis mollibus peplis, aut linteo subterræque mandabant. Raritas Asbesti lini fecit hæc tædia. suevere namque feliciores incremabili tela funus invol-, ignique committere, exclusa penitus nobili ingenio terina favilla[11]. Prætereo volens auream Demetrii[12] urnam li purpura et diademate exornatam, quæ decurrente Co-

Virg. Æn. lib. X.
Eurip. in Oreste.
Hom. Il. XXII, XXIV, Odyss. r; Calab. lib. III.
Diocles, Sueton. in August.
Eurip. in Hel.; Pindar. Pyth. III; Il. XXIV; Diod. Sic. lib. V, c. 2.
Eurip. in Oreste.
7. Tibull. Eleg. lib. IV.
8. Hom. Il. XXIII, XXIV, Odyss. XXIV; Calab.
9. Hom. Il. XXIII, Odyss. XXIV.
10. Amm. Marcell. lib. XIX.
11. Calab. lib. III; Homer, Il. XX, XXIV.
12. Plut. in Vita.

rinthum classe ex puppi prætoriæ navis conspicua coronis onerabatur, quum ad littus ligna appellerent. Habuit enim, ut inquit Plutarchus, funus Demetrii tragicam theatralemque speciem, et celeberrimus illius ætatis tibicen Xenophantus assidens, sacratissimum carmen accinuit, cui concinente remigio, clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminum ad tibias ambitibus. Neque indictum abibit pientissimum Evagoræ[1] funus a Nicocle filio præstitum, celebre, nedum multitudine inferiarum, atque valore, verum et choris, musica, gymnicisque conflictibus, cum equorum, ac triremium ludis.

Contigit præterea fortunatis nonnullis claudere funus spectaculis[2] atque certaminibus, quod tamen non omnium erat: gratusque Atheniensis[3] populus in viros, qui bello Persico ceciderant præter sepulcrorum ornamenta funebres instituit ludos, atque certamina ad sepulturam.

Verum post peracta sacra ter nomine compellabant defunctum[4] æternumque[5] vale, terramque[6] levem precati discedebant, dimissi tamen prius a flamine vel funera, terque aqua lustrati, ob contractam pollutionem ex aspectu funeris. Præter enarratam lustrationem, Romanis in usu erat, monente Festo, supergredi funus: quod purgationis genus suffitionem vocabant: qui mos an fuerit nostris Atheniensibus in usu, nondum mihi constat.

« Sequebantur[7] epulæ, quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, quum quid veri erat, prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: at justa conjecta erant ». Diverterant ab hoc sano instituto Athenienses; adeo ut exstet Parœmia, ne in funebri quidem cœna laudaveris.

Atras[8] autem vestes, funestumque amictum deponebant,

1. Isocr. Orat. IV.
2. Patrocl. Il. XXIII, Hector XXIV, Achill. Odyss. XXIV.
3. Diodor. Sic. lib. XI.
4. Theocr. Idyll. XIII; Hom. Odyss. I; Artemid. lib. I.
5. Suidas in K. Eurip. in Alcest.; Agath. Amm. Anthol. lib. II.
6. Eurip. in Iphig.; Lucian. De Dea Syria.
7. Cic. De legg. II, in calce.
8. Plut. in Demosth.

nonnisi transacta septima die : quapropter vitio datum est Demostheni ab Æschine, quod nondum expleta, ex consuetudine, hebdomada, splendide vestitus et coronatus prodierit; improperans illi, atque objiciens odium liberorum : quanquam Demosthenes coegerit privatum dolorem publicæ cedere lætitiæ. Sic mulcebatur[1] mœrentium animus, et convivantium monitis impellebantur parentes ut exsuccum, præ diutina ἀσιτίᾳ corpus instaurarent. Nemo namque, ut ille ait, invitus audit, quum cogitur, aut cibum sumere, aut vivere. Epulum vero Athenis ex Polluce, per funeris præfectos, apud defuncti maxime necessarium dari consuevit : hæsito tamen, an publicum instituerint, Achillis exemplo, in Patrocli funere, quod fecere Romani, et visceratiouem dicebant, ob carnes evisceratas, quæ in populum distribuebantur.

Absolvebantur interim operosi sepulcri ornamenta, nisi quis tamen prius sibi vivens posuisset. In tantum vero modum excesserat sumtus[2] ut propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege sancitum sit Athenis, ne quis sepulcrum faceret operosius, quam quod decem homines effecerint triduo. Neque id opere tectorio exornari, nec Hermas, quos vocant, licebat imponi. Sunt vero Hermæ[3] statuæ lapideæ in figuram quadrangulam desinentes, pedum tenus non expolitæ.

Præterea nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. Nam[4] lex erat lata, uti rhetores præcipui laudes eorum edocendas, et gesta commemoranda susciperent, qui publica sepultura donati essent. Sepulcris autem novis Demetrius definivit modum. Nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum, et huic procurationi certum magistratum præfecerat. Mensæ vero nomen defuncti[5], effigiesque insculpebantur. Illud vero noto, quod ab antiquis temporibus

1. Lucian. De luctu.
2. Cic. De legg. II.
3. Paus. in Arcadia.
4. Diodor. Sic. lib. V.
5. Plutarchus in Isocrate, in Lycurgo.

tumulò hujusmodi figerentur columnæ, ut enim est apud Homerum[1] observatione Plutarchi « Hic illum socii tumulabant atque propinqui, Et (qui defunctos vita comitantur honores) Aggere donabunt, tumulo figentque columnam». Innuptorum monumento ex Polluce[2] puella adstabat aquigera, vas habens aquarium, hydriam, scilicet, gutturnium, urnam, aut pelvim : insistentem autem tumulo imaginem sive aquigera esset, vel alia quæpiam, ἐπιστήμην Isæus vocavit.

Structuræ[3] tamen humilitas non derogabat invidioso tropæi titulo, quem grati cives excitabant strenuis pro patria bellatoribus : quanquam non sum nescius humi[4] appositam fuisse columellam Geometræ Archimedis sepulcro. Eminet[5] Marathonis in campis tumulus una cum pilis, in quibus cæsorum nomina, et tribus scriptæ sunt. His vero eodem quo occubuerant loco sepulcra erecta, ad virtutis memoriam, licet suum esse omnibus consueverit, qui aut navalibus aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetiere. En tibi ex Diodoro[6] Siculo Epitaphion eorum, qui ceciderant ad Thermopylas : « Hospes nuntia Lacedæmoniis istic nos jacere, decretis ducibusque suis obsecutos ». Illud interim data occasione non prœteribo, quod ad Platæas[7] desiderati sunt ex Atheniensibus duo et quinquaginta, omnes ex tribu Aiantide, quæ, ut Clidemus ait, pugnavit fortissime. Quamobrem Nymphis Sphragitidibus Aiantidæ victoriæ causa, sacra ex Apollinis oraculo, præscripta sumtu publico faciebant. Sepeliebantur vero in via, quæ ad Academiam ducit, ac pilæ tumulis imponebantur cum Elogiis, nomen cujusque et curiam testantibus.

Æquitatis autem plenissimum illud plebiscitum fuit, quo publicæ sepulturæ honor est cum servis communicatus, eorumque nomina columnis incisa sunt, ob fideliter et strenue dominis in prælio operam suam navatam. Honoraria vero

1. Iliad. XX.
2. Lib. VIII, c. 7.
3. Plutarch. in Vita, scholiastes Aristophanis.
4. Cic. De legg. II.
5. Pausan. in Atticis.
6. Lib. XI.
7. Plut. in Aristid.

illa fuisse non dubito, vacuaque sepulcra, ni tamen ante elationem, digitus osve post deflagrationem fuisset ex industria surreptum, ad quod justa fierent in patria; propter Decem Viri æmulati, forsan ut in omnibus fere, Atheniensium funebres mores, ossilegium sustulerunt, extra quam si quis foris militansque mortuus esset.

Cenotaphia vero Græcis usitata fuisse controvertet is, cui nova est Corinthiorum[1] pietas in Argivos ad Trojam occisos, et cenotaphium magnum factum Athenis militibus[2], quorum corpora inventa non sunt: ne quid dicam de celebri illo Cyri, quod refert Xenophon[3] in Expeditione. Volens prætereo sepulcrum Euripidis in via, quæ ex Piræo ducit Athenas, quum tamen Euripides[4] in Macedoniam ad Archelaum profectus esset, ibique sepultus. Illud vero intercedebat discriminis, quod honoraria militum navali pugna peremtorum, tabulæ, seu nautici ligni emblemate, aut remi, quod contigit Elpenori apud Homerum[5] signabantur, reliqua vero minime; et si non ignorem sepulcris quibusque, præter titulos, apposita nec non frequenter fuisse emblemata : ut Archimedi sphæram[6] et cylindrum, Diogeni canem[7], Isocrati arietem[8], noctuas[9] vero frequentissime, ne quid dicam de statuis[10] sepulcralibus, quibus ornabantur ditiorum monumenta. Servo sophoque Æsopo nec non « Ingentem[11] statuam posuere Attici, Servumque collocarunt æternā in basi, Patere honoris scirent ut cuncti viam, Nec generi tribui, sed virtuti gloriam ». Volupe, Lector, forsan tibi esset comparem noctuam observare marmoream Græci operis, nostri dudum factam juris liberalitate Illustrissimi Equitis Benedicti Dragomannii.

Illud non præteribo, quod Athenienses in efferendo funere hastam[12], quam adhibeant, si quando eorum cognati

1. Pausan. in Corinth.
2. Pausan. in Atticis.
3. Lib. VI.
4. Pausan. l. c.
5. Odyss. XII.
6. Cic. in Tusc.
7. Laert. in Vita.
8. Plut. Rhet. X.
9. Athenæus in Deipnosophist. lib. XIII.
10. Lycophron, Pind. Nem. Od. X, Plato De rep. XII.
11. Phæd. lib. II.
12. Suidas.

alieno facinore interfecti essent, ut audisti superius, in tumulo defigebant, eoque modo ultionem interfectoribus denuntiabant: unde horum funeri, qui intererant, testabantur se non fecisse.

Moris[1] vero tandem fuit post elationem cadaveris familiares lavari purgationis gratia. Instaurabatur tandem evanidus luctus libaminibus sepulcro illatis, atque ferali cœna: existimabant siquidem ibi vagari manes defunctorum, et superstite[2] sensu, alimentis egere, officiisque deliniri. Quapropter stata die et circa solis occasum[3], atrati, liquoribus perfundebant loculos: erant[4] vero mel, lac[5], vinum[6], aqua[7], sanguis[8], unguenta[9], non absque lacrymis, longisque coronis saxum ambientibus, ex apio[10] et myrto[11], una cum tæniis[12]. Operosius quid exigebat Argivorum Encnisma. Nam qui amiserant propinquum[13], aut familiarem, his moris erat mox sub luctum, ut Apollini operarentur diebus triginta, post Mercurio. Arbitrabantur enim, quo modo corpora mortuorum terra recipit, ita Mercurium animas. Apollinis ministro hordeum dabant, et carnes hostiæ accipiebant: exstinguebant, ut pollutum, ignem, eumque ab aliis accendebant, quo carnes assarent, quas Encnisma nuncupabant.

Duo vero sunt, quæ te moneam: primum de aqua inferenda, cui ministerio, ut notarunt eruditi[14], si vir, aut femina e vita excessisset, portatam fuisse a mulieribus, quæ Ἐγχυτρίστριαι dicebantur: si vero juvenis quispiam, aut virgo; tunc commissum fuisse officium puero defuncti consanguineo. Alterum quod ex me, quin ex Libanio[15], monitum te velim, de sanguine humano mortuis oblato ab Achille, re-

1. Schol. Aristoph. in Nub.
2. Ovid. De Ponto, I; Cic. pro Sextio; Isocr. in Ægin. Aristid. in Plat.
3. Schol. Apoll.
4. Plutarchus De consolatione ad Apoll.
5. Eurip. in Orest. in Iphigen.
6. Lucian. De luctu.
7. Soph. in Electr.
8. Eurip. in Iphig.
9. Anacreon.
10. Plut. Timol. Diodor. Sic. in Philipp. Suidas.
11. Eurip. in Electr.
12. Plut. in vita Philop.
13. Plut. in Quæst. Græc.
14. Meursius.
15. In Progymn.

sse hunc a moribus Græcorum, indignis modis mortuos antem, et Patrocli sepulcro alienos quosdam honores gitasse. Supervacanea dixit Plutarchus, Achillem[1] cum Patrocli cremasse, quum alia animalia, tum etiam ho-s, non quidem hoc laudante Homero, ut qui accinat, ta agitans animo mala». Iphigenia namque apud Euri-m[2] fontes sanguinis parabat ex montanis rivulis, et ovium rum imbre, non ex hostibus ad rogum jugulatis, quod patravit. At quis est nescius, captum[3] hostem non jam adversario habendum, quum ipsa victoria mutet nomen , et appellari faciat pro hoste supplicem?

edeo ad pensum. Omnigenis præterea floribus[4] undique ndebatur solum : quos inter primas obtinuere rosæ [5], equuti amaranti[6], lilia[7], loti[8] candidus flos, rubens pa-ris, pallentes denique violæ[9], quibus necnon consper-tur exigua patella, ferali cœnæ[10] destinata. Fercula[11] huic dari sueta numero enumerat Latinus Poeta, docetque imponi, quod pridem et Græci monuerant[12]. Dum vero et sui seculi mores Lucianus[13], rem nobis ob oculos t. Quid igitur, inquit, saxa illa coronant, unguentaque gunt? alii præ tumulis constituto rogo ac fovea effossa tuosas illas excavant cœnas, et vinum multum, quantum ectura assequi possum, in ipsas foveas infundunt : neque ectura hominem fefellit, ut mox audies.

arentabant[14] vero Athenienses mense Anthesterione, quo pore fere et Romani[15]. Nam xi Kal. Martii his fuit in more nas placare paternas. Priscus[16] Athenis profecto fuit ille ; patriaque lege tenebantur quotannis deplorare sepul-

Plut. de Hom.
In Electra.
Libanius l. c.
Pind. Od. IV de Sup. Amph.
Anacreon Ode in Ros.
Philostrat. in Heroicis.
Dioscor. Antig.
Theophrastus Historia Plantarum I.
9. Prudentius.
10. Lucianus De luctu.
11. Ovid. Fast.
12. Sophocl. in Electra; Lucian. De luctu.
13. Dial. Char.
14. Hesychius.
15. Ovid. Fast. II.
16. Lysias in Or.

tos, eosque[1] præterea, ut audisti, in concione illa die laudare, qui fuissent in præliis sublati. Illudque ratum, quod sacrum maximum, referente Plutarcho, exhibebant Theseo, octavo die mensis Pyanepsionis, quo ex Creta rediit cum impuberibus, attamen et aliorum mensium octavo quoque die colunt eum. Par vero grati memorisque animi testimonium collatum necnon fuit in Græcos[2], qui a Medis interfecti, siti jacebant apud Platæenses[3]. Volupe modo est rem præ oculis ponere, Plutarcho directore. Platæenses receperunt Græcis, qui ceciderant illic, et humati fuerant, quotannis parentare, quod in hanc diem ad hunc faciunt modum: « Mæmacterionis mensis, qui apud Bœotios est Alalcomenius, sextodecimo die pompam agunt: quam antecedit prima luce tubicen, classicum canens. Sequuntur plaustra myrti, et coronamentorum plena, taurus niger, libamina in amphoris, vini, et lactis, crossosque olei et ungenti adolescentes ingenui ferunt. Nulli enim licet homini conditionis servilis illud attingere ministerium : quod illi viri pro libertate occubuissent. Novissimus Platæensium Archon, cui alias neque ferrum attrectare, neque aliam quam candidam induere vestem fas est, tunc sago puniceo amictus sumit ex tabulario hydriam, gladiumque tenens medio oppido ad monumentum pergit. Mox aquam ex fonte capit, abluit pilas et inungit, immolatoque super pyram tauro, Jovem, ac Mercurium Inferum precatus, viros illos fortes, qui letum pro Græcia oppetierunt, ad cœnam et Inferias illas per sanguinem invitat. Tum pateram vino miscet, quam ubi profudit, ita fatur : Propino illis viris, qui pro libertate Græciæ occiderunt. Hæc solennia servant in hodiernam diem Platæenses ».

Neque minoris habenda sunt, quæ Timoleonti decrevit Syracusana Respublica; lecto namque in rogum illato, Demetrius, præconum illius memoriæ omnium vocalissimus, scriptum decretum recitavit hujusmodi : Populus Syracusanus

1. Cic. lib. De orat.
2. Thucyd. lib. III in orat. Plat.
3. Plutarchus in Aristidis Vita.

Timoleontem hunc, Timodemi filium, Corinthium, rannis obtritis, barbaris superatis, et amplissimis ur- quæ eversæ fuerant, incolarum multitudine frequen- ;ges suas Siculis reddiderit, ducentarum minarum a funerandum, honorandum insuper in perpetuum usicis, equestribus, et gymnicis.

pus [1] inferiarum particulare erat meridianis horis, vix ı Empusæ spectro, variis technis molesto parentan- 'lena [2] superstitionis sunt, atque hypocrisis, quæ nar- de Proclo Lycio ab illius assentatore. Tanta enim, etera, inquit, beato huic viro et cognitio et cura ustorum, quæ decedentibus ex hac vita persolvuntur, vix scio an nemini. Neque enim tempus ullum Infe- more persolvendis prætermittebat. Quin etiam quot- ıtatis diebus Atticorum heroum et philosophorum a obibat; uti et reliquorum, quibuscum amicitiam et :itatem coluerat: iisque non aliena opera ac ministe- l ipse per se justa faciebat. Deinde justis unicuique ıtis discedebat ad Academiam; ubi majorum suorum, [ue cognatas sibi animas seorsim uno in loco sacrifi- cabat. Alia autem in parte cunctas simul philosopho- imas mactabat Inferiis. Præterque cuncta hæc tertium n homo religiosissimus designabat locum, in quo ıs demortuorum animabus justa persolveret.

ı profecto officia, aut assentationes, in tantum excre- t non contenti Athenienses benemeritos de R.P. [3] peplo ræ intexere, in Deorum præterea numerum referrent, ıque [4] illis haberent honores. Parum abfuit quin Alexan- ı Deo Athenis [5] coleretur: evicissetque rem turpissimam o, ni obstitisset vir prudens, tali scommate in multi- m jacto: Ecquis Deus, inquit, hic erit, cujus templum ientes polluuntur, egredientes purgatione indigent?

ıos. Aristoph. in Ranis.
tath. refer. Cæl. Rhod. lib. VI,
idas.
3. Aristoph. in Equitibus.
4. Pausan. in Atticis.
5. Lycurg. orat. apud Plut.

Viden', mi Lector, quantum deflexerint Athenienses a prisco funerandi ritu, et quæ morum irrepserit corruptela finibus in Cecropiis, sæviente pestilentia? Verum, quoniam diverterat olim necnon universa Græcia a peregrinis institutis, legesque funerum vitiaverant, id quod Græcis usurpatissimum est, qui nihil certi, nihil fixi, et quieti habent, et nunquam consistunt, vel Iamblichi[1] depositione; est enim ingenium his suapte natura semper ad nova propensum, præcepsque passim fertur absque fulcro, et retinaculo, nec quicquam acceptorum ab aliis custodiunt, sed statim dimittunt, omnia transformantes, atque immutantes, ob instabile, ac versatile novarum rerum inveniendarum, tam ingenium, quam studium; non ab re proinde, qui e re nostra erit in præsens Ægyptiorum archetypum rimari[2]. Fuit namque Cecrops Atheniensium auctor, ut nosti, Ægyptius, et fama[3] est Melampodem Amythaonis[4] ex Ægypto in Græciam mysteria transtulisse : Eumolpidas vero ex sacerdotibus Ægyptiis desumtos olim fuisse, testantur non infimæ notæ historici[5].

1. Segm. VII, c. 5.
2. Diodor. Sic. Bibl. lib. I.
3. Herodot. Euterpe; Clemens in Protr.
4. Diodorus Siculus Biblioth. lib. III, c. 6.
5. Diod. Sic. Bibl. lib. I.

INDEX.

A.

F.

I.

K.

L.

O.

P.

R.

7

Z.

TABULA

RERUM

QUÆ IN HOC POSTERIORI VOLUMINE CONTINENTUR.

FINIS POSTERIORIS VOLUMINIS.

[redacted]

